

AMB ULLS DE NEN

*Un retrat de la 2a República, la Guerra Civil i la Postguerra a
Catalunya*

Autors: Joan Aldavert i Carlos López

Grup: 2n de Batxillerat A

Tutora: Carmen Meléndez

Barcelona, 3 de novembre de 2015

En memòria de la Maria Gascó i la Conxita Brossa, dos testimonis que ens han deixat recentment i a qui volem lloar amb aquest treball.

*“No saber allò que ha succeït abans de nosaltres
és com ser permanentment nens”*

Ciceró

Índex

1. INTRODUCCIÓ.....	5
2. LOCALITZACIÓ DELS ENTREVISTATS.....	8
3. CONTEXT HISTÒRIC.....	8
3.1 La 2a República Espanyola	8
3.1.1 El bienni d'esquerres (1931-1933)	8
3.1.2 El bienni conservador (1933-1935)	9
3.1.3 La revolució del 1934.....	10
3.1.4 La crisi del segon bienni i govern del Front Popular (1936)	11
3.2 La Guerra Civil Espanyola	12
3.2.1 La formació de bàndols	12
3.2.2 La comunitat internacional.....	12
3.2.3 La lluita per Madrid (juliol 1936-1937).....	13
3.2.4 L'ocupació del nord (abril-octubre 1937).....	13
3.2.5 L'arribada al Mediterrani (novembre 1937–juny 1938).....	14
3.2.5 L'ocupació de Catalunya (juliol 1938–febrer 1939).....	14
3.2.6 El fi de la guerra (febrer –abril 1939)	14
3.3 La postguerra.....	154
4. TESTIMONIS	15
4.1 Nens i joves durant la guerra	15

4.1.1 La visió de la República	156
4.1.2 L'educació	22
4.1.3 La persecució per motius ideològics.....	24
4.1.4 Familiars, amics i coneguts al front	32
4.1.5 L'Inici del conflicte armat.....	366
4.1.6 Els bombardejos	377
4.1.7 Els jocs.....	399
4.1.8 El subministrament d'aliments.....	444
4.1.9 L'entrada dels nacionals	466
4.2 Soldats durant la guerra	50
4.3 L' exili.....	60
4.3.1 L'exili a França	611
4.3.2 L'exili a l'URSS	666
5. EL FRANQUISME	699
5.1 La Repressió Franquista	699
5.2 El subministrament d'aliments	90
5.3 La repressió del català.....	91
6. CONCLUSIÓ	933
7. BIBLIOGRAFIA.....	944
7.1 Llibres	944
7.2 Pàgines web.....	955

1. INTRODUCCIÓ

El primer objectiu plantejat a l'hora d'escollir el tema d'aquest treball va ser el de la Batalla de l'Ebre, però vam veure'ns obligats a abandonar aquesta expectativa perquè ens faltava documentació oral. La Batalla de l'Ebre no va ser tan sols l'enfrontament més sagnant d'aquells tres anys, sinó que va albergar una forta vinculació catalana. En commemoració als nostres i als de tants altres familiars que van ser-hi presents, volíem explicar com va ser la guerra des d'un punt de vista més personal que no pas el que es pot trobar als llibres d'història: sincer, quan fes referència al que era el dia a dia d'un soldat; punyent, davant les crueltats i misèries que van veure; i, sobretot, que reflectís la infinitat de sentiments que, en ple combat, una persona és capaç de percebre a flor de pell. Ens proposàvem entrevistar avis que ho haguessin viscut de molt a prop, però aviat ens vam adonar que era una meta massa ambiciosa. La majoria dels soldats que va estar lluitant a l'Ebre va morir fa temps i, en molts casos, aquestes històries van quedar sepultades amb ells.

Com hem pogut verificar, els joves sovint desconeixen què van fer els seus avis i besavis durant els tres anys de guerra. El motiu resideix en el trauma que comporta un esdeveniment com aquest, el silenci promulgat pel franquisme, l'oblit del pas del temps i la temença a obrir velles ferides ja cicatritzades o al fet que aquestes puguin afectar noves generacions. És per això que, tot i que la Guerra Civil Espanyola està sent molt tractada actualment, avui en dia també és un tema tabú: la joventut manté certa incertesa envers el seu passat familiar. Sabem allò que els llibres ens diuen, però la mateixa història és deformada per la vivència de cada persona. No preteníem en absolut cenyir-nos a unes pautes tan estrictes com les que hi ha als volums de qualsevol prestatgeria, sinó que ens proposàvem fer un projecte únic on poguéssim apropar-nos a la història amb un caire més humà, més sensible a l'hora de presentar-ne els protagonistes.

Durant l'estiu hem recollit una documentació oral basada en entrevistes fetes diversos avis que havien viscut la guerra. Com que ens hem adonat que no podríem representar la globalitat d'Espanya en un sol treball per la seva complexitat, hem decidit centrar-nos únicament en la regió de Catalunya. Hem viatjat per Lleida, Tarragona, Girona i Barcelona per disposar d'un material que provingués de diverses zones catalanes, que ens ha servit

per contrastar la informació i fer una perspectiva més variada del que va significar la guerra a tota Catalunya (veure annexos).

Un dels requisits d'aquest Treball de Recerca era que es realitzés en parelles, però no han estat les mateixes raons les que ens han unit en el projecte i voldríem justificar el rerefons de cadascú.

Jo, en Joan Aldavert, volia homenatjar la meva àvia perquè sempre em parlava del seu pare i, malgrat que mai el vaig arribar a conèixer, m'hi sentia identificat i amb ganes d'homenatjar-lo. El meu propòsit inicial era investigar sobre com va viure la Batalla de l'Ebre i escriure un llibre amb aquestes anècdotes per poder-lo dedicar a la meva àvia. Aquesta, però, ha mort recentment i no he estat a temps d'aconseguir-ho. El treball ha seguit un altre camí més genèric i el projecte de novel·la ha sigut ajornat. Tot i així, l'hi dedico i estic orgullós de – a més de parlar d'ella i del seu pare- haver conegut tants avis que al llarg de l'estiu m'han acollit a casa seva amb els braços oberts i que, sense que tinguéssim cap relació, m'han explicat unes històries molt personals que han sigut capaces de, en més d'una ocasió, commoure'm. És per això que també els hi dedico.

Carlos López: els meus motius per escriure el nostre Treball de Recerca són diferents. Tot va començar quan tenia 10 anys i una professora de l'escola va deixar al meu grup de classe triar un tema per a treballar-lo durant tot un trimestre. Un dels companys va suggerir "La Guerra Civil". La professora va respondre que era un tema que no podíem simplificar i que ella no en podia ser imparcial. Llavors ens va explicar com van fer presoner el seu pare en un camp de concentració i com la van discriminar a ella per ser filla d'un "rojo". Aquell relat em va cridar molt l'atenció i, sobretot, em va despertar certa curiositat. 8 anys després, havia de triar un tema pel Treball de Recerca i el Joan em va proposar fer-lo sobre la Batalla de l'Ebre. Jo volia fer un tema d'història i vaig acceptar. D'aquella unió ha sorgit aquest projecte, que s'ha convertit en molt més que una recerca per saber qui eren aquells "rojos"; m'ha permès veure de prop les històries de moltes persones gràcies a la memòria oral. Espero que les seves vivències hagin quedat ben reflectides en aquest treball.

Amb uns punts de vista molt diferents, ens hem coordinat per elaborar el treball. En aquest viatge, hem tingut l'enorme privilegi de desenterrar vivències personals carregades d'emocions i que, encara ara, commouen els nostres testimonis en recordar-les. No només

ens han permès transportar-nos al passat, sinó que ens han ajudat a reconèixer una Catalunya que per a nosaltres era del tot desconeguda.

El treball aporta molts testimonis que ens han servit de referència tant per fer la conclusió com per interpretar la informació. Aquestes persones, majoritàriament, han estat noves coneixences. Ha sigut comentant-ho vagament en converses, que no tenien res a veure amb la Guerra Civil Espanyola, que algú ens deia que el seu pare, tiet, avi o amic l'havia viscuda i estaria disposat a parlar-ne amb nosaltres. Altres vegades, però, no hem tingut cap base i hem anat directament a un casal d'avis, una residència o hem preguntat a l'Ajuntament o als arxius. Ha sigut mitjançant aquest mètode que hem aconseguit dur a terme més de trenta entrevistes, algunes de les quals s'inclouen als annexos.

Per posar un exemple de què suposa moure's buscant possibles testimonis, volem explicar com vam conèixer la Conxita Vila. Érem a Palamós i als seus Arxius Municipals ens havien donat l'adreça del Josep Falgueres. No trobàvem el carrer i, preguntant-ho a la gent que passava, la Montse Pallerols (mare del Joan Aldavert) es va trobar amb una antiga companya d'escola. Aquesta va passar-nos el contacte d'una coneguda seva de S'Agaró, la Dolors Morellà, que era infermera i coneixia la Maternitat d'Elna (citada i explicada en els annexos). A mitja entrevista, ens va dir que una veïna seva – de Castell d'Aro- havia hagut d'exiliar-se a França durant la guerra i que havia parit a la maternitat (la Conxita Vila). Ens va portar amb cotxe al seu domicili i allà ens va presentar. En poques hores, vam poder fer dues entrevistes.

Aquesta, és sens dubte, una mostra de com una persona ens n'ha parlat d'una altra i, aquesta al seu torn d'una altra i així successivament hem anat teixint una espècie de xarxa que manté units els nostres testimonis.

Volem comentar també algunes accions que hem realitzat per contactar amb testimonis i que no han arribat a bon port, com la carta enviada a Rússia a un dels nens que van anar-hi exiliats (adjuntada en els annexos), o bé la trucada per telèfon a una residència de Tarragona on hi ha la Neus Català (la Catalana de l'Any que va estar presonera en un camp de concentració nazi), però que no ens va ser possible entrevistar-la.

2. LOCALITZACIÓ DELS ENTREVISTATS

Pel que fa a la localització dels entrevistats, podem constatar que les entrevistes provenen de testimonis d'arreu de Catalunya. D'aquesta manera, hem pogut accedir a un ventall més ampli d'ideologies i contextos socials que ens han permès tenir una visió més general dels temes que han tractat.

Moltes de les entrevistes les hem fet a la ciutat de Barcelona, lloc on vivim, però també ens hem desplaçat a més llocs: Lleida Ciutat, Torres de Segre (Lleida), Palamós (Girona), Llançà (Girona). Hem aprofundit en els fets de cadascuna d'aquestes ciutats durant els anys de la guerra i la postguerra. Cadascun dels entrevistats sovint s'ha traslladat durant els anys, de manera que les històries s'han expandit a encara més localitzacions. Hem recollit informació, en primer lloc, de l'exili a França i a Rússia i, en segon, d'altres localitats catalanes com Osor (Girona) i Falset (Tarragona). Altres localitats només són esmentades o descrites.

3. CONTEXT HISTÒRIC

3.1 La 2a República Espanyola

L'any 1931 Espanya aconsegueix un govern independent a la monarquia amb l'abdicació d'Alfons XIII. La república prometia ser un model polític estable, però naixia en un complicat context internacional: d'una banda, el crac de la borsa del 29 havia provocat una crisi econòmica mundial de difícil recuperació i de l'altra, l'ascens del feixisme a Europa amenaçava els sistemes democràtics i tindria una gran influència en el conflicte espanyol.

3.1.1 El bienni d'esquerres (1931-1933)

Aquest primer període fa referència al primer govern de caire liberal i progressista que va governar la República, encapçalat per Manuel Azaña, el qual va iniciar un programa de reformes amb la intenció de modernitzar i democratitzar la societat espanyola.

El reformisme d'aquest govern va quedar de manifest a la nova constitució aprovada l'any 1931, que definia Espanya com *“una república de treballadors de totes les classes, que s'organitza en un règim de llibertat i de justícia”*. Inclouïa una important reforma religiosa que pretenia reduir la influència de l'Església i secularitzar la societat espanyola, fet que no va ser ben rebut pels sectors més catòlics.

Es van dur a terme reformes a un sector clau de l'economia espanyola, l'agricultura, que llavors ocupava gairebé la meitat de la població activa. L'anomenada “Llei de reforma agrària” pretenia modernitzar i millorar les condicions de la pagesia amb mesures com l'expropiació sense indemnització de les terres de la noblesa. Això va causar una gran tensió social, ja que afectava els grans propietaris i no satisfieia les expectatives dels jornalers.

La nova Constitució també reconeixia les diferents identitats de nació dins l'Estat espanyol, proporcionant així un marc legal per a la creació de la Generalitat de Catalunya (1931) i l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia (1932). El País Basc no va aconseguir un Estatut d'autonomia fins a l'any 1936.

També es féu una reforma educativa que pretenia crear una escola liberal i laica. Es va augmentar un 50% la despesa en educació i es va millorar el nivell cultural de la població a través de campanyes com les missions pedagògiques. També van haver-hi un seguit de reformes laborals que van ser ben rebudes per sindicats i treballadors.

3.1.2 El bienni conservador (1933-1935)

L'any 1933 es van convocar eleccions, les primeres amb sufragi femení, que van ser guanyades per la dreta (CEDA i Partit Radical). Alejandro Lerroux, del Partit Radical, va assumir el càrrec de president. Les forces d'esquerres s'havien mostrat debilitades davant la incertesa provocada pels conflictes socials.

El nou govern va paralitzar la reforma agrària i va retornar les terres a la noblesa, va cedir les propietats mal conreades i va atorgar llibertat de contractació. Es va aprovar un nou pressupost de culte i clero i es van començar negociacions amb la Santa Seu per signar un concordat.

Les forces d'esquerreres es van radicalitzar. El PSOE va deixar de col·laborar amb les forces burgeses i va propugnar la revolució social i es va apropar a posicions anarquistes. Durant l'any 1934 van proliferar les vagues i conflictes.

A Catalunya es van produir grans diferències amb el govern central perquè encara seguia en mans dels republicans d'esquerra. La contrareforma de Lerroux no hi va tenir gaire acollida perquè en feia perillar les competències i la confrontació entre dretes i esquerreres hi era present amb la Lliga Catalana i l'Esquerra Republicana.

3.1.3 Revolució de 1934

Durant aquest període de revolucions obreres, la CEDA (Confederació Espanyola de Dretes Autònomes) va demanar participar directament en el govern. Alejandro Lerroux va concedir tres carteres ministerials als cedistes, moviment que va ser interpretat per l'esquerra com una derivació cap al feixisme.

Per iniciativa de la UGT (Unió General de Treballadors) es va organitzar una vaga general, la qual va rebre un escàs suport per part de la CNT (Confederació Nacional del Treball) que pretenia impedir la consolidació del govern i, en alguns llocs com Catalunya i Astúries, donar peu a una revolució social. Aquest intent va ser fortament reprimit pel govern conservador, que va utilitzar la Legió liderada per Francisco Franco per a vèncer la revolta, causant entre 1500 i 2000 morts.

Catalunya, pel seu caràcter republicà, va ser un escenari important d'aquesta revolució. En aquest context, el president de la Generalitat Lluís Companys va proclamar la República catalana dins la República Federal espanyola.

El govern central va respondre declarant l'Estat de guerra a Catalunya. El Palau de la Generalitat va ser ocupat i es van detenir a més de 3500 persones, incloent-hi polítics relacionats amb la insurrecció i tots els dirigents de la Generalitat. Tant el president Companys com Azaña van ser empresonats.

3.1.4 Crisi del segon bienni i govern del Front Popular (1936)

Després del període revolucionari, el govern va reorientar la seva política. La CEDA hi va tenir més influència i es va nomenar com a ministre de guerra a José María Gil Robles i Francisco Franco com a cap de l'Estat Major. A Catalunya es va suspendre l'Estatut d'Autonomia.

A partir de l'any 1935, el govern va patir una crisi marcada per la corrupció, la malversació de fons i l' *estraperlo*. Es van convocar noves eleccions pel febrer del 1936.

Aquestes eleccions van estar marcades per la gran polarització de les dues coalicions de dreta i esquerra, el *Bloque Nacional* (creat amb l'objectiu d'unir les dretes espanyoles), i el *Frente Popular* (coalició electoral amb els principals partits de les esquerres espanyoles). El *Frente Popular* va guanyar el 16 de febrer de 1936, darreres eleccions durant la Segona República, aconseguint-hi un 48% dels vots. Miguel Azaña es va convertir en el president de la República i Santiago Casares Quiroga en cap de govern.

El nou govern posà en marxa el seu pla, que va significar reprendre el procés reformista iniciat l'any 1933. Es va declarar una amnistia que alliberava més 30.000 presos polítics i es van readmetre obrers. La dreta va rebutjar aquestes reformes, fet que va generar un ambient de conflicte al panorama polític. La *Falange Española* (partit polític espanyol d'ideologia feixista i nacionalsindicalista fundat per en José Antonio Primo de Rivera) va fomentar l'enfrontament social, va erigir patrulles armades (que agredien membres de grups d'esquerra, els quals sovint contraatacaven).

Aquest clima de violència va afavorir la proliferació de grups a favor d'un alçament militar contra la República. El moviment colpista va començar a ser una amenaça real quan s'hi va sumar el general Emilio Mola. La Itàlia feixista i l'Alemanya nazi van recolzar les forces de la dreta. El 17 de juliol es produí la insurrecció dels militars contra el govern de la Segona República Espanyola, un cop d'estat que conduiria cap a la Guerra Civil Espanyola.

3.2 La Guerra Civil Espanyola

L'anomenat "*Alzamiento Nacional*" es produí a Melilla. La insurrecció havia de ser una manera ràpida de derrocar el govern republicà, però el moviment colpista va fracassar a les zones d'Espanya on els moviments d'esquerra eren més forts. Les forces militars van aconseguir el control de zones com Galícia i Andalusia i ciutats com Sevilla i Saragossa. Van fracassar a Catalunya, Madrid, València, Astúries, Santander i País Basc.

Els republicans van respondre a la insurrecció i van posar en Jose Giral com a cap de govern. Es van lliurar armes a les milícies dels sindicats i al Front Popular per tal que el cop d'estat no triomfés.

3.2.1 Formació de bàndols

Es van establir dos bàndols:

- L'un, compost pel sector conservador (integrat per monàrquics, grups catòlics, falangistes, tradicionalistes i opositors al règim republicà) que comptaven amb el suport de l'Alemanya nazi i els feixistes italians. Van autoanomenar-se "nacionals" perquè defensaven la unitat d'Espanya.
- L'altre, format per les classes populars (integrat per obrers, empleats urbans, petita burgesia i pagesia sense terres) i per sectors de classes mitges i burgesia il·lustrada, simpatitzants dels moviments d'esquerres (socialistes, comunistes, anarcosindicalistes) a qui i el bàndol nacional anomenava despectivament "rojos".

3.2.2 La comunitat internacional

Espanya es va convertir en l'escenari de la lluita entre forces democràtiques i feixistes, preludi de la Segona Guerra Mundial. L'anomenada "Guerra d'Espanya" va tenir una gran repercussió internacional

Els règims feixistes d'Itàlia i Alemanya es van posicionar a favor de la insurrecció, perquè era una oportunitat per combatre el comunisme. L'URSS va recolzar la República, però

democràcies europees com Anglaterra o França van formar part d'un comitè de no-intervenció, amb seu a Londres, que integrava 27 països.

Alemanya va enviar la Legió Còndor (consistent en suport logístic, transport de tropes, subministraments, així com avions de caça i bombarders) i Itàlia la *Corpo Truppe Volontarie* (Cos de Tropes Voluntàries, dotat de 50.000 soldats, que Mussolini va enviar), mentre que la República pagava el material militar a l'URSS amb les reserves d'or del Banc d'Espanya.

3.2.3 Lluita per Madrid (juliol 1936-1937)

L'objectiu de les tropes feixistes dirigides per Franco, un cop creuat l'estret de Gibraltar, era conquerir Madrid, que representava el poder republicà.

Davant la possible conquesta de Madrid, el 29 d'octubre del 1936 es va decretar una mobilització general d'homes. Les consignes com “ !No pasarán!” i “Madrid tumba del fascismo” van esdevenir mítiques. El govern de la República es va traslladar a València. Madrid va resistir gràcies als tancs russos i a les columnes de voluntaris de tot Espanya.

La consigna No pasarán va esdevenir mítica. Font: Mikhail Koltsov (1936)

Des de Catalunya es desplaçaren soldats a l'Aragó per intentar recuperar Saragossa i Osca. Els milicians només van aconseguir aturar l'avanç franquista

Els franquistes van intentar aïllar Madrid amb les batalles de El Jarama (febrer 1937) i Guadalajara (març 1937), però van ser derrotats pel nou exèrcit popular. Els nacionals atacaren i ocuparen Màlaga el febrer de 1937.

3.2.4 L'ocupació del nord (abril-octubre 1937)

Davant les dificultats a la capital, Franco decidí centrar la seva ofensiva al nord d'Espanya. L'Aviació Legionària i la Legió Còndor van bombardejar Guernica; Franco ho negaria fins la

seva mort, afirmant que havien estat els republicans que l'havien cremada amb la retirada. L'any 1937 el País Basc, Astúries i Cantàbria van caure en mans dels nacionals.

3.2.5 L'arribada al Mediterrani (novembre 1937–juny 1938)

A finals del 1937 va haver-hi reformes dins de l'exèrcit republicà: dotació de comandants professionals, integració de milícies i brigades internacionals i establiment de Vicent Rojo, defensor de Madrid, com a general.

Durant aquest període, els nacionals aconseguen conquerir Terol i gran part de Lleida. L'ofensiva se centra al sud i arriba al Mediterrani per Vinaròs, València, d'aquesta manera. aconseguen dividir el territori republicà i aïllar una part de Catalunya.

3.2.5 L'ocupació de Catalunya (juliol 1938–febrer 1939)

Les autoritats republicanes, davant la situació desfavorable, van intentar recuperar el territori perdut. L'última gran ofensiva republicana va ser a la Batalla de l'Ebre, que va començar el 25 de juliol del 1938. Aviat, però, les tropes franquistes, amb l'aviació italiana i alemanya, aturen l'avanç republicà.

La batalla va acabar el 16 de novembre amb més de 100.000 morts¹ i la victòria nacional. El 23 de desembre Franco decideix ocupar Catalunya, que cau amb facilitat tot i els esforços de l'esgotat Exèrcit Popular. El govern de la República, País Basc i la Generalitat es traslladen a França.

3.2.6 El fi de la guerra (febrer –abril 1939)

Amb la caiguda de Catalunya, la zona central es va convertir en l'única republicana. Les divisions van augmentar dins del bàndol entre aquells que volien resistir i els que volien negociar la pau. El 28 de març les tropes franquistes van ocupar Madrid sense resistència i l'1 d'abril del 1939 acabava la guerra civil.

¹ Segons Hugué Thomas a *La Guerra Civil Española (Citat a la bibliografia)*

3.3 La postguerra

El final de la guerra va donar pas a la dictadura de Franco. El nou estat, inspirat en les dictadures feixistes italiana i alemanya, era totalitari, centralista i unitarista. Girava al voltant de la figura del *Caudillo*, que concentrava tots els poders. El franquisme va estar caracteritzat per la repressió sistemàtica dels opositors: perdedors de la Guerra Civil o aquells considerats com antifranquistes.

4. Els testimonis

4.1 Nens i joves durant la guerra

4.1.1 La visió de la República

LA PROCLAMACIÓ DE LA REPÚBLICA

Un cop acabada la dictadura de Primo de Rivera el 1930, es convoquen eleccions municipals pel 12 d'abril del 1931 i l'oposició a la monarquia (republicans, socialistes, nacionalistes i antics membres dels partits dinàstics) s'uneix en el Pacte de Sant Sebastià per promoure la proclamació de la República. Abans de les eleccions, els republicans celebren mítings de propaganda a les poblacions més importants d'Espanya per tal d'aconseguir nous vots. Un dels nostres testimonis ens explica per què Francesc Macià en fa un a Lleida. El 12 d'abril del 1931, les candidatures triomfen en 41 capitals de província i la República és proclamada ràpidament per tot el territori espanyol.

L'anunci de la nova forma de govern va tenir una eufòrica acollida a la majoria de les poblacions catalanes i van començar les celebracions. S'havia acabat la monarquia i començava una nova etapa més llibertària: la República.

Els nostres testimonis, la majoria nens en aquella època, ens expliquen com se'n van assabentar.

«Anava cap a Platja d'Aro amb els meus pares i pujant *La pujada del Vilà* van cridar:
“Ha esclatat la República!”» (Josep Falgueres)

REFORMES, SINDICATS I COOPERATIVES

Un cop establert el nou govern, es van dur a terme un seguit d'accions polítiques per tal de millorar el funcionament econòmic del país, com la coneguda política d'ordre públic, que estableix cinc grans reformes (la qüestió regional, la religiosa, la militar, l'agrària i la social). Josep Santjoan, un dels avis que hem entrevistat, ens explica les noves propostes del govern republicà en el camp a Lleida.

«A tots els rics van requisar-los la terra. [...] Amb aquestes se van formar col·lectivitats; los pagesos formaven grups i [...] les treballaven. [...] També en donaven a aquell que fos d'esquerres» (Josep Santjoan)

Es van crear sindicats i cooperatives per tal de controlar l'economia de cada localitat. En Josep Falgueres explica com funcionava la cooperativa de Palamós i quina era la impressió que en tenia sent un nen.

«Aquí a Palamós n'hi havia una [cooperativa] que era la segona més important de Catalunya. Aquestes cooperatives anaven molt bé; eren de consum i crèdit. Els socis pagàvem una quota i també teníem moneda pròpia. Anaves allà a comprar i després canviaves cent pessetes i deies que te'n possessin potser vint a estalvi. A final d'any donaven un interès. A Palamós van repartir, l'any 34, el 14 per cent. Feien una festa anual pels socis i a mi em van regalar una bicicleta de tres rodes. Ni una pilota ni res per l'estil; era una cosa que valia la pena» (Josep Falgueres)

En aquest fragment no només podem apreciar la importància que tenien les cooperatives durant la República, sinó que hi veiem l'entusiasme amb el qual en Josep Falgueres ens parla d'aquests mercats obrers. Des del punt de vista d'un nen, doncs, assolien un gran valor. Era tan productiu que podien permetre's regalar joguines d'una qualitat i un cost que per a molts semblava inimaginable.

LA VISIÓ DE LA REPÚBLICA A CATALUNYA

Alguns testimonis ens presenten la ciutat o poble en el qual vivien i l'ambient que hi havia llavors. Josep Pallerols explica com van ser els primers dies del nou govern en el seu barri i quina va ser l'actitud dels veïns davant la seva victòria a les eleccions.

«Hi havia gent als carrers exalçant la República, persones que formaven part del moviment polític. Tenia sempre adeptes, però te n'apartaves perquè en sorties perdent.» (Josep Pallerols)

Els obrers eren fidels partidaris de la República i la importància de les ciutats catalanes en l'àmbit industrial que explica per què Catalunya era una província tan conscienciada amb els ideals d'esquerres. Va ser aquesta força obrera la que va impulsar el poble a defensar l'ordre republicà durant la Guerra Civil.

Als pobles, en canvi, no era tan habitual que hi hagués la mateixa predisposició que a les ciutats. Era en els entorns rurals on més diversitat de tendències polítiques hi havia, malgrat que sovint hi predominava una tolerància general que impedia l'esclat de la violència. Tres testimonis ens parlen de la convivència de dretes i esquerres a Torres de Segre.

«Al poble hi havia dos cafès: un de dretes i l'altre d'esquerres» (Ramon Florensa)

«Aquí a Torres hi havia de tot; més monàrquics que no pas republicans. No hi havia enfrontaments, però no et deixaven entrar al local de l'altra banda política» (Pere Forcat)

Josep Santjoan corrobora l'existència d'aquests dos bars i ens explica una anècdota que fa referència a les rivalitats polítiques entre veïns.

«El cafè del *Centre Demòcrata Republicà* [de dretes] els d'esquerres el van anomenar el "Centre del Moc". Hi havia un balcó on al capdamunt posava amb lletres ben grosses: "Centre Democ". Tot just ho estaven escrivint, que van deixar la feina a mitges per anar a dinar. I els d'esquerres van dir: "Mira! Lo Centre del Moc!". I els de dretes, al cafè del Castell –que era el de les esquerres- li deien "El Centre de los de la pinya" perquè sempre hi havia borratxos. Es deia: "Aquest porta la pinya"».
(Josep Santjoan)

En el cas de Torres de Segre es tracta d'una rivalitat més aviat còmica perquè és un poble que té pocs habitants, però aquestes petites diferències podien anar-se fent cada cop més grans fins a assolir unes conseqüències catastròfiques. És el cas de l'enveja i l'odi que en alguns pobles va anar apareixent durant el temps de la República i que va desencadenar en les famoses denúncies entre veïns, com a Falset. Un cop acabada la guerra, en aquests pobles va haver-hi venjances per part d'aquells que havien estat perseguits.

Un exemple de diversificació dels arguments és el testimoni de la Josefa Doméneç, que xoca amb les explicacions anteriors sobre el poble de Torres de Segre. El plantejament de dos punts de vista oposats ha sigut habitual durant la realització de les entrevistes, amb la qual

cosa hem decidit aplicar-ho en aquest treball amb la màxima neutralitat i comentant-ne simplement la raó per la qual creiem que es contradiuen.

«Aquí a Torres de Segre va començar la rivalitat entre els que eren de dretes i els que eren d'esquerres; es va donar peu als insults. Van dividir el poble perquè no es portaven bé, els uns amb els altres. El malestar va allargar-se encara fins al 36»
(Josefa Doménech)

Segons la Josefa, la realitat va ser molt diferent de la que els altres avis del poble ens havien presentat com una disputa que es podia titllar perfectament d'innocent i sense altre mal que la ironia. La dona que narra aquest últim fragment es decanta més per unes idees de dretes, amb la qual cosa la situa en el bàndol oposat. En certa manera, aquests dos punts de vista poden interpretar-se com la predilecció d'una ideologia o altra i la lloança que en fa cada persona en els seus records.

LA VISIÓ PERSONAL I FAMILIAR DE LA REPÚBLICA

En les entrevistes que hem anat fent al llarg d'aquest estiu, plantejàvem una pregunta que definia el sentiment personal i familiar envers el nou govern: "la seva família/vostè veia la República com un sistema polític durador i estable?". Depenent de quina havia sigut la seva vinculació amb la República, responien exaltant-la, menyspreant-la o prenent consciència de les debilitats que aquesta presentava. Les respostes que plantegem a continuació es relacionen amb el darrer cas.

«No. Allò no podia ser seriós, amb aquella gent que hi havia; hi havia masses conflictes entre pistolers, entre els diversos partits [assassinats als carrers] (Josep Pallerols)

Maria Escorcell diu que van fer malament en obrir les presons per deixar sortir aquella gent que havia sigut tancada per motius polítics, ja que van ser fruit de la violència roja. Tot i així, la Maria va ser una fidel partidària de la República i ens ha semblat significativa la seva resposta en preguntar-li com ho veia actualment.

«Era massa "bananera" [la República]. Més amb el cor que amb el cap» (Maria Escorcell)

Ens ha semblat interessant que una persona d'ideals tan definits fos capaç de jutjar d'una forma més neutral i moderada. La majoria dels testimonis que tenien una forta vinculació

amb aquest període governamental es refermaven, encara en el dia d'avui, en els mateixos arguments de sempre.

Una gran aportació de la República va ser la llibertat de la dona.

«Amb la República hi havia llibertat. Les noies mateixes entraven i sortien amb llibertat; la dona era lliure» (Maria Escorcell)

La vivència de la República dels nostres testimonis estava estretament relacionada amb el context familiar, ja que una gran majoria eren nens i depenien dels seus pares. Josep Falgueres és, probablement, qui ens situa en aquest període el més objectivament possible.

«Es veia un nivell de vida bo; tot havia canviat. Hi havia benestar i tothom treballava. La gent es guanyava bé la vida treballant i aquí a Palamós hi havia fàbriques de suro» (Josep Falgueres)

El testimoni de Francesca Mora remarca aquest benestar, malgrat que deixa entreveure una realitat més cruenta que la que va viure. Era filla única i, per tant, les despeses eren molt més inferiors i el nivell de vida era més estable.

«Vivíamos bien. Mi padre trabajaba y además yo era hija única. Íbamos al cine dos veces por semana y a un colegio de la Generalitat. Había niños que lo pasaban peor porque eran muchos hermanos. Nosotros pagábamos 25 céntimos a la semana para ayudar a los otros niños que se quedaban a comer en el colegio. [...] Teníamos radio porque mi abuelo era médico (en aquel entonces casi nadie tenía); nos la regaló para poder escuchar las noticias» (Francesca Mora)

També cal tenir present la República des de la perspectiva d'un nen, ja que amb la seva innocència es veu perfectament com n'eren de conscients d'allò que estava passant.

«Per a mi era molt maca [la República]. Tenia dos germans que tenien tretze i quinze anys més que jo, ho sigui que eren uns nois joves i molt macos. Totes les noies del barri em mimaven pels meus germans. Tot era molt maco, molt» (Maria Escorcell).

Altres avis ens presenten una vivència molt més allunyada del context republicà perquè en la seva infància apareixen unes experiències personals més rellevants. Dolors Morellà i Josep Maria Aldavert tenen dues històries molt emotives que ens serveixen per comprendre com era viure en aquella època i com un nen veu el pare en un moment de tanta confusió.

«Només tenia papa. Preguntava per què totes les altres nenes tenien mama i jo no; havia caigut tuberculosa i estava en un sanatori de Terrassa. S'hi va estar tres anys perquè llavors es curaven únicament amb menjar, dormir i repòs. [...] La meva mare em va portar a un matrimoni que no tenia fills. Em van cuidar ells, però la dona no ho va acceptar i em van criar amb conyac. Ja no caminava, queia: estava malalta. El metge va dir: "Aquesta nena està alcoholitzada. Vostè no està bé del cap, no comprèn que a una nena no se la pot tractar així?". Ella va dir que com que no tenia cap fill, no volia tenir el fill d'algú altre. Llavors em van portar a una casa de pagès. [...] Empaitava les gallines i si veia un ou, me'l menjava. Em vaig posar malalta. "Però si només li donem un ou a la setmana", deien. "Doncs aquesta nana està malalta perquè menja massa ous". Em van posar una campana i, quan entrava al galliner, ja tocava la campana i anaven a agafar-me. Allà em van criar fins que es va poder contrastar que la meva mare estava en un sanatori, que el meu pare treballava i que per aquest motiu no podia cuidar-me ningú» (Dolors Morellà)

«Vaig quedar sense mare als 4 anys. Vam estar a l'hotel que tenia el meu pare i les criades em feien de mare. El meu pare es va tornar a casar i llavors va canviar la història [més fills]» ([Josep Maria Aldavert])

LES TENDÈNCIES POLÍTIQUES FAMILIARS

A Catalunya hi predominava el bàndol republicà. Aquest fet demostra que la situació geogràfica en què es crieu els nostres testimonis determina la seva ideologia, sigui de dretes o d'esquerres. Però aquesta teoria, per desgràcia, no sempre és aplicable en la pràctica i podem trobar excepcions.

Volem il·lustrar com era la societat catalana durant la República mitjançant els exemples que ens han proporcionat les entrevistes. Hi podem distingir, per tant, tres ideologies: la republicana, la nacional i una de més moderada que es basaria en la submissió a una de les dues, fins i tot, en la barreja d'ambdues.

ELS REPUBLICANS

El pare de la Maria és l'exemple del caràcter més comú dels catalans: seguidor de la República però sense tenir una participació activa.

«El meu pare deia que mentre visqués, votaria a la República. Treballava a una fàbrica de roba, però després es va quedar sense feina i vam estar un temps que

vivíem com podíem. La meva mare, quan ja governava Franco, sempre que sentia el meu pare lloant la República deia: “Calla, calla. Que anaves amb espadenyes i havies d’anar amb pantalons de mecànic”. Però ell era feliç així. La meva mare sempre li recordava com n’havien sigut de pobres quan governaven les esquerres» (Maria Gascó)

El cas de la Conxita i el Pere suposa l’altre extrem dins dels republicans. Es tracta de partidaris a uns ideals que defensen de manera activa, ocupant càrrecs polítics o estant afiliats a algun partit.

«El meu pare era polític d’esquerres i va ser el primer en portar la bandera a Girona quan va venir la República, al costat de qui després va ser cap del govern. [...] El meu marit era del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), era comissari i tenia un grau de capità general» (Conxita Vila)

ELS MODERATS

Som conscients del fet que el terme “moderat” és molt general i no encaixa a la perfecció amb el context polític, però creiem que reflecteix prou bé la nostra idea, ja que es tracta de persones que es mantenen allunyats des de l’activitat política i es limiten a seguir uns ideals comuns a defensar-ne uns de propis en l’àmbit personal, no pretenen inculcar-los a ningú més i actuen amb moderació.

En Josep Santjoan explica una realitat ben diferent dins dels mateixos republicans. No sempre eren lliures d’escollir una tendència, sinó que la pressió social feia que es decantessin per aquella que era predominant en la zona geogràfica.

«Mon pare era de la UGT perquè era obligat estar en un sindicat o altre. Nosaltres érem pobres i normalment la gent pobra era d’esquerres» (Josep Santjoan)

En Xavier Batista tenia uns pares amb diferents creences, però eren de caràcter propi i vivien en matrimoni sense cap inconvenient.

«El meu pare li deien “d’esquerres”; la meva mare “de dretes”. La meva mare era molt religiosa i el meu pare era d’esquerres i tenia molta honestat» (Xavier Batista)

ELS NACIONALS

S'oposen al republicanisme i, malgrat que a Catalunya el nacionalisme tenia menys força, n'hem aconseguit trobar alguns testimonis.

«El meu pare era una persona de dretes, com la meva mare. N'eren uns convençuts. Havien format part de la Federació de Joves Cristians, que era un grup de dretes. Era una secció juvenil d'Unió Democràtica de Catalunya» (Francesc Espinet)

LES DISCREPÀNCIES FAMILIARS

Per les històries que ens explicaven els testimonis, era habitual que a la família hi hagués més d'una tendència ideològica. Això provocava certes diferències que xocaven constantment i que podien arribar a generar una mala convivència. Ara bé, es tractava de discussions o discrepàncies polítiques que quedaven ràpidament sufocades pels mateixos vincles familiars.

«Estava molt clar qui estava a favor d'uns i qui dels altres; dins de la mateixa família n'hi havia de la República i gent que hi estava en contra. El meu avi estava a favor de la República i hi col·laborava com a fabricant de bombes i d'armament d'aviació; el meu oncle era un catòlic que es volia fer capellà. [...] La relació entre el meu avi i els seus fills era molt complicada. Es trobaven en camps ideològics enfrontats: un dels seus fills era jesuïta i l'altre (la meva mare) era de dretes» (Francesc Espinet)

4.1.2 Educació

L'educació durant la República va estar marcada per la creació del CENU² producte de l'esclat revolucionari. A partir de 1936, doncs, es va aplicar aquesta reforma revolucionària de l'educació catalana que pretenia crear una escola més moderna: laica, amb igualtat de possibilitats per a tothom i catalana.

Entre altres mesures, el CENU va ordenar fer un cens escolar de cada població per combatre la no-escolarització. 150.000 alumnes estaven potencialment no escolaritzats, amb la qual cosa es va optar per confiscar edificis religiosos i d'altres llocs per poder acollir a tots aquests alumnes, que representaven la cinquena part del cens escolar.

² Primer «Comitè» i després «Consell de l'Escola Nova Unificada».

El CENU també plantejava reformes en l'estructura i pla d'ensenyament per facilitar als treballadors l'accés a la universitat. Aquest projecte, però, va ser difícilment aplicable davant els futurs esdeveniments. El projecte també va requerir la convocatòria de més places per a mestres – 2500 exactament- i va causar friccions entre els sindicats de mestres: el FETE³ (depenent de la UGT⁴) i el Sindicat de Professions Liberals (que depenia de la CNT⁵).

Un altre punt molt important va ser la llengua catalana en l'educació: per una banda es va implantar un sistema bilingüe a les aules, que pretenia que els infants dominessin primer la seva llengua materna abans d'introduir una segona, i per altra banda, es va requerir al professorat que tingués coneixement del català.

El pla educatiu del CENU era un dels més avançats de l'Europa de l'època. Van ser els constants bombardejos i la instauració franquista a Catalunya, els causants de la seva abolició.

EL CATALÀ A LES AULES

En Josep Maria Aldavert no recordava gaires detalls sobre la seva escolarització, però sí que recorda la catalanització de l'escola durant els anys de la República i que el bilingüisme funcionava sense desencadenar cap conflicte entre ambdues llengües.

«Els col·legis eren en català, hi havia bons col·legis i bons professors. [...] El poc català que sé escriure el vaig aprendre amb 8 o 10 anys» (Josep Maria Aldavert)

L'ACCÉS A LA UNIVERSITAT

En Josep Pallerols, tot i haver-hi un pla que pretenia afavorir l'accés de la classe treballadora a l'educació universitària, afirma que per a ell va ser impossible accedir-hi. La situació encara es va agreujar més amb el franquisme, que li va dificultar encara més l'accés.

«L'ensenyament era molt just i, si no hi havia prou diners, s'havia d'anar a una escola de barri. És on vam anar i, pel que fa a la universitat, no era una opció per a nosaltres. El meu pare treballava de ferrer i no es podia permetre luxes» (Josep Pallerols)

³ Federación de Trabajadores de la Enseñanza.

⁴ Sindicat de la Unió General de Treballadors.

⁵ Confederació Nacional del Treball.

L'ESCOLA I ELS BOMBARDEJOS

En Manuel Miró ens descriu la situació al barri del Guinardó. L'edifici on s'impartien les classes ja no era un lloc segur amb els bombardejos i portaven els nens a la muntanya, on procuraven tranquil·litzar-los i ensenyar tot allò que una situació dramàtica com aquella permetia.

«Com que venien a bombardejar, quan arribàvem al col·legi fèiem fila índia i ens portaven al Parc del Guinardó. Estàvem sota la muntanya; deien que allà s'estava més bé perquè damunt del parc hi havia quatre canyons» (Manuel Miró)

4.1.3 La persecució per motius ideològics

LA PRESA DEL PODER

Un cop instaurada la República, el poble va començar a mobilitzar-se. A Catalunya es van dur a terme un seguit d'accions precipitades en les quals era habitual la imposició d'unes idees que xocaven d'una forma molt directa amb l'opinió, interessos i vida quotidiana d'un sector de la població catalana. Aquestes actuacions tenien un caràcter polític molt clar que desencadenava una presa de poder per part dels partidaris al nou govern republicà i que, en alguns casos, anava acompanyada de violència.

«Aquí al poble l'ajuntament era de dretes. [...] Quan va estallar lo moviment [Segona República], de seguit se va formar un comitè que va anar a l'ajuntament i va destituir l'alcalde i tots aquells que eren a l'Ajuntament perquè eren de dretes» (Josep Santjoan)

LA IMPOSICIÓ DELS PARTITS MÉS RADICALS

Les idees de la República van ser molt ben acollides per la majoria de la població catalana, que veia el nou govern com la possibilitat de defensar els seus principis amb una llibertat que fins llavors els havia sigut negada. Entusiasmats pel resultat de les eleccions, s'afiliaven a sindicats, comitès o partits que defensaven la República. Es tractava, en un primer moment, d'un suport voluntari i en acord amb uns pensaments propis, fins que aquest sentiment popular va anar creixent de forma exponencial i, a la llarga, es va convertir més aviat en l'adoració d'uns ideals que havien de ser compartits per tota la població. Amb aquest canvi radical, la llibertat d'expressió i opinió va quedar molt afectada i la pressió dels mateixos veïns feia que tothom acabés tenint una participació política. És el cas, per

exemple, de Torres de Segre, on els nostres testimonis ens han parlat del suport que els seus pares donaven a sindicats o partits per por que hi hagués represàlies. La situació, però, va empitjorar quan van fer-se evidents les discrepàncies entre els mateixos partits esquerrans. Moguts per unes idees més personals, augmentava el fanatisme al seu propi organisme polític. Així doncs, es va donar peu a una forta competència que tenia com a objectiu inculcar la seva forma de pensar i que, freqüentment, adoptava la violència com a mitjà.

«En el meu poble va haver-hi una manifestació contra la CNT. No hi havia cap convivència i es portaven molt malament; no donaven menjar ni repartien res. [...] Estava al cosidor i dues amigues de la meua edat [la dona de l'alcalde i una modista] em van dir: "véns, Conxita?". Vaig respondre que hi aniria més tard [...] Vaig veure-les venir ben cobertes de sang i vaig dir que entressin a casa perquè allà tenia alcohol per curar-les. Davant de casa hi havia uns homes amb paneres plenes de rocs. Els hi vaig dir: "hi ha en Franco i vosaltres. Mira que crivellar unes dones que no han fet res de dolent...". Tot perquè havien estat a una manifestació en contra de la CNT. Van agafar rocs per tirar-me'ls i el meu pare em deia que entrés a casa. Li vaig dir que no. "Sóc republicana i estem en una República. No em podeu tirar pas rocs. [...] Què sou? Si tothom ha de compartir els vostres ideals, en què us converteix?". No es van atrevir a tirar-me cap roc» (Conxita Vila)

LES DIFERÈNCIES ENTRE ELS REPUBLICANS

Entre els mateixos republicans hi havia unes diferències molt visibles. L'esclat de la violència va fer que es comencessin a perseguir els uns als altres.

«El meu pare era un comunista activista i va ser perseguit pels anarquistes. Dins dels mateixos republicans hi havia diferències [...] i s'anaven matant» (Pere Arques)

ELS SAQUEJOS I LES EXPROPIACIONS

Un exemple molt habitual de com aquestes organitzacions i partits se sobreposaven és el tracte despectiu amb el qual es dirigien a la població. Van ser molt habituals els saquejos de les cases i les expropiacions. Això generava certa por entre els veïns, que amagaven objectes de valor davant la possibilitat que entressin a casa a robar-los-els.

«Els meus tiets eren rics i feien els missals amb or. Aquest or el van portar a casa meva i el vam amagar posant una tona de carbó a sobre [eren carboners]» (Maria Escorcell)

LES ACTUACIONS CONTRA LES ESGLÉSIES

La religió catòlica va ser molt perseguida per tota Catalunya. En aquests atacs se solia entrar a les esglésies per destrossar els bancs i les imatges sagrades, fossin pintures, vitralls o escultures. El més habitual era que aquestes esglésies les cremessin.

«Van cremar l'església, van tirar les campanes a terra... en van deixar una que tocava el rellotge. Després, com que els sants abans els feien de fusta, van fer una foguera al davant de l'església i anaven traient els sants i els anaven cremant. Això va durar hores i hores. Els altars també. Ho vaig veure perquè vivíem a la plaça [davant de l'església]. Moltes famílies que vivien a prop van venir a casa nostra a allotjar-se, de la por que tenien. Els caps dels sants, en forma de burla, els posaven l'un al costat de l'altre. Va durar tota la nit cremant i l'endemà encara cremava» (Júlia Rull)

No sempre eren els veïns els que prenien la iniciativa d'atacar les esglésies, sinó que era altra vegada la pressió dels més radicals la que els obligava a fer-ho o, en la majoria dels casos, eren aquests mateixos els que actuaven pel seu propi compte. És el cas, per exemple, de Torres de Segre.

«L'església la van cremar durant la revolta roja. Va vindre un camió de militars de Lleida [milicians] i van dir que traguessin les imatges si no volíem que lo cremessin. Se'ls va anar deixant sols, amb la qual cosa van dir: "Ara cremem l'església". Hi van calar foc» (Pere Forcat)

Malgrat aquesta evident submissió davant les agitacions republicanes, hi havia ocasions que algun veí actuava amb certa moderació per tal de reduir les conseqüències.

«Una veïna va anar a l'església quan la van cremar i va salvar la mare de Déu de la Mercè. La van tirar i es va trencar un braç, que ella es va emportar. Quan va acabar la guerra va tornar a portar el braç a l'església» (Josep Maria Aldavert)

L'oposició de la República, associada a l'ateisme, va dificultar moltíssim la pràctica del catolicisme. Els més radicals perseguïen aquells veïns que es mostraven favorables a

l'Església, encara que només fos per qüestions de creença. Aquest fet va provocar, en algunes localitats, la celebració de missa d'amagat.

«La missa la feien, sense dir res, en una casa privada» (Xavier Batista)

LES ACTUACIONS CONTRA ELS CAPELLANS I LES MONGES

Així com les esglésies van ser blanc dels republicans més revolucionaris, els seus representants van estar immediatament en el seu punt de mira. Sota amenaça de mort, es veien obligats a amagar-se o a exiliar-se.

«Al día siguiente empezaron a tirar muebles de una casa de delante nuestro donde vivía un cura. Lo quemaron en medio de la calle» (Francesca Mora)

Aquesta persecució, com hem mencionat anteriorment, també va afectar les monges.

«A les monges les posaven mortes, estirades al carrer» (Maria Gascó)

LES ACTUACIONS CONTRA GENT DE DRETES

Van perseguir gent significativa dins de l'oposició política o veïns que eren partidaris d'unes ideologies clarament de dretes. Sabem, per mitjà dels avis amb els quals ens hem posat en contacte, que trucaven a casa per preguntar si tal persona hi era en aquell moment o que directament anaven a buscar-los de nit amb un cotxe i els afusellaven.

«Al meu tiet li van trucar preguntant si sabia on era el senyor Duran [era ell: el seu tiet] i ell mateix va dir que acabava de marxar cap a França. Llavors se'n va anar» (Maria Escorcell)

«Tenia uns amics de la meva edat italians. Un vespre va parar un d'aquells cotxes tan quadrats i tan rectes. Van baixar quatre homes i després en van pujar cinc. L'endemà el pare dels meus amics estava mort a l'Hospital de Sant Pau, que era on els afusellaven» (Maria Escorcell)

«[Un home a qui el meu sogre havia ajudat abans de la República] es va fer milicià. Un dia li van donar l'ordre d'anar a buscar el meu sogre. Estava allà, a la carretera; era el vespre. Va trucar a la porta i va sortir la dona del meu sogre. Va preguntar: "que no hi és, el seu marit?". Ella va respondre que sí, que si volia que el cridés perquè estava dormint. Va dir que no li digués res. [se'n va anar]» (Josep Falgueres)

En aquest fragment podem veure el factor humà que va fer que el sogre de l'entrevistat no fos afusellat durant la República. Havia estat polític abans de la guerra i per aquest motiu

volien matar-lo. Però va ser la vinculació amb la persona que tenia la missió d'anar-lo a buscar la que va fer que a l'últim moment decidís deixar-lo viure. L'explicació d'aquesta història recau en els anys que el seu sogre estava com alcalde. Els treballadors d'una fàbrica volien convocar una vaga i a l'Ajuntament van saber que un d'ells no volia fer-la (era un esquiol), ja que necessitava cobrar un salari amb què alimentar els seus fills. Entre el sogre i un altre membre de l'Ajuntament li van pagar el salari durant el temps que es va allargar la vaga. Anys més tard, aquest treballador es va fer milicià i es presentà a casa de qui l'havia ajudat.

Com quan van incendiar les esglésies, hi va haver accions moderades en les quals van perdonar la vida d'aquells a qui tenien la missió d'eliminar. A part del cas anterior, hi ha també la història del president del Comitè de Torres de Segre.

«Lo president del Comitè va impedir que agafessin uns senyors que estaven a una torre que hi ha a Ribes» (Josep Santjoan)

En aquest fragment es veu com el màxim cap del Comitè de Torres de Segre perdona la vida d'una família adinerada de dretes. Tots dos exemples (el del milicià que va perdonar el sogre d'en Josep Falgueres i el del president del Comitè de Torres) van acabar malament: van ser afusellats pel Règim franquista en finalitzar la guerra (com s'explica a l'apartat **“La repressió durant la postguerra”**).

Aquesta família de Ribes apareix en moltes de les entrevistes de Torres de Segre i, pel que es veu, més d'una vegada va ser víctima de represàlies. En Pere ens explica com van estar a punt d'afusellar-lo, quan es van acovardir i van deixar que fugís.

«Van agafar un que era de Cal Ribes i el pobre home el van fer baixar tres vegades al secà. El van fer tornar a pujar al cotxe perquè no se van veure en cor de fotre-li un tiro i el van tornar cap a casa. Llavors ja van marxar cap amunt de Barcelona, on se van refugiar a un poble que se deia Montgat. Fins que se va acabar la guerra» (Pere Forcat)

Un altre fet destacat d'aquesta persecució ideològica són els coneguts “camions”. Els revolucionaris anaven amb aquests vehicles a buscar les persones que apareixien en la llista

de denúncies i els feien pujar per anar-los a afusellar. A Falset li deien el “camió de la mort”⁶.

«Va venir un camió de revolucionaris. Devien portar una llista i van agafar no sé si tres, quatre, vuit o deu senyors de dretes. Se’ls van emportar amb lo camió» (Josep Santjoan)

En alguns casos es tractava d’un vehicle requisat. En el fragment següent veiem un veí fanàtic de Torres de Segre que portava el cotxe dels Ribes (la família que el cap del Comitè havia perdonat).

«Un home que era un exaltat que anava pels pobles amb un cotxe de sis o set places (amb altres homes que l’acompanyaven) que havia requisat el Comitè als de Ribes. Cridava: “Eh! No us fa pas nosa ningú, per aquí?”» (Josep Santjoan)

LES DENÚNCIES

Amb les denúncies, s’oblidava el parentesc o l’amistat que els unia i optaven per actuar segons els ideals més fervents. En els pobles, on tothom es coneixia, les rivalitats eren constants i els rumors acabaven sovint compromentent a algun dels seus veïns. Més enllà de les justificacions purament polítiques, trobem molts exemples en què l’odi o l’enveja era el que els movia.

«La gent es denunciava fins i tot entre familiars. Una miliciana va denunciar als seus caps i els van matar; a ella la van posar a la presó quan va acabar la guerra i després es va dedicar a la prostitució» (Josep Maria Aldavert)

Aquest fragment ajuda a entendre fins a quin punt arribava el fanatisme, ja que la persona de la qual es parla va ser capaç de sacrificar els seus superiors perquè s’estaven separant dels ideals més radicals de la Milícia. Un altre exemple és el següent, en el qual un veí anònim alerta els milicians sobre la vinculació de la família de l’entrevistat amb membres de la religió catòlica.

«El meu pare va salvar cinc monges de Lleida, una d’elles era cosina nostra. Quan van venir els rojos van dir: “Aquí hay cinco monjas”. Ell els va dir: “No hay cinco

⁶ Camions de la Brigada de la Mort (membres de la FAI que feien la “neteja” de l’oposició).

monjas, aquí hay cinco putas”. Les va posar lleugeres de roba, les va pintar.... els va dir que eren un grup d’artistes que treballaven en un teatre» (Josep Maria Aldavert)

AMAGATS

Davant el perill que corrien els catòlics i els més conservadors, van provar d’amagar-se. Normalment era la mateixa família o veïns de confiança qui els acollia a casa durant el temps de les denúncies.

«I a on va anar? [el tiet Duran, a qui havien trucat per telèfon per saber on era] A casa de la novia del fill [era pobre, mentre que ells eren rics i la menyspreaven molt]. Els hi va dir: “No tinc on anar i m’estan buscant”. Tenien un jardí, on van retirar unes plantes que hi havia i li van fer un quartet amb una petita finestra. Allà s’hi va estar set mesos. Els germans eren paletes, per això li van construir l’amagatall. Al cap de set mesos va començar a sortir una mica; el seu pis el van escorcollar a fons. L’haurien matat» (Maria Escorcell)

Aquests vincles familiars inclús ens han deixat històries del tot surrealistes.

«Un dels meus cosins [anarquista] havia d’aguantar que anessin a casa seva els amics del capellà i havia d’aguantar una missa» (Maria Escorcell)

Maria Escorcell, com subratlla durant l’entrevista, ve d’una família amb clares diferències entre els seus membres. Hi havia un sector molt ateu i republicà (els seus pares i els seus germans) i un altre molt religiós i nacional (els seus tiets i un cosí). Malgrat aquestes discrepàncies, s’ajudaven mútuament quan era necessari. La Maria ens va donar diversos exemples en què es veia la relació que hi havia entre tots ells, com s’estimaven i traïen els seus propis ideals per salvar-se.

En altres casos s’actuava per amistat. Josep Falgueres ens parla d’un mestre que exercia al mateix temps de capellà. Amb la República volien matar-lo i el cap del sindicat de Palamós va dur-lo a casa seva, on el va amagar perquè sabia que era bon mestre i persona. A Torres de Segre es va produir un fet semblant, malgrat que el resultat no va ser el mateix.

«Aquí a Torres hi havia lo rector, que ja era un home gran. Al costat de l’abadia hi vivien uns homes d’esquerres que eren molt necessitats i el capellà los deuria ajudar. Un d’aquests senyors lo va amagar; pensaven que seria dos o tres dies. Però el capellà, en veure que ficava en un compromís a aquella gent, va dir que es volia presentar. [...] El van agafar i el van matar» (Josep Santjoan)

AFUSELLAMENTS

Aquells que no tenien la gran sort de poder-se amagar durant tota la República van ser capturats pels rojos. A Falset (Tarragona) va haver-hi moltes denúncies entre veïns i en dos dies es van fer gairebé 50 afusellaments. La Júlia Rull ens explica la seva història.

«Anaven per les cases i alguns estaven amagats perquè eren benestants i tenien enemistats. Hi havia enveges; tenien por i s'amagaven. Van fer un pregó i deien que si no sortien els que havien anat a buscar i estaven amagats, matarien als familiars. Llavors van sortir. Els van portar a una casa on deien que els anaven a jutjar i els hi deien: "No us passarà res". Els veies agafant-los de grupets per portar-los al cementeri i els mataven allà. Entre el 13 i el 14 en van matar 48. Després, un plor pel poble» (Júlia Rull)

Com que aquest treball se centra en la visió dels nens, creiem que és de gran importància ressaltar com aquests sabien que alguna cosa estava passant al seu voltant perquè els seus pares i mestres en parlaven, però no prenién consciència del que realment significava. Per entendre quina era la situació d'un nen en aquella època cal tenir en compte que no entenien allò que deien al diari, a la ràdio o els mateixos adults. En la seva innocència distorsionen la realitat fins al punt de sobreposar allò que forma part de la imaginació, de la creativitat amb què proven d'entendre el món ("**Jocs durant la guerra**"). El que té més pes per a un nen és l'efecte visual i molts d'ells no van saber exactament què volien dir aquells diaris, aquells senyors de la ràdio ni aquells adults fins que es van trobar plantats enmig de tot aquell desconcert. Rodejats per uns adults que veien més grans que ells i més segurs de si mateixos; uns adults que malgrat tot reien, ploraven, s'enfadaven, odiaven i mataven.

Aquesta idea la podem veure en la resposta del Jaume Urgell quan li preguntem si recorda la República. Aquest, en un principi, ho nega. Però són les imatges que hem comentat anteriorment les que fan que avui en dia encara tingui present el que ell anomena "detallets". Imaginem com un nen va viure els afusellaments.

«Directament, no. Recordo que una vegada vaig anar a casa i no hi havia els pares; vaig pensar que si no estaven allà devien ser a un altre puesto. Hi vaig anar i els vaig trobar a tots plorant perquè era el dia que havien fet la liquidació aquella de gent. Un dels afectats era aquesta família que estava amb els meus pares. Em va afectar molt, plorant allà. Són detallets» (Jaume Urgell)

L'EXILI

Amb l'exili deixaven enrere un país que se'ls havia girat en contra i buscaven una nova llar on fossin ben acollits. En el següent fragment, Francesc Espinet ens parla del seu oncle: un jesuïta que durant la República va anar a Itàlia perquè Mussolini hi havia establert el feixisme.

«Començà a estudiar com a capellà jesuïta durant la República. Amb la prohibició que hi hagué en aquell moment dels ordres religioses per part del govern, decidí marxar. Se'n va anar a Itàlia perquè en aquell moment era feixista i permetien els ordres jesuïtes. Un cop acabada la guerra va tornar a casa com un vencedor»
(Francesc Espinet)

ELS PRESONERS

Sortir i entrar d'Espanya suposava un risc molt elevat. L'oncle del Francesc Espinet és un exemple dels civils capturats durant la República i mostra quin va ser el tracte dels rojos amb els presoners.

«Va tornar [d'Itàlia] per la família i al cap d'un temps va decidir que continuaria la seva carrera. Volia creuar pels Pirineus, però el van enxampar a la frontera i li van fer un simulacre d'afusellament. Eren anarquistes els que ho van fer, amb bales de fogueig. Després el van portar al castell de Montjuïc» (Francesc Espinet)

Podem veure com els rojos es burlaven dels seus presoners i jugaven a espantar-los, ja que un simulacre d'afusellament implicava el desconcert de la persona que el patia. Aquest es donava per mort en sentir els trets i queia a terra.

4.1.4 Familiars, amics i coneguts al front

Són moltes les famílies que havien d'acomodar-se d'un marit, un fill, un germà, un pare, un amic o un veí perquè anava al front. Han sigut els nens els que ens han explicat com van marxar de casa i com van viure, dia a dia, les seves absències.

Però cada família és única, com també ho és cada història. Amb una breu pinzellada ens han presentat un ampli context de la guerra, en el que es pot veure quines raons eren les que els van portar a primera línia, quina era la seva opinió sobre el conflicte i si eren conscients que algú estava esperant-los a casa.

En primer lloc, hi ha els que – malgrat haver sigut preparats militarment- no van arribar a anar mai a la guerra per circumstàncies inesperades.

«El meu germà gran estava fent la mili a Calatayud, Saragossa. El seu capità era català i tots ells (també catalans) portaven un distintiu de soldats de primera. Hi havia al que li prenién les novies; van fer-li la punyeta durant l'any de la mili i, quan va venir la guerra, van ascendir el capità i ell va ocupar el seu lloc. Vivíem al carrer Girona, on hi ha l'estàtua de Rafael de Casanovas. Allà van fer un homenatge al Macià i van donar permís a tots aquells soldats que volguessin assistir-hi. Tots els catalans van venir a Barcelona. Els van portar a Saragossa, els hi van fer un consell de guerra ràpid i després els van afusellar; el tinent volia venjar-se. Va morir el 16 d'agost; no va arribar a anar a la guerra. La Creu Roja ens va enviar una carta seva en què ens deia que no ens preocupéssim perquè no hi aniria. Tenia set anys i encara no ho he paït» (Maria Escorcell)

Aquesta és una excepció de la gran majoria que estava destinada a lluitar al front. Va ser una qüestió personal la que va fer que aquests soldats es guanyessin l'enemistat de l'oficial que, en un futur, seria capità. Amb aquest poder, va decidir venjar-se dels seus companys. Però la manera en què ho va fer implica també una discriminació lingüística i patriòtica. El capità era castellà i va afusellar-los per acudir a l'homenatge d'un polític català. Tots eren catalans.

Un cop anunciada la guerra, el sentiment patriòtic es va apoderar d'una part de la població fins al punt d'allistar-se voluntàriament al bàndol amb el qual s'identificaven. Van guiar-se per uns ideals que ja venien establerts amb la República i tenien el propòsit de defensar-los físicament, fos entre els republicans o entre els nacionals. La majoria era gent jove, ja que es capficava ràpidament en unes creences i actuava de manera molt més precipitada que els adults. Concretament, els dos exemples que tenim – de manera directa- són nois d'entre disset i divuit anys: un, allistat al bàndol republicà i l'altre, al nacional.

«Amb un amic veníem de Calonge i en ser a mig camí em va dir: “demà me'n vaig al front”. Vaig respondre-li: “Ets boig!”. Tenia disset anys i ja no va tornar» (Josep Falgueres)

Però el més habitual era que els mobilitzessin a la força, ja que, si es negaven, el mateix exèrcit, la CNT o el POUM els mataven.

«Van enviar el meu pare i el seu germà al front; a molts joves del barri se'ls emportaven a la força i la raó que donaven era que havien de ser mobilitzats» (Josep Pallerols)

Les famoses quintes van suposar la marxa de la joventut, amb la qual cosa els llocs de treball quedaven vacants i havien de ser immediatament substituïts.

«La joventut se'n va anar. Les dones havien de substituir-los a les fàbriques de suro i a les altres feines. Eren elles, vailets i gent gran qui hi treballaven» (Josep Falgueres)

En ser mobilitzats per la força, no es va tenir en compte les seves tendències polítiques i es trobaven enmig d'un exèrcit amb el qual no se sentien identificats. Això comportava malestar amb els companys de fila i una forta repressió personal. En els casos més extrems, s'arriscaven a desertar.

«El meu pare era molt de dretes, però el van obligar a lluitar amb els republicans. No se sentia a gust amb el seu bàndol perquè era contrari a la seva ideologia. Va decidir desertar i va marxar a peu fins a Manlleu, el seu poble natal, on es va amagar a casa dels seus pares fins al final de la guerra» (Francesc Espinet)

Alguns soldats passaven a l'altre bàndol per qüestions personals.

«Un cosí, no sé com s'ho va arreglar, que en els primers dies al front es va passar als nacionals» (Josep Santjoan)

També hi havia soldats amb una actitud pacifista que contrastava enormement amb el context bèl·lic en què es trobaven. Eren persones amb una manera de pensar molt ferma, que es negaven a portar una arma o a disparar. No feien mal a ningú.

«L'altre germà va estar al front tota la guerra i a la batalla de l'Ebre. Quan se'n va anar, va dir a la meva mare: "No dispararé cap tiro". No va disparar mai» (Maria Escorcell)

Com van viure els nens la marxa de familiars i coneguts seus? Esperaven que tornessin de la guerra i podem veure en les seves narracions la innocència amb la qual veien el que estava succeint. Només es tractava d'un buit, la pèrdua temporal d'aquest parent o conegut que creien que aviat tornaria a casa.

«Tenia quatre o cinc anys i sortia al terrat quan tot just passava una «pava» que investigava. Li vaig dir: “Avió, si vas a la guerra, digues-li al meu pare que torni”»
(Xavier Batista)

«El meu pare estava al front i vaig tenir un d'aquests somnis terrorífics. Hi havia com una mena de roda o espiral enorme a l'univers, on el meu pare desapareixia. Em quedava molt tocat perquè aquella espiral s'havia emportat el meu pare» (Francesc Espinet)

En aquest darrer cas, assimila la guerra com una mena d'espiral que té reclòs el seu pare i és la causa per la qual no hi pot tornar. Es tracta d'un nen que era molt petit durant la guerra i un dels pocs records que en conserva és aquest somni tan simbòlic.

Més enllà de la guerra entesa com a conflicte purament bèl·lic, molta gent va ser militaritzada en diferents cossos o enviada a poblacions estratègiques on havien de fortificar. Aquestes fortificacions eren, per exemple, carreteres, camins i trinxeres.

«Teníem el pare a fer trinxeres. Va començar al front de Seròs i va acabar a Vilanova de la Barca. No és que ho fessin tot sols, però van cavar molt. Entre tots, ja van fer la trinxera de cap a cap» (Josep Santjoan)

«Un veí mecànic va col·locar el meu pare com a cos de tren perquè a casa teníem carbó. Va ser militaritzat als 55 anys. En un principi arreglaven trens, però després van intentar blindar cotxes que –amb tant de pes- deixaven de funcionar» (Maria Escorcell)

En aquest últim fragment, la Maria ens explica breument la història del seu pare. Als 55 anys va ser militaritzat, però no va ser enviat al front. Va fer el servei a Barcelona, on s'encarregava de blindar vehicles per a la guerra. No estaven preparats per portar tant de pes i el motor no funcionava, fet que mostra la poca preparació que tenia la població espanyola d'aquell temps i explica en poques paraules el motiu pel qual la guerra es va allargar tant.

Tot i així, alguns joves i alguns homes no van anar a la guerra: o bé perquè no van arribar a ser cridats a files per l'edat o bé perquè ja eren massa grans per anar-hi, o bé perquè tenien algun impediment físic. Existia la possibilitat que et toqués en el sorteig un número alt o que la guerra ja es donés per finalitzada.

«El meu oncle no va anar a la guerra perquè li faltava un ull i era de serveis auxiliars.
[...] No el van agafar» (Maria Escorcell)

Però el més dramàtic de la guerra van ser les baixes. En Josep, un nen durant la guerra, ens explica com mantenia correspondència amb un cosí que estava al front. Aquest escrivia a la seva tieta i quan en Josep anava a visitar-la, llegien junts les seves cartes.

«Un dia vam rebre una carta on hi posava: “Desaparecido”. No en vam saber més que el que hi posava. Els seus amics ens van dir que havia mort en un bombardeig»
(Josep Santjoan)

4.1.5 Inici conflicte armat

Els entrevistats tenen una visió general dels fets que van esdevenir durant la guerra als llocs on vivien. Els nens, al començament del conflicte, intenten interpretar d'alguna manera el que passa al seu voltant i la majoria no ho entén fins que anys després són capaços de comprendre els fets.

La Conxita Brossa descriu la situació al barri d'Horta, Barcelona:

«Anàvem cada diumenge a l'església i la meva mare va dir: “El rector està molt nerviós, això es que passa algo”. Fins al migdia no vam saber res; es va començar a rumorejar que ens havíem d'amagar i que havia començat una guerra. A mi no m'explicaven res, no sabia què estava passant» (Conxita Brossa)

Eren els primers indicis del conflicte, però encara no es manifestava en la vida quotidiana dels nens. La manca d'informació d'aquells anys impedia la comprensió. S'emportaven els joves al front i no entenien per què lluitaven, fet que va causar molta frustració entre els familiars.

«No estàvem molt informats del que passava; ens en vam assabentar perquè no teníem cap més remei. [...] Se sentia: “¡Viva la República!” i quan la meva àvia i jo vam sortir al balcó el que vam veure van ser uns pocs penjats que anaven amb escopetes i fusells de caça que servien per matar màxim algun conill o alguna llebre. Com si amb allò poguessin fer gran cosa» (Josep Pallerols)

«El 19 de juliol els soldats anaven pel carrer amb cavalls. Per a mi era com una festa major; a casa em deixaven lliure i feia el que em donés la gana» (Maria Escorcell)

Altres recorden el caos de l'esclat revolucionari del 1936.

«Tothom anava amb les armes, hi havia tirotejos i no podies sortir gaire al carrer perquè era perillós. Vaig néixer molt curta de vista i ningú ho sabia; hi havia una fàbrica molt gran on un milicià estava amb un fusell mirant i mirant. No veia res, així que em vaig posar darrere seu per saber què mirava. Es va girar, em va agafar pel coll i, sense tocar de peus a terra, em va entrar en una habitació i em va tirar al primer llit que va trobar. Al cap d'una hora encara estava quieta de la por. No en van saber res, a casa meva» (Maria Escorcell)

4.1.6 Bombardejos

Un dels fets més descrits són els bombardejos, que eren habituals en la vida quotidiana de la guerra. El seu record encara és ben viu a la Barcelona actual. Al nucli més antic de la ciutat encara es poden veure runes d'edificis tocats per les bombes, com la Plaça Sant Felip Neri.

«Íbamos cada día al colegio y jugábamos; todo parecía normal. Cuando sonaban las sirenas nos metíamos en el portal de cualquier casa hasta que pasaba el bombardeo. [...] Una vez fui sola a la calle Pelayo y empezó a sonar la sirena. [...] Empezaron a caer bombas como nunca había visto. Cuando pudimos salir supimos que en la calle Tallers había habido una masacre tremenda» (Francesca Mora)

Els bombardejos minvaven la moral de la població amb la destrucció dels nuclis urbans. Era el primer cop que s'utilitzaven bombardejos d'aquesta escala contra la població civil i Mussolini va reconèixer l'estratègia italiana: "Estan horroritzant el món amb la seva agressivitat, en comptes d'encantar-lo amb la seva guitarra". A Barcelona es van comptabilitzar entre 800 i 1300 morts ⁷ a causa dels bombardejos a la població civil.

Revista italiana editada el 1939, que documenta els bombardejos a Barcelona. Font: Sidbrint. Memòria Històrica de les Brigades Internacionals

⁷ Segons Hugh Thomas a La Guerra Civil Española (Citat a la bibliografia)

REFUGIS

Els refugis, al principi, eren una alternativa per als civils que volien protegir-se dels bombardejos. Però van deixar de ser-ho per dos motius: podien ser estructures precàries que no permetien una protecció adient davant les bombes o bé el bombardeig era massa sobtat i les famílies no hi arribaven. Es quedaven junts a casa, on almenys s'asseguraven d'una mort col·lectiva. Va ser habitual al final del conflicte, quan la freqüència dels bombardejos va ser més gran.

«Ens quedàvem a casa; anar al refugi era pitjor perquè si queia la bomba allà (només eren soterranis) quedaves sota runes. A casa almenys podíem córrer» (Josep Maria Aldavert)

«Al final de la guerra ningú en feia cas, seguien dormint. Si havia de passar-nos res, que passés» (Marc Granja)

Davant dels 190 bombardejos que van haver-hi a la ciutat, es va crear una xarxa de 1500 refugis. Es van fer 17000 inspeccions als soterranis que es volien habilitar com a refugis, però només 700 complien els requisits. L'Ajuntament de Barcelona va elaborar aquesta nova xarxa de refugis dividint la ciutat en 20 zones i creant un mapa per a cada secció. En Josep Pallerols, de Barcelona, ens relata una experiència a dins del refugi.

«Els bombardejos els vivíem amb molt terror perquè sentíem les sirenes i aleshores tothom havia de córrer perquè venien els avions italians. [...] Ens amagàvem a casa i el meu cosí, que es deia Joanet i tenia catorze anys, agafava la meva mare i a mi i ens posava sota l'armari –que era un d'aquests amb les potes altes- perquè, si queia alguna cosa del sostre, estiguéssim protegits. Hi havia un refugi a prop de casa nostra, però només hi vam anar una vegada. Tenia només tres anys i vaig veure tanta por en aquells que em rodejaven [...] podies veure com anaven pixant i es cagaven a sobre de la por que tenien. Com que estava encara a dalt, veia que la gent passava tanta por i, a més, va caure una bomba a poca distància, em vaig tirar. Amb només tres anys, tenia tanta por que vaig saltar totes les escales. Vaig sentir com la gent deia: “Aquest nano es matarà!”. Vaig topar contra el terra, em vaig aixecar i vaig córrer a seure en un dels bancs» (Josep Pallerols)

Alguns dels entrevistats, nens o joves durant el conflicte, rebien poca o cap informació sobre el que estava succeint i ho vivien com un joc. Descriuen el viatge al refugi com una “aventura”.

«Per a mi anar al refugi era com una aventura. Cap al final de la guerra ja no hi anàvem i ens quedàvem asseguts al pati amb els avis i els pares» (Conxita Brossa)

La situació als refugis no varia molt en les altres localitats de Catalunya. En Josep Falgueres ens explica una anècdota sobre una noia que posava en risc la seva vida per arribar a una claveguera que s’havia fet servir com a refugi.

«Una noia que tenia un any més que jo deia una vegada rere l’altra: “Jo no hi estic bé, aquí”. Els grans li deien: “No et moguis”. Volia anar a una claveguera que travessa tota Palamós per sota i que permet sortir per l’altre costat, volia estar més segura. Se n’hi va anar, però van tirar una bomba i la van matar» (Josep Falgueres)

BOMBES DEFECTUOSES

La sort també apareix en moltes anècdotes, on queda en evidència la pèssima qualitat d’algunes bombes.

«Quan era petit, va caure una bomba davant de casa però no va esclatar. La meua família tenia uns tallers on fabricaven bombes i just davant en va caure una que no va explotar» (Francesc Espinet)

4.1.7 Jocs

Aquest treball està molt enfocat en la manera en què els nens van viure la guerra. És per això que els jocs són de gran importància per interpretar com era la visió d’un nen en aquella època. Al llarg de l’estiu hem entrevistat molts avis que, quan va esclatar la guerra, tenien entre quatre i catorze anys. A gran part d’aquests testimonis els hi formulàvem una pregunta que a primer cop d’ull pot semblar molt senzilla, però que – malgrat que en un primer moment no vam entendre el rerefons que amagaven aquests records d’infància- realment demostren fins a quin punt eren conscients del que estava passant i quina era la impressió que tenien de tot aquell rebombori que, ho sabessin o no, estava sacsejant les seves vides. Aquesta gent no recorda què va passar durant la guerra, però sempre queda gravat en la seva memòria les estones que passava la canalla divertint-se sense inquietuds.

Hem pogut comprovar de primera mà com parlar d'aquest tema encara desperta un seguit d'emocions antagòniques: per una banda, senten una alegria que creien que estava enterrada i somriuen encara que estiguin parlant d'un context històric que va ser tan dur pels milers de persones que el van viure; mentre que, per l'altra, es posen melancòlics en parar-se a pensar en tot allò que van perdre o va estar a punt de desaparèixer de les seves vides i s'horroritzen quan reviu anècdotes desafortunades, moments en què actuaven amb poc tacte i una mentalitat absolutament infantil quan calia que es sobreposés una actitud més madura.

És necessari parlar del motiu pel qual els jocs eren tan importants. Com molts dels entrevistats ressalten, llavors no tenien el que un nen d'avui en dia pot considerar com un objecte indispensable. A causa de la *misèria* – paraula que utilitzen la majoria dels testimonis per referir-se als tres anys de guerra- es veien obligats a passar el dia al carrer amb els altres nens.

«Dèiem: “mare, me'n vaig a la riera i torno”. Els nostres pares ens ho consentien; què havíem de fer si no?» (Maria Gascó)

Buscaven qualsevol entreteniment. I és per això que feien coses que els adults no acostumaven a aprovar.

«Nos barallàvem i saltàvem a la tàpia; corria per aquí el riu i cap a l'horta per si trobava algun cirerer madur al camp d'algun pagès [trencaven les branques]. La primera cosa que feia quan arribava a casa era mirar la cara del pare. Perquè aleshores rebies ració doble» (Ramon Florensa)

«Abans hi havia una espècie de carro elèctric que portava un home, però que ja tenia unes palanques per moure's més àgil. Els nens pujàvem a aquestes carretes quan el conductor no ens veia, ens assèiem sense dir res i quan se n'adonava baixava i ens feia fora» (Maria Gascó)

Acostumaven a jugar a un seguit de jocs que eren molt típics entre la canalla i que a la majoria de les poblacions de Catalunya hi estaven presents. Molts dels avis a qui els preguntàvem a què jugaven durant la guerra, ens responien automàticament amb una llista de passatemps.

«Mentre estàvem aquí al poble, era típic jugar amb una pilota de drap, a córrer, al Gepet, al guaita-bobos, als patacons, les cartetes, les boletes...» (Josep Santjoan)

El joc que tenia més popularitat era el futbol i era una manera de reunir-se tots els nens i passar l'estona plegats. A més, la seva passió per aquest esport va seguir en alguns durant molt de temps i encara n'hi va haver que van ser fitxats per equips com el F.C. Barcelona. Un altre gran joc era les boles, que despertava molta competència entre ells. Aquests entreteniments eren una manera molt senzilla de no pensar en la guerra, però també existien altres aficions que sovint tenien conseqüències mortals.

«A Calonge, els nens sempre es banyaven quan hi havia temporal; els agradava. Si tenien sort, els rescataven a temps. A vegades morien ofegats» (Josep Falgueres)

Altres jocs, malgrat tenir un caràcter completament innocent, guardaven més relació amb el context bèl·lic.

«Encara recordo que volia jugar amb un cosí meu al pati, però no ens deixaven perquè deien que podia venir algun tiro. Dèiem: "Quan vingui la bala, no us preocupeu que ja ens amagarem"» (Maria Escorcell)

Aquest fragment reflecteix clarament l'actitud dels nens durant la guerra que, per molt que fossin advertits pels adults, no assimilaven les conseqüències devastadores que podien arribar a tenir els seus actes. Un perill tan evident com una bala perduda, als ulls del testimoni que narra la història formava part del mateix joc. Convertien la guerra i els perills en un concursant del *fet i amagar*; creien que si una bala anava cap a ells, tindrien temps suficient per amagar-se.

A vegades imitaven allò que veien en el dia a dia i ho aplicaven en els seus jocs.

«Jugàvem a guerra, un carrer contra l'altre. En el mateix guaita-bobos, el que fèiem era fer un forat a terra i posar unes canyes per amagar-lo. Quan ne passava un, queia. Els de l'altre carrer eren de l'altre grup i quan nos trobàvem, ens tiràvem pedres, fletxes o

Nens jugant durant la guerra civil. Font: tiemposdelfranquismo.blogspot.com

lo que fos que tinguéssim» (Josep Moncosí)

Aquest és un exemple de la violència que adoptaven els nens amb la guerra. Negaven les connotacions que aquesta suposava i la idealitzaven per divertir-se. Es veu, també, les diferències entre els dos bàndols quan utilitzen un carrer i un altre per enfrontar-se. No ens sorprèn gaire quan veiem fotografies d'aquesta època on apareixen nens jugant a disparar-se o afusellant un fals escamot de presoners.

Aquesta fascinació per la guerra portava a alguns d'aquests nens a identificar-se amb els soldats o milicians. Volien ser tan valents com ells.

«Portaven a l'Ajuntament pistoles enganxades al cinturó i una gorra de capità tacada de sang [els milicians]. També la duia jo posada i anàvem cap a l'Ajuntament. Fusells, també» (Josep Falgueres)

Per altra banda, el material bèl·lic era present a la vida del carrer i els nens i nenes aviat van començar a manipular el material explosiu que trobaven.

«Recollíem bales i fèiem foc al bosc; les posàvem a dins i esclataven: sortia la bala disparada. Nosaltres estàvem al voltant del foc i dèiem: "Tranquils, a mi no m'ha tocat"» (Josep Falgueres)

«Un dia: "Avui n'he vist una"; preguntàvem: "A on l'has vist?". "A la platja, just davant de casa". Des d'una distància, agafàvem pedres i provàvem de tocar la bomba. Però no la tocàvem [...] i cada vegada ens hi apropàvem més. Un dels meus amics va trobar un tros de rajola. Tenia la bomba just als peus; va aixecar els braços i la va llançar amb totes les seves forces. Va explotar. L'altre company i jo vam sortir corrent cap a casa; pel camí, vaig aturar-me. Vaig preguntar: "I si s'ha mort?". Vam recular. [...] En aquell moment s'aixecava. Estava tot negre però intacte. Com que anava amb pantalons curts, les cames i tot el cos que no estava cobert de roba estava negre. La bomba va enterrar-se amb l'explosió i la mateixa força de l'impacte va fer que la sorra sortís cap amunt i el cremés. Va tenir sort» (Josep Falgueres)

Aquestes topades amb material bèl·lic, però, sovint mataven algú.

«Una noia d'aquí el poble estava collint olives quan es va trobar una bomba; era una d'aquestes rogetes. Se la va emportar a casa perquè era molt bonica. La canalla sempre maneja més del compte i, en fer-ho, va explotar i la va matar» (Josep Moncosí)

«Uns amics meus es passaven una bomba; d'un a l'altre. Un d'ells va acabar mort i a l'altre li van tallar el braç i va sortir-ne amb ferides al ventre» (Josep Falgueres)

El motiu pel qual jugaven amb el material bèl·lic moltes vegades resideix en la influència d'altres nens més grans o de joves que havien vingut de la guerra i que s'havien acostumat a manipular-lo sense risc. Però els altres nens – més petits- volien imitar-los i, per això, moltes vegades no ho feien amb la mateixa habilitat.

«Hi havia nois que havien anat ja a la guerra –estaven amb permís- i un dia d'aquests vam trobar una granada. Anant amb ells els més petits sempre ens sentíem segurs; la dúiem un rato cadascú penjada del cinturó. “Ara em toca a mi”. La trèiem i ens la passàvem. No va passar res de miracle. De fer-ne explotar, la tira: tirant-les amb la mà o disparant-hi amb fusells. Per a nosaltres, la guerra va ser un joc. [...] El nostre heroi de joc era el més gran de la colla. Era qui dominava, qui en sabia més, el que més guanyava en els jocs: el rei» (Josep Falgueres)

«De material de guerra n'hi havia a tot arreu. Un noi de la meua quinta va morir. Anàvem tres o quatre per aquí els camins i allà hi havia uns pots antitanc. Eren de llauna i a dalt tenien una tapa. Nosaltres la trèiem perquè a dins hi havia tres botifarres de dinamita; no ho fèiem perquè ens agradés córrer un risc, sinó perquè l'altre també ho feia. Quan estiraves, el fulminant sortia i només et quedaves amb la metxa. Però, a vegades, estiraves i el fulminant se te quedava endins. Ens ho passàvem l'un a l'altre perquè la dinamita brunzia i feia uns colors bonics. Cadascú agafava una botifarra d'aquestes. Com que no es veia la metxa, a un no se li havia quedat fora i va petar» (Josep Moncosí)

La mortaldat infantil en els tres anys de guerra va ser molt alta i, en algun cas, els pares que perdien un fill intentaven tenir-ne un altre. Un testimoni ens va explicar la seva història: la seva germana havia mort en tocar una bomba i els seus pares havien decidit tenir un altre fill, ella.

El perill del material bèl·lic va seguir present durant la postguerra, ja que moltes mines seguien enterrades en camps i explotaven quan els pagesos passaven l'arada. Va haver -himoltes baixes civils a causa del material bèl·lic que havia passat desapercebut i per això va caldre fer una neteja a les poblacions per evitar accidents.

4.1.8 Subministrament d'aliments

L'escassetat d'aliments i béns de consum es va començar a fer evidents a partir de l'any 1937. Va afectar de manera significativa la moral de població i va obligar a les institucions a prendre mesures per fer front a l'emergència. L'escassetat es devia al fet de què gran part de les zones de blat i ramaderes de la península havien quedat en mans dels rebels. Hi cal sumar l'arribada de refugiats i el canvi d'organització, producte de l'esclat revolucionari col·lectiu.

A finals del 1936, Barcelona va patir un embargament marítim. La Marina italiana enfonsaria tots els vaixells que es dirigissin cap a ciutats republicanes. Els submarins i destructors de Mussolini, doncs, van dificultar l'arribada de queviures als ports catalans.

La Generalitat, obligada a prendre mesures, va establir les cartilles de racionament i va reglamentar la distribució, venda i preus dels aliments. Tot i així, el mercat negre va tenir un gran protagonisme i la Generalitat, al 1938, va haver de crear el «Tribunal de Subsistències i Preus Indeguts» que dictava multes i penes de presó per a aquells que practiquessin la venda d'*estraperlo*. La mesura no va tenir gran èxit i l'*estraperlo* va seguir funcionant fins molt després del final de la guerra.

SUBSISTÈNCIA DAVANT LA MISÈRIA: L'AUTOABASTIMENT

En aquest apartat trobem situacions diverses, ja que podem corroborar la manca de subministrament i menjar que patien les ciutats, però això afortunadament no sempre es convertia en gana i moltes famílies disposaven de fonts d'auto abastiment (horts, animals que produïen llet, etc.). El Manuel Miró parla de l'*estraperlo* i l'autoabastiment:

«No vam passar gana perquè teníem un ramat de cabres i la mare ens portava coses de l'*estraperlo*. Moltes nits venia un sergent amb una camioneta i trucava a casa meva. Portava un sac de xuscos i la meva mare potser li pagava 50 cèntims per cada un» (Manuel Miró)

La Conxita Brossa ens apropa més a les mancances de menjar, ens descriu l'intercanvi de roba per menjar i, fins i tot, com el seu pare havia de robar als trens.

«Vam passar gana. El meu pare anava a robar al tren i portava patates o cols. Els pares i els avis ens donaven la seva ració al meu germà i a mi; no entenia per què ho feien» (Conxita Brossa)

LES CARTILLES DE RACIONAMENT

La Dolors Morellà va tenir l'oportunitat d'elaborar les cartilles de racionament a canvi de quelcom per menjar.

«Vam passar molta gana. Hi havia una senyora que tenia la filla al col·legi (eren carnissers) que va dir al meu pare: “Ens deixaria la nena perquè fes números amb nosaltres?”. Racionaven la carn. Em vaig dedicar a fer cartilles de racionament i, com a pagament, em donaven un bistec o alguna cosa perquè portés a casa» (Dolors Morellà)

LA MANCA DE MENJAR

La manca de menjar va crear situacions dramàtiques per a molta gent, en especial per a aquells que no tenien res. Per això no van dubtar en menjar qualsevol cosa.

«Hi havia tanta escassetat d'aliments que ho aprofitàvem absolutament tot. Un dia podíem menjar patata i al següent en menjàvem les pells; no només menjàvem el pèsol, sinó també la part dura de la planta. El menjar del racionament era tan dolent, que moltes vegades –encara que passava una gana espantosa- vaig decidir no menjar. [...] Vaig agafar un tros de pa d'aquests que donaven i el vaig tirar en un dels càntrics. Van passar mínim deu anys, abans no ho tornés a trobar. Aquell pa seguia igual de tou, ni dur ni desfet: com sempre» (Maria Escorcell)

La Francesca Mora recorda amb més precisió què consumien: una barreja d'aigua, farina i oli o garrofes. Explica com la gent havia de buscar entre les escombraries.

«Todos los sitios donde se repartía comida tenía colas. A veces no teníamos agua, dejamos de comer carne y llegamos a comer una masa de harina amasada con agua y aceite. [...] Vi a una señora comerse una especie de gato o conejo crudo que encontró en la basura. Comía “garrofes” y, en el colegio, a veces nos daban leche en polvo que traían de Rusia y pan negro» (Francesca Mora)

En Josep Falgueres havia de netejar l'arròs que aconseguia perquè estava ple de sorra.

«Anàvem a Pals a buscar un arròs amb sorra que netejàvem amb rajoles. Agafàvem grans d'arròs, els posàvem damunt una rajola i amb suro els fregàvem» (Josep Falgueres)

4.1.9 L'entrada dels nacionals

L'entrada dels nacionals al final de la guerra va ser vista pels nostres testimonis de diverses maneres, sempre tenint en compte la zona geogràfica en què es trobaven i les influències polítiques que tenia el seu entorn més proper.

La gent, independentment de les seves tendències polítiques, sabia que el bàndol nacional havia aconseguit doblegar els republicans i que estaven entrant per diferents regions d'Espanya. Els combatents de la República que es retiraven provaven d'endarrerir l'avanç de l'enemic. En moltes poblacions van fer explotar els ponts abans de marxar.

«El meu germà treballava en una barberia i l'amo va dir-li que anés a la finestra a veure què passava; tot era pla. Va dir: "He vist que hi ha una moto". [...] Vam veure com explotava el pont. Va ser un home que anava amb moto qui va encendre la metxa de la dinamita. Ja feia dies que havien fet els clots a l'asfalt per posar els explosius» (Josep Falgueres)

Els soldats republicans es retiraven abans no arribessin els nacionals. Molts d'aquests després van ser capturats i van estar reclosos en camps de concentració o van ser afusellats.

«A casa van dormir –dos dies abans que entressin els nacionals- dos soldats rojos que no coneixíem. [...] A altres cases també n'amagaven i veies com en sortia algun. [...] Vaig veure passar per davant meu un gran nombre de soldats. Un em va dir: "pots anar a dir a la meva família que m'has vist? Dignes-los que sóc aquí, que estic viu. Et donaran de tot, allà!". Però era un poble que ni coneixia i era tan sols un nen; no hi vaig anar. Marxava amb una columna de soldats que havien sigut agafats presoners» (Josep Falgueres)

L'Eugeni Déu i altres nens de Llançà ens parlen d'una retirada més violenta i angoixant.

«Amb la retirada de la brigada de Lister, ens van agafar presoners a set nens; ens van fer passar pel poble i ens van portar a la carretera. Van dir que ens poséssim un darrere l'altre i que caminéssim per la carretera. Un dels xicots va dir: "Encara no en tenen prou, d'afusellats?". Vam sentir "crack, crack" [soroll en treure el fiador del

fusell]. No sé com no vam caure tots secs; ens podrien haver afusellat allà mateix»
(Eugeni Déu)

Molts civils van rebre amb entusiasme les notícies del front. No perquè haguessin guanyat les forces franquistes, sinó perquè estava a punt d'acabar-se la guerra. Però a moltes de les poblacions d'idees republicanes, quan es van aproximar els nacionals es va desencadenar un ambient carregat de tensions i amb molts brots de pànic que van acabar tenint, en alguns casos, greus conseqüències.

«Va ser molt desagradable. Van obrir tots els magatzems i una dona va caure en una bassa d'oli i es va morir. Anava la gent amb llençols carregats d'arròs que arrossegaven per terra i per això se'ls obria i l'escampaven per tot arreu» (Maria Escorcell)

Ningú sabia què passaria, amb la qual cosa es feien a la idea que – malgrat no haver sigut mai activistes- rebrien una forta repressió pel seu suport a la República. Van preferir prevenir i es van desfer de tot allò que els pogués comprometre.

«A mi sempre m'han agradat molt els llibres i, davant de casa meva, un dia estava ple de llibres. Tothom va treure els llibres per por» (Maria Escorcell)

Es van produir el conegut exili: gent que marxava en massa de casa, la majoria a peu, carregats amb tota mena d'objectes que anaven deixant a mesura que feien camí. Es dirigien cap a França, on deien que les fronteres actuaven de refugi. Marxaven de qualsevol manera i amb l'únic pretext d'arribar al seu destí.

«Hi havia dos carrers que anaven plens de gent, pocs dies abans d'acabar-se la guerra. Marxaven d'una manera... carregats amb matalassos i una bicicleta, per exemple, anaven cap a França. Amb patinets, amb carros... Una amiga nostra se'n va anar embarassada i va tenir la criatura pel camí. [...] El més sorprenent és que ho aconseguien. El meu pare va ser un dels que se'n va anar. [...] Amb el vestit de militar va tenir pànic, volia que marxéssim i la meva mare no. Volia emportar-se'm, però ella deia que no. Va ser traumàtic» (Maria Escorcell)

En el cas de Torres de Segre i altres pobles de primera línia, tothom va haver de marxar abans no arribessin els nacionals, ja que encara es produiria una darrera ofensiva, uns bombardejos que arrasarien aquests pobles per assegurar la retirada dels republicans.

«L'endemà de volar el pont, vam anar a dormir en un mas. El dia següent ja ens feien marxar d'allà. Vam agafar tot lo que teníem a casa i lo vam posar en un carro. Cap al Canó, que no sabíem on era» (Joaquim Estadella)

Quan van entrar definitivament els nacionals, la població es va mostrar neutral i no va oposar cap resistència. Els pocs soldats que quedaven s'atrinxeraven o provaven de fugir.

«La desbandada la vam veure, a Torrebesses. Hi havia uns quants soldats rojos que es retiraven i deien: *“¡Que no nos quiten la metralladora!”*. Després van passar los nacionals, que era una brigada d'italians. Tots equipadets, caminant amb lo fusell al coll. Estàvem dins d'un refugi que teníem per si arribaven a bombardejar, esperant a veure si ja no sentíem a ningú. Vam sentir: *“¿Quién vive ahí?”*; nosaltres: *“¡Paisanos, paisanos!”*. Vam sortir i els italians nos van saludar» (Josep Santjoan)

«Quan va estellar el pont, ja baixaven els tancs italians del Mas Vilà. Van pujar i baixar el rierol com si res. Vam dir: *“Anirem a casa, que els pares deuen estar patint”*. Casa nostra estava a poques passes. [...] Vam obrir la porta i vam arrencar a córrer. El meu germà anava davant, el Torrent (l'altre noi) anava al mig i jo darrere. [...] Si hagués estat tancat, ens hauríem quedat al carrer. Vaig veure com el meu germà entrava, el Torrent també a casa seva (era ben bé al costat) i jo, just en el moment que entrava darrere el meu germà, va passar una bala per davant i va travessar la canal [els nacionals van disparar a l'alçada del seu cap]» (Josep Falgueres)

Tanmateix, l'entrada dels nacionals va ser diferent a cada població i els testimonis ens han il·lustrat la seva rebuda. En gairebé tots els territoris de Catalunya on se situen els avis que hem entrevistat, l'exèrcit nacional no va tenir una rebuda eufòrica. Va ser, en el millor dels casos, celebrada pels soldats ocupants mentre els civils es mantenien al marge.

«Van estar allà durant hores, borratxos tots i amb una pudor que feien. Hi havia una por... la gent amagava les noies. Però anaven tan borratxos que no van poder fer res. Van estar tot el dia allà, però molt abandonats. No entrava una tropa triomfal; anaven armats, estaven formats... però va ser horrorós. Quan es va fer fosc, cadascú se'n va anar pel seu compte. No va ser res organitzat. [...] Tot va ser humiliant, però ells també van ser humiliats. [...] Les germanes grans del meu marit van estar tres mesos amagades quan van venir els nacionals perquè deien que serien robades i violades» (Maria Escorcell)

Un dels nens que ho va viure ens explica com va ser l'entrada dels nacionals a Sant Antoni.

«Un soldat em va tocar la cara –jo estava al carrer- i em va dir: “¿Que tienes frío, monín?”. El que jo estava era cagat de por; deuria tremolar» (Josep Falgueres)

Un indici molt tractat al llarg de les entrevistes és l’atac que l’exèrcit nacional va fer contra allò que havia distingit durant aquells anys la República. Les cooperatives van ser molt castigades i totes aquelles escoles on no s’havia impartit la religió van ser destrossades.

«La cooperativa la van cremar. Van posar benzina allà on hi havia la caixa amb els diners i recordo que anàvem a mirar per la finestra. Veies tots els bitllets apilats, que se’ls podia agafar, però tot era cendra. [...] Tot fosc, la cooperativa cremant... és un dels records que més em va afectar. Tota la resta era per a mi un joc. Però això... vaig veure una quietud, una calma... mentre veia com s’encenia. [...] Eren cooperatives obreres, no els interessava pas» (Josep Falgueres)

«Van trencar els bancs, els pupitres... teníem dutxes per a les nenes i per als nens. Aquella escola era magnífica i en tinc molt bons records. Però quan van entrar els altres polítics – no entenia què era el que passava- jo deia: “Hablan como usted, papa. Lo rompen todo» (Dolors Morellà)

També va ser molt habitual els saquejos de les cases. Requisaven menjar, objectes de valor, roba, etc.

«Diners que em donaven, els posava a la guardiola. Teníem davant de casa una cort on hi havia conills, un galliner i un hort. Vaig treure, allà on anaven a dormir les gallines, les rajoles. Vaig agafar els diners, els vaig posar a una caixa, vaig treure les rajoles, vaig fer un forat, els vaig posar allà, vaig tornar a posar la rajola i llavors tota la palla que hi havia la vaig posar per damunt. Aquesta cort la van esbotzar a cops de matxet. Nosaltres ho veiem des de la finestra de dalt de casa. Hi havia una conilla que estava prenyada, la van agafar. No van trobar res. [...] Aquelles monedes que jo havia amagat –peces de cinc cèntims o de deu- varen servir per comprar el primer pa» (Josep Falgueres)

«Ens van entrar els moros i quan vam arribar a casa ens l’havien obert i ens havien robat. No van prendre molta cosa [...] Van venir uns soldats que deien: “¡Que viva Franco y que viva España!””, mig borratxos perquè demanaven vi. Quan van haver passat els soldats ens vam trobar que ens faltava la cabra. Ens l’havien pres. El meu avi [...] la va trobar a un poble a prop de Falset, la tenien els soldats, i va dir: “Esta

cabra nos la habéis robado a nosotros. Tengo niños que alimentar”. Al final li van dir:
“*Toma la cabra, cabrón*”» (Júlia Rull)

Per altra banda, l'exèrcit nacional va conuiu amb la població i fins i tot es va establir certa relació comercial. Des del punt de vista dels nens, els nacionals van ser rebuts amb gran entusiasme perquè havien passat molta gana durant els anys de la guerra i aquells soldats vinguts del front els alimentaven o deixaven que mengessin amb ells perquè els feia gràcia tenir-los a prop.

«Era Nadal i portaven tarrons que donaven a la canalla. Nosaltres, morts de gana, vam gaudir. Uns tinents van demanar a la mare que els hi donés un pollastre per coure. No sé quant nos van donar, però ja vam tocar diner de Franco! Vam anar a comprar a Sarroca perquè, quan passaven els soldats, darrere seu hi havia comerciants moros venent de tot. Aquell pollastre va donar-nos diners per comprar coses que no havíem vist mai» (Josep Santjoan)

«Quan van entrar els nacionals, al Canó van venir els italians. Nosaltres menjàvem amb ells; les assistentes de la família feien el menjar. Tots plegats, a taula. De menjar, no hi havia gran cosa. Però hi havia els dipòsits, on hi vivia antigament l'Ajuntament roig [govern d'esquerres]. Nos donaven bacallà i lo que tenien allí; nos portaven subministres» (Josefa Doméneç)

4.2 Soldats durant la guerra

Malgrat que el primer objectiu plantejat a l'hora d'escollir el tema d'aquest treball va ser centrar-nos en la Batalla de l'Ebre – ens va motivar a escollir la Guerra Civil Espanyola com a context històric- vam veure'ns obligats a abandonar aquesta expectativa perquè ens faltava documentació oral. La Batalla de l'Ebre no va ser tan sols l'enfrontament més sagnant d'aquells tres anys, sinó que albergar un fort sentiment catalanista. En commemoració als nostres i als de tants altres familiars que van estar-hi presents, volíem explicar com va ser la guerra des d'un punt de vista molt més personal que no pas el que podrien llegir als llibres d'història; sincer quan fes referència al que era el dia a dia d'un soldat; punyent davant les crueltats i misèries que van veure; i, sobretot, que reflectís la infinitat de sentiments que, en ple combat, una persona és capaç de percebre a flor de pell. Ens proposàvem entrevistar avis que ho haguessin viscut de molt a prop, però aviat ens vam adonar que era una meta

massa ambiciosa. La majoria dels soldats que va estar lluitant a l'Ebre va morir fa temps i, en molts casos, aquestes històries van quedar sepultades amb ells. Com hem pogut verificar, els seus parents sovint desconeixen què van fer els seus germans, pares i besavis durant els tres anys de guerra. El motiu resideix en el trauma que comporta un esdeveniment com aquest, el silenci promulgat pel franquisme, l'oblit del pas del temps i la temença a obrir velles ferides ja cicatritzades o que aquestes puguin afectar noves generacions. "El meu pare va ser a la batalla de l'Ebre, però mai ens va explicar res". Aquesta és una frase molt recurrent entre les persones que hem anat coneixent al llarg de l'estiu i reforça la incertesa que té la joventut envers el passat. La Guerra Civil Espanyola és, sens dubte, un tema tabú que avui en dia encara es procura evitar tractar. És per això que, tot i fracassar en el plantejament previ, creiem que el front com a tal té un valor afegit que permet copsar la fragilitat humana i la incertesa de joves com nosaltres en veure's rodejats per la mort quan encara pràcticament no en sabien res.

Ha sigut aquesta necessitat de voler explicar la guerra amb uns altres ulls la que ens ha portat a moure'ns per tot Catalunya amb l'entusiasme de trobar algun testimoni que en fes al·lusió. Hem pogut contactar amb Alfonso Prada, que es va allistar voluntàriament al bàndol nacional, i Pere Forcat, que va ser militaritzat i enviat a "fortificacions". Per altra banda, comptem també amb el testimoni indirecte de Roser Puig i Josep Pallerols, que ens expliquen com Joan Puig i Josep Pallerols van viure la guerra.

A continuació presentem diversos fragments on els nostres testimonis (directes i indirectes) expliquen la Guerra Civil Espanyola des del punt de vista d'un soldat. Però abans de parlar sobre la participació que van tenir aquestes persones en el front, cal considerar les tendències polítiques pròpies, de la seva família i del seu entorn. Tres dels quatre exemples que treballarem es decanten pel republicanisme, malgrat que no ho fan de manera activa. L'altre, en canvi, està a favor del bàndol nacional i defensa clarament la dreta, ja que fins i tot arribada la postguerra es va allistar voluntàriament a la Falange per fer-se guàrdia civil.

«Estava a favor dels republicans, però no militava en cap partit. Els disset anys d'abans no eren els mateixos que els d'avui en dia. [...] Era gent treballadora, molt humil, sense estudis i sense gaire formació» (Joan Puig)

Ens plantegen també com era la vida que portaven abans de ser mobilitzats.

«No sortia gairebé mai de casa, havia treballat amb els seus pares a l'hort, amb els animals... el seu pare era carreter i ell l'ajudava amb la llenya» (Joan Puig)

LA MOBILITZACIÓ

La majoria de la població catalana que va anar al front va ser allistada per la força. El Pere Forcat ens ho explica.

«Me van agafar a la quinta del 29» (Pere Forcat)

Per altra banda, tenim un testimoni que hi va anar com a voluntari. Aquest, però, venia de Galícia.

«Fui voluntario; muchos fuimos como voluntarios» (Alfonso Prada)

Els nostres testimonis van anar al front a l'edat de: el Pere Forcat, 29 anys; el Josep Pallerols i el Jaume Gascó, 24 anys; l'Alfonso Prada, 18 anys i el Joan Puig, 17 anys .

Pel que ens han explicat, hi havia homes que fugien de la guerra. S'abstenien d'allistar-se i s'amagaven. Roser Puig ens explica una història familiar molt curiosa sobre la por a la mort i, per tant, de ser mobilitzada.

«La meva tieta tenia un novio amb qui s'havia de casar just quan va esclatar la guerra. No volia anar a la guerra i va venir a amagar-se a casa meva. [...] Però va caure del carro amb el que portava la llenya i al cap d'uns dies va tenir una hemorràgia interna com a conseqüència d'aquest accident. Encara no havia acabat la guerra que ja era mort. Tenia molta por a morir a la guerra i no hi va anar, però la mateixa vida el va portar a tenir un accident i morir abans que acabés la guerra. Es va quedar soltera tota la vida» (Roser Puig)

Malgrat que els homes van ser militaritzats i enviats al front, cal destacar tres vessants a l'hora de ser mobilitzats. El primer és, evidentment, haver d'anar a primera línia de foc; el segon, ser enviat a la rereguarda o com a ajudant d'un oficial; i, el tercer, anar a fortificar.

«Havien demanat cinquanta mil fortificants i cinquanta mil pel fusell. Jo vaig triar anar cap a fortificació. [...] Anava a la pala; [...] a la Seu d'Urgell vam fer una carretera. [...] Quan estàvem picant, dèiem: "Que no vinguin". Si ens disparaven, havíem de sortir corrent. [...] Jo no vaig tocar cap arma fins acabada la guerra; nos van fer deixar les pales i me van donar un fusell més alt que jo. A la nit nos van portar cap baix a Vic a peu i plovent; quan vam sortir de Verga ja vam deixar el

fusell. Cinquanta tirs que nos van donar i els vam tirar terra avall; havíem de caminar cinquanta quilòmetres amb l'aigua a l'esquena i carregats amb les armes aquelles. Quan vam arribar nos van tornar a donar armes» (Pere Forcat)

En Joan Puig, en canvi, va ser mobilitzat directament al combat. Tenia només disset anys.

PREPARAMENT I MANTENIMENT DELS SOLDATS

Abans de ser enviats al front, aquests soldats rebien una instrucció bàsica. Es basava, principalment, en com fer servir les armes.

«Els hi van fer una petita formació, però al front hi van arribar bastant verds» (Joan Puig)

El Joan Puig va ser un dels afectats per la "Quinta del Biberó"; necessitaven nous efectius urgentment i no els podien formar com calia. Però aquells que abans de la guerra havien fet el servei militar obligatori, ja estaven més especialitzats en el domini de l'armament. El Josep Gascó n'és un exemple.

«Havia fet la mili als vint anys, al Marroc. Li van donar la metralladora perquè allà s'hi va especialitzar. Era un veterà. El que feia quan disparava – li havien ensenyat així- era apuntar a les cames. Tirava allà i, com que la metralladora es sacseja a l'hora de disparar, [...] les bales canviaven la seva trajectòria i s'aixecaven: els tocava al pit» (Josep Pallerols, **Jaume Gascó**)

El Josep Pallerols, en canvi, era una persona molt pacifista i es va negar a disparar cap tret.

«El meu pare no va disparar mai. A ell, quan li donaven una arma, automàticament la tirava; ni la portava a sobre. Deia que el protegia un sant i que no li calia anar armat perquè no pensava matar; ningú li havia fet res i per això no volia acabar amb una vida innocent. Deia que no hi havia culpables» (Josep Pallerols)

Pel que fa a l'equipament, en Josep ens descriu què portava un soldat republicà i, posteriorment, de l'uniforme de tots dos bàndols.

«Portaven unes metralladores txeques de tres potes, algun morter que els hi havien proporcionat els russos abans de tancar-se les fronteres i fusells Màusers que tenien un carregador de cinc bales. [...] A Teruel molts s'havien de tallar els dits dels peus o de les mans pel fred. Però això a la part de Teruel, que era la més terrible. Per l'hivern ja portaven un tabard, que era una peça de roba similar a una gavadina,

però més curta i més gruixuda, i uns pantalons més gruixuts. Pel que fa al calçat, sempre unes botes d'allò més gastades i que abrigaven molt poc» (Josep Pallerols)

«Els militars d'un bàndol i de l'altre anaven vestits de la mateixa manera; no hi havia cap distinció. Del mateix color, els seus uniformes. [...] [El Jaume Gascó] es va trobar un grup de soldats que estaven acampats. Eren franquistes però, com que anaven vestits igual, ell i el seu company no se n'havien adonat. Van marxar com van poder perquè els disparaven. Se'n van adonar perquè n'hi havia que eren moros» (Josep Pallerols, **Jaume Gascó**)

En Josep ens parla també del subministrament de menjar i beguda. Anaven a pobles a buscar-ne però, quan estaven en ple combat, era l'exèrcit el que els alimentava. Podien incús passar més de dos dies sense menjar.

«El meu pare m'explicava que de tant en tant aconseguia algun tros de pa de pagès, ametlles, un feix de raïm... però hi havia llocs on no els hi arribava el subministrament de menjar» (Josep Pallerols, **Josep Pallerols**)

«Menjaven poca quantitat i a vegades passaven dies sense menjar. Quan estava allà a Serra de Pàndols⁸ va passar tres dies sense menjar disparant amb la metralladora. Va haver de baixar per anar a buscar menjar i va haver de passar per damunt dels morts. [...] Si no els portaven menjar, els donaven una galeta grossa i gruixuda. Tenien una olla petita que feia de plat on hi posaven la galeta. Amb l'aigua de la cantimplora, la galeta s'inflava i ocupava tot el plat. Així passaven dos o tres dies sense menjar. Els hi donaven aigua, però quan havien d'anar a un combat fort els omplien la cantimplora amb un aiguardent que portaven amb camions. Feien un glop i entraven en combat sense por a que els matessin» (Josep Pallerols, **Jaume Gascó**)

LES RELACIONS AL FRONT

Els nostres avis o testimonis indirectes no acostumaven a recordar si havien tingut algun tipus d'amistat amb altres soldats. El Josep Pallerols és l'únic que ens confirma que el seu pare va mantenir el contacte amb un excompany, encara que fou molt breument.

⁸ Serra que forma part de la Serralada Prelitoral catalana. És repartida entre els municipis de Gandesa i el Pinell de Brai a la Terra Alta

«El meu pare va arribar a conèixer un o dos companys de files, amb qui va tenir bons tractes i amistat. Però un cop acabada la guerra, cadascú va marxar a casa seva. Crec que amb un va veure's alguna vegada, però un cop es va casar ja van deixar de fer-ho» (Josep Pallerols sobre el seu pare)

La relació amb els oficials, en canvi, era molt més distant i els soldats els veien sovint amb rancor o inclús odi. Eren qui els guiaven en el combat i, com que patien moltes baixes podien acabar-se convertint en un blanc.

«Explicava que hi havia decisions que no entenia i que havia vist afusellaments entre les mateixes files republicanes, una cosa que el va sobtar. Del Lister deia que era un malparit» (Roser Puig sobre Joan Puig)

«Els soldats evidentment feien el que els hi manaven perquè si no compilen els mataven. Però més d'un oficial de camp que anava amb la tropa acabava mort; no es portava bé amb els soldats i queia amb una bala perduda. Algun soldat el disparava per l'esquena. [...] Van començar a cridar a files a més homes; nois de disset o divuit anys que no paraven de demanar la mare. Estaven allà per aparentar, perquè l'enemic veiés que hi havia tropes. El meu pare m'explicava que els sentia plorar i veia com els oficials d'en Franco els feien pujar en un terraplè per atacar. Anaven amb les mans enlaire i plorant, rendint-se en veure com amb els tirotejos queien els seus companys. Però els republicans no els feien cas i els metrallaven» (Josep Pallerols sobre el seu pare, Josep Pallerols)

També eren precedits per la fama de poca implicació en la guerra, ja que es mantenien apartats de la primera línia i ocupaven despatxos des d'on dirigir les tropes. El Josep Pallerols va estar servint com a ajudant d'un oficial durant un temps; el seu fill ens n'explica els seus entreteniments.

«S'encarregava de portar-los el que li manaven i guardava les armes perquè no es matessin entre ells quan jugaven a les cartes; s'hi jugaven diners. Feien apostes sobre els avions que volaven en el cel i que es perseguïen les cues mentre s'amartellaven. Ells deien quin creïen que seria el que cauria. O fins i tot quan passava alguna ambulància pels ferits o alguna moto que portava el correu i la informació del front, es dedicaven a apostar si arribarien o no al seu destí. Amb els morters i les metralladores molt sovint no hi arribaven» (Josep Pallerols pare, Josep Pallerols fill)

EL COMBAT: MOVIMENTS, BAIXES I

FERITS

Com a totes les guerres, la mortaldat i el nombre de ferits era molt alt. Havien d'avançar posicions constantment i quedaven exposats davant de l'enemic. Un dels moviments més habituals de la Batalla de l'Ebre i que més temien els

soldats era creuar el riu.

Soldats creuant el riu l'Ebre durant la primera ofensiva republicana(1938).Font: Consorci memorial dels espais de la batalla de l'Ebre

«Per creuar el riu Ebre, la tropa va fer bales de palla grans que lligaven les unes a les altres. Es balancejaven quan passaven; havien d'anar de pressa i amb la metralladora per damunt del cap. Era un camí molt llarg de bales perquè creuava tota l'amplada del riu. Venia un dels avions franquistes i començava a metrallar. El meu sogre em deia que no sabia si el de davant queia perquè l'havien tocat o es tirava. Però abans que el toquessin a ell, es tirava a l'aigua. Li arribava a la altura del coll; aixecava la metralladora per damunt del cap i anava cap a l'altra vora. No sabia nadar, com molta de la gent que estava amb ell. Alguns morien ofegats, altres queien tocats ferits i també s'ofegaven» (Josep Pallerols sobre Jaume Gascó)

«La nit de Sant Jaume⁹ van passar per Miravet. Els franquistes omplien el cabal de l'Ebre mentre les barques s'anaven tombant. L'oncle tenia molta por; es pensava que moriria perquè no sabia nadar. De nit, passant l'Ebre quan obrien les preses que estaven més amunt perquè el cabal pugés de cop: va veure gent que s'ofegava» (Roser Puig sobre Joan Puig)

El soroll de les bales, les explosions, els crits i el contacte que tenien dia a dia amb la mort va fer que els soldats anessin desertant. El càstig per traïció era la mort, amb la qual cosa quan en Jaume Gascó es va trobar amb un fugitiu del bàndol franquista va haver d'escollir una decisió en pocs segons.

⁹ El 25 de Juliol

«En plena batalla va veure com una mata grossa es bellugava i no era perquè fes vent. Va disparar als costats de la mata i de dins va sortir un soldat d'en Franco. Anava amb les mans enlaire i suplicava. Ell va dir-li que marxés. Però quan m'ho explicava, em deia que li va saber greu – no matar-lo, sinó agafar-lo i emportar-se'l com a presoner- perquè probablement els mateixos del seu bàndol l'haguessin matat. Fugia de la batalla» (Josep Pallerols sobre Jaume Gascó)

Un greu problema a la rereguarda eren els franc tiradors enemics. Aquests estaven amagats i atacaven quan menys s'ho esperaven. El mateix Jaume Gascó i el Joan Puig van ser testimonis del perill que comportaven.

«Estaven quatre asseguts, menjant. [...]Algú va disparar i el soldat que estava al seu costat el van matar. Era un franc tirador. Com que anaven caient un darrere l'altre, es van posar a vigilar. Ell i un altre es van amagar, el Jaume amb la metralladora i l'altre amb el fusell. Van veure com un soldat franquista sortia del seu amagatall i tornava a cobrir-se darrere un arbre. S'amagava i disparava; corria cap a un altre arbre i tornava a amagar-se. [...] Van esperar a que sortís corrent i quan els dos estaven a punt de disparar-lo, van sentir una ràfega. L'home va caure mort. Però no van ser ells, sinó un altre [republicà] que també l'estava esperant. Com que encara es bellugava, va sortir un dels franquistes per estirar-lo i posar-lo a cobert. El van començar a disparar i el va deixar» (Josep Pallerols sobre Jaume Gascó)

«Van passar molta set i molta gana perquè no es podien moure, ja que estaven molt rodejats pels franquistes. Hi havia una font propera i quan algun republicà no aguantava més i hi anava perquè s'estava morint de set, el mataven els franc tiradors» (Roser Puig sobre Joan Puig)

Dos dels nostres testimonis van ser ferits durant la guerra. Altres ens parlen d'efectes secundaris com la pèrdua d'oïda d'una orella, que va afectar precisament al Jaume Gascó.

«Cuando atacaban por Teruel, hicimos un adelanto para entretenerlos y ganar fuerzas. Llegamos a un pueblecito; ahí, cuerpo a tierra. [...] Todo estaba en silencio. Me hice un cigarro y lo encendí. Me entró la bala por el brazo y fue a la espalda» (Alfonso Prada)

«Un tros de metralla va entrar al genoll; [...] va haver de retirar-se de la primera línia perquè se'l van emportar a l'hospital militar. La seva germana gran i els seus pares el podien anar a veure; podien acostar-s'hi de tant en tant i portar-li medicines. Va

estar a punt de perdre la cama per una gangrena; se li va infectar. Va perdre tota la mobilitat del genoll» (Roser Puig sobre Joan Puig)

Durant els últims mesos del conflicte, els soldats republicans anaven reculant posicions per fugir de l'avenç franquista. Finalment van ser capturats com a presoners de guerra i portats als coneguts camps de concentració. Alguns van ser afusellats abans d'arribar-hi, com explica en Josep Pallerols del seu sogre quan es va trobar entre la vida i la mort.

«Anava amb la metralladora i s'instal·lava en un lloc on es podia protegir. Estava amb l'altre soldat, que era el que li anava passant la cinta de les bales. Tiraven unes quantes ràfegues i llavors s'aixecaven i marxaven a un altre costat; els morters franquistes bombardejaven el lloc on havien estat. Un cop es van quedar sense munició, [...] va dir al soldat que estava amb ell que marxés perquè vindrien els nacionals. Va enterrar els canons de la metralladora perquè així deixava de funcionar. [...] Dos soldats van venir: un mallorquí i l'altre gallec. Van dir que alcés les mans i li van preguntar on era [la metralladora]. Va respondre que no en sabia res. El gallec li va posar el màuser a la cara per matar-lo, però el mallorquí li va donar un cop al fusell per apartar-lo: "¡Es un prisionero de guerra!". Li va salvar la vida» (Josep Pallerols sobre Jaume Gascó)

ELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ

Dos testimonis ens parlen de com van viure al camp de concentració on van ser reclosos durant els mesos posteriors a la guerra. Allà, segons expliquen, no hi havia massa activitat. Podien escriure a la família i rebre visites; però el Josep Pallerols remarca que passaven gana.

«Me van portar a un camp, a Servera. Hi vaig estar tres o quatre mesos. Van vindre mon germà i el pare a portar-nos quartos i veure com estàvem. [...] Podíem escriure. [...] Jugàvem a les cartes i nos mantenien bé. Però no havíem de guaitar les finestres: un gitano estava recolzat parlant amb sa mare i un guàrdia li va fotre el tiro al clatell» (Pere Forcat)

«Hi va haver molta gana; els donaven mongetes vermelles que no es podien ni pair. Un sempre tenia molta gana i mai podia menjar el suficient; anava darrere del que anava a cagar perquè netejava la merda i en treia les mongetes que hi havia: se les menjava. Allà al camp de concentració no treballaven. Estaven asseguts a terra o passejant-se per allà. Però van començar a portar-los a una estació de tren a

treballar: carregaven sacs de patates i els feien carregar fins a on arribaven d'alçada» (Josep Pallerols, sobre Jaume Gascó)

La Maria Escorcell, per altra banda, menciona amb una anècdota com els nens van viure l'absència dels seus pares, ja que aquests estaven presoners en els camps.

«Estàvem cinc nenes jugant al carrer quan una dona va passar pel nostre costat i va dir: "Quina pena, cinc nenes i totes sense pare". Tots estaven en camps de concentració; què havíem de fer?» (Maria Escorcell)

La tornada a casa va tenir greus conseqüències. Els joves i homes que havien estat al front havien deixat de ser els mateixos, fos per lesions físiques o psicològiques. La Roser Puig ens parla del seu tiet, que va quedar coix de per vida i el Josep Pallerols del seu pare, que havia quedat traumatitzat i es comportava molt diferent de quan havia marxat.

«Es va quedar solter tota la vida perquè aquella experiència havia trencat la seva joventut i es va quedar traumatitzat. [...] Va patir depressions; va quedar marcat. No va poder tenir una vida normal: casar-se, tenir fills, poder treballar amb normalitat. [...] Tenia un seixanta per cent de discapacitat física i a mesura que s'anava fent gran anava empitjorant. Però va sobreviure a tots; ens va criar fins i tot a la meva germana i a mi perquè el meu pare va morir quan teníem nou anys» (Roser Puig sobre Joan Puig)

«El meu pare va tornar molt malament: no estava a casa, se n'anava amb una prostituta, deixava la família i després tornava. Van anar a consultar un metge i li va dir que, a la llarga, se li passaria. Deia que era l'estrès: tornaven esverats i no eren els mateixos» (Josep Pallerols)

Un cop va morir Franco l'any 1975, es van commemorar els soldats republicans que havien participat a la guerra.

«Va rebre una pensió i van ser commemorats. Es van donar les pensions per les vídues i pels orfes. Va ser mutilat de guerra» (Roser Puig sobre Joan Puig)

4.3 L'exili

Com és habitual al llarg de la història, les guerres civils solen comportar un exili per part d'aquell exèrcit o població que es mostra favorable al bàndol que resulta perdedor. Amb la Guerra Civil Espanyola, es parla de 400.000 (l'any 39) persones que van abandonar territori espanyol per qüestions polítiques o per creences. Catalunya va tenir una importància rellevant al llarg del conflicte i va ser la seu de gran part de les tropes republicanes, ja que en el mateix Delta de l'Ebre es va produir la darrera i més cruenta batalla de tota la guerra: la Batalla de l'Ebre. Amb aquesta predisposició del poble català per uns ideals d'esquerra, l'entrada dels nacionals va generar unes migracions massives de soldats i civils cap a les fronteres del país. Alguns dels nostres testimonis van formar part d'aquest moviment a gran escala i ens han explicat com ho van viure.

ELS MOTIUS DE L'EXILI

En primer lloc, cal tenir en compte les raons per les quals es va produir l'exili. Molts dels civils que van abandonar casa seva ho feien per buscar refugi a les fronteres per les accions polítiques dutes a terme durant la República. La majoria dels nostres entrevistats havien ocupat càrrecs polítics o s'havien oposat radicalment a la política franquista.

«Vam haver de marxar d'Espanya perquè el meu promès tenia un càrrec molt important durant la República» (Conxita Vila)

Però també cal destacar el pànic que hi havia als pobles i a les ciutats republicanes davant la incertesa de què passaria un cop Franco s'instaurés al poder. Aquesta temença cap al futur va fer que persones gens vinculades amb la política o amb la República creguessin que serien perseguits o que patirien fortes repressions. Per aquest motiu i davant la incertesa generada al final de la guerra, l'exili va acollir un important sector de la població que abandonava la seva terra per prevenir possibles mals.

EL VIATGE

Un fet que és necessari remarcar i que ens va semblar molt curiós a l'hora de fer les entrevistes és la contraposició dels relats dels nostres testimonis en referir-se a l'exili aquí a Catalunya. Com que cadascú pertanyia a una zona geogràfica diferent, hem arribat a la conclusió de què potser la mateixa població va saber regular-se a l'hora de marxar cap a la

frontera. A continuació, la Maria (Barcelona) i en Josep (Girona) ens mostren dues realitats oposades.

«Hi havia dos carrers que anaven plens de gent, pocs dies abans d'acabar-se la guerra» (Maria Escorcell)

«La gent va haver d'exiliar-se quan entraven els nacionals, però no van marxar en massa. Van anar marxant; molts deixaven la família, altres marxaven amb ella» (Josep Falgueres)

Però com va ser el viatge cap a la frontera? Un testimoni ens explicava com deixava aquesta gent les seves cases (Maria Escorcell a **“Entrada nacionals”**). Portaven amb ells tota mena d'objectes personals, maletes, roba, matalassos, etc. Ho carregaven tot a peu, en carros o, en el millor dels casos, en cotxes o camions. Si anaven per mar, la majoria creuava l'oceà per arribar als països sud-americans; els més prudents, es dirigien a Gran Bretanya i a França.

4.3.1 L'exili a França

Una de les històries que ens han explicat al llarg d'aquest estiu però que no està inclosa en les entrevistes es veu retratada en una fotografia que va ser publicada al diari durant els primers dies d'exili. En aquesta apareix un seguit de persones que es dirigeix ordenadament cap a França. Són quatre personatges els que hi ressalten: el primer d'ells, un home carregat amb abrics i mantes que mira

directament a la càmera; el segon, una nena que li dóna la mà a l'home (és la seva filla) i a qui li falta una cama, amb la qual cosa s'ajuda amb una crosseja per poder caminar; el tercer, un nen encara més petit (també fill de l'home) a qui

també li falta una cama, va amb una crosseja i dóna la mà a

Imatge icònica de la retirada republicana. Refugiats creuant la frontera amb França. Font: Marin, Exil 95

un avi; el quart, l'avi en qüestió. L'últim no forma part de la família, sinó que és un exiliat

més que va decidir ajudar el nen en veure que havia perdut una cama. Ell i la seva germana van ser víctimes d'una bomba i en són una mostra del que va significar la Guerra Civil Espanyola als pobles i a les ciutats. Però el que gairebé no es pot apreciar en aquesta fotografia i que dóna encara més consciència de com va ser aquest exili i les dimensions que va tenir la guerra és el fet que a l'avi també li falta una cama. La va perdre, com els nens, en un bombardeig. El motiu pel qual som coneixedors d'aquesta història és gràcies a un historiador resident a la Catalunya Nord, que ens va ensenyar una revista amb la fotografia i ens va explicar que el nen que hi apareix va assistir a una conferència sobre la Guerra Civil Espanyola ja fa uns anys i va compartir amb els presents la seva història.

Pere Arcas, nen durant la guerra que va ser exiliat a França i a Rússia, ens parla de la seva experiència.

«La meva mare i jo vam anar-hi [a França] en cotxe perquè ell [el seu pare] ens estava esperant. Ens hi van portar. Primer vam anar a Figueres i, des d'allà, sortien tots els cotxes. Els feixistes estaven ocupant Catalunya i anàvem tots cap a França per la carretera. Trobàvem una quantitat de cotxes... hi havia tal cua, que els cotxes estaven parats; no podien avançar. La gent sortia a fora i continuava a peu. Tot per passar la frontera, perquè França ens acollia»(Pere Arcas)

No tots els exiliats van tenir la mateixa sort que el Pere: no tan sols per haver arribat a la frontera amb cotxe, sinó per haver pogut anar per carreteres. Segons la zona geogràfica en què vivien, era més difícil accedir-hi. Havien de creuar per la muntanya.

«Quan vam entrar a França, ho vam fer per la muntanya. Va venir a casa [el seu marit] i em va demanar si hi volia anar. Estava molt enamorada. [...] Vaig dir que m'ho rumiaria. La meva germana i els meus pares ploraven i em demanaven que no marxés; el meu home va dir: "Perquè no som casats? Ja ho farem un cop tornem!". Ell es pensava que estaríem fora uns tres mesos» (Conxita Vila)

Aquest fragment també reflecteix la innocència dels exiliats, ja que la majoria veien la seva marxa com un fet temporal i que aviat podrien tornar a casa.

CAMPS DE REFUGIATS

Un tema molt discutit era el tracte que van tenir els francesos amb els exiliats espanyols. Els dos casos directes que tenim en tenen una opinió distorsionada perquè no van estar

físicament en un camp de refugiats, sinó en llocs apartats on disposaven de menjar, aigua i sostre. Per tant, tenen punts de vista molt diferents.

«Ens donaven llocs on viure, unes colònies. La meva mare i jo vam anar a un poble on hi vivien molts espanyols. El meu pare va estar en un camp de refugiats perquè els homes havien d'estar separats de les dones i els nens» (Pere Arcas)

Aquests camps eren a la platja i disposaven d'uns filats que rodejaven tot el recinte. Sabem, per aquells testimonis que hi tenien coneguts, que els espanyols que hi estaven reclosos estaven separats per sexes (els nens anaven amb les dones), no disposaven de prou menjar ni de mantes i havien de dormir a la intempèrie (a la sorra). Hi ha anècdotes en les que bevien aigua del mar per a la set que tenien o que patien hipotèrmia; en tots dos casos, acostumaven a morir. Un fet a ressaltar és el part d'aquelles dones que estaven embarassades. En un llibre anomenat *La Maternitat d'Elna*¹⁰ s'explica a través d'entrevistes (un dels testimonis és la Conxita) com donaven a llum enmig de la platja. Un cop naixien, feia tant fred que havien d'abrigar el nadó. Amb l'escassetat de recursos, els enterraven a la sorra i morien per asfíxia.

LA SELECCIÓ

Un cop arribaven a la frontera, els francesos seguien un protocol molt bàsic: separar homes i dones. El nostre nen exiliat ens situa dins l'etapa que hem anomenat "la selecció" de tal manera que ens podem introduir en la pell d'un nen.

«Anàvem als refugis, mentre que els homes anaven en un d'aquells camps de refugiats amb els murs de reixes. Tenia dotze anys, però [...] sempre aparentava ser més gran del que realment era. La meva mare tenia por perquè quan anaves a passar la frontera feien la selecció. Uns eren portats cap a un costat, amb els homes, i els demés anaven cap a la secció de dones i criatures. Era o el camp de refugiats o un lloc més acollidor. Com que jo semblava gran i la meva mare temia que m'apartessin, va dir-me que em fes el coix. Li vaig fer cas. Amb l'edat que deuria tenir i anant aparentment coix, van obrir-me la porta sense fer preguntes» (Pere Arcas)

¹⁰ Assumpta Montellà, *La Maternitat d'Elna* (Ara Llibres, 2005)

Però tampoc totes les dones i nens se salvaven dels camps de refugiats. La Conxita mateixa ens parla de les pobres dones que estaven darrere els filats. Ella diu que va tenir molta sort de no anar en un d'aquests camps. I és que, a més de ser una excepció, arrossega una història molt curiosa. Estava embarassada i, com ja hem mencionat abans, els nadons acostumaven a morir en poques hores.

«Aquelles sí que ho van passar molt malament [referint-se a les dones dels camps].
A mi em van dir: “Has d'anar a la maternitat d'Elna. S'hi està molt bé i menjaràs”.
[...] Vaig estar-hi un mes esperant que arribés el meu fill» (Conxita Vila)

VIDA QUOTIDIANA A L'EXILI

La Roser Puig ens parla de com el seu tiet, Joan Puig, va viure en un camp de refugiats després d'haver sigut ferit a la cama quan estava al front.

«Els feien passar gana i no els van donar mantes. Va veure per primera vegada soldats senegalesos de les colònies, que els tractaven molt malament: quan intentaven sortir els donaven cops. Estaven a la platja d'Argelers al mes de gener i tenien molt fred; amb tanta humitat i dormint a la sorra mullada sense mantes. Se li va tornar a gangrenar la cama i no podia caminar. Mentre dormien, els mateixos refugiats els robaven» (Roser Puig sobre Joan Puig)

El creixent flux d'exiliats espanyols va col·lapsar el govern francès. Tot i així van proporcionar menjar i un lloc per a viure a nens i dones que creuaven la frontera. El destí dels homes solia ser el camp de concentració. En Pere Arcas descriu la seva estància en una colònia d'exiliats espanyols a França:

«Una vegada més estabilitzats, ens van anar agrupant. Van creuar la frontera milions d'espanyols i en aquell poblet on vam anar la meva mare i jo hi havia un lloc on dormir, ens donaven menjar... tot ho organitzaven els comunistes francesos. Els que estaven a favor nostre se'n deien *Socorro Rojo*¹¹. Ens van anar posant en contacte amb altra gent i aleshores el meu pare se'n va anar a Rússia. Des d'allà ens va reclamar; no vaig poder tornar a Catalunya fins vint anys després» (Pere Arcas)

En el cas de la Conxita, l'entorn en el que es trobava era més peculiar.

¹¹ Servei social internacional organitzat per la Internacional Comunista en 1922

«Eren molt ambles; feien tot el que podien per aconseguir-nos menjar. [...] Tenien un jardí molt gran, a la maternitat. Menjàvem fruita i llet de pot que venia de Suïssa; era molt bo. Hi vaig estar un mes, fins que va néixer el meu fill» [Conxita Vila]

CORRESPONDÈNCIA

La correspondència amb parents o coneguts que s'havien quedat a Espanya no va ser fàcil. El nou Règim llegia les cartes abans que arribessin al seu destinatari i, per tant, depenia dels seus interessos si deixaven que la carta arribés al destinatari o no. Era molt habitual que aquestes cartes no arribessin mai, així que s'havien d'enviar mitjançant uns segons intermediaris.

«Teníem un amic del poble que em donava cèntims, mentre que jo els donava segells. Me'n cuidava d'escriure. [...] Una vegada que venia el carter a casa li vaig preguntar com era que no tenia cap carta. Em va dir que no preguntés; no deixaven entrar mai les cartes perquè les requisaven. Mai les he pogut veure» (Conxita Vila)

Pere Arcas ens ho explica més detalladament.

«Per comunicar-me amb la família, el meu pare tenia un germà exiliat [a França]. [...] A través d'ell, feien arribar les cartes des de Rússia perquè a Espanya no haguessin arribat. Els meus avis les rebien. Era a través d'uns segons, rebien les cartes i ja sabien que les havien d'enviar a tal lloc» (Pere Arcas)

Dins dels camps de refugiats, s'havia de pagar per poder escriure.

«Quan estava a Argelers li quedaven diners i podia escriure alguna carta. Però quan van robar-li [els mateixos refugiats], es va quedar sense diners i sense la manta que tenia. [...] La família va perdre completament el contacte amb ell i no sabien si havia mort per gangrena. [...] A Setfont, es va trobar amb un veí d'Horta que quan va escriure a casa seva va dir que s'havia trobat el Joan de cal Puig i que anessin a casa seva a dir-ho a la família. Van enviar-li paper i segells» (Roser Puig sobre Joan Puig)

TORNADA

La tornada de l'exili varia segons l'individu i les accions comeses. Qui no havia fet res contra el Règim i havia fugit per por, tornava durant la postguerra sense cap perill; en el cas que fos defensor d'unes idees oposades a la dictadura, hauria de viure amagat. Però el més comú era que qui s'exiliava no pogués tornar a Espanya fins que va morir Franco i, amb ell, el seu govern dictatorial. Va ser la democràcia, doncs, la que va permetre que tornessin.

«Era una persona molt posada en la República [un cosí]. Era molt més gran que jo i va haver de marxar perquè la cosa anava molt malament. No va ser fins al cap de quaranta anys que va tornar» (Marc Granja)

La Conxita, en canvi, va tornar tres vegades a Espanya (no era ella a qui buscaven, sinó al seu marit): el primer cop per visitar la família, el segon per tenir el segon fill i el tercer i últim quan va morir el seu marit, que va instal·lar-se definitivament a Espanya. En el següent fragment, narra el motiu pel qual va tornar, per segona vegada.

«Vaig tornar a quedar-me embarassada [...] i el meu marit em va dir: “Vés a tenir-la a Espanya”. Llavors a França hi hauria els alemanys i tenia por perquè havia de sortir de casa i fer coses que em podrien involucrar. Va demanar-me que me n’anés a Espanya i així estaria més tranquil. “Jo ja vindré d’aquí tres mesos”, va dir-me. Un any i mig que vaig estar aquí a Espanya sense ell» (Conxita Vila)

Altra vegada demostra la incertesa del moment, ja que creuen poder fer aviat una cosa que s’allarga indefinidament.

ACTUALITAT

Referent a aquests últims anys, volíem remarcar l’afrontament d’un dels nostres testimonis al passat. No és l’únic en fer una cosa semblant, ja que hi ha un seguit d’exemples en les nostres entrevistes que decideixen tornar, al cap de molts anys, a un poble, una cova, un camí, etc. on havien viscut o havien tingut algun tipus d’experiència durant la guerra.

«Quan la vaig visitar [la maternitat d’Elna], me la mirava amb la meva filla. Era tancat, hi havia una reixa. Va venir un senyor i ens va dir: “Què miren?”. Vaig respondre: “La maternitat”. “La coneixen?”. “La meva filla no, però jo sí perquè hi vaig viure un mes”. Ens va obrir la porta de seguida, ens ho va ensenyar tot... i va dir-me: “Vostè reconeixeria on va néixer el seu fill?”. Mare meva, si me’n recordava» (Conxita Vila)

4.3.2 L’exili a l’URSS

L’URSS va ser un dels diversos destins que van compondre l’exili. Les primeres expedicions que portaven nens espanyols van ser ben rebudes gràcies a l’elaboració d’una campanya de propaganda per sensibilitzar els soviètics sobre els mals que patien els nens en poder del bàndol nacional i el perill que vivien sota l’amenaça de bombardejos. Tot això va afavorir la

fundació d'un sistema d'acollida de nens. Aquests arribaven a les anomenades «Cases de Nens», centres amb zones reservades per a l'escola, el descans, el menjar, l'esbarjo i la formació professional. Els testimonis recolzen la solidaritat del poble rus davant l'arribada de nens, que eren rebuts com a herois nacionals entre pancartes, flors, abraçades i cançons. Els convencien que l'URSS era la seva segona pàtria, fet que va causar que molts no tornessin mai.

En un principi (1937-1941), l'URSS representava un lloc segur que acollia amb els braços oberts els republicans. Però amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial, els exiliats es van sentir obligats a col·laborar amb el poble que els havia acollit. A més, la relació internacional d'Espanya va dificultar la repatriació de nens que s'havien exiliat. Països com la mateixa URSS o Mèxic no reconeixien el govern de Franco.

L'URSS: TERRA D'ACOLLIDA

En Pere Arcas viu els primers anys de la seva vida a la Catalunya republicana:

«Amb la guerra, em van enviar a Santa Coloma de Gramenet amb els meus avis perquè el meu pare estava ocupant un càrrec i les feines del sindicat. [...] Anava a una escola republicana» (Pere Arcas)

La seva situació familiar, però, va canviar dràsticament quan s'apropava el final de la guerra. El seu pare, secretari de l'UGT i militant del PSUC, era conscient de l'amenaça que representava per a la seva vida l'arribada dels nacionals. En Pere ens ho explica:

«Tots els que tenien càrrecs polítics durant la República van haver de fugir perquè corrien el perill de ser agafats i afusellats. Jo no, perquè era una criatura, però el meu pare sí» (Pere Arcas)

El seu pare es va veure obligat a abandonar el país i a exiliar-se primerament a França i després a l'URSS, mentre que en Pere es va quedar a Espanya amb la seva mare. Tots dos es van traslladar a França (**Exili a França**), on els van collir en una colònia d'espanyols. El seu pare els va reclamar des de l'URSS. Explica el viatge en vaixell des de França fins al port ucraïnès d'Odessa i les seves primeres impressions en veure més espanyols.

«De França cap a Rússia vam haver d'anar-hi amb vaixell. Vam haver d'esperar que es desgelés el mar per poder avançar. El port de Rússia on vam anar era el d'Odessa i, allà, ens vam trobar amb tots els espanyols: nens com jo. Però vaig viatjar amb la

mare. [...] Allà hi vaig fer molts amics; era com si formés part del poble, com si hi hagués nascut. Ajudava els seus perquè era comunista; ens va donar un lloc on viure» (Pere Arcas)

Odessa era una de les diverses ciutats que tenia una «Casa de Nens», lloc d'acollida per als nens republicans. Allà s'hi va sentir a gust.

«Vaig anar-hi quan la República ja havia sigut derrotada, però malgrat que entràvem com a perdedors al seu país, sempre ens van acollir molt bé. Ens deien i, no ho oblidaré mai, “els fills de l'heroi poble espanyol”. Jo sóc un cas diferent dels nens del nord; vaig anar-hi després de la guerra. Rússia va ser millor que França no solament pel tracte que van tenir amb els espanyols, sinó perquè va ser ocupada pels feixistes» (Pere Arcas)

La situació del Pere era diferent a la dels nens que es va trobar. Tenia els seus pares prop de Moscou, així que el podien anar a visitar. Els altres nens estaven sols.

«Hi vam estar vint anys [...] Els nens es pensaven que eren unes vacances, una mena de descans lluny de la guerra. Vaig ser incorporat amb ells; vam estar en un internat. Però els meus pares també estaven a Rússia i em venien a veure; els demés estaven completament sols» (Pere Arcas)

Després de vint anys d'exili, el govern espanyol va prendre una mesura més llibertària que permetia el retorn dels nens exiliats. En Pere va tornar sol a Espanya perquè els seus pares encara se'ls perseguia.

«Quan Espanya va començar a ser més oberta de cara a l'estranger [...] va permetre als nens que havíem emigrat a Rússia poder tornar al nostre país perquè no havíem fet res. Els pares es van haver de quedar allà, malgrat que ho volien i tenien la maleta sempre preparada» (Pere Arcas)

Després d'un intent de trasllat a Cuba i més anys a l'URSS, els pares del Pere també van poder tornar a Espanya, tot i que en un primer moment només va poder la seva mare. El retrobament de tots tres no va ser possible fins als anys 70:

«Cuba va tenir una revolució i després una dictadura comunista, els russos ajudaven en Castro. Van dir que tothom que parlés espanyol i hi volgués anar, tindria les portes obertes. El meu pare s'hi va apuntar. Jo estava a Espanya, de manera que van marxar ells sols cap a Cuba. Però al meu pare el clima tropical no li anava bé i van

tornar a Rússia. Pocs anys abans que morís Franco, van deixar entrar la meua mare; el meu pare no. Va quedar-se a França i no va ser fins l'any 1970 que van ser de nou tots dos a Espanya» (Pere Arcas)

En Pere ens explica com la formació que va rebre a Rússia va ser d'ajuda un cop va tornar a Espanya, ja que va trobar feina i es va restablir al país. Encara hi ha una reminiscència del seu passat a Rússia.

«Havíem après molt bé el rus i aquells que havien volgut estudiar havien tingut els millors tractes. [...] A Espanya, la gent estava molt poc preparada i no teníem cap problema per trobar feina. Vaig ser mecànic. [...] Encara parlo rus, avui en dia. Quan parlo amb russos, sempre em pregunten on l'he après perquè no és pas d'acadèmia. El vaig aprendre perquè hi vaig viure. Una botiga que hi ha per aquí ven productes russos i sempre em donen revistes en rus perquè practiqui una mica» (Pere Arcas)

5. El franquisme

5.1 La Repressió Franquista

Un cop acabada la guerra, la majoria de la població catalana que havia tingut una estreta vinculació amb el govern republicà s'havia vist obligada a exiliar-se (**“Exili a França”** i **“Exili a Rússia”**), així com també gran part dels soldats que havien fet front al seu costat es trobaven als camps de concentració. A Catalunya, doncs, el sentiment general es mostrava neutral amb l'arribada dels ocupants. Desitjaven el final de la violència i fossin o no partidaris de l'exèrcit nacional, veien en ell l'esperança de la pau. Aquesta pau, però, va adoptar ràpidament la forma d'una dictadura.

LA RESISTÈNCIA

Malgrat que l'exèrcit republicà havia sigut derrotat i els brigadistes s'havien retirat, va seguir havent-hi resistències durant els primers anys de la postguerra. Els responsables d'aquesta lluita prolongada d'una causa que ja es donava per morta eren els maquis¹², que es

¹² Els maquis van ser els grups armats que van operar en territori espanyol, especialment a la serralada Cantàbrica, als Pirineus, a Catalunya, País Valencià, Aragó i Andalusia durant el franquisme

refugiaven a la muntanya (als Pirineus). Es dedicaven a sabotejar el material bèl·lic enemic, a robar-los i a atacar-los en petits grups mitjançant emboscades (Alfonso Prada va ser guàrdia civil i ens explica a “**Cos militar**” com va ser ferit per uns maquis quan estava de servei). L’objectiu d’aquesta resistència era enderrocar el Règim franquista i, més concretament, eliminar Franco.

Els maquis baixaven als pobles més pròxims a les muntanyes, on s’amagaven per demanar menjar o buscar refugi durant algunes nits. Xavier Batista ens parla d’un grup de maquis que venien al poble.

«Hi havia homes armats que venien a buscar menjar. Tothom els hi tenia tanta por mentre que, al meu poble, els hi donàvem menjar. Eren els maquis; venien a Vallclara. Eren gent bona. Anaven per allà al Pirineu per mirar si podien pelar el Franco. Per això, com que en el poble hi havia gent de dretes i altres d’esquerres, hi havia els que feien el favor d’acollir-los i els que no» (Xavier Batista)

PRIMERES MESURES DEL RÈGIM

Com a totes les guerres civils, el bàndol vencedor pren unes mesures estrictes per aplacar les possibles confrontacions de l’oposició. En el cas de la Guerra Civil Espanyola, el règim franquista va perseguir les persones que s’havien mostrat fidels a la República o que provaven d’enderrocar el *Caudillo*.

En els fragments següents exposem la repressió que va promulgar Franco per tal de controlar les masses espanyoles i eliminar les diferències polítiques.

LES DENÚNCIES

Tal i com va passar durant la República, van començar les denúncies. Aquesta vegada, però, era l’altre bàndol el que assumia el control de les represàlies. Les denúncies durant la postguerra van ser molt habituals i, fins i tot, va suposar un greu problema pel nou govern, ja que disposava de massa presos polítics. Els veïns es denunciaven per rumors o per simples diferències de convivència, com n’eren l’odi i l’enveja.

Els nostres testimonis ens parlen de casos personals que ho exemplifiquen.

«Al meu pare el va denunciar un company de feina que tenia una filla malalta [a qui donava ous perquè es recuperés]. Va dir que havia anat a Bilbao a matar capellans i monges. La meva mare encara estava al sanatori i el meu pare el portaven al carrer

Sanalias, on t'afusellaven. Era periquito (de l'Espanyol) i un dels senyors que estava a la taula també ho era. El meu pare no era polític i tampoc era de cap bàndol. Aquest home li va preguntar: "Oye, ¿por qué estás aquí?". [...] "No lo sé. Me han venido a buscar los guardias civiles." "Lo que pone aquí es muy gordo. ¿Tú dónde has estado?". [...] "Trabajando y cuidando de mi hija de ocho años. Tengo la mujer en el sanatorio, el niño en Castellón y otra hija que tengo en un colegio porque no la puedo mantener en casa". Va dir als seus companys: "Ese me lo quedo yo. Si es cierto lo que dices, te salvaremos. Pero si sale algo distinto o descubrimos que has hecho algo, no te quedará alternativa". Quan van comprovar que era cert, el van deixar anar. Però va passar sis o set mesos a la presó; abans no s'aclarís tot. Quan va sortir ja estava fitxat i el vigilaven» (Dolors Morellà)

En Josep Falgueres parla altra vegada del milicià que va perdonar la vida del seu sogre, aquesta vegada per fer al·lusió de com l'havien empresonat.

«Al principi no hi havia feina i va anar a treballar amb el carbó, per fer diners. I per aquella zona hi va haver algú – que nosaltres sabem qui és, perquè ens coneixíem tots- que el va denunciar per contraban. A la nit descarregaven, en el mar, caixes de tabac. Sé qui era, qui hi anava i tot plegat. Però van dir que ell era el que guardava tot el material, cosa que no en sabia res. Van venir i el van posar a la presó per una denúncia entre veïns. Per enveges» (Josep Falgueres)

La Júlia Rull ens explica el cas de Falset, on hi van tenir lloc les venjances. El poble estava dividit perquè un sector era d'esquerres i l'altre de dretes; hi havia molta rivalitat. Durant la República, com ja hem comentat en l'apartat "**Persecucions ideològiques durant la República**", denunciaven els propis veïns als milicians. 48 persones van ser mortes i les seves famílies van veure's obligades a reprimir l'odi. Quan va arribar el franquisme, però, van decidir castigar-los amb la mateixa moneda.

«Al col·legi els nens tampoc volien jugar perquè "el seu pare havia vingut a buscar al meu". Es va saber qui havia fet anar a buscar a qui; tot el que havia passat» (Júlia Rull)

Les denúncies eren massa constants i el Règim va haver de prendre mesures. Alfonso Prada, que va ser guàrdia civil, ens va explicar el cas dels presos polítics (ell els vigilava quan feien els treballs forçats) i la resposta que va donar Franco al problema.

«Todos aquellos que estaban enemistados con tal de que uno dijera: “¡Este es rojo!”, ya le echaban mano. Y había una cantidad de prisioneros rojos... ¡Ave María Purísima! Cuando Franco iba a Vic, una monja le daba consejos que se los daban de arriba [se los daba Dios]. Aquella monja le dio una orden acerca de la pregunta de Franco sobre qué hacer con tantos detenidos; Franco la transmitió. A partir de entonces, todo aquel que denunciase a otro como rojo, tenía que ser abalado por dos testigos. Ya no hubo más denuncias en toda España» (Alfonso Prada).

LES PRESONS

En arribar Franco al poder, les presons es van omplir ràpidament. Tenim diverses històries sobre familiars que van estar empresonats durant la postguerra.

«Tenia un tiet que era guàrdia civil i era bona persona. Quan havia de fer una batuda, els seus fills els avisaven abans: “El meu pare demà farà una redada”. Els rojos el van posar a la presó i després també els nacionals» (Maria Escorcell)

Aquest cas és força curiós, ja que tots dos bàndols el van posar a la presó. Però és sorprenent com aquesta casualitat s’ha anat repetint en altres entrevistes.

La Conxita, en aquest fragment, parla amb la filla d’un amic del seu pare. Aquí apareix una relació d’amistat entre uns republicans i un guàrdia civil que rep l’ordre d’anar-los a buscar. Com podem veure, el guàrdia civil es veu obligat a complir amb el seu deure.

«El teu pare deia al guàrdia: “No el peguis a ell [l’avi de la noia amb qui parla], pega’m a mi”. Ell deia: “haig de fer-ho”. I amb aquest guàrdia civil havien sortit junts i fins i tot havia menjat a casa meva; venia a casa i es quedava a dormir; anaven junts al cinema. [El guàrdia civil] va tenir una pena tan gran que va agafar una cosa a l’estómac i va morir. [...] El teu avi el van tenir tancat molt de temps a la presó. Quan va sortir, va agafar un càncer i va morir» (Conxita Vila)

«Pare i fill [el seu oncle i el seu avi] van conviure durant un temps a la presó del Castell de Montjuic. Però com que el meu oncle era tant bon noi i estava clarament a favor del bàndol vencedor i, per altra banda, el meu avi era pare d’aquest i a més havia fabricat bombes per obligació, els van deixar anar a tots dos al cap de quatre dies» (Francesc Espinet)

L'Encarna Cantalina explica com es van endur de nit el seu pare per una confusió, com més tard van rebre una carta de defunció, que la seva mare va tornar-se a casar i que, al cap d'un temps, el seu pare va tornar a casa i es va trobar un home que l'havia substituït.

«Estàvem dormint quan sentim a la porta uns cops. Lo pare diu: “Qui deu ser, a aquestes hores?”. Va baixar per mirar, però aleshores se'l van endur. Encara no sabem el perquè. Va estar set anys a la presó. [...] Tenia un amic allà on estava amb qui es va intercanviar la cartera perquè mon pare li va dir: “si me passés algo, la hi dones a la meua dona”. A l'altre el van matar i van veure la cartera; es pensaven que era el meu pare perquè portava la documentació. [...] Ens van enviar una carta en que ens deien que l'havien afusellat. La meua mare, amb tres criatures i la gana que passàvem, es va tornar a casar. Quan el meu pare va tornar, al cap de set anys, va trobar-se amb que la seva dona s'havia tornat a casar i tenia dos fills més. Volia matar l'altre [al marit], però va ser ell qui va haver d'anar-se'n» (Encarna Cantalina)

ELS INTERROGATORIS I LES TORTURES

Aquests presoners moltes vegades eren interrogats si creien que tenien informació que els podia ser d'ajuda. Se'ls acostumava a preguntar quina vinculació tenien amb tal organització política o partit i quins eren els seus companys.

El cas del pare d'en Josep Santjoan és una excepció de la resta, ja que no va anar mai a la presó ni va arribar a ser interrogat. Tot i així, el nostre testimoni ens explica una anècdota: Es veu que van darrere seu perquè creuen que és culpable de la mort d'un dels capellans de Torres de Segre. En el següent fragment, veiem com el germà del capellà mort amenaça el seu pare i l'incita a anar a l'Ajuntament a declarar.

«Un senyor que era germà del capellà que van matar va anar al carrer on el pare ja havia carregat lo ruc. Amb la mangala¹³ lo va punxar. Va dir: “Tu! Qualsevol dia te farà acudir a l'Ajuntament per a prendre declaració”. El meu pare va respondre: “No cal que me prengueu res, que ja us ho donaré”. Sigui com sigui, aquell home s'ho va repensar. Segurament va creure que no tenia res a veure i mon pare mai va anar a prendre declaració» (Josep Santjoan)

¹³ Variant de bengala, bastó

El Pere s'havia exiliat a Rússia i quan va tenir el permís per tornar a Espanya (era un nen durant la guerra i, com a tal, no podia haver fet res contra el Règim) va afiliar-se al PSUC i va començar a participar-hi de forma activa. En una de les batudes que feien pel barri va ser detingut i interrogat per la policia. Com explica en Pere, la violència era un recurs molt recurrent. Aquest, segons ell, és el motiu pel qual el van delatar.

«Vaig estar a la comissaria i després a la Model¹⁴, però poc temps. Algú em va delatar; feien redades i aquells a qui agafaven els interrogaven a base de pallisses. De tant en tant, no podien evitar delatar un company. [...] Un parell d'hòsties no te les estalviaves; la policia ho arreglava tot pegant» (Pere Arcas)

Pel que fa a la visió d'un nen, no hi ha un exemple més clar que el que ens ofereix la Dolors. Ens parla del seu marit, que quan era petit van emportar-se el seu pare per equivocació i el van torturar. Aquest nen mai ho va superar i dins seu hi va quedar una ràbia permanent que, com veurem més endavant, va acabar tenint greus conseqüències.

«Al seu mateix carrer hi havia un forner que es deia Castillo; va fugir cap a França. I quan buscaven "Castillo" a les llistes i no el trobaven, van veure "Castells" i van pensar que deuria ser el mateix. Van agafar el pare del meu marit (el Castells) i el van maltractar; fins i tot li van arrencar les ungles. Després el van deixar anar, però va passar un bon temps a la presó. El meu marit no ho va superar» (Dolors Morellà)

En els interrogatoris que es van produir durant la dictadura franquista hi solia estar present la violència com a mitjà per fer parlar el subjecte que estava presoner. Els mètodes que utilitzaven eren horrorosos i sabem per la mateixa Dolors que fins i tot els arrancaven les ungles. Així com aquestes actuacions sempre deixen rastres en la pell o als ossos, el marit de la Dolors va quedar ressentit per sempre pel que van fer al seu pare. Sent un nen quan va passar, va quedar traumatitzat de per vida i va anar acumulant una ràbia que afectava la família més propera, fins a convertir-se en un maltractador.

«El meu marit era una persona de molt caràcter. [...] Els meus fills no ho sabien però em maltractava. Seixanta-cinc anys i ja no aguantava més. Em deia: "Només em falta tallar-te el coll". Em van dir: "Lolita, ¿cómo es que te marchas? ¡Si tu casa ha sido modelo!; ¡nunca he oído una voz!"» (Dolors Morellà)

¹⁴ Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona, conegut popularment com a presó Model o simplement "la Model", situat a la Nova Esquerra de l'Eixample de Barcelona

ELS AFUSELLAMENTS

Els afusellaments, com durant la República, van ser molt tràgics.

«El meu oncle era catòlic, però republicà. Era sabater; estava fent sabates quan li van dir que es presentés a l'Ajuntament. La meva tieta li va dir: "Treu-te el davantal, home. Més val presentar-te sense". Ell va dir: "Mare meva! Per anar fins allà i tornar?". Ella va insistir; i ja no va tornar. [...] El primer que li van dir va ser: "Què heu fet?". "Res". Li donaven un cop de crossa. Una vegada i una altra la mateixa pregunta, mateixa resposta i altra vegada el cop. El van deixar durant un mes estès a terra. El que el pegava era un guàrdia civil que havia menjat a casa i era amic seu; sortien junts [escena mencionada anteriorment]. A l'oncle li varen fer uns papers conforme no havia fet res. Però en el moment de dir el veredict, un home se'n va anar a l'orella del jutge. El jutge va dir: "pena de mort". La meva cosina era qui m'ho explicava i em va dir que va caure desmaiada» (Conchita Vila)

Els dos fragments següents fan referència a tres casos esmentats en l'apartat de "La persecució ideològica durant la República". Eren dos exemples de la moderació dins del context de la violència roja i un altre del fanatisme dels més radicals.

El primer d'ells és el del milicià que va decidir perdonar la vida del sogre d'en Josep Falgueres. Recordem que el motiu pel qual ho havia fet era que el seu sogre (havia estat alcalde) l'havia ajudat en un moment de molta necessitat. Aquest encara no sabia el que va passar aquella nit.

«Va tenir la pena de mort [el milicià] junt amb un altre que havia portat el cotxe amb els morts que hi havia hagut a Palamós. Aquest [el milicià] li va dir [al company]: "Si em maten a mi i tu et salves, ves a veure el Conrado i digues-li que aquella nit que el vaig anar a buscar era per matar-lo. Però si et maten a tu i jo em salvo, no ho sabrà mai". El van matar a ell i l'altre va venir un dia a casa i va ser per això que ho van saber» (Josep Falgueres)

El segon és el cap del comitè de Torres de Segre, que va salvar la vida dels de Ribes.

«Dos van ser afusellats [a Torres de Segre]. Lo que va ser el president de lo Comitè, que havia fet descarregar d'aquell camió la família que vivia a la torre de Ribes, va ser mort. No li va servir de res, el que havia fet» (Josep Santjoan)

El tercer és l'altra persona afusellada a Torres de Segre durant el franquisme. Aquest era un exaltat que, tal i com s'explica a "**Persecucions ideològiques durant la República**", anava pels pobles amb un cotxe demanant si els feia nosa algú.

«Lo desgraciat aquest, en comptes d'anar-se cap a França, se va quedar refugiat a Torrebesses¹⁵. Va ser dels primers en tornar a Torres i quan van arribar els nacionals, el van dur cap a l'Ajuntament. El van colpejar amb les culates dels fusells; el van deixar mig desfet de cara. A la presó lo van jutjar i també el van matar» (Josep Santjoan)

LES FOSSES COMUNES

En Josep Falgueres, nen durant la guerra, ens explica com de petit corria per tot arreu i tenia la necessitat de veure-ho tot. Va ser per aquest motiu que inclús va veure com mataven uns brigadistes atrinxerats a la platja. Aquesta curiositat feia que sabés on estaven enterrats tots els morts de Palamós, en fosses comunes o individualment en la intempèrie. Com ell mateix remarca, disposava d'una informació privilegiada. Perquè mentre els seus familiars busquen els cossos dels morts, fa uns setanta-cinc anys que ell sap on es troben.

«Sabia on estaven enterrats i els anava a veure. Segur que els de casa seva no van saber mai a on eren, però jo sí perquè ho veia. N'hi havia un que el van pujar allà al Vilà, on hi havia una rajoleria. Un gos va anar i es va posar a remoure la terra; estava desenterrant. Nosaltres el vam fer fora. Un altre a Sant Antoni, que estava ben bé a arran de carretera. [...] Quan van sembrar, allà on estava enterrat era més alt el blat; estava més abonat. Aquí al monestir, el Pollet, nosaltres anàvem perquè es veia molt el que era la guerra. Doncs allà hi havia trinxeres i un niu de metralladores. Vaig anar a veure tres soldats internacionals [els últims dies de la guerra]; els van matar per l'esquena. Ells disparaven morters i els van envolta» (Josep Falgueres)

EL REGISTRE CIVIL

El registre civil era el mètode que seguia el Règim per enregistrar els possibles opositors a la dictadura. Els nostres testimonis ens expliquen que, en alguns casos, s'havien de presentar a l'Ajuntament per constatar que seguia vivint a la mateixa casa. Quan feien aquestes visites,

¹⁵ Municipi de la comarca del Segrià. El topònim és una contracció de «torres bessones»

podia ser que els fessin preguntes o que estiguessin sota vigilància del Règim. En altres casos, però, ni tan sols s'havien de presentar als registres.

«Em feien presentar allà constantment i em preguntaven què sabia del meu marit. Em demanaven que el fes venir perquè només estaria a la presó i seguiria podent-lo veure. Un tinent esperava que el meu marit trepitgés Espanya per fotre-li un tret [...] El tenia de veí. I quan vaig marxar d'Espanya, em va seguir fins el darrer moment. Però a ell no el van deixar passar; des del Portús van dir-li que no podia creuar: no tenia els papers. La meva germana em va acompanyar fins a la frontera i també va haver de tornar» (Conchita Vila)

«Lo primer que vaig fer va ser venir aquí a l'Ajuntament. Me van dir que tornés l'endemà al matí que ja tindrien tots los papers arreglats i que anés Alcarràs amb un sobre que em van donar. Quan hi vaig anar, la Guàrdia Civil agafava el paper i llançaven el sobre a la paperera. Ni mirar-se'l. Vaig preguntar quan havia de tornar. "Usted no vuelva hasta que no le avisen". No hi vaig anar més» (Pere Forcat)

En Pere Arcas va tenir un seguiment molt estricte, ja que era un exiliat a Rússia.

«Els primers anys havíem d'anar a Madrid, a presentar-nos a la Puerta del Sol perquè ens controlaven. Amb la policia, si erets sospitós d'alguna manera ja havies d'anar regularment a Madrid. Allà ens feia una entrevista. Quan vam venir aquí a Barcelona, ja ens havien donat un pis. Com que era un tractat internacional, ens havien d'acollir. Però a cada bloc de pisos on hi havia algú vingut de Rússia, hi havia un home d'en Franco vivint-hi. Ens vigilava i qualsevol cosa que veiessin que no els agradava, ja suposava una denúncia» (Pere Arcas)

LA REPRESSIÓ PERSONAL

La Conxita Vila ens parla d'altres "càstigs" que es van fer durant el franquisme. En són un exemple les seves cosines, que la FAI¹⁶ feia treballar com si fossin criades perquè el seu pare era republicà.

«A les meves cosines van fer-les anar a fregar l'església i escombrar la plaça just quan era la festa major» (Conxita Vila)

¹⁶ Federación Anarquista Ibérica

EL GOVERN FRANQUISTA: ELS PRIMERS DIES

Els primers dies del govern franquista van quedar eclipsats per les nombroses destrosses que s'havien produït arreu d'Espanya. La primera acció del Règim va ser posar ordre i netejar les runes abans de reedificar. Les localitats més afectades pels bombardejos van ser anomenades «*Regiones Devastadas*»¹⁷ i van tenir preferència a l'hora de reparar els danys. Però el rastre de la guerra va perdurar físicament durant setmanes, en que la manca de recursos i la falta d'higiene suposaven un greu problema per aquells que tornaven a casa sense reconèixer-la.

Josefa Doménech ens descriu el poble de Torres de Segre un cop van tornar del Canó.

«Els primers anys des que vam tornar van ser molt durs. Dormíem a la palla i la gent estava a la misèria. Hi havia les sarnes i altres epidèmies; la guerra deixa això. Tres anys no és el mateix que sis mesos» (Josefa Doménech)

Aquest testimoni ens explica també que el seu pare va començar a tenir asma un cop va tornar al poble. Hi havia molta pols i en general era més difícil respirar, amb la qual cosa és una malaltia més a tenir en compte.

«Ho vam trobar tot destrossat; quasi tot el poble estava a terra. Havíem de "limpiar" la runa. [...] L'església va quedar tirada a terra: estava feta malament de dins; de fora encara va quedar una mica bé. Però la van refer tota perquè van venir los de «Regions Devastades» i van limpijar la pedra, que estava negra, i reconstruir-ho tot. Van refer els carrers» (Josep Moncosí)

Amb aquest fragment podem veure què eren les «Regions Devastades» i quines mesures van prendre a l'hora de reconstruir el poble. Com direm més endavant, aquestes «Regions Devastades» estaven compostes de presoners polítics.

EL TANCAMENT DE LES FRONTERES

Com totes les dictadures, la franquista pretenia una ràpida i duradora nacionalització. Amb això vol dir que les fronteres es tancaren i Espanya quedaria aïllada de la resta del món. Les comunicacions passaven a mans del Règim, que feia saber mitjançant la televisió, la ràdio i els diaris allò que els interessava. Les notícies internacionals difícilment creuaven la frontera

¹⁷ Segons el Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones, organismo franquista creat el 1938

i, si ho feien, eren clarament adornades pel Règim per inculcar al poble un determinat punt de vista i una opinió que acabava sent comuna. Els ciutadans espanyols vivien en una profunda ignorància.

Les emissores clandestines van ser molt escoltades per la població catalana.

«El meu pare anava a escoltar d'amagat la ràdio Pirinaica» (Maria Gascó)

«Algú escoltava Ràdio Andorra, enganxant el cable. Però costava molt» (Marc Granja)

La Maria ens comenta aquesta repressió dels mitjans i ens explica com el seu pare, una excepció de la global desconeixença, l'informava sobre coses que fins llavors gairebé ningú sabia. És un fet molt curiós que ens ha cridat l'atenció, ja que ens planteja un seguit de preguntes sense resposta.

«El meu pare portava unes fotografies -que mai vaig saber qui les hi donava- dels camps de concentració alemanys. Sempre vaig estar molt assabentada del que passava; el meu pare me'n va informar. Tots aquells esquelets, morts. La gent ho veia en el cinema i es desmaiava. Però jo ho havia vist sempre» (Maria Escorcell)

Una anècdota del mateix testimoni evidencia fins a quin punt hi havia una confrontació entre el saber i la ignorància. En el següent fragment apareixen el pare de la Maria (que disposava de fotografies dels camps de concentració nazis) i el seu tiet (que vivia sense saber què passava al món). També planteja la confrontació entre un ateu i un religiós.

«El meu tiet li deia al meu pare que Hitler era un enviat de Déu; el meu pare deia que era un boig. Van estar una hora discutint el mateix» (Maria Escorcell)

EL SILENCI

Un dels trets més característics de la dictadura franquista és l'etern silenci, ja que no es podia parlar de política ni de res que impliqués el govern. Durant el franquisme van estar prohibides les reunions, eren considerades com una conspiració contra el Caudillo.

En Pere, que durant la postguerra va ser militant del PSUC, menciona el perill de reunir-se.

«Les reunions s'havien de fer en vincles o en llocs on ningú ens veiés. Perquè si algú veia a tres o quatre persones en una casa, ja era perillós» (Pere Arcas)

En Josep i la Dolors parlen també d'aquest silenci, tot i que ho fan des d'un punt de vista més genèric. No es tracta de gent afiliada a cap partit, però callen per por a que els veïns els sentin i els denunciïn.

«Durant la postguerra no podies parlar de res. No podies tocar el tema de la política perquè no sabies qui tenies al costat. Qualsevol castellà que hi havia per allà potser et denunciava» (Josep Pallerols)

Aquest fragment referma la por als empresonaments i afusellaments esmentats anteriorment; parla de les denúncies entre veïns que es van produir al llarg de la postguerra. La Dolors, en canvi, comenta el que li deia el seu pare quan era petita. L'advertia perquè no digués res que pogués cridar l'atenció d'algun veí o guàrdia civil. Hi veiem, un cop més, la innocència dels nens: es limita a escoltar i obeeix sense entendre la preocupació del seu pare.

«El meu pare sempre em deia: “!Ojo con hablar nada de Franco!”» (Dolors Morellà)

LA RESTRICCIÓ DE LA LLIBERTAT

Amb la República s'havia aconseguit un ampli conjunt de drets de la ciutadania, en els quals incloïa la dona com una ciutadana més i amb les mateixes condicions (es demostra en el front o en les milícies, que hi havia homes i dones). El franquisme va restringir tots aquests avenços i va anar eliminat de soca-rel els valors inculcats per la República.

«El «*espíritu nacional*»¹⁸ era el més important i una noia no podia anar sola. Es va endarrerir tot allò que la República havia aportat» (Maria Escorcell)

La dona, doncs, va quedar rellevada de nou en un segon pla i la societat va adoptar altra vegada el caràcter masclista. Els homes eren els que treballaven, mentre que les dones s'ocupaven únicament de casar-se, tenir fills, cuinar, ser bones esposes i mares. Moltes de les dones que durant la República treballaven, van deixar de fer-ho perquè estava mal vist. Eren pocs els casos en que es veia una dona treballant, ja que el nou Règim les convertia en mestresses de casa. El temps lliure que tenien el passaven fent altres activitats amb les que interactuaven amb altres persones i buscaven una vinculació amb la societat. Això va fer que altra vegada la dona anés a missa i tingués una forta dependència al catolicisme.

¹⁸ Nom d'una assignatura obligatòria al batxillerat espanyol durant el franquisme

Per altra banda, la Josefa ho nega rotundament.

«La repressió, com ne diuen, no la vam viure mai. L'única cosa que no permetien era anar al cinema, al teatre o als cafès més tard de les dotze. El jovent, a casa. Potser algun diumenge es feia ball a la nit. Quan era jove, volia anar a les dotze a casa com les meves amigues. Llavors les noies eren respectables» (Josefa Doménech)

Aquestes restriccions van anar acompanyades d'obligacions quotidianes amb les que retreien culte al Caudillo. N'hi ha molts exemples, però nosaltres només en presentem uns quants.

«Quan anaves al cinema, paraven la pel·lícula i havies de cantar el «*cara al sol*». Havies d'aixecar-te amb la mà enlaire. Si estaves dormint, el guàrdia et fotia de valent» (Maria Gascó)

«Passava pel carrer Sant Pau, on hi ha un quarter de la Guàrdia Civil. No sé a quina hora, aixecaven la bandera i t'havies de parar i aixecar la mà. Estiguessis on estiguessis, més amunt o més avall. Fins que no acabaven amb la bandera i t'avisaven amb la trompeta, havies d'estar-te al carrer amb la mà alçada. Sempre que sortia del col·legi m'agafava de camí. Si veien que no ho feies...» (Dolors Morellà)

La salutació feixista va ser adoptada ràpidament pel Caudillo i aviat, davant la pressió dels guàrdies civils i els veïns més fanàtics, la població catalana la va assumir. Però el cas de la Conchita va ser molt diferent a la resta perquè quan va marxar exiliada d'Espanya hi havia la República. Es va trobar amb una realitat molt cruenta que la va afectar molt com a catalana i partidària de la llibertat.

«La primera vegada vaig venir sola [a Espanya] per veure la família i vaig anar amb la meva germana a una llotja. A mi m'agradava molt el teatre i per això vaig acompanyar-la. Quan van dir no sé exactament què, tothom amb el braç aixecat i cridant. En veure aquella cosa tan horrorosa, em vaig posar a plorar en un racó. La meva germana em deia: "No ploris; que no et vegin!". "No puc! Són xais, ara. Ja no són ni persones". Va respondre: "És el que toca". Aquest país no era el meu; me'n vaig anar. Vaig dir al meu mart: "Mare meva! Si haguessis vist Espanya! Els soldats que passaven anaven amb la mà enlaire". Era el canvi: de la República – on hi havia llibertat, on podíem llegir llibres catalans, on hi havia diaris que eren molt bons i,

sobretot, molta literatura- a la dictadura. Se'n va anar molt de pressa» (Conchita Vila)

Un altre exemple de la repressió quotidiana de la dictadura són les retribucions setmanals als inspectors. Ens va cridar molt l'atenció que s'haguessin de fer uns pagaments tan peculiars com aquests i creiem que és de rellevant importància incloure'ls també en la redacció d'aquest treball.

«Cada dissabte havíem de portar un paquet de carn a l'inspector primer del barri. Allò que et demanava: un filet (que era el tall més car), un tall rodó... li havies de portar el que ell volgués. Va durar fins gairebé l'any 60» (Maria Escorcell)

LA RELIGIÓ

L'Església va guanyar força un cop va vèncer el front nacional. La Religió Catòlica va passar a ser la religió de l'Estat i cada diumenge se celebrava missa. Unes lleis molt estrictes de caràcter catòlic s'imposaven arreu d'Espanya i sovint acostumaven a tenir greus conseqüències. Algunes d'elles són, per exemple, l'anul·lació del divorci i la prohibició de l'avortament.

«Tinc un tiet que s'havia divorciat i tornat a casar. Però quan va arribar Franco, el divorci va quedar anul·lat i van tornar a estar casats amb la parella d'abans. El meu tiet, casat amb la seva ex-dona; i la meva tieta, una mare soltera de tres fills. Al cap de molts anys es van poder tornar a casar. La seva filla, un cop morts els seus pares, em va trucar per preguntar-me sobre la seva família» (Maria Escorcell)

Aquesta és una de les moltes situacions surrealistes de la postguerra: una llei que obligava a tornar al costat de l'antiga parella mentre l'actual quedava completament marginada. La seva tieta tenia fills i, sense el seu home, va criar-los sola.

També ens parla de la prohibició dels avortaments i dels greus perjudicis que va tenir per a les dones. Podem veure fins a quin punt arribava aquesta autoritat religiosa, ja que allò que era considerat com a pecat obligava a tenir una criatura que no es podia mantenir o que no era desitjada. Va ser la recta actitud de l'Església la que va conduir a moltes d'aquestes dones a practicar avortaments il·legals i d'amagat. Tenint en compte l'endarrerida tecnologia de la que es disposava i la manca de tractament mèdic i d'higiene, aquests avortaments habitualment desenvolupaven una infecció que les matava.

«Les noies anaven a França per avortar (eren avortaments mal fets) i tornaven amb una infecció que les matava. Com estava prohibit, no podies anar a l'hospital per una infecció perquè aleshores sabien que havies avortat. Una dona que coneixia va anar a l'hospital malgrat el risc i la van tenir tancada. Li van donar tal pallissa que mai la va oblidar. Les martiritzaven; tot era pecat» (Maria Escorcell)

Les pràctiques religioses van tenir un gran auge: la gent acudia a missa els diumenges perquè estava prohibit treballar quan era “el dia del senyor” i celebraven de nou les comunions.

«Feia de “monaguillo”. Recordo que la Guàrdia Civil ja hi voltava, per aquí. Els diumenges no se volia que es treballés» (Ramon Florensa)

En Ramon menciona un tema tabú que actualment encara perdura en aquest estat de silenci. El cos policial de l'època franquista (la Guàrdia Civil) sembla ser que va atacar amb violència la població espanyola. Són pocs, però, els que ho comenten. A Torres de Segre algunes veus ens han parlat de l'odi de la gent del poble envers aquells que van ser guàrdies civils perquè durant el franquisme havien estat fortament assetjats.

Per parlar de la religió d'aquest període històric, cal considerar abans la premissa de la persecució religiosa que havien fet els republicans. Arribada la postguerra, van ser restituïts els capellans exiliats o assassinats. Aquests representants de l'ordre religiós eren molt nombrosos i arribaven a Catalunya amb un poder que la població es veia obligada a acceptar. En el següent fragment apareix la visió que tenia una nena d'aquests capellans.

«Quan et creuaves amb un capellà, li havies de besar la mà. Com que n'hi havia tants, et passaves el dia petonejant-los. La sensació que vaig tenir era que els capellans eren molt alts. Potser sent canalla els veus més des de baix, però era realment perquè eren poderosos. Després es van cansar de tirar petons i t'apartaven per seguir caminant; sempre he estat en contra de la religió. [...] Una pel·lícula que vaig veure es diu «La prima Angelica». És de riure, però vaig plorar durant tota la pel·lícula. Era tan semblant a la meua vida, al que havia passat i a com havia anat» (Maria Escorcell)

En Joaquim també fa referència a la superioritat de la religió i l'elevat nombre de capellans que va haver a Torres de Segre.

«Cada temporada l'anaven canviant. Potser han passat cinc o sis capellans abans del que tenim actualment. Anàvem molt a missa, abans» (Joaquim Estadella)

LA MILITARITZACIÓ I LA IMPOSICIÓ DE L'ORDRE

El Règim es va caracteritzar per recuperar la importància social del militar i, perquè la població ho acceptés, es va restaurar el servei militar obligatori. En alguns casos, els joves que ja havien estat a la guerra van haver de fer la mili: van passar al voltant de dos anys més lluny de casa i de la família.

«Un cop acabada la guerra, el meu germà el van allistar a la mili. Com que no l'havia feta per la guerra, la va haver de fer. Va passar potser cinc anys fora de casa; sense permisos per poder viatjar ni menjar» (Maria Escorcell)

El servei militar obligatori que va fer en Xavier Batista va ser diferent. Era mossèn, amb la qual cosa li van demanar que ocupés aquesta professió durant els anys de la mili.

«Vaig fer la mili als trenta anys, al Marroc. [...] Però no com a soldat, sinó per a fer de mossèn. Hi havia gent molt ferma, però malgrat tot existien les lleis i els feien anar tots a missa. Hi havia que em deia: “¿Pater, cómo lo tenemos que hacer?”. Vaig dir: “Els que no es trobin bé o no vulguin venir a missa, que no ho facin”. Llavors era vist com un acte militar; no existia la llibertat religiosa o llibertat de consciència. Era obligatori assistir a missa i m'hi vaig posar en contra. Vaig dir que els soldats que no volguessin, en temps de missa anessin a la cuina a ajudar» (Xavier Batista)

Hi podem veure reforçada la religió, el pes que tenia durant la dictadura. Com en Xavier remarca, no hi havia ni llibertat religiosa ni de consciència. La mateixa religió formava part del servei; era obligatòria.

En Francesc explica com els portaven a fer el servei i el seu intent frustrat de lliurar-se'n. Allà li van encarregar que, com a professor, eduqués els reclutes.

«Després de la carrera vaig passar un any i mig fent la mili. Et feien pujar a un tren on portaven el bestiar i et portaven ben lluny, sense que sabessis a on acabaries. La seu d'aquest regiment era al castell de Montjuïc. Vaig estar allà dins, fent guàrdies. És un lloc sinistre, ple de subterranis i túnels enormes on dormíem els soldats. Vaig passar per l'hospital militar de Figueres i pel de Barcelona, fingint un mal que no tenia: tinc el tic de tancar un ull i amb això vaig dir que no hi veia i que tenia mal de caps. S'ho van creure i em van deixar a tornar. Després em van enxampar i em van

posar com a mestre dels reclutes analfabets del “Campament de Roses”, que era en el que havia fingit anteriorment per deixar el servei militar» (Francesc Espinet)

El pes de la Falange també va ser molt important, ja que recolzava fidelment la postura del *Caudillo* i pretenia establir l'ordre. Just acabar la guerra, van començar les desfilades i van anunciar a la ràdio i als diaris la possibilitat d'allistar-se com a voluntaris a la Guàrdia Civil.

«A Palamós es feien desfilades; eren els de la Falange. Eren d'aquí, es van anar allistant. Un dia el mestre ens va dir que havíem de comprar la camisa de la Falange. Ho vaig agafar, però ho vaig endreçar. No ho vaig portar mai» (Josep Falgueres)

Podem veure com els joves moltes vegades eren obligats a ingressar a la Falange perquè era el que els hi corresponia per edat. En Josep Maria nega haver rebut cap repressió per negar-se a allistar-se.

«Érem tres nois i venien els inspectors i deien: “*Son tres chavales, así que tienen que ser falangistas*”. No volíem, no ens agradava a cap dels tres. Ens deien “*Rojitos*”. Vam dir que no ens fèiem falangistes; no va passar res per negar-nos» (Josep Maria Aldavert)

L'Alfonso Prada, en la seva entrevista, parla de com va ingressar voluntàriament a la Guàrdia Civil

«En el año 40, salieron unas noticias para ingresar en la Guardia Civil. Fui e ingresé. Eran voluntarios, los que íbamos a ingresar en el cuerpo. Allí no enseñaban, claro. Era la policía de la época» (Alfonso Prada)

Aquest últim testimoni ens comenta també la funció dels presos polítics. Reparaven els danys de la guerra construint carreteres o netejant les runes. Franco va atorgar una clàusula que afavoria els presos: cada dia que treballessin reduiria dos dies de condemna.

«La mayoría de los presos trabajaba porque cada día que pasaban trabajando, valía como dos días de su condena ya cumplidos. Aquí [Torres de Segre] igual habría treinta o cuarenta presos. O más. De Barcelona, me parece que salimos treinta o cuarenta guardias» (Alfonso Prada)

La Josefa, nascuda a Torres de Segre, confirma el testimoni del seu marit (Alfonso Prada).

«¡Lo tuvieron que reconstruir todo porque estaba por el suelo! Había runa por todas las calles y por eso vino mi marido. Era guardia civil y vino aquí porque habían

mandado un batallón de doscientos hombres a limpiar el pueblo. Porque el comandante, que estaba en Madrid, hizo venir a toda esta gente para que lo limpiara entero; este pueblo y los de alrededor. Chicos jóvenes, con dos paladas entre las runas ya sacaban muertos. ¡Una cantidad de muertos que había tirados!»
(Josefa Doméneez)

LA CULTURA

La cultura va quedar molt afectada. Malgrat que van tenir un auge important el cinema i el teatre, molts dels testimonis ens en parlen dient que era l'únic entreteniment que tenien, tan la literatura com l'ensenyament van deixar de ser com quan hi havia la República.

«Als col·legis, les nenes estaven separades dels nens. Durant la República anaven tots junts; amb Franco ja no. [...] Hi havia molts cors i molts centres d'excursionistes. La gent hi anava i cantava; a tots els barris n'hi havia algun. Però amb Franco van desaparèixer de seguida. Tot tancat; el jovent va quedar perdut» (Maria Escorcell)

Volem remarcar la contraposició d'idees sobre aquest període. Així com la Maria defineix la dictadura com una supressió de la cultura, la Josefa deixa ben clar que no va ser tan opressora com es diu avui en dia.

«Cuando terminó la guerra, mucha gente fue llevada a prisión. Era una dictadura, pero fue una dictadura que, solamente en los puestos oficiales y en los colegios, se hablase y se enseñase el español. Lo aprendí de esta forma porque aquí no había nadie que supiera hablar el español» (Josefa Doméneez)

Franco va donar molta importància al treball perquè era essencial pel funcionament del país. Van aparèixer les hores extres, la gent se centrava en la seva feina i deixava de pensar en altra cosa que no fos el dia a dia. La Maria associa aquest treball amb el culpable de la pèrdua de l'opinió política de la població, l'acceptació definitiva del Règim.

«Entraven els homes a la set del dematí i sortien a les dotze de la nit. No guanyaven res, de jornal, però les hores anaven a l'alça. De sol a sol treballant, així es va acabar la cultura. Venien parcel·les a termini; la gent comprava un petit terreny, però llavors faltava el cotxe. Feien més hores per tenir el cotxe i, quan tenien totes dues coses, no tenien moments per aprofitar-ho perquè només tenien els diumenges. [...] L'any 1955, la gent només volia gaudir i anar de vacances. De política ja no se'n

parlava. [...] No es llegia ni el diari, ni tampoc deien gran cosa a la ràdio» (Maria Escorcell)

Els nostres nens de la guerra van començar a treballar molt joves, feien moltes hores i cobraven un salari molt reduït. En aquella època era molt difícil ser contractat i per això era habitual passar llargues temporades a la mateixa empresa. El mateix Josep Falgueres va entrar com aprenent a una fàbrica i en va sortir com a director administratiu.

«Treballaves i cobraves molt poc. Em donaven una pesseta diària, mentre que a la casa «*Vincke*»¹⁹ vaig cobrar catorze pessetes diàries. Quan em van donar la bossa amb els diners, vaig córrer cap al lavabo per comptar les monedes. No m'ho podia creure, pensava que era ric» (Josep Falgueres)

Així com durant la República hi havia drets dels treballadors com ara les reunions o la vaga, van ser immediatament abolits. La Maria ens parla, des del punt de vista d'una nena, de com amenaçaven els treballadors perquè no fessin vaga.

«Quan treballava a la fàbrica, es va voler fer una vaga. Però amb Franco no estaven permeses i deien: “*El que no vaya a trabajar es un rojo*”. Preguntava: “Què és un *rojo*?”. [...] Tenia setze anys i ja treballava; estàvem esperant perquè no sabíem si entrar o no, si es faria o no la vaga. [...] No sabia què era un “*rojo*” perquè nosaltres ens dèiem republicans» (Maria Gascó)

LA VIDA QUOTIDIANA

El dia a dia de la postguerra l'entendem a través dels nostres testimonis, que ens parlen d'allò que solien fer, dels entreteniments que tenia la joventut i de com vivien en general: il·lustren la vida quotidiana d'un ciutadà mitjà en la dictadura franquista.

«Anàvem a comprar amb una xapa, no et deixaven entrar sense dur-ne una on posava “Auxilio social”. Havies de pagar el cinema, el teatre... per anar a tot arreu havies de pagar la xapa. El cinema i el ball era les úniques maneres de divertir-se» (Josep Falgueres)

El mateix Josep explica com a Palamós es va instaurar una nova política a l'hora d'anar a la platja.

¹⁹ Fabricant de canonades de goma

«Va haver una època en que a la platja es van separar els homes de les dones. En un lloc anaven els homes i a l'altre les dones» (Josep Falgueres)

Els testimonis que més ens parlen de la vida quotidiana a la postguerra són l'Afonso Prada i la Josefa Doménech.

«Nunca se vivió tan bien como en la época de la dictadura» (Alfonso Prada)

«En aquellos años de dictadura la gente estaba muy contenta y muy bien. Estaban siempre las puertas abiertas; la gente dormía en la fresca, donde hacían carne asada. Durante el tiempo del estraperlo, los guardias hicieron todo aquello de la comida con tal de que la gente tuviera algo que comer y viviera; así pudimos tener el tabaco y todo lo que queríamos. El pueblo de Galicia de mi marido fue al alza, allí hicimos muchos amigos. En estos cuarenta años no tuvimos nunca ningún problema. Cuando había algún ladrón o asesino, la Guardia Civil intervenía. [...] Cuando acabó la guerra, ¡no había nada! Ni alpargatas, ni ropa ni nada. Pasamos como pudimos cuatro o cinco años. Franco puso todas las centrales eléctricas, fábricas y presas. Todo lo hizo él. Porque en Galicia mismo, no había nada. Él puso los pantanos y todo lo que era necesario. Ojalá volviera aquello, ojalá» (Josefa Doménech)

LA CONVIVÈNCIA PACÍFICA I LA LLUITA CLANDESTINA

Es van originar dues grans tendències a Catalunya al llarg de la dictadura. La primera d'elles va ser la més majoritària i es basava en una convivència pacífica; la segona, era molt més restringida i adoptava la lluita clandestina com a mitjà per enderrocar el govern.

En Pere és un clar exemple de la convivència pacífica:

«Un cop va acabar la guerra, me vaig fer molt amic del jefe de la Falange que hi havia. Jo era d'un cantó i ell d'un altre. [...] La novia la tenia de dretes» (Pere Forcat)

En Francesc Espinet menciona dos tipus de resistència a la dictadura. El primer d'ells resideix en l'ensenyament, el segon forma part d'una implicació molt més activa.

« A la Universitat, més que una censura per part de la política, es podia veure clarament una ruptura del professorat amb el franquisme. Es tractava d'una nova generació que de manera clara i directa feia front al franquisme. Un dels meus professors va ser el San Cristán, la figura més emblemàtica del professorat universitari antifranquista a Catalunya. Un professor reflectia el seu criteri ideològic

a les classes i els alumnes sabíem perfectament qui tenia certes inclinacions cap a una o altra ideologia» (Francesc Espinet)

«No va ser fins que vaig tornar de França [hi va anar per posar-se amb contacte amb altres activistes], que em van reclutar els d'Unió Democràtica²⁰(després ho va fer el Front d'Alliberament Popular²¹). Es van posar en contacte amb mi. Una de les persones que pertanyia a aquest grup era el Manolo Vázquez Montalbán: un escriptor i periodista molt conegut i molt important durant l'època franquista. Era un grup marxista que tenia un caràcter progressista i que plantejava la possibilitat de que s'hi unissin catòlics» (Francesc Espinet)

En Pere Arcas es va afiliar al PSUC i va començar a moure fils per fer front al Règim.

«Em vaig afiliar al PSUC; fèiem reunions i lluitàvem per mantenir el partit. Tiràvem pamflets, fèiem manifestacions, convocàvem vagues... la vaga dels tramvies que es va fer aquí a Barcelona va ser organitzada per nosaltres» (Pere Arcas)

«El meu home sempre va continuar lluitant per Catalunya, des de França. Es reunien per saber què havien de fer i es posaven dins dels sindicats per ajudar la gent a marxar i per intentar establir un Estat que fos altra vegada lliure. Va morir sense poder tornar; tenia moltes ganes» (Conchita Vila)

Algunes de les actuacions clandestines eren els viatges clandestins. Ajudaven a aquells que eren perseguits a poder fugir d'Espanya.

«Vaig viatjar amb una espanyola que va ser amb els alemanys i una vegada que vaig anar a París a veure la meva filla, ella era al meu vagó. Era el temps en que estava el Franco i en aquella època portaven papers falsificats. No em va pas parlar de res. Anys després la vaig veure a la fotografia, on li donaven la Creu de Sant Jordi. Aquella vegada que la vaig veure viatjava clandestinament i, quan la vaig veure a la fotografia, vaig comprendre-ho tot. Vet aquí per què se n'anava amb un davantal, com si fos una pagesa. A la butxaca portava els papers» (Conchita Vila)

Els viatgers clandestins tenien prohibit parlar amb ningú durant el trajecte, per molt que fos conegut. Ho podem veure perfectament en l'anècdota de la Conchita.

²⁰ Partit polític català fundat l'any 1931 d'ideologia democristiana o socialcristiana

²¹ Organització armada que defensava les tesis dels moviments d'alliberament nacional d'influència marxista-leninista als Països Catalans que va néixer el 1969

5.2 El subministrament d'aliments

Després de tres anys de guerra es va fer evident la falta de menjar a la zona republicana. Molts van veure l'arribada dels nacionals com un símbol d'esperança: la fi de la misèria i de l'escassetat de subministrament en general. Això no va ser així immediatament; els problemes persistirien durant anys.

A l'escassetat d'aliments s'hi van sumar altres problemes, com l'aboliment de la moneda republicana. Moltes famílies que havien guardat diners durant la guerra es van trobar amb que només era vàlida una sèrie determinada de bitllets. Pel que fa al menjar, encara quedaven anys d'escassetat i racionament: el repartiment de menjar per mitjà de les cartilles i l'augment de la fam un cop va acabar la guerra.

LA MORT AL CARRER

Per aconseguir menjar s'havia de fer llargues cues. La Maria escenifica un record molt contundent de la postguerra immediata.

«A l'Hospital de Sant Pau donaven llet pels nadons; hi havia una cua que semblava infinita. Estava a casa i no em deixaven sortir gaire, però vaig veure morir dues criatures, de gana. Com que no tenien res per donar-los acabaven morint en aquella cua» (Maria Escorcell)

Molts nens van quedar abandonats un cop va quedar la guerra perquè els seus pares eren enviats als camps de concentració. La gent, però, es va organitzar per a repartir el poc menjar que hi havia i ajudar a aquells més desemparats.

«Al barri ens ajudàvem per repartir el menjar; hi havia molta unió entre nosaltres i, com que tots érem canalla, quan tenies menjar el reparties entre els altres nens» (Maria Escorcell)

La Maria Gascó reproduceix una situació similar. El seu pare havia de vendre pa per a poder mantenir els seus fills però, irònicament, els seus fills mai van poder menjar d'aquest pa. Es tractava d'un negoci ambulant que feia il·legalment, mentre la seva filla vigilava.

«El meu pare marxava a peu amb un sac de pa i el venia. A mi em feia anar allà on hi havia els brots, per vigilar que no vingués la Guàrdia Civil. Els hi feia senyals als meus pares per indicar-los si podien o no passar. Venia el sac de pa, mentre que nosaltres no menjàvem. Ens ho miràvem de lluny; aquell pa tan bo mai el vam arribar a menjar. Amb els diners que guanyava comprava el que calia per alimentar-nos, però no era ni molt menys el mateix que aquell pa que veníem» (Maria Gascó)

L'escassetat del menjar anava lligada amb la precarietat dels sous. L'economia, enfonsada per la guerra, feia que fossin baixos i no permetessin a la gent viure dignament.

5.3 La repressió del català

Quan els entrevistats parlen de la postguerra és habitual que tinguin algun record sobre la prohibició del català durant el franquisme. Creiem que és interessant tractar aquest tema perquè encara se'n dóna peu avui en dia.

Franco va declarar l'any 1939: *“La unidad nacional la queremos absoluta, con una sola lengua, el castellano, y una sola personalidad, la español”*²² Es va intentar fer desaparèixer la cultura catalana de l'àmbit públic, depurant les personalitats catalanes i clausurant les institucions catalanes (Generalitat, Parlament i Estatut d'Autonomia). Van utilitzar l'ensenyament com una eina per a introduir el castellà com a llengua vehicular única, junt amb la ideologia nacionalista i catòlica del franquisme.

Aquesta etapa inicial de repressió que va comprendre els anys 1939-1945 es podria qualificar com la més dura de totes. Les mesures de repressió del govern franquista van anar minvant, paral·lelament a l'evolució de fets internacionals com l'aïllament d'Espanya.

L'ÀMBIT PÚBLIC

Les mesures contra la utilització del català en la via pública i en les institucions van ser efectives, com corroboren els entrevistats, però no van evitar la seva permanència en l'àmbit privat.

«El català el seguíem parlant a casa i amb els amics. Quan anaves a l'ajuntament, havies de parlar en castellà» (Josep Falgueres)

²² Extret d'Abellan, Manuel L. *Censura y literaturas peninsulares*. Rodopi, 198.

La Júlia Rull ens parla de la repressió que es va patir en l'àmbit educatiu. Els alumnes sabien que abans les seves professores havien parlat el català, però eren elles les que el prohibien.

«Anava a un col·legi de monges, abans de la guerra. [...] Després, a la porta del col·legi van penjar: “En este edificio tiene que hablarse únicamente el español”. Com que les mestres eren catalanes i les coneixíem, dèiem: “Bon dia”. Ens feien tornar enrere i ens deien: “Habla bien”. Després vam saber que estaven amenaçades si no ens feien parlar castellà» (Júlia Rull)

En Manuel Miró ens explica una anècdota que connecta amb les diferències que aquesta prohibició despertava en la població catalana.

«Quan vaig començar a treballar de mecànic, als 14 anys, vaig anar al sindicat per donar-me d'alta. Un senyor em va donar una bufetada per dirigir-me a ell en català. Va dir: “No me ladres, aquí se habla castellano”. Un senyor que hi havia darrera seu va respondre: “Si él ladra, usted rebuzna”» (Manuel Miró)

L'ÀMBIT PRIVAT

El que va assegurar la supervivència del català va ser el comportament privat de les persones. La majoria el va seguir parlant sempre, cosa que va ajudar a mantenir-lo viu.

«El català el vam mantenir nosaltres. A casa nostra va venir un senyor a posar un cartell en el que hi deia: “prohibido hablar catalán”. El meu pare va quedar-se mirant el senyor i, un cop va creuar el carrer, va estripar-lo» (Maria Escorcell)

6. CONCLUSIÓ

Malgrat corroborar la història explicada en els llibres, aquest treball defineix clarament dues idees que permeten donar forma a la conclusió:

En primer lloc, l'entorn més proper acostuma a influenciar els nostres entrevistats i, per aquest motiu, el seu punt de vista pot arribar a xocar de manera contundent amb el dels altres. Fem al·lusió, doncs, a que són les creences i tendències polítiques de la zona geogràfica o de la família les que, en un primer moment, trastornen el seu record fins el punt de reviure una realitat on s'hi evidencia les seves inclinacions.

En segon lloc, l'edat determina enormement la manera amb la qual es va viure un període històric tan cruent com el de la guerra civil. Ens hem sorprès en veure com els nostres testimonis, la majoria nens, no tenien consciència del que realment estava passant i inclús ho vivien com una aventura o, com molts d'ells remarquen, un joc. És aquesta perspectiva tan innocent la que més ens ha atret a l'hora de fer el treball perquè aquests nens no han sigut capaços de comprendre, fins molts anys després, les veritables dimensions de la catàstrofe que van viure entre rialles i fantasies.

7. BIBLIOGRAFIA

Aclariment sobre la bibliografia:

Volem aclarir que gran part d'aquest treball ha estat aplegat per la via oral, cercant a aquells que van viure la tragèdia: familiars i coneguts, també amics. Creiem que són aquests testimonis els que són més fidels a la realitat: els que van viure bombardejos, el front de guerra, els camps de concentració, el franquisme, la repressió i l'exili.

Els anys han fet que molts testimonis manifestin la seva imparcialitat davant els fets, però no creiem que això els faci menys dignes o respectables. Agraïm a tots aquells que han prestat la seva veu per a aquest treball per la seva col·laboració i suport.

7.1 Llibres

Citats de la següent manera:

Cognom, Nom. *Títol en cursiva*. Editorial, any.

·THOMAS, HUGO. *La Guerra Civil Española*. Ediciones Urbión, 1979.

·ORWELL, GEORGE. *Homenatge a Catalunya*. La butxaca, 2010

·SABATÉ I ALENTORN, JAUME. *Víctimes d'una guerra al Priorat (1936-19...)*. Rafael Dalmau Editor, 2002.

·ALCALÀ, CÈSAR. *Els nens de l'exili*. Columna Edicions, 2008.

·DIVERSOS AUTORS. *Tres dies de març*. Hermes comunicacions S.A., 2008.

7.2 Pàgines web

Enllaços web ordenats de la següent manera:

-Autor del web. Títol de la pàgina en cursiva. Data de consulta de l'enllaç

·Mèmorla històrica de les Brigades Internacionals (Universitat de Barcelona). *Catalogna : documentario fotografico dell'assedio aéreo*. Consultat el 13/10/2015.

<http://sidbrint.ub.edu/en/node/20913>

·Gobierno de España, Ministerio de Justicia. *Mapa de Fosas – Ley de la Memoria Histórica*. Consultat el 1/10/2015.

http://mapadefosas.mjusticia.es/exovi_externao/CargarMapaFosas.htm

·Associació Memòria i Història de Manresa. *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil*. Consultat el 27/10/2015

<http://www.memoria.cat/mestres/content/l%E2%80%99ensenyament-catalunya-durant-la-guerra-civil>

Agraïments

-En primer lloc volem agrair a tots aquells que han prestat el seu testimoni i que han fet possible aquest treball:

Alfonso Prada Rodríguez, Conchita Brossa Bonet, Conchita Vila Corominas, Dolors Morellà Grau, Encarna Cantalina, Eugeni Déu Riera, Francesc Espinet Burunat, Francesca Mora Campo, Genoveva Cascón Ramón, Jaume Gascó Jiménez, Jaume Urgell Domènec, Joan Puig Bordàs, Joaquim Estadella i Escolar, Josefa Doménech Ribes, Josep Carreras i Sala, Josep Falgueres Ullastres, Josep Maria Aldavert Olivan, Josep Moncosí Ribes, Josep Pallerols Saltó, Josep Santjoan Prim, Juli Puerto Oliveras, Júlia Rull Domènec, Manuel Miró, Marc Granja i Lluç, Maria Ángeles Vicente Tapia, Maria Escorcell i Giner, Maria Gascó Ribó, Mercedes Aguado, Pere Arcas Mas, Pere Forcat Trudes, Ramon Florensa Dudres, Xavier Batista i Mercader

-De la mateixa manera volem agrair a aquells que ens han ajudat a contactar amb aquestes persones:

Alexandre Escudero, Alícia Genís, Ángela Díaz, Antònia Sabater, Blanca Espinet, Carolina Brossa, Caterina i Joan de la biblioteca de Llançà , Elvira Granja, Eulàlia Urgell, Ignasi Aragonès, Imma Aldavert, Ivette González Díaz, Jaume Aldavert, Jean-Paul Escudero, Joan Dalmau , Jordi Antonio, Josep Ribes, Magdalena Puerto, Mercè Garrabou, Mercè Pallerols, Montse Pallerols, Montserrat Cailà, Paquita Claveria, Pepita Conejos, Pepita Marsellés, Pepita Oliveras, Quim Estadella, Roser Puig, Sílvia Berart , Victòria Badia Alvino, Xavier Aldavert

-Institucions col·laboradores (ja sigui amb documentació o informació):

Arxius Calonge, Arxius Llançà, Arxius Palamós, Biblioteca de Llançà, Biblioteca de Palamós, Casal d'avis de Llançà, Casal d'avis de Torres de Segre, Museu d'Història de Catalunya, Residència d'avis de Lleida ciutat

Agraïm també als familiars i amics, que ens han fet constant incondicionalment i a les tutores que ens han ajudat amb el treball: la Paca Martínez i la Carmen Meléndez.

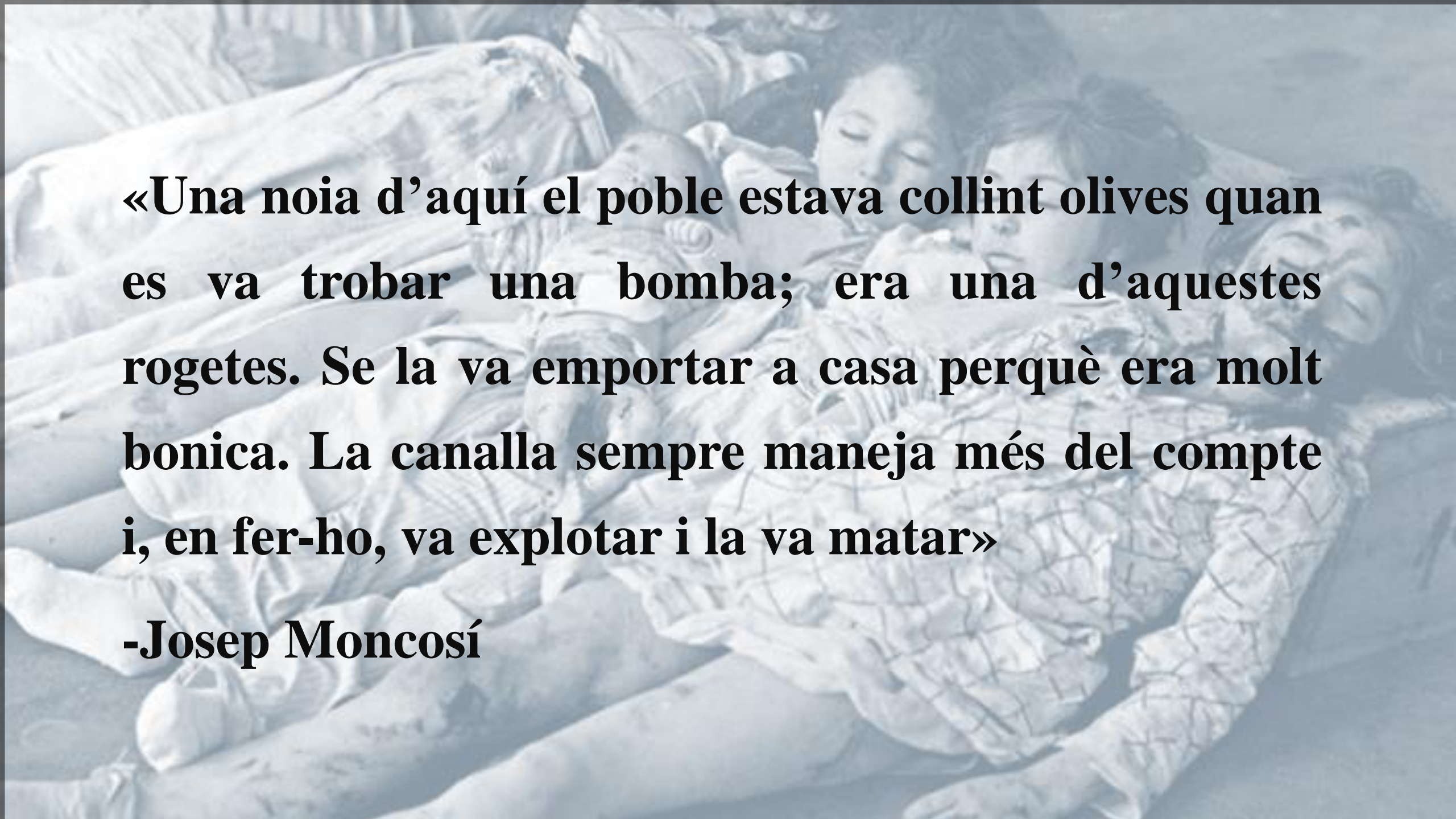

AMB ULLS DE NEN

UN RETRAT DE LA 2A REPÚBLICA, LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA
I LA POSTGUERRA A CATALUNYA

JOAN ALDAVERT
CARLOS LÓPEZ
11/11/15

«Una noia d'aquí el poble estava collint olives quan es va trobar una bomba; era una d'aquestes rogetes. Se la va emportar a casa perquè era molt bonica. La canalla sempre maneja més del compte i, en fer-ho, va explotar i la va matar»

-Josep Moncosí

PER QUÈ HEM FET AQUEST TREBALL?

QUINES EREN LES NOSTRES HIPÒTESIS?

- ❖ La història dels llibres determinen una realitat exacta dels fets.
- ❖ Els nens no viuen la mateixa guerra que els adults.
- ❖ La zona geogràfica influeix en la ideologia i creences (polarització)

COM HEM ENFOCAT EL TREBALL?

Part teòrica: la història escrita

❖ Llibres d'història

❖ Entitats:

- Biblioteques: Barcelona, Palamós, Calonge, Llançà
- Arxius: Calonge, Palamós, Llançà

PART PRÀCTICA: LA HISTÒRIA VISCUDA

- ❖ L'elaboració d'un qüestionari
- ❖ Tipus d'entrevistes
- ❖ Sector demogràfic
- ❖ Mobilització

Vídeos inèdits d'entrevistes

BARCELONA

LLEIDA

GIRONA

4 LLANSA—Calle de Salmerón
L. Roisin, fot. Barcelona

TARRAGONA

QUINS HAN ESTAT ELS NOSTRES REPTES?

- ❖ Trobar testimonis
- ❖ Buscar la imparcialitat
- ❖ Rigor de les entrevistes
- ❖ La carta a Rússia
- ❖ Contactar amb la Neus Català
- ❖ Entrevistes telefòniques
- ❖ Entrevistes simultànies (dos testimonis)
- ❖ Transcripcions
- ❖ Mobilització a casals d'avis, residències

QUINES CONCLUSIONS HEM EXTRET?

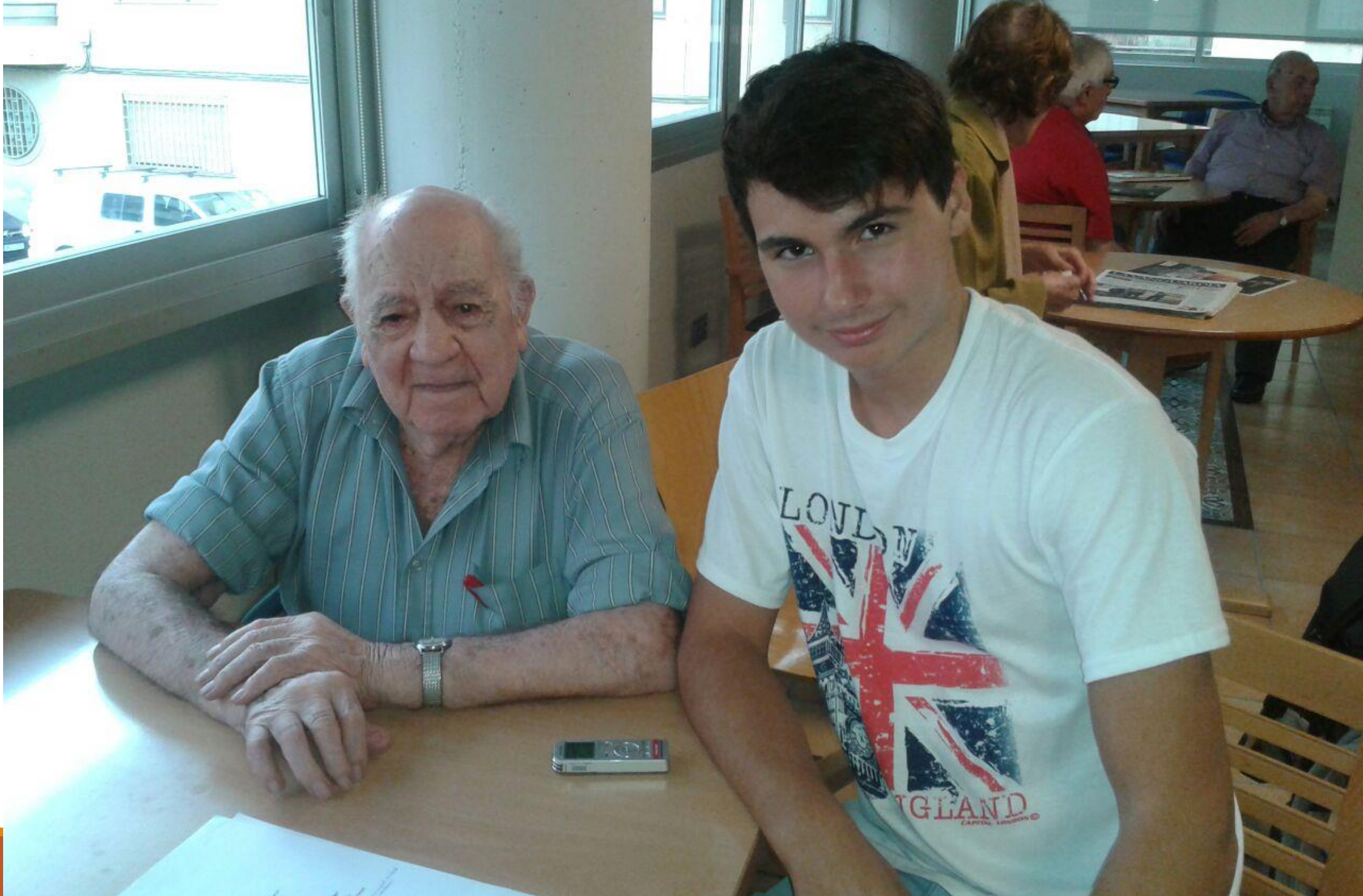
- ❖ Les vivències personals aporten subjectivitat a la història escrita i, en alguns casos, l'arriben a contradir
- ❖ Els nens experimenten diferent la guerra
- ❖ Una guerra deixa rastre (soldats del front, traumes infantils, fam)
- ❖ És l'entorn proper el que determina la seva ideologia i creences
- ❖ Queda demostrada la naturalesa cíclica de la història: refugiats i debat sobre el català

ELS ENTREVISTATS

- Alfonso Prada Rodríguez
- Conchita Brossa Bonet
- Conchita Vila Corominas
- Dolors Morellà Grau
- Encarna Cantalina
- Eugeni Déu Riera
- Francesc Espinet Burunat
- Francesca Mora Campo
- Genoveva Cascón Ramón
- Jaume Gascó Jiménez
- Jaume Urgell Domènec
- Joan Puig Bordàs
- Joaquim Estadella i Escolar
- Josefa Doménech Ribes
- Josep Carreras i Sala
- Josep Falgueres Ullastres
- Josep Maria Aldavert Olivan
- Josep Moncosí Ribes
- Josep Pallerols Saltó
- Josep Santjoan Prim
- Juli Puerto Oliveras
- Júlia Rull Domènec
- Manuel Miró
- Marc Granja i Lluc
- Maria Ángeles Vicente Tapia
- Maria Escorcell i Giner
- Maria Gascó Ribó
- Mercedes Aguado
- Pere Arcas Mas
- Pere Forcat Trudes
- Ramon Florensa Dudres
- Xavier Batista i Mercader

ANNEXOS

“AMB ULLS DE NEN”

Joan Aldavert i Carlos López

ENTREVISTES

BARCELONA

Número: 01

Nom: Conxita Brossa Bonet

Edat: 87

Any naixença: 1928

Lloc naixença: Horta, Barcelona

Sempre hi ha viscut?: Sí

Germans: 1

Tipus testimoni: Directe

Format entrevista: Presencial

Font contacte: Carolina Brossa (filla)

Localització entrevista: Barcelona, bar

Entrevistador: Carlos López i Joan Aldavert

Gravació: Mòbil

Transcripció: Carlos López

- **Recorda com va esclatar la guerra civil?**
- Va ser una cosa molt ràpida. Anàvem cada diumenge a l'església i la meva mare va dir: "El rector està molt nerviós, això és que passa algo". Però fins al migdia no vam saber res. Llavors es va començar a rumorejar que ens havíem d'amagar i que havia començat una guerra; però a mi no m'explicaven res d'això, no sabia què estava passant.

- **Sap si va haver alguna represàlia?**
- Unes dones milicianes amb fusells ens van prendre una caseta d'aquelles antigues que estan a sobre d'una altra. Allà vivia la meva àvia, que els va demanar que no li prenguessin la seva habitació. No ho van fer.
- **Quina era la tendència política del seu entorn proper? Hi havia conflictes?**
- Érem gent treballadora, més aviat d'esquerres. No hi havia conflictes.
- **Com va afectar a la vida quotidiana, la guerra?**
- Vam passar gana. El meu pare anava a robar al tren i portava patates o cols. Els pares i els avis ens donaven la seva ració al meu germà i a mi. No entenia per què ho feien. Però sí, vam passar gana.
- **Van haver-hi bombardejos?**
- Sí, vam passar molta por. Però, al principi, per a mi anar al refugi era com una aventura. Cap al final de la guerra ja no anàvem i ens quedàvem asseguts al pati amb els avis i els pares.
- **Bombardejaven sovint?**
- Sí, tot i que era més habitual que ho fessin al centre. Molta gent que treballava allà pujava aquí a Horta per protegir-se.
- **Rebien informació del front?**
- Els meus pares escoltaven la ràdio per la nit, però ens enviaven a dormir.
- **Hi havia prou subministrament de menjar?**
- La meva mare era carnissera i al principi encara venia, però a l'últim any ens faltava menjar. Fins i tot intercanviàvem peces de roba per pa, vam buidar un armari sencer.
- **Com es va assabentar de la fi del conflicte?**
- Vam veure uns soldats franquistes al Tibidabo. Sabíem que això significava que havia acabat la guerra i ens vam alegrar. Però no sabíem el que vindria després.
- **Com era la vida quotidiana després de la guerra?**
- Va estar bé. Vaig fer la comunió i m'ho van presentar tot com si fos molt maco. Però amb el pas dels anys t'adones de quanta ignorància hi havia. Els meus pares ens tenien en una espècie de bombolla, seguint tot el que feia el règim franquista.
- **Què creu que hagués passat amb un triomf republicà?**

- Que haguéssim anat més bé, tot i que mai saps què hagués passat. La guerra va fer malbé moltes coses.

Número: 02

Nom: Dolors Morellà Grau

Edat: 81

Any naixença: 1934

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: No. Actualment estic a Platja d'Aro.

Germans: 3

Tipus testimoni: Directe

Format entrevista: Presencial

Font contacte: Antònia Sabater

Localització entrevista: Platja d'Aron, domicili entrevistat

Entrevistador: Joan Aldavert

Gravació: Mòbil

Transcripció: Joan Aldavert

- **Com era la seva vida quotidiana durant la República?**
- La meva mare em va portar amb un encarregat que tenien uns tiets meus – tenien un taller de fusta- i no tenien fills. No els hi venien fills. Aleshores em van cuidar ells, però la dona no ho va acceptar i em van criar amb conyac. Quan se'n van adonar, ja no caminava i, sempre que ho intentava, queia. Estava malalta. Aleshores el metge – la meva tieta, la germana de la meva mare, va ser qui m'hi va portar- va dir: "Aquesta nena està alcoholitzada; vostè no està bé del cap. No comprèn que a una nena no se la pot tractar així? És alcohòlica;

està alcoholitzada”. Ella va dir que era veritat; que com que no tenia cap fill, no volia tenir el fill d’algú altre. Llavors em van portar en un lloc que era una casa de pagès. En ser una casa de pagès, es veu que jo empaitava les gallines i, si veia un ou, me’l menjava perquè no sabia ni què era. Em vaig posar malalta. “Però si només li donem un ou a la setmana”, deien. “Doncs aquesta nana està malalta perquè menja massa ous”. Em van posar una campana i, quan entrava al galliner, ja tocava la campana. Quan sonava, anaven a agafar-me. Allà em van criar fins que es va poder contrastar que la meva mare estava en un sanatori, que el meu pare treballava i que, per aquest motiu, no podia cuidar-me ningú.

- **Va anar a l’escola?**

- La Generalitat em va posar a Arenys de Mar, on hi havia un col·legi. Era molt bonic i em tractaven molt bé.

- **La seva família o algun conegut va patir repressions ideològiques durant la República?**

- La meva família no era gens política. El meu marit era molt d’esquerres, però... va tenir problemes, quan era jovenet. Perquè hi havia, al seu mateix carrer, un forner que es deia Castillo. No sé exactament què va fer, però va fugir cap a França. Quan buscaven “Castillo” a les llistes i no el trobaven, van veure “Castells” i van pensar que deuria ser el mateix. Van agafar el pare del meu marit (el Castells) i el meu marit no ho va superar. La ràbia que va agafar quan van detenir el seu pare i el van maltractar... fins i tot li van arrencar les ungles. Després el van deixar anar. Però hi va passar un bon temps, a la presó. El meu marit era una persona de molt caràcter i recordo que m’explicava que al seu pare li havien arrencat fins i tot les ungles. Tot perquè buscaven algú que es deia “Castillo”; ell es deia “Castells”. Però com que va néixer a Múrcia i van venir aquí molt petits, no sabien parlar més que el català. La meva sogra, com que era castellana, no sabia pronunciar bé el cognom i per això va quedar com a “Castell”; li van treure la “S”. Ens vam haver de tornar a casar perquè en els papers figurava que jo no era la dona del “Castells”, ni tampoc els meus fills tenien aquest cognom. Vam fer veure que havíem perdut el paper de família i vam fer documents nous. Sinó el meu fill passava davant, en les llistes, de la

meva filla (de la que estava embarassada en aquell moment). Sé que els germans del meu marit tenien alguna vinculació política, però no sé quina.

- **Recorda els bombardejos?**

- No tenia mama. Les altres nenes tenien mama, però jo no. Recordo haver anat, perquè jo vivia pels barris baixos de Barcelona i els carrers eren molt tancats... se sentia la sirena i deien: "Ràpid, al refugi!". Al meu mateix carrer hi havia uns subterranis que servien de refugi i allà ens hi estàvem fins que tocava altra vegada la sirena i tornàvem cap a casa. Deurien ser els meus germans, els que m'hi portaven.

- **Teníeu menjar?**

- Durant la guerra, vam passar molta gana. No teníem res per comprar. Hi havia una senyora que tenia la filla al col·legi (eren carnissers) que va dir al meu pare: "Ens deixaria la nena perquè fes números amb nosaltres?". Racionaven la carn. Em vaig dedicar a fer cartilles de racionament i, com a pagament, em donaven un bistec o alguna cosa perquè portés a casa. Se'm van quedar perquè sempre m'han agradat els negocis.

- **Com era la relació que tenia amb la seva mare?**

- Als set anys em van dir: "Loli, ha vingut la teva mare". Jo vaig dir: "Ai! Tinc mama!". Va ser l'alegria més gran de la meua vida, als set anys. Com que eren tan amples, les escales, les vaig baixar rodolant. Les primeres paraules de la meua mare [s'emociona. Ho diu plorant]: "Aquesta és molt rara; deu ser la meua filla". Van portar-me a la infermeria a curar-me i em vaig quedar a l'habitació a dormir. No tenia més vestits; tenia el vestit de cada dia i el vestit dels diumenges, que era uniforme. Va ser per l'emoció de veure la meua mare, que vaig baixar les escales rodolant. Se'm van quedar gravades les seves paraules.

- **Recorda l'entrada dels nacionals?**

- Vaig venir a Barcelona als set anys. L'escola aquesta la van trencar; van trencar els bancs, els pupitres... teníem dutxes per a les nenes i per als nens. Aquella escola era magnífica, en tinc molt bons records. No entenia què era el que passava i deia: "*Hablan como usted, papa. Lo rompen todo*".

- **Hi ha res que l'hagi marcat en especial, de la postguerra?**

- Llavors no es podia parlar de política. El meu pare no era polític, però sempre em deia: “Ojo con hablar, ojo no digas nada de Franco...”. Passava pel carrer Sant Pau, on hi ha un *cuartel* de la Guàrdia Civil, i no sé a quina hora aixecaven la bandera i t’havies de parar i aixecar la mà. Estiguessis on estiguessis, més amunt o més avall. Fins que no acabaven amb la bandera i t’avisaven amb la trompeta, havies d’estar-te al carrer amb la mà alçada. Amb el NO-DO també. Anàvem moltes vegades al Marro¹ i, sempre que sortia del col·legi, m’agafava de camí allò de la bandera. Tant jo com els demés ens havíem d’aturar i aixecar el braç. Perquè si veien que no ho feies...
- **Algú pròxim a vostè va patir alguna repressió?**
- Al meu pare, el va denunciar un company de feina que tenia una filla malalta. El meu pare anava a casa de la meva tieta, que tenia una masia, i li donaven un ou o dos; els ho donava a aquest senyor perquè la seva filla estava malalta. Però el va denunciar. Va dir que el meu pare havia anat a Bilbao –recordo que ho explicaven a casa- a matar capellans i monges. Això després de la guerra i, és clar, la meva mare encara estava al sanatori². El meu pare el portaven al carrer Sanàlies, on sense preguntar ni res t’afusellaven. Però ell era periquito³ i un dels senyors que estava a la taula també ho era. Ell no era polític ni de cap bàndol. Aquest home li va preguntar: “*Oye, ¿por qué estás aquí?*”. El meu pare va dir: “*No lo sé. Me han venido a buscar los guardias Civiles; me han traído aquí y no sé a qué vengo*”. Es veu que el meu pare i ell es coneixien. I li va dir: “*Pero, escucha, lo que pone aquí es muy gordo. ¿Tú dónde has estado?*”. “*Trabajando y cuidando de mi hija de ocho años. Tengo la mujer en el sanatorio, el niño a Castellón (on estava la meva àvia paterna) y otra hija que tengo está encerrada en un colegio porque yo no la puedo mantener en casa*”. L’home va dir als seus companys: “*Ese me lo quedo yo*”. “*Si es cierto lo que dices, te salvaremos. Pero si sale algo distinto o descubrimos que has hecho algo, no te quedará alternativa*”. Quan ho van revisar i van comprovar que el que deia era cert, el van deixar anar. Però, mentrestant, va passar uns sis o set

¹ Bar de la seva tieta.

² Tenia la tuberculosi i estava ingressada a Arenys de Mar.

³ Referència futbolística: de l’R.C.D. Espanyol

mesos a la presó: va haver d'estar-hi fins que no s'aclarís tot. Quan va sortir, ja estava fixat i el vigilaven. No parlava català perquè no en sabia. Quan el van deixar anar, va anar a treballar altra vegada a la mateixa empresa i, llavors, com que havia estudiat música en el servei, es va fer músic. A vegades es canviava per anar a tocar; això sí que ho he viscut perquè anava a les professons de la Barceloneta. Amb un uniforme i una gorra que eren d'hivern; només tenia un uniforme i era el d'hivern: quan feia calor no parava de suar. Anaven a tocar a les festes i ell portava un trombó de pistons que servia per tocar en professons, casaments i alguna festa. Els agafaven del sindicat de músics i anaven a tocar. Feia dues feines per, en definitiva, anar malmenjat. Va morir molt jove.

- **Va haver algun canvi en l'ensenyament, durant la postguerra?**

- Un dia, com que el meu pare era de Castellón - entenia el català, però només parlava castellà- vaig dir-li: *"Papa, han venido unas señoras que hablan como usted"*. No sabia distingir el català i el castellà. Parlava català perquè les senyoretetes em parlaven en català, però el català no el sé escriure. Quan el rei d'Espanya va dir que el català no havia estat prohibit... a mi sí que m'havia sigut prohibit.

- **Com era el dia a dia a l'escola?**

- Deia: *"Nos dan 'farinetes'"*. Aquestes farinetes recordo que me les treia de la boca i les llançava perquè sortien grumolls i em feia fàstic. *"Y me dan cebolla cruda, pero yo no me la como"*. Ho deia al meu pare perquè només tenia papa.

- **Hi ha algun fet en especial que li agradaria remarcar d'aquest col·legi?**

- Quan vaig anar a un col·legi de monges, que pagava la padrina que em va trobar alcoholitzada (la germana de la meva mare), va passar a ser propietat de la "Caja de Ahorros". La senyora era milionària –es deia doña Manuela- i venia amb un cotxe de cavalls. El marit ens donava reis a mi i als demás nens, un cop ja tenien el col·legi, i em vaig quedar amb la seva cara. Quan vaig ser caixera del Servei Estació de Barcelona, que està entre Rambla Catalunya i Passeig de Gràcia, va venir a comprar. Vaig dir-li: *"Usted es don Manuel?"*. *"Sí. ¿De qué me conoce?"*. *"Usted me ha dado reyes a mí"*. *"¿Y te acuerdas? Hace mucho tiempo"*

*porque tú ya eres mayor*⁴. “Nunca lo he olvidado”. Aquell home el vaig veure com un pare; no només mantenia el col·legi, sinó que a més ens cuidava. I si li feies algun descompte, en aquella època s’agraïa. Era molt bona persona i sempre que venia, anava a veure’m i li feia descompte.

- **El seu pare estava a favor del col·legi de monges?**

- Em vaig posar en aquest col·legi perquè volia anar amb els leprosos. Estaven al Perú, però jo no ho sabia. Havies d’anar amb algú, és clar. Vaig estar en el convent amb elles uns dies: eren les monges de San Vicente de Paúl⁵, aquelles que duïen al cap unes ales. Amb aquestes ales es fotien cada cop... quan anaven a comprar a algun lloc, em duïen amb elles. “*Eh, Lolita. Que vas a venir con nosotras*”. Allà els hi tiraven *piropos*. Hi havia una monja que era molt maca que sempre em deia que anés amb ella per anar, que sé jo, a Portal de l’Àngel per comprar sabates o el que fos. Jo deuria tenir tretze anys i em duïen fins i tot a comprar les hòsties. Llavors encara se’n deien així, perquè després van passar a dir-se “*Sagrado Corazón de Jesús*”. Una monja estava planxant la roba mentre jo la plegava. Jo dormia a casa; no dormia al convent. La monja s’estava rasant tota l’estona. Em va dir: “*Oye, ¿a ti no te pica? Pues cuando a mí me pica, me rasco*”. El meu pare em deia: “*Antes de que seas monja, prefiero que seas puta*”. A ell el van voler fer capellà i per això no va tornar. Després de fer la mili, es va quedar a Catalunya perquè si anava a Segòvia el feien capellà. Em deia: “*Éstos siempre tienen una sobrina en el pueblo*”. Per això van trobar tantes monges embarassades. La meva mare les va veure, però jo no. Al carrer Sant Antoni, em sembla. Les deixaven exposades. Estaven mortes de feia temps, les van treure i les van exposar.

- **De què va començar treballant?**

- Quan vaig entrar a treballar a Serveis Estació, vaig conèixer el meu marit i ens vam casar. Vam viure a Sant Andreu i després cap a Virrei Amat. Els meus fills no ho sabien, però em maltractava. Seixanta-cinc anys. Ja no aguantava més. Perquè quan van marxar els fills, abusava més. Vaig decidir que havia de marxar. Ell es va quedar al pis de Barcelona i jo vaig venir aquí. El pis me’l va

⁴ Tenia 20 anys

⁵ Carrer de Provença

donar el jutge, perquè el meu marit em deia: “Només em falta tallar-te el coll”. No volia que els meus fills sabessin la classe de pare que tenien. En no protestar, en no haver tingut mai cap baralla... a mi em van dir: “*Lolita, ¿cómo es que te marchas? ¡Si tu casa ha sido modelo!; ¡Nunca he oído una voz!*”. A mi em van ensenyar que “dos no riñen si uno no quiere”. Ara estic pagant l’error de no haver fet res.

- **Sempre va treballar del mateix?**

- De fet, el meu marit i jo hem tingut també un negoci de transport. El duia jo, mentre ell era qui agafava el camió i se n’anava. A mi m’agradava més l’oficina, però no podia prendre decisions perquè hi havia el senyor Castell pel mig. Li deia el senyor Castell. A la feina, alguns han sabut que era el meu marit. Però altres no. La feina era la feina. De petita ja m’agradaven els números, i encara m’agraden. Algun dia em fotrè una ceba perquè quan vaig en cotxe llegeixo totes les matrícules i les divideixo. Vaig aprendre números al col·legi. Allà hi entrava de tot. La mateixa monja potser feia Labors a la tarda i al matí et feia Religió. Això durant la postguerra. Era aquell col·legi que va pagar la meva tia. I amb les monges, era molt servicial. I em van demanar un favor. Per dinar anava a casa la meva tia, que vivia a la Gran Via (nosaltres vivíem a la part baixa). He passat molta gana, molta. I ja de gran. Quan passava realment gana, ja treballava. I vaig començar als setze anys, a treballar. Perquè el meu pare volia que estudiés, però jo no podia agafar una carrera. Vaig treballar en comptabilitat. Era un dels coneguts com a pixatinters. Vaig entrar primer a uns laboratoris, on havia de calcular les *bitínques* que s’havien de posar. I jo preparava perquè la màquina anés omplint els sobrets. I me’n recordo que em van dir: “La dona que té el despatx a baix està malalta. A les nou, baixa al despatx”. I un dia, no sé com, vaig respondre: “O entro a les nou i em quedo al despatx, o entro a les vuit i segueixo al laboratori”. Perquè només m’havien dit uns dies. Però la noia em va dir que aniria a treballar a un altre lloc i que, un cop marxés, m’avisaria. I en aquest despatx, recordo que m’havia d’enfilat en un tamboret per apuntar als llibres de feina.

- **I abans de jubilar-se?**

- Preguntava per què totes les altres nenes tenien mama i jo no. No tenia mama perquè havia caigut tuberculosa. La meva mare estava malalta. I estava en un sanatori de Terrassa. S'hi va estar tres anys. Perquè llavors es curaven únicament amb menjar, dormir i repòs. Però es va curar i no va tornar a passar cap malaltia. I ara, evidentment, hi ha antibiòtics i medicines per combatre-ho (ella és metgessa). Aquests malalts estan al peu del Tibidabo, i jo ja els he anat a veure. Perquè no tinc cap mania. Em vaig posar la màscara i vaig entrar a veure'ls. Hi havia un de Calonge, i quan vaig anar-hi per veure'l, em va demanar que no li ho digués a ningú, que estava allà. I li vaig respondre "No ho diré a ningú, carinyo". Jo ja veia que cauria malalt. Però no me'n vull anar del tema.
- **Hi ha alguna anècdota en especial que li agradaria comentar?**
- 1. Jo només he tingut papa. Perquè només estava ell, quan era petita. Les paraules que em va dir la meva mare, no em van fer cap gràcia. Encara les porto gravades. L'he perdonada. Sap Déu que sí. Va morir i l'única que es va trasbalsar més vaig ser jo, perquè volia veure-la. Havia quedat feta trossos, perquè havia mort en un accident. La meva germana no ha tingut fills, i llavors anaven ella i el seu marit. Van anar a una comunió pel mes d'agost, a Seborbe, que era jo la que em feia amb ells. I ella s'hi va apuntar, perquè en no tenir fills podia fer el li donés la gana. I, llavors, per la carretera van punxar la roda i va deixar anar el volant. I llavors només portaven cinturó els que anaven davant, i la meva mare per això va morir (anava a darrere). La meva mare va morir als vuitanta anys. Va morir el 1981. El cotxe va quedar destrossat, i a ella la van destapar quan estàvem allà al tanatori. Tot va venir quan el meu cunyat em va trucar i em va dir: "Lolita, s'han matat". La meva germana la van portar a l'hospital per operar-la i vaig veure-la tota embolicada; i el meu cunyat li van posar una tapa al cap. Estan vius, encara. I vaig preguntar per la tercera (la meva mare). I em van dir que a l'hospital no hi havia arribat. El germà del meu marit era directiu d'enterraments, i va parlar amb els del tanatori perquè ens la deixessin veure. La van portar d'una manera... com que ells estan acostumats, no els molesta pas. Però no tenia cara. Estava feta a trossos. I em van dir que li agafés la mà per fer-li un petó [plora].

- 2. I llavors vaig fer la meua vida, vaig treballar, no em vaig casar gaire bé... i sempre que tenia que portar un fill que tenia que fer gimnàstica, tenia que fer recuperació o fer *algo*, jo demanava: “puc ajudar en alguna cosa”. A nens que estan malalts. A San Rafael. Vaig començar a fer de voluntària per cuidar els nens malalts. I la meua filla era tan gran com ho és ara. Avui, precisament, fa cinquanta-tres anys. ella, als catorze, ja era tan gran com és ara. Per dir-ho d'alguna manera. I és clar, havia de fer una recuperació que es feia a San Rafael. I és molt forta. I jo, per no sentir com cridava, anava a veure les monges. I allà em deien: “mira, aquí tienes ésta. ¿Dónde estarás en septiembre?”. Ho deien en castellà. I ella deia: “per setembre estaré amb els angelets”. I llavors tenia dos anys. jo li demanava que no parlés així, perquè em feia mal. Després de Sant Rafael, també he estat a Vall d'Hebron. Però més a Sant Pau. Allà també hi he treballat.
- 3. La maternitat d'Elna la va fundar una infermera suïssa que se'n va anar a França. A Elna. Elna és el nom del poble, no el seu. L'he visitada. I allà hi havia caixons, de fusta, que feien servir com a cunes. Per a les criatures. Estava molt ben conservat, malgrat que les escales estaven una mica malmeses i no podies repenjar-te massa. Estava deteriorat. I aquesta infermera anava per les platges i, a la que veia una dona embarassada, provava d'endur-se-la. Està molt bé, aquesta maternitat. Si algun dia vas a visitar-la, o provo de visitar-la jo per ensenyar-te algunes fotos... tinc una fotografia en que es veu la façana. Te la buscaré, carinyo. Així com t'he portat els llibres, no se m'havia acudit això de la fotografia. La hi vaig donar a una senyora que va parir a aquesta maternitat. La pobra ha perdut l'oïda i la vista, però és que té noranta-vuit anys. Aquest llibre de “La Maternitat d'Elna”, me'l va dedicar la seva autora (l'Assumpta, una historiadora). Va dir que com jo era una persona que em preocupava per la gent i em dedicava a ajudar els demés amb la medicina, m'agradaria. Però la veritat és que no me l'he llegit. Ho he intentat, però em fa plorar. Tots els nadons que van morir a la sorra... i no els he deixat mai a ningú. Però a tu, sí. Aquesta noia suïssa, l'Elisabeth, ja que venia d'un país més avançat en medicina, va anar a França i es va instal·lar en una casa. I les dones que trobava embarassades en els camps de refugiats, se les emportava. I els hi demanava

que també col·laboressin. L'ajudaven a fer, per exemple, les caixes de cartó o de fusta (que eren aquestes típiques de la fruita) i a posar-hi a dins papers que trobaven. També feien o buscaven la roba que els hi posarien als nadons. I, quan parien, ella les atenia. I aquesta dona de noranta-vuit anys va parir allà. El seu fill viu a Santa Cristina, crec. I ella viu aquí, a Castell d'Aro. I ja ho crec, que voldria parlar amb tu. Si vols, la truco i hi anem.

Número: 03

Nom: Francesc Espinet Burunat

Edat: 78

Any naixença: 1937

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: Va estar 7 anys a Madrid

Germans:

Tipus testimoni: Directe

Format entrevista: Presencial

Font contacte: Blanca Espinet (filla)

Localització entrevista: Palamós, domicili d'estiueig.

Entrevistador: Joan Aldavert

Gravació: Gravadora

Transcripció: Joan Aldavert

- **Recorda res de la guerra?**
- Vaig néixer pràcticament nou mesos després que hagués esclat la guerra. De records que tingui de la guerra en són només un parell, malgrat que tampoc és que estiguin molt relacionats amb el conflicte. La meva família, un cop va

acabar la guerra, va abandonar Barcelona. Vam marxar a Madrid, i allà ens hi vam estar fins l'any 45. Del 1939 al 1945 vam estar vivint a Madrid. Encara que cal dir que de manera sistemàtic passàvem els estius a casa els avis, a Barcelona. Les meves germanes i jo passàvem les vacances- des del juny fins l'octubre- amb els avis. Eren unes vacances molt llargues. Jo anava a una escola de monges- una escola jesuïta- a Madrid. Però el període de vacances escolar era molt llarg, i el passàvem a Barcelona. Això cada any i, fins i tot en alguna ocasió, ens hi vam estar més temps. A casa nostra érem onze germans. Jo sóc el gran. Darrere meu venien tres noies, que es passaven pràcticament tot l'any a casa els avis. Els demés germans ja eren més petits. Vaig marxar a Madrid per qüestions directament polítiques. El meu pare era una persona de dretes, com la meva mare. N'eren uns convençuts. Havien format part de la Federació de Joves Cristians, que era un grup de dretes. Era una secció juvenil d'Unió Democràtica de Catalunya. Durant la guerra tot plegat havia sigut molt complicat, però en acabar aquesta no se sabia exactament què passaria. I al meu pare li van oferir anar a treballar a Madrid amb una cosa que era de tipus feixista. No era una cosa política, sinó que es dedicava a les assegurances. Va treballar com a caixer de la sucursal espanyola de Madrid, que estava relacionada amb una empresa italiana i, per tant, estava molt connectada amb el feixisme. I, és clar, en guanyar Franco, al meu pare el van afavorir. Es deia *Assicurazione Generali*, i avui en dia encara s'anuncia per la televisió. És aquella casa d'assegurances en que surt un lleó.

- **Com van influir aquestes tendències polítiques en el seu creixement? Quin tipus d'educació va rebre?**
- Jo vaig tenir, per tant, una educació purament de dretes, en que sobretot hi pesava el catolicisme. Els meus pares em van criar així, ja que eren membres de la Federació de Joves Cristians. Aquí a Barcelona anava a l'escola dels jesuïtes, al Sarrià. Vaig estudiar allà justament perquè el meu oncle era jesuïta. I, a més, era un jesuïta que va tenir una certa importància. Va començar a estudiar com a capellà jesuïta durant la República, i degut a la prohibició que va haver en aquell moment de les ordres religioses per part del govern, ell va decidir marxar. Se'n va anar a Itàlia, perquè en aquell moment era feixista i permetien

les ordes jesuïtes, inclosos els jesuïtes. I un cop acabada la guerra, és clar, va tornar a casa com un vencedor. Havien guanyat els seus. I, de fet, cal tenir en compte que el seu pare era republicà. Un cop va tornar, va acabar la carrera a l'Aragó. I pel fet que el meu oncle era jesuïta, se'm va donar la possibilitat d'estudiar en un col·legi jesuïta de franc. I el que cal destacar és que no pagar no suposava estar segregat dels altres. Això passa a moltes ordes religioses: les diferències que hi ha entre aquells que paguen i els que no. Els jesuïtes portaven el col·legi d'una manera diferent. Sempre hi havia una absoluta igualtat, i a la mateixa classe hi convivien amb les mateixes condicions des de nens d'allò més rics fins a altres que no tenien ni un duro. Allà vaig estudiar fins a l'Examen d'Estat, que crec que equival a l'actual Batxillerat. En aquella època el Batxillerat era llarguíssim. Fins a quart, se'n deia Batxillerat Elemental; i de quart a sisè Superior. Després venia l'examen d'Estat, i finalment la Universitat. Jo, a la Universitat, vaig estudiar lletres. I allà hi havia concretament tres graus. Com que nosaltres érem de família nombrosa i en aquella època aquestes famílies no pagaven res per estudiar, podíem escollir les especialitats que volguéssim. I jo vaig escollir tres possibilitats: filosofia, història i literatura. Volia veure què podia passar. I després d'uns mesos, vaig triar filosofia. Jo sóc doctor en història, però sóc llicenciat en filosofia. Vaig fer filosofia, i un cop acabada la carrera em vaig doctorar en història. Vaig ser professor de Ciències de la Comunicació d'Història, i després professor d'Història a la universitat autònoma de Barcelona.

- **Com era el dia a dia de la seva família? Hi havia una convivència?**
- A la Segona República estava molt clar qui estava a favor d'uns i qui dels altres. I dins de la mateixa família, hi havia gent que estava completament a favor de la República, i gent que n'estava en contra. El meu avi, com ja he comentat, estava a favor de la República i hi col·laborava com a fabricant de bombes i d'armament d'aviació; i el meu oncle era un catòlic que es volia fer capellà. I n'estava tant convençut que a l'any 34 va marxar a Itàlia, però en esclatar la guerra va tornar per la família. I al cap d'un temps, va decidir que havia de marxar altra vegada. Volia continuar la seva carrera, de manera que va anar-se'n. El seu objectiu era creuar la frontera pels Pirineus, però el van enxampar a

la frontera i li van fer un simulacre d'afusellament. Crec que eren anarquistes els que van fer el simulacre, amb bales de fogueig. I despès el van portar al castell de Montjuic. Allà hi va passar un temps, i un cop acabada la guerra també hi van portar el meu avi. L'havien enganxat els nacionals i hi estava presoner. Pare i fill van conviure-hi durant un temps. Junts a la presó del Castell de Montjuic. Però degut a que el meu oncle era tant bon noi i estava clarament a favor del bàndol vencedor i, per altra banda, el meu avi era pare d'aquest i a més havia fabricat bombes per obligació, els van deixar anar a tots dos al cap de quatre dies.

- **Aleshores, com era la relació familiar entre esquerres i de dretes?**

- La relació entre el meu avi i els seus fills era molt complicada. Es trobaven en camps ideològics enfrontats. Un d'ells era el jesuïta, l'altra la meva mare (que era de dretes) i finalment una noia amb qui la meva mare es portava més de vuit anys.

- **Algú pròxim a vostè va haver d'anar al front?**

- El meu pare era molt de dretes, però el van obligar a lluitar amb els republicans. Però a la guerra no se sentia a gust amb el seu bàndol, perquè era contrari a la seva ideologia. I per això va decidir desertar. Va marxar a peu fins a Matlleu, el seu poble natal, on es va amagar a casa dels seus pares fins a la fi de la guerra. Els meus pares, de fet, es van casar pocs mesos abans que esclatés la guerra. Amb la qual cosa, no tenien una llar molt ben muntada. I, fent càlculs, es pot saber que a mi em van fer dies abans o dies després que esclatés la guerra.

- **Llegia llibres vinculats amb la política, durant la postguerra?**

- Pel que fa a la literatura durant la postguerra i el que va ser la dictadura, no tenia molt interès per la política. Quan un és petit, no s'interessa per aquestes coses. Llegia el que corria pel món: llibres d'animals, del salvatge oest i coses d'aquest tipus. I llibres també juvenils, com *la Isla del Tesoro* i altres. Res a veure amb la política, sens dubte. I a la Universitat, més que una censura per part de la política es podia veure clarament una ruptura del professorat amb el franquisme. I és cert que tant podies tenir gent al teu voltant que fos de dretes, com altra que volgués únicament trencar amb tot això. Els mateixos professors.

Es tractava d'una nova generació que de manera clara i directa feia front al franquisme. Un dels meus professors va ser el San Cristán. Era la figura més emblemàtica del professorat universitari antifranquista a Catalunya. Un professor reflectia el seu criteri ideològic a les classes. Els alumnes sabíem perfectament qui tenia certes inclinacions cap a una o altra ideologia. Durant un temps, vaig fer d'ajudant del professor d'Història de l'Economia. Es deia Nadal, i és un personatge molt important de l'Economia catalana. Vaig fer classes amb ell, i després havia de corregir els exàmens dels alumnes. I es tractava de classes massives, on et deixaves la mà de tant corregir. Mentre que quan vaig estudiar Filosofia i Lletres només érem vuit a classe, dels quals era l'únic noi.

- **Què va fer després de treure's el títol universitari?**

- Després de la carrera vaig passar un any i mig fent la mili. Allà vaig estar en tres llocs diferents amb el Séptimo Regimiento de Artillería Mixta. Et feien pujar a un tren on portaven el bestiar i et portaven ben lluny, sense que sabessis a on acabaries. I la seu d'aquest regiment era al castell de Montjuic. Vaig estar allà dins, fent guàrdies. És un lloc sinistre, ple de subterranis i túnels enormes on dormíem els soldats. I llavors vaig passar per l'hospital militar de Figueres i pel de Barcelona. Hi vaig anar perquè vaig fingir un mal que no tenia: tinc el tinc de tancar un ull, i amb això vaig dir que no hi veia (malgrat que no causa ninguna repercussió a la meua vista) i que tenia mal de caps. S'ho van creure, perquè era perfectament creïble, i em van deixar a tornar. Encara que després em van enxampar. Aleshores em van posar com a mestre dels reclutes analfabets del Campament de Roses, que era en el que havia fingit anteriorment per deixar el servei militar.

- **Vostè o algú pròxim va afiliar-se a algun partit?**

- Jo vaig ser militant del PSUC des dels seus inicis. Vaig marxar de Barcelona durant un temps i vaig estar a París. Allà em vaig posar en contacte amb gent d'esquerres. I no va ser fins que vaig tornar de França, que em van reclutar els d'Unió Democràtica. Això inicialment, però després ho va fer un grup que estava compost per marxistes catòlics progressistes, que s'anomenava Front d'Alliberament Popular. Es van posar en contacte amb mi. I una de les persones

que pertanyia a aquest grup era el Manolo Vázquez Moltalbal: un escriptor i periodista. Era un personatge molt conegut i molt important durant l'època franquista. Era un grup marxista (però sense ser comunista), que tenia un caràcter progressista i que plantejava la possibilitat de que s'hi unissin catòlics.

- **Podria explicar-me algun record d'infància relacionat amb la guerra?**

1. Un d'aquests records que tinc és que jo llavors tenia consciència que el meu pare no estava amb mi- sabia que estava al front- i vaig tenir un d'aquests somnis terrorífics. Hi havia com una mena de roda o espiral enorme a l'univers, on el meu pare desapareixia. I jo em quedava molt tocat, perquè aquella espiral s'havia emportat el meu pare.
2. Una altra anècdota que em va impactar durant la guerra -encara que me la van explicar- és que quan jo era petit, va caure una bomba davant de casa. Però no va esclatar. Va ser la casualitat de la vida que ens va salvar. I, de fet, la meua família per part materna tenia uns tallers que es deien Burunat. Era el meu avi qui ho portava, i es tractava d'una cooperativa. I durant la guerra va ser utilitzada per fabricar bombes. Aleshores va ser la ironia aquesta de que en un lloc on es fabricaven bombes, va caure-hi just davant una bomba. I jo estava allà, evidentment. Un altre record, que no té res a veure amb la guerra en sí, té a veure amb un cavall de cartró que tenia quan era petit. La casa dels meus avis tenia la planta baixa, on hi havia el taller on fabricaven bombes, i la planta alta, on hi vivíem els meus avis, la meua mare i jo. El meu pare llavors estava al front. I el que recordo que va passar és que durant aquest període, aquest cavall de cartró de joguina va quedar-se en el terrat. Va ploure i es va desfer completament. Només tenia dos anys, però és curiós perquè va ser el meu primer record que tinc.

Número: 04

Nom: Francesca Mora Campo

Edat: 91

Any naixença: 1924

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: Sí

Germans:

Tipus testimoni: Directe

Format entrevista: Presencial

Font contacte: Ángela Díaz

Localització entrevista: Domicili, Barcelona

Entrevistador: Carlos López

Gravació: Mòbil

Transcripció: Carlos López

- **¿Recuerda algo anterior a la República?**
- Recuerdo que gobernaba Primo de Rivera y que mis padres eran de izquierdas. No se hablaba tanto de política entonces.
- **¿Cómo era la vida cotidiana antes de la guerra?**
- Vivíamos bien. Mi padre trabajaba y además yo era hija única. Ibamos al cine dos veces por semana e iba a un colegio de la Generalitat, dentro de la Escuela Industrial. Había niños que lo pasaban peor porque eran muchos hermanos. Nosotros pagábamos 25 céntimos a la semana para ayudar a los otros niños, que se quedaban a comer en el colegio. Tampoco era una vida lujosa, era una vida normal, vivíamos bien. Teníamos radio porque mi abuelo era médico, en aquél entonces casi nadie tenía, él nos la regalo para poder escuchar las noticias.
- **¿Cómo eran las tendencias políticas de tu entorno?**
- Había gente católica muy conservadora pero también había gente que no lo era. Nosotros no eramos de iglesias, aunque no dejábamos de ser creyentes. En el colegio no enseñaban religión pero podías hacer lo que quisieses. Yo iba a doctrina, que era aprender cosas naturales de la religión para hacer la

comuni3n, eso con 9 a1os. Pero no est1bamos implicados en pol1tica. Mi padre trabajaba con un se1or cat3lico que ten1a muchos hijos y los pon1a en seminarios y monjas. Cuando estall3 la guerra el 18 de julio o 19 se ten1a que ir a buscar a su hija en un pueblo del Pirineo, pero no pod1a salir de casa porque le persegu1an. Mi padre, entonces, se prest3 a ir a buscar a aquella ni1a.

- **¿C3mo era del ocio y la ense1anza (vida cotidiana)?**

- Mi colegio era mixto, chicos y chicas. En clase no se hablaba de pol1tica ni de religi3n. Se hablaba mucho de tu tu. La ense1anza era m1s bien pr1ctica. Tengo recuerdos muy buenos.

- **¿Recuerda el momento cuando estall3 el conflicto?**

- Si, recuerdo que fue un domingo por la ma1ana. Nos lleg3 la noticia por la radio, que hab1a habido un golpe de estado, aunque no pas3 nada inmediatamente. Viv1amos en la Plaza del Ayuntamiento de Les Corts y todav1a era campo. Empezaron a pasar en camiones hombres con pa1uelos rojos y negros de la CNT-FAI y dejaron salir a la gente de las c1rceles. Todos los vecinos nos metimos a casa. Al d1a siguiente empezaron a tirar muebles de una casa de delante nuestro donde viv1a un cura y lo quemaron en medio de la calle.

- **¿C3mo era la vida cotidiana durante la guerra?**

- En el primer bombardeo nos asustamos mucho. Fueron unos obuses que tiraron desde Mallorca, uno cay3 al lado de casa de unos t1os m1os en Gr1cia. Tambi3n empez3 el hambre, pero la vida segu1a. 1bamos a cada d1a al colegio y jug1bamos nuestros juegos tontos, todo normal. Cuando sonaban las sirenas nos met1amos en el portal de cualquier casa hasta que pasaba el bombardeo. En Les Corts, mi barrio, no cay3 ninguna bomba.

- **¿Alguien de su entorno tuvo que desplazarse al frente?**

- Mi padre era de la 1ltima quinta que llamaban para ir a la guerra, pero para cuando le tocaba ya hab1an ocupado Barcelona, era de los mayores. En cambio mi marido, se fue a la guerra con 18 a1os aunque todav1a no lo conoc1a, era de la quinta del biber3n. Estuvo 3 a1os prisionero, despu3s de ser capturado en Madrid. 1l nunca llev3 arma as1 que se lo tuvieron en cuenta, estuvo siempre en transmisiones. Finalmente pudo volver a Barcelona.

- **¿C3mo era el d1a a d1a?**

- Todo era colas. Todos los sitios dónde se repartía comida tenía colas. No había luz, de noche estaba todo oscuro y a veces no teníamos agua. Dejamos de comer carne y llegamos a comer una masa de harina amasada que comíamos con agua y aceite, algo que hoy no se comería nadie. Aunque los jóvenes seguíamos la vida, te ibas acostumbrando.
- **¿Hubo bombardeos?**
- Recuerdo que una vez el antiaéreo del Carmelo alcanzó un avión, todos gritamos de alegría. Lugares como la Barceloneta quedaron destrozados. Recuerdo que una vez me fui sola a la calle Pelayo y allí empezó a sonar la sirena. Nos metimos a un portal grande y empezaron caer bombas de una manera impresionante, nunca lo había visto. Cuando pudimos salir supimos que en la calle Tallers había habido una masacre tremenda. Yo volví a casa como pude. En el colegio también bombardearon, porque hacían material de guerra en los pabellones. Nosotros estábamos en el patio y unos cazas bajaron al patio y nos ametrallaron, aunque no tocaron a nadie.
- **¿Algún edificio o monumento quedó dañado por los bombardeos?**
- Muchos, sobretodo recuerdo una bomba en el teatro Liceo, que cayó justo cuando pasaba un camión con material explosivo. Mis tías tuvieron que vivir a mi casa porque bombardeaban mucho dónde vivían ellas.
- **¿Recibíais información sobre el frente?**
- Sobre todo a través del boca a boca. Teníamos unos mapas donde marcábamos como iba el avance de los bandos con banderitas.
- **¿Había suficiente comida?**
- Yo no pasé tanta hambre pero otras personas sí. Incluso llegué a ver una señora comerse una especie de gato o conejo crudo que encontró en la basura. Yo llegué a comer “garrofes” un fruto de los algarrobos, comíamos lo que fuese. En el colegio a veces nos daban leche en polvo que traían de Rusia, también nos daban pan negro.
- **¿Cómo se enteraron del final de la guerra?**
- A través de la radio, mi madre y mi padre se pusieron muy tristes.
- **¿Qué pasó entonces?**

- Tuve que dejar el colegio que fue quemado con muchos trabajos míos dentro. Tenía que empezar bachillerato y acabé perdiendo 3 años. Venían profesores de las universidades que nos enseñaban matemáticas y física y nos daban clases un poco superiores. Cuando acabé intenté hacer una reválida y me preguntaron: “En qué parte de España está el mundo?” y cuáles eran las tres naciones más importantes del mundo. El Mundo era un afluyente de un río que está en Murcia. Me dijeron que las tres naciones más importantes eran España, porque es mi patria. Acabé haciendo mecanografía y taquigrafía y trabajando en un despacho.
- **¿Cómo fue la vida después de la guerra?**
- Se prohibió totalmente el catalán y hubo censura en todos los ámbitos. Cuando me quería comunicar con mi marido nos abrían las cartas y las leían.
- **¿Alguien que conoce sufrió represalias?**
- Mi tío estuvo un año en el penal de Burgos por pertenecer a la masonería.

Número: 05

Nom: Genoveva Cascón Ramón

Edat: 89

Any naixença: 1926

Lloc naixença: Sabadell

Sempre hi ha viscut?: Va anar a Barcelona als 7 anys

Germans: 4

Tipus testimoni: Directe

Format entrevista: Presencial

Font contacte: Ángela Díaz

Localització entrevista: Barcelona, domicili

Entrevistador: Carlos López i Joan Aldavert

Gravació: Mòbil

Transcripció: Carlos López

- **Por qué vinieron a Barcelona?**
- Vinimos aquí para buscar trabajo, porque éramos cuatro y en Sabadell no... Mi padre era maestro y ganaba muy poco, y alguien le dijo «En Barcelona encontrarás un sitio, podrás desarrollar lo que tú sabes y podrás ganar por lo menos para mantener a la familia», antes... ahora no sé si se dice «Pasarás más hambre que un maestro de escuela», porque ganaban poquísimo.
- **¿De la Segunda República se acuerda o era muy pequeña?**
- Yo tengo una idea de estar en Sabadell y ver la policía armada vestida de azul a caballo, iban a caballo y yo creía... era pequeña, debía tener seis o siete ¿no?, y decía que yo me quería casar con un policía armado, vivir en el Paseo de Gracia y fregar el piso con colonia, y me decía mi madre «Sí, sí, si te casas con un “Guardia de asalto”...», (Guardia de asalto que se decía) si los maestros pasaban hambre, los Guardias de asalto... me acuerdo de mucho, mucho ruido, pero yo era pequeña.
- **¿Usted era republicana o su familia?**
- Bueno, mi padre era... eran una pareja un poco peculiar mi padre y mi madre porque mi padre era un poco anarquista y mi madre era monárquica, en todo caso, mi padre hablaba con sus amigos siempre de política porque le encantaba, pero yo... no me importaba, yo...
- **Tu padre estaba implicado en la causa, al menos...**
- No, no, no, a mi padre le faltaba un brazo, entonces él no podía ir al frente ni... era *classes passives* ¿no?, era de esos que hablaban mucho, los anarquistas hablaban, y cuando llegó la guerra se pensaron que sería una cosa y fue otra completamente distinta.
- **Claro, ¿y su madre cómo vivía el hecho de que fuera anarquista?**
- Mi madre pues... iba a la misa un poco «de escondida» ¿no?, ella se había criado en un colegio de monjas, era muy católica, apostólica y romana, pero bueno... mi padre la dejaba hacer.

- **¿Y tu padre veía la República como algo duradero?**
- Bueno, la gente entonces... cuando empezó la guerra, mi padre se murió muy joven, se casó a los treinta y tres, debía tener... no tenía cuarenta años todavía, y hablaban mucho, ¡Uy yo lo que haría!, yo oía hablar pero no sabía de qué, lo único que sé es que mi padre odiaba a los alemanes, no sé por qué, pero tenía amigos dentro de... entonces había la Guardia Civil, esto antes de la Guerra, y él era muy amigo de un capitán de la Guardia Civil, que luego vino aquí cuando fue la guerra, y se pasó de Guardia Civil a Mosso d'Esquadra y era teniente coronel, ara mucho, y nos ayudó bastante en cuestión de comida.
- **¿El lugar dónde vivía era muy republicano o se veía de todo?**
- Yo en casa, pobres, pobres. Los pobres siempre hablan de lo que les tienen que dar, que nadie te da nada, pero bueno. Ellos creían que el anarquismo y Rusia por ejemplo, eran como un ejemplo de que había libertad, de que había... cuando todo es una mentira en la política ¿no? Pero ellos creían...eran anarquistas, más que Republicanos, no creían en el estado ni en la iglesia... yo creo ahora que soy mayor que «El amor libre, pero fuera de casa» (risas), en casa no, pero fuera hacer cada uno lo que le dé la gana...
- **Pero igual lo veía un poco idealista toda la idea...**
- No lo sé, de eso no me acuerdo, yo sé que hablaba y que sus ideas eran anarquistas.
- **¿Y era militante de algún partido o...?**
- No, no, no.
- **¿Los conflictos del 34 no los recuerda, no?**
- No.
- **¿Hay alguna cosa que recuerda sobre la vida cotidiana, sea el trabajo de su padre o...?**
- No, yo sólo...yo recuerdo que ya tuvimos que venir aquí a Barcelona, que año era... el 32, porque mi hermana la que se murió nació en el 33, el 32 vinimos ya aquí huyendo de la miseria que había allí en Sabadell, la gente era pobre, pobre.
- **¿Era más de esa realidad de miseria aquí también, no?**

- Aquí es una ciudad grande y siempre hay más... mi padre como le faltaba un brazo, me acuerdo porque era... fíjate tú, a yo antes de la guerra, si cuando empezó la guerra debía tener siete años u ocho, de eso me acuerdo muy poquito, se sacó unos permisos en la alcaldía, permisos de minusválido para poder vender, y él era incapaz de ir a vender, el alquilaba sus permisos, y de esos permisos, bien ¿sabes?
- **Era una manera de poder ingresar algo...**
- Exactamente, siempre hay alguien más pobre, «Cuentan que un sabio, un día tan pobre y tan mísero estaba, que solo se sustentaba de las hierbas que comía, se decía: “¿Habría otro más infeliz que yo?” y halló la respuesta que otro sabio iba comiendo las hierbas que el arrojó» o sea siempre hay uno más pobre (risas), en todo te ganan en el mundo, te ganan en rico pero te ganan también en miserable, en pobre, en malo, en todo.
- **Es otra manera de verlo también... ¿Usted fue al colegio, y sus hermanas?**
- Cuando, mi padre como era maestro de escuela... aunque las mujeres tampoco era necesario llevarlas a la escuela pero yo he ido a la escuela de muy pequeña, entonces cuando... en el 36, las escuelas es lo primero que arreglaron, en Francia ya se hablaba de que si había niños en la calle de doce años, iba un gendarme y les decía «¿Dónde vives tú?», porque tenía que estar en el colegio, y aquí, los niños podían salir por la calle, aquí no se preocupaba nadie de los niños. Cuando empezó la guerra, entonces hubieron... los rojos, que aquí era una zona «roja», esos son los anarquistas, los liberales, se preocuparon mucho sobre todo de los colegios, y yo en seguida fui a un colegio, yo eso siempre lo he encontrado que está muy bien, los del distrito quinto, que es El Raval, donde yo vivía, los colegios donde iban eran en la parte alta de Barcelona, y a los de la parte alta los bajaban abajo, ¿entiendes?, o sea los niños de arriba, de la calle Porvenir, la calle Muntaner, todos estos bajaban aquí, había muchos colegios, y los de aquí del Raval, nos enviaron a un colegio de arriba, es un colegio de élite, y se llama Las Damas Negras ahora se llama Colegio del Niño Jesús. En este colegio (ellos lo requisaron), había sala de música, de las monjas ¿eh?, biblioteca... ¡un colegio fabuloso!, los maestros, todos idealistas se volcaron con los niños, y hacíamos dos días de castellano y tres de catalán, yo me

acuerdo a los doce años haber ganado un premio en catalán del día del libro, a ver qué pensaba del libro, y lo tengo.

- **¿Lo tiene todavía?**

- Lo podría buscar: Genoveva Cascón, doce años, clase Mireia del grupo escolar García Lorca, que estaba... era el colegio ese que ahora vuelve a ser de las monjas, no sé si están las monjas o no pero era un colegio, toda la gente bien iba a ese colegio.

- **Hubo este repartimiento de los colegios...**

- Las monjas y los curas se marcharon, ya sabes que hubo quema de iglesias de catedrales, de conventos, esto sí que lo he visto, y saqueos, aquí lo que causó es que la gente se... aquí metió mano todo el mundo, fue una revolución, pero no limpia, gentuza, gente buena y con ideas buenas pero mezclada con gente que sólo iba a aprovecharse, y yo tengo un libro de la Teresa Balmes que se llama *¿Cuál era mi Capitán?*, ¿sabéis leer catalán?, os lo puedo dejar y veréis que ella cuando empezó la guerra tenía dieciocho años, o sea que sabe más cosas que yo y ésta era revolucionaria, iba en camiones... y ocuparon casas, porque toda la gente rica se marchó porque si no los mataban.

- **¿Los mataban?**

- Sí, los mataban, por ejemplo los mismos empleados, si tú eras un encargado, cuando vino eso te mataban, unas rencillas y una «escabechina»...o sea que no, no, no, ¿sabes?, no. Unos idealistas pero mucha chusma.

- **¿Y en qué año empezó el colegio?**

- El colegio... la guerra estalló el 36, era en Julio, estábamos de vacaciones, yo ya iba a un colegio, tenía 10 años pero ya iba al colegio, los colegios, todo se paralizó, y el año 37, un año después de la revolución, empezaron a organizar los colegios, y entonces... yo esto lo he ido pensando porque todos los que yo conocí de compañeros, todos vivían por el distrito... por el Raval, calle San Salvador, calle Riereta, esas calles del Raval ¿no?, muchos se han muerto, pero aún hay uno que vive que fue al colegio conmigo también, ¿sabes?, todos los de aquí los enviaron arriba, y los de arriba a abajo, para cambiar de ambiente, entonces de yo iba de la calle Hospital a la calle Aribau a coger el tranvía, era el

tranvía, el 17, y el 17 subía toda la calle Aribau hasta la Plaza Alfonso XII, y ahí bajaba yo del tranvía y me iba al colegio, y para volver también, estaba lejos.

- **¿Y siendo su padre maestro, le enseñaba?**

- Sí, mi padre sí también, ya lo creo, era maestro, pero yo donde aprendí mucho es en el colegio, mi padre por ejemplo en el boletín de antes de la guerra decía «Si le pregunten las tablas de multiplicar, muy bien: sobresaliente, pero no, que se las pregunten salteadas las tablas de multiplicar», y bueno, ya me las aprendí (risas). En el colegio pusieron profesores todos del partido, yo aprendí mucho allí, y eso que fui el 37 y el 38, porque al final del 38 ya bombardeaban cada media hora, era muy lejos, y ya no fui, la guerra se terminó el 39, duró tres años la guerra, del 36 al 39, durante ese tiempo, en el 36 empezó en Julio, al 37 empecé en el colegio y el 38 lo tuve que dejar porque venían a bombardear muy a menudo, pero aprendí mucho ¿eh?. Mira si aprendí, yo leo mucho en catalán, pero ahora, hace unos diez años decían *¿Quin és el teu nivell de català?*, iban preguntando para que tú te esforzases y fueras a aprender catalán, entonces yo fui a examinarme a la Torre Llobeta, y me pusieron al B, o al C, entonces me dijo la profesora que escribiese desde cuando que no hacia el catalán, yo puse: «Yo estudié catalán el año 37» y me viene y me dice: «Oye, ¿en el 37?, ¿y qué haces aquí?» «A mí me examinaron y vine aquí». Mira si aprendí, que yo, claro que había leído mucho, yo el catalán siempre lo he leído en casa y siempre lo he escrito. Hay mucha gente de mi edad y más joven que dice <<Ai que jo no sé català, no sé escriure, quan la guerra...>>. Mentira. Tu antes de la guerra y durante la guerra, cuando vino Franco no porque el catalán no se podía estudiar, estudié catalán. Yo sé catalán porque lo estudié entonces. Es muy cómodo decir <<Es que no lo sé porque no lo enseñaban>> pero es que mucha gente no iba a colegio aunque había muchas facilidades para que fueses a colegio. Teníamos un brazalete con una placa y podías coger el tranvía gratis, subías a las horas de colegio, claro. Subías y bajabas a los tranvías que te hiciese falta con aquél brazalete. No hace mucho hablaban de unos bonos, y yo escribí una carta diciendo: Parece mentira que en el año 37 que no había medios, yo iba al colegio con un brazalete y me contestaron que ya estaban estudiando hacer unos bonos. Porque aquí hace 20 años o así, los niños que

iban al colegio tenían que pagar el autobús. Si eran cuatro viajes, cuatro viajes, entonces esto no existía. Fue cuidado.

- **¿Cómo funcionaba durante el franquismo?**

- Ni brazaletes, ni colegio. Ibas al colegio, pero pagando. Volvieron los colegios religiosos y si tenías dinero para pagar ibas a un buen colegio sino ibas a un colegio público, siempre ha habido colegios públicos, que la enseñanza es buena también, pero claro...

- **¿Su padre hablaba sobre las reformas educativas de la República?**

- De lo que hablaba mi padre no sé nada porque yo entonces no me inmiscuí en las conversaciones, ellos hablaban y ahora hay cosas que más o menos yo he ido perfilando. Ellos tenían mucha ilusión con la república pero fue un fracaso porque todo el mundo quería mandar, el pillaje... Mira, yo recuerdo que había en el año 38 unas señoras bordadoras y que iban a misa, eran muy de iglesia, que por ser beatas subieron arriba de su casa y desde allí les tiraron las máquinas de coser a la calle. Fíjate si era gentuza, incultos. Los colchones los quemaban y luego pedían "por favor, para el frente, colchones", cuando habían tenido todo y lo habían destrozado. Iban a robar porque la gente que tenía cosas se escondía porque habían unos días que tenías que colaborar, si tenías un anillo lo tenías que dar... bueno, eso no iba al frente se quedaban ellos, eh. Era una panda de sinvergüenzas.

- **¿Cómo cambió tu vida cotidiana con el estallido de la guerra?**

- Yo estuve un año sin ir al colegio. Cuando empezaron las barricadas y levantaban los adoquines del suelo, yo me acuerdo que salía de casa, entonces casi no había coches, había carros con caballos, las calles las cerraban. Y entonces yo salía y decían: « ¿Quién va? » y yo decía «CNT-FAI!», solo por decir eso yo salía y entraba 40 veces [ríe]. Cuando caía la noche preguntaban lo preguntaban una y otra vez y yo salía y entraba. Era una niña, tenía 10 años o 11, y salía a hacer tonterías.

- **¿Cómo era el día a día durante la guerra?**

- Comida había, luego fue faltando. Pero ya nos espabilábamos. Faltaba comida, ya no ibas al colegio, no había cines... Todo eso: ni cines ni teatros.

- **¿La gente colaboraba entre sí por el tema de la comida?**

- Me parece que cada uno miraba por sí, los demás ya se apañaran. Las madres se habían llevado a los hijos a la guerra, esas si que lo pasaron fatal eh. Porque además llega un momento que no había hombres, se te llevaban a la Quinta del Biberón con 16 años al frente y muchos no volvieron claro. Fue una guerra entre hermanos porque hermanos con hermanos de ideas diferentes se mataban. Donde yo vivía si faltaba gente iban a la Arrabassada y ponían a todos los muertos, los cogían por la noche «Venga suba al camión que le vamos a llevar al paseo », así le llamaban, y el paseo era matarlos. Si a ti te faltaba alguien de tu casa ibas allí a ver si lo encontrabas. Pero mataban a la gente así porque sí. Esto los rojos, los anarquistas, los liberales, los que querían comerse el mundo. Habrá gente de estudios, inteligente pero también estaba toda la chusma. Las mujeres se vestían de milicianas, había milicianos y milicianas, pues las mujeres se vestían de hombre con el fusil. Para la juventud no era nada, era como una juerga. Visto desde Barcelona eh, porque los demás sitios no lo sé. Mi marido era de Zamora y allí fue al revés, mataron a todos los de la casa del pueblo, a todos los obreros. Aquí mataron a los jefes que no se marcharon. Te mataban porque le habías quitado la novia a alguien, o porque el encargado o mandabas mucho, estabas a favor del dueño... por esas cosas mataban a la gente. Y sigue pasando.

- **¿Alguna persona próxima a usted luchó en el frente?**

- No, porque a mi padre le faltaba un brazo y mi madre y mi hermana eran mujeres. Pero muchos vecinos marcharon al frente y muchos sin marchar al frente, porque mucha gente se murió de miedo y de remordimiento. En la calle Fernando había una casa de armas muy conocida y fueron allí, asaltaron aquella casa, robaron, iban a una zapatería y cogían todos los zapatos, iban a una charcutería y cogían todos los jamones. Luego los tiraban, para que querían tantos zapatos si no los vas a usar. Robaban. Iban a robar. Iban con camiones a tiendas a robar. Cuando no se podía coger más tajada de los jamones los tiraban abajo. Los veías desde tu casa. Se mezcló mucha chusma. De idealistas, debieron haber, pero chusma mucha.

- **¿Qué recuerda de los bombardeos?**

- Venían desde Mallorca. Sabíamos que iban a bombardear por el perro. El perro antes de que salieran los aviones ya lo sabía, ya lo oía. Si estaban lejos a lo mejor veías al perro corriendo y se metía debajo de la cama. Y al cabo de un momento se escuchaban las sirenas y la gente se iba a los refugios. Jamás fuimos a un refugio. Nuestro padre nunca nos dejó salir de casa, porque dijo si moríamos, moríamos todos allí en casa. Nos pusimos siempre al lado de una pared maestra. Cayó una bomba muy cerca, mi padre se puso colorado, pero a mi casa no le pasó nada. Teníamos el refugio al lado, pero nunca fuimos al refugio. Pero hubo muchos muertos y en lugares como la Barceloneta no quedó nada en pie.
- **¿Qué edificios recuerdas haber visto destruidos?**
- Las casas sobretodo, tú has visto Berlín, por ejemplo. Películas en las que se ve, pues aquí igual. Eran los bombardeos, destruían todo. Después de la guerra hubo mucho trabajo para reconstruir todo.
- **¿Qué hacían además de ir a la pared maestra?**
- Yo en casa me iba a la terraza a ver como caían las bombas. Desde mi casa yo veía los aviones. Veía las bombas en la Barceloneta. Yo vivía en el Raval, aquí arriba [Horta] hay un antiaéreo, lo conservan muy bonito en El Carmelo. ¿Lo habéis visto? [Contestamos que sí]. Bueno pues allí tenían un antiaéreo que cuando venían los aviones nos podían proteger pero la parte de debajo de Barcelona fue masacrada. La Barceloneta, todo lo que estaba cerca del mar... dónde estaba lo de la electricidad... iban a hacer daño claro. A quién le tocaba le tocaba.
- **¿Recuerda si hubo algún tipo de persecución ideológica?**
- A las monjas, yo no es que lo haya visto pero yo lo sé por mi madre, cuando entraban de monjas les cortaban el pelo al rape. Después ya no. Pero luego cuando vino la guerra, si veían a una pelada ya sabían que era monja. Y todas iban con un pañuelo a la cabeza. Y ya desde entonces ya no se cortó más el pelo a las monjas. Mucha gente se escondió en casa de mi madre, que si no se hubiera escondido la hubieran matado. Había gente que ayudaba, como hacían con los judíos, había casas que acogían a gente y los ayudaban porque, ¿Qué culpa tenían? Pues así con las monjas.

- **¿Sólo fueron las monjas, las perseguidas?**
- Los curas, salían en una revista satírica que se llamaba l'Esquella de la Torratxa, salía una chica que cuando pasaba al cura se le caía la baba. [Se ríe]. Era muy satírico.
- **¿Qué opinaba su padre de que ayudase a esconder monjas?**
- Eso ya no lo sé. Yo entonces tampoco lo sabía pero me lo oía. Yo era un bichito de mucho cuidado.
- **¿Cómo sabían en qué estado estaba el conflicto?**
- Yo me acuerdo que cuando venían cada hora a bombardear, el día 26 de enero del 1939 nosotros nos fuimos a Sabadell. Cuando sonaban las sirenas nos ponían un palo en la boca para no reventar [los oídos]. Todo el mundo cuando oía la sirena se ponía el palo. Bueno allí nos pilló, en casa de unos conocidos de mi padre, que me parece que alguno de aquella casa también lo escondieron, nos acogieron allí. Y me acuerdo que ya no había racionamiento, ya no había nada y aquí en Barcelona estaban los buques llenos de comida que venían de Argentina pero no salían de allí, los tenían almacenados y los daban poco a poco. Y la gente pasaba por las pasarelas y les pinchaban los sacos, se les caían al agua. Pero en Sabadell salías donde estaban los almacenes esos y yo iba, ya tendría yo 13 años y yo llevaba un babi y me lo ponía. Yo iba donde sabía que había comida. La gente iba con una navaja y rompía los sacos. Y mi trabajo no era otro, yo no podía hacer nada cuando tenía 13 años. Yo me ponía el delantal así cogido y pasaba por los sacos cogiendo lentejas, arroz, garbanzo, lo que fuese. Y cuando ya no podía más me iba a casa. Allí lo tenían que separar porque todo estaba mezclado. Saquearon todo el día que terminó la guerra, eso el día 27, ya cuando salimos a recibir a los moros, a los *liberadores*.
- **¿Cómo fue recibir a los *liberadores*?**
- Bueno, pues ellos pasaban por la Rambla y la gente aplaudía. La gente estaba harta de guerra. Les aplaudían. Y cuanto tomaban otra ciudad y otra y otra pues lo mismo. Entonces ya vino la penuria, el racionamiento, porque no había comida. Franco ideó unas libretas de racionamiento con unas taladradas dentro. Una decía aceite, la otra arroz, la otra pan. Nosotros éramos cinco en mi casa, íbamos a la panadería, dabas el cupón de 5 y te daban pan para 5. Yo

ya me las inventé para tener más pan del que tocaba. Había muchas colas y yo no me podía estar en la cola, siempre decía a la carnicera o a la que fuese: «Vol que l'ajudi?». Yo en cola decía «Me'n vaig a ajudar a la carnissera», yo siempre llevaba un perro lobo y me temían porque era como un bicho. Entonces yo estaba allí y a la señora aquella le daba papel, le cortaba los cupones, y cuando salía yo de dar los cupones, veo a la señora que me da la tanda y le digo «Darrera d'aquesta senyora» y la de detrás decía «No, no a aquesta nena no la coneixem de res». Ella había oído que me había ido a ayudar y decían que no me conocían de nada y la señora me dijo: no te preocupes que ya te lo tengo guardado. O sea que yo, una vez, salías por la mañana con un billete de 100 pesetas y aquello para poner el pan, una coixinera. E iba por la calle con una amiga, y cuando veíamos a alguien con un carro le preguntábamos “A on va? Que porta?” y nos decían “Sabó, oli”. Y nosotras como éramos jovencitas le hacíamos gracia.

- **¿Tenían productos de primera necesidad?**
- Me acuerdo que estaba en la Boquería en una carbonería y trajeron carbón para cocinar porque casi nadie tenía. Todo el mundo cocinaba con carbón, en unos fogones de carbón con resina donde ponías la olla encima. Tenía una rejilla por debajo y salía la ceniza. Pues el carbón se necesitaba, y íbamos allí y claro, ¿Cómo cojo el carbón? Pues yo doy la tanda y digo a un señor: Miri jo vaig a darrera d'aquesta senyora i vaig a buscar una galleda, mi casa estaría a un cuarto de hora de allí. Y corriendo y cuando llego estaba el que le había dado la tanda que no le habían dado carbón. Y le digo al señor que atendía: “primer sóc jo” y me dijo: primer de que? A tu no t'he vist. Cogí una pataleta, me tiré al suelo, empecé a llorar porque claro yo tenía toda la razón. Y el carbonero me dijo: No te preocupes, lo que sea. Y me dio el carbón. También había *fumalls*: carbón que no es carbón, una madera que hace mucho humo. No hacía falta que lo pagase.
- **¿Conociste a alguien que se tuviera que exiliar?**
- Aquí hubo una depuración. Todos esos que habían matado tuvieron que ir a la cárcel. Aquí los que eran y los que no eran tenían que ir a la cárcel. Se instauró el día del plato único, tenías que comer un plato y lo demás darlo para ayudar a

los refugiados. También había que hacer voluntariado obligado, las chicas tenían que hacer servicio social, que era como hacer la mili. Hacer canastillas para la gente pobre. Todas las chicas que tenían que entrar a una oficina a trabajar tiene que tener el servicio social hecho o no podían entrar. Era obligatorio.

- **¿Se ayudaba a la gente pobre entonces?**
- Ayudaban a quien les parecía. Mucha gente se murió de miedo porque sabían que les iban a ir a buscar, esos que habían robado, que habían tirado, que pensaban que nadie se iba a enterar todo el mundo los conocía y todo el mundo los señalaba. Venían y se los llevaban a la cárcel. Daban un tiro al primero que vieran porque les parecía bien.
- **¿Entonces hubo denuncias?**
- Eran redecillas y envidias: iban a la cárcel y los depuraban. Había al lado de mi casa un chico que vino de la guerra y tenía en Soria (zona Nacional) la hija. Con un aval de la monja le soltaron rápido. Estuvo un día pero el segundo día...
- **¿Fueron duros los primeros años?**
- Fueron duros. Siempre ha habido gentuza que ha vivido del cuento. Los que se creían que ganarían han tenido que pasar muchísimo porque los han humillado, los han matado, han estado en la cárcel por políticos. En especial a los que daban los paseos, a esos los mataban rápidamente.
- **¿Hubo muchas represalias?**
- Podían hacer lo que querían porque aquí nadie les pedía explicaciones. Ahora, si tú habías salvado una monja, la gente decía que era mentira.

Número: 06

Nom: Jaume Gascó Jiménez

Edat quan va anar a la guerra: 24

Mili: Sí

Lloc mili: Melilla

Edat mili: 20

Any naixença: 1914

Lloc naixença: Sant Andreu, Barcelona

Sempre hi ha viscut?: Es va mudar a Horta

Germans: 14

Tipus testimoni: Indirecte

Informant: Josep Pallerols (cunyat)

Format entrevista: Presencial

Font contacte: Josep Pallerols i Maria Gascó

Localització entrevista: Domicili Josep Pallerols i Maria Gascó

Entrevistador: Joan Aldavert

Gravació: Mòbil

Transcripció: Joan Aldavert

- **Era republicà?**

- Ell era molt republicà. Sempre veia bé la República.

- **Va anar per convicció pròpia o per obligació?**

- Per obligació. El van cridar.

- **Era experimentat amb les armes?**

- Sí, perquè havia fet la mili.

- **Hi ha alguna anècdota que recordis?**

1. En plena batalla, allà al camp, va veure com una mata grossa es bellugava i no era pas perquè fes vent. Va pensar que era una cosa molt estranya. Aleshores va agafar la metralladora (ell era el soldat que la manipulava) i va disparar als costats de la mata. A un costat i a l'altra, dues ràfegues. De dins va sortir un soldat d'en Franco. Anava amb les mans enlaire i suplicava. Ell va dir-li que

marxés. Però quan m'ho explicava, em deia que li va saber greu – no matar-lo, sinó agafar-lo ell i emportar-se'l com a presoner- perquè probablement els mateixos del seu bàndol l'haguessin matat. Perquè aquell nano fugia del foc, de la batalla.

2. Com que l'avi era ateu... no feia mal a ningú ni tampoc li havien fet a ell. Però no hi creia. I un dia, a un dels que estava allà li van fer un forat enorme a la panxa per una bomba o una metralla. I ell, com que no es podia fer res ni tampoc estaven els camillers, es va asseure allà al costat i va encendre la pipa (li agradava molt fumar amb pipa). Va quedar-se mirant el forat que tenia aquella persona per veure si sortia l'ànima de dins. Però em va dir que no va sortir res. Va deixar de respirar i punt. Ell esperava que quan deixés de respirar sortís un angelet o alguna cosa. Amb allò va comprendre més que el sistema de la religió era fals.
3. Quan estaven en combat, estaven un sergent, un altre soldat i ell amb la metralladora. Era una metralladora txeca amb trípod. Una de les bales perdudes va matar el sergent. I aleshores a ell, com a soldat més veterà, li van donar la categoria de cabo. Però no portava cap senyal ni res, perquè sinó l'haguessin mort. Anava amb la metralladora i s'instal·lava en un lloc on es podia protegir. Estava amb l'altre soldat, que era el que li anava passant la cinta de les bales. Tiraven unes quantes ràfegues i llavors s'aixecaven i marxaven a un altre costat. En el moment que marxaven, els morters franquistes bombardejaven el lloc on havien estat. Volien eliminar la metralladora. Anava més avall i s'atrinxerava altra vegada per seguir disparant. Però un cop es van quedar sense munició, va enterrar la metralladora al fang (el terra estava moll) perquè si l'agafaven els nacionals no poguessin prendre-li l'arma. Va clavar els canons, no tota la metralladora, perquè així el fang entrava dins i deixava de funcionar. Això ho va fer perquè l'enemic d'ell no agafés aquesta màquina i la fes servir per la guerra. Aleshores va dir al soldat que estava amb ell que marxés perquè vindrien els nacionals. I va marxar. Dos soldats van venir (un era mallorquí i l'altre era gallec). Van dir que alcés les mans i així ho va fer. Com que ja estava apartat de la metralladora, li van preguntar on era. Ell va respondre que no en sabia res. L'arma que tenia a terra era el mosquetó (el

fusell). L'havia deixat als peus quan van arribar els dos soldats. I el gallec li va posar el màuser a la cara per matar-lo. Estaven en guerra i ho podia fer si volia. Però el mallorquí li va donar un cop al fusell per apartar-lo i li va preguntar què feia. "¡Es un prisionero de guerra!". Aquest mallorquí li va salvar la vida. També era franquista (Mallorca era de Franco) però va salvar-lo. Se'l van emportar presoner i el van posar en un camp de concentració. Allà venia un capellà que venia a celebrar cerimònies o el que fos. I aquest capellà els hi deia: "Esto que ha pasado no volverá a ocurrir nunca más y procuraremos que vosotros sepáis lo que queremos". Ja anaven amenaçant que els que anaven amb els rojos a la guerra no farien mai res. El Jaume va deixar marxar el seu company i després no va tenir temps de fugir perquè havia d'enterrar el canó de la metralladora. Va ser en enterrar-la que el van agafar.

4. Estaven quatre allà asseguts, menjant. Per dormir tenien un bon coixí, que era una bomba d'avió de dos cents quilos que no va explotar. La van girar per posar-se allà dormint. Podria haver explotat, és cert. Però els donava ben igual. Era el mateix morir per això que morir perquè els desapareixin. Estaven allà menjant i tot plegat algú va disparar i el soldat que estava al seu costat el van matar. Era un franc tirador. Hi havia franc tirador, allà. Però com van veure que no era l'únic que moria així, sinó que anaven caient un darrere l'altre, es van posar a vigilar. Ell i un altre es van amagar en un punt. El Jaume amb la metralladora i l'altre amb el fusell. Van veure com un soldat franquista sortia del seu amagatall i tornava a cobrir-se darrere un arbre d'aquests grossos. S'amagava i al cap d'una estona mirava per la mira. Si veia algú, disparava. Llavors corria cap a un altre arbre i tornava a amagar-se. Aleshores van dir: "Quan torni a disparar, sortirà corrent cap a l'arbre d'allà". Van esperar que sortís corrent i quan els dos estaven a punt de disparar-l, van sentir una ràfega. L'home va caure mort. Però no van ser ells, sinó un altre (republicà) que també l'estava esperant. I llavors, com que encara es bellugava, va sortir un dels franquistes per estirar-lo i posar-lo a cobert. Però abans d'arribar, ja el van començar a disparar i en veure que no podia apropar-s'hi el va deixar. Aquell franc tirador es va morir. Però l'altre encara va creuar foc una estona, fins que va veure que estava perdut.

5. Per creuar el riu Ebre, la tropa va fer bales de palla grans que lligaven les unes a les altres. Era palla apilada en quadrats que posaven molt junts i anaven lligats amb uns ganxos i una corda. El riu passava per sota. Quedava un tros de les bales dins de l'aigua i un altre que hi sobresortia. I es balancejaven quan passaven. Aleshores havien de passar de pressa i anaven amb la metralladora per damunt del cap. Era un camí molt llarg de bales, perquè creuava tota l'amplada del riu. I anaven corrent. Però llavors venia un dels avions franquistes i començava a metrallar. El meu sogre em deia que no sabia si el de davant queia perquè l'havien tocat o si es tirava. Però abans que el toquessin, es tirava a l'aigua. Allà l'aigua ja li arribava a la altura del coll. Aixecava la metralladora per damunt del cap i anava cap a l'altra vora. El més sorprenent és que aconseguien passar. Una vegada rere l'altra. Ell no sabia nadar, com molta de la gent que estava amb ell. Alguns morien ofegats, d'altres queien tocats ferits i també s'ofegaven.
6. El que feia ell quan disparava – li havien ensenyat així- era apuntar a les cames. Tirava allà i, com que la metralladora, es sacseja a l'hora de disparar. Si el recorregut és escàs, va molt recte i falla. Però si era un recorregut més llarg, les bales canviaven la seva trajectòria i s'aixecaven. Els tocava al pit. Disparava perquè sinó el mataven a ell.
7. A ell li van donar la metralladora perquè havia estat al Marroc fent la mili i allà es va especialitzar en la metralladora. Quan va anar allà, ja ho sabien pels papers i el van posar amb la metralladora. Era un veterà. Ja en sabia. Els companys portaven el mosquetó amb la baioneta. Eren *màusers* que tenien cinc bales al carregador.
8. I menjar que els donaven eren barreges. Però menjaven poca quantitat i a vegades passaven dies sense menjar. Quan estava a la Serra de Pàndols s'hi va passar tres dies sense menjar, disparant amb la metralladora. Va haver de baixar per anar a buscar menjar. I per fer-ho, va haver de passar per damunt dels morts. N'estava ple (tant de republicans com de nacionals). Semblava que haguessin sembrat la terra. Havien de baixar de nit per sobre dels morts, perquè sinó els veien i els disparaven. Si no els portaven menjar, els donaven una galeta grossa i gruixuda. Tenien una olla petita que feia de plat (anava amb

una anella agafada al cinturó) on hi posaven la galeta. Amb l'aigua de la cantimplora, la galeta s'inflava i ocupava tot el plat. Així passaven dos o tres dies sense menjar. Sinó el que feien era agafar el que trobaven (un grapat de raïm, per exemple). Els hi donaven aigua, però quan havien d'anar a un combat fort els omplien la cantimplora amb un aiguardent que portaven amb camions. Feien un glop i es convertien en homes més valents. Entraven en combat sense por a que els matessin.

9. Una vegada es va trobar un grup de soldats que estaven acampats. Eren franquistes. Però com que anaven tots vestits igual, ell i el seu company no se n'havien adonat. Aleshores van marxar com van poder perquè els disparaven. Anaven vestits igual, però se'n van adonar perquè n'hi havia que eren moros i anaven vestits de moro.
10. Al camp de concentració va haver-hi molta gana. Els donaven unes mongetes vermelles que no es podien ni pair. Els ho donaven bullides amb el que tenien. Hi havia un dels que estaven en el camp que sempre tenia molta gana i mai podia menjar el suficient, que anava darrere del que anava a cagar perquè netejava la merda i en treia les mongetes que hi havia. I se les menjava. Allà al camp de concentració no treballaven. Estaven asseguts a terra o passejant-se per allà. Estaven vigilats, evidentment. Però van començar a treure gent i els van portar en una estació de tren a treballar. Allà venien uns trens que anaven carregats amb sacs de patates i els feien estibar (posar un sac sobre l'altre) fins on arribessin d'alçada. Aquests sacs, és clar, pesaven molt i costaven de carregar a l'esquena. I el meu sogre va anar allà i va veure que els sacs eren més alts que ell (no era una persona molt alta). Per això va anar a veure el metge que hi havia allà, que era un militar. En anar-hi va començar a moure la boca sense parlar i va fer-li creure que no podia parlar. El metge li va dir que no es preocupés i li va donar una pastilla. Li deia que al cap de tres dies, per exemple, tornés a veure'l. Quan hi anava, fingia que seguia sense veu. Però el metge li va dir que no estibés cap sac perquè tenia un refredat molt fort i li feia massa mal al pit i al coll. Deia que no es preocupés perquè es curaria i podria tornar a casa amb la seva família. I un dia va passar un sergent per l'estació i anava fent que els soldats carreguessin els sacs. Va veure'l a ell i el va cridar per

preguntar-li com és que no havia anat cap dia a treballar. Va seguir fingint i aleshores el sergent (ja tenia els papers del metge) va fer com que s'amoïnava. El meu sogre em deia que aquest sergent va dir: "Chico, así no hay quien pueda levantar España". Amb la qual cosa, el meu sogre es va apropar i li va dir fluixet a cau d'orella: "Que levante España quien la ha echado al suelo porque yo ya he corrido mucho para que no me cayera encima". Un cop va dir això, va marxar. I el sergent se'l va quedar mirant, però com que el pobre no tenia veu va deixar-lo.

11. Va marxar del camp quan van donar-li el permís per anar cap a casa. Els militars ja veien que no tenia veu, igual que també ho veien els companys. I en el moment que el tren anava cap a Barcelona, va dir: "Vinga, nois. Que marxem cap a Barcelona!". Els seus companys es van quedar parats.
12. I en el mateix moment en que marxava, un moro que hi havia al camp va dir-li: "¡Catalán! Barcelona mujeres muy bonitas. Yo mujeres... mmm". El Jaume no va dir res, però en el moment que arrencava, li va dir: "¡Yo dormir con mora y ella no tener hierba en la marmita!". El moro es va posar a insultar-lo, però el tren ja se n'anava. Al camp de concentració hi va estar uns sis mesos.

Número: 07

Tipus entrevista: Indirecta

Format entrevista: Telèfon mòbil

Informant: Roser Puig, la seva neboda.

Nom: Joan Puig Bordàs

Edat quan va anar a la guerra: 17

Mili: No

Lloc mili:

Edat mili:

Any naixença: 1919

Lloc naixença: La Clota, Barcelona.

Sempre hi ha viscut?: Sí.

Germans: 5

- **Estava involucrat en alguna cosa, durant la Segona República?**
- No. Políticament no era actiu, abans de la guerra.
- **Però era republicà?**
- Sí. Estava a favor dels republicans. Però no militava en cap partit. Els disset anys d'abans no eren els mateixos que els d'avui en dia. No sortia gairebé mai de casa, havia treballat amb els seus pares a l'hort, amb els animals... el seu pare era carreter i ell l'ajudava amb la llenya. No tenia una vida molt activa.
- **El seu entorn (barri) era molt d'esquerres?**
- El seu germà, en Pere Puig també va anar a la guerra perquè era més gran. Els seus germans més grans eren el Pere i una dona. Ell ja estava mobilitzat, malgrat que va tenir sort i es va quedar a Barcelona (no va anar al front). Com que tenia coneixements per cuidar els animals, les mules que feien servir per portar coses i els cavalls. Estava a veterinaris. Aquesta era la seva única relació amb la guerra, en aquell moment. Però ho desconec. A la seva família ningú més estava mobilitzat. Mai m'ho van explicar. Era gent treballadora, molt humil, sense estudis i sense gaire formació.
- **Va anar per obligació?**
- Sí. EL van cridar.
- **Saps si algú es va negar a anar al front?**
- Hi ha una història curiosa a la meva família. La meva tieta, que és la gran, tenia un novio amb el que s'havia de casar just quan va esclatar la guerra. Llavors van decidir no casar-se fins que acabés la guerra, malgrat que ho tenien tot apunt. Perquè en ser mobilitzats els seus germans, van decidir esperar. El seu novio, que era d'una masia prop de Manresa, no volia anar a la guerra. Va desertar. I aquestes coses de la vida... es va venir a amagar a casa meva (com que era de

Manresa i allà no es podia quedar) va venir. Ajudava al meu avi (el que havia de ser el seu sogre) però es veu que va caure del carro amb el portava la llenya i al cap d'uns dies va tenir una hemorràgia interna com a conseqüència d'aquest accident. Encara no havia acabat la guerra que ja era mort. Tenia molta por a morir a la guerra i no va anar. Però la mateixa vida el va portar a tenir un accident i morir abans que acabés la guerra. Aquesta tieta meva mai més es va tornar a casar. Es va quedar soltera tota la vida.

- **Recorda quin era el seu regiment?**

- Doncs no. Però suposo que si ho busquem en els seus documents, ho trobarem. Podria buscar-t'ho.

- **I deies que tenies les cartes?**

- Sí. Són un pel doloroses però també té la seva part bonica que és recuperar aquest tros d'història. Ell me les havia ensenyat. Sempre s'emocionava.

- **I aquell amic amb el que va estar, creus que se'l podria entrevistar?**

- He parlat amb ell, avui. Sí. La veritat és que encara està força bé. Va amb cadira de rodes i d'aquí dos mesos farà 95 anys però té el cap molt clar i no té cap problema.

- **El teu oncle on va ser mobilitzat, la primera vegada?**

- A la Batalla de l'Ebre, ja. Directament.

- **Sap si tenia alguna relació amb els companys de files?**

- Per ell va ser com arrencar-lo de casa i posar-lo allà. Va ser molt dur, però es va anar trobant gent d'Horta i gent que no coneixia però que va estar amb ells. Però mai em va explicar tampoc massa en concret. A més, va estar poc temps mobilitzat perquè el van ferir.

- **A on va estar de l'Ebre?**

- Ell va estar... sempre explicava que la nit de Sant Jaume (el 25 de Juliol) van passar per Miravet, el riu. I sempre explicava que els franquistes omplien el cabal de l'Ebre mentre les barques s'anaven tombant algunes i molts soldats es van ofegar. El meu oncle no sabia nadar i el pobre tenia molta por. Es pensava que moriria perquè no sabia nadar. Ho recorda com una cosa molt terrible. De nit, passar l'Ebre – un riu enorme- quan obrien les preses que estaven més amunt perquè el cabal pugés de cop... va veure gent que s'ofegava allà. Va

estar per allà Miravet i des d'allà va anar... ell on va estar més directe amb el front va ser la Serra de Pàndols i la Serra de Cavalls. Allà és on el van ferir. Al genoll. A partir d'aquí va quedar coix tota la vida.

- **Quan el van ferir?**

- Era a mitjans d'agost de l'any 38. A mitjans d'agost estaven ja a la Serra de Pàndols. Allò va ser molt sagnant, on van passar molta set i molta gana perquè no es podien moure, ja que estaven molt rodejats pels franquistes. I hi havia una font propera i quan els soldats republicans algun no aguantava més i anava a la font perquè s'estava morint de set, el mataven. Morien com conills. Els francitadors. Aguantaven com podien. Al final va haver una batalla molt cruenta i van morir molts. Ell explicava com anava veient com queien els companys que tenia al costat. Anaven morint d'un tret al front o... ell dins de la desgràcia, va tenir molta sort. Només un tros de metralla va entrar en el genoll. Sempre explicava que ell – se li va morir un parell de companys del costat- veia com cridaven a la mare a l'últim moment. Recordava la gent que plorava a l'últim moment, cridant la mare. I quan veia un company morint al seu costat, pensava: "ha sigut ell, però podria haver sigut jo". A la Serra de Pàndols el va ferir i va haver de retirar-se de la primera línia (a mitjans d'agost) perquè se'l van emportar als hospitals militars. Em sembla que va acabar a Figueres, a l'hospital que hi havia al castell. Allà va estar fins el gener del 39. Aquí encara va tenir una mica la família, ja que la seva germana gran i els seus pares el podien anar a veure. Però no molt sovint perquè no era fàcil anar de Barcelona a allà. Però encara hi anaven i podien acostar-s'hi de tan en tan i portar-li medicines. Perquè ell va estar a punt de perdre la cama per una gangrena. Se li va infectar, després. Va tenir una infecció. Se li va salvar, però no podia doblegar la cama. Va perdre tota la mobilitat del genoll.

- **Ésent un noi de disset anys, veia molta gent de la seva edat al front? Parlava amb ells o s'hi relacionava?**

- Això no ho sé. En haver-hi tota la població d'aquesta edat, amb l'anomenada Quinta del Biberó els van mobilitzar. Suposo que també deuria coincidir allà amb alguns. Fins i tot van mobilitzar gent d'un any més joves, com el senyor del que et parlava. Aquest és del 20. Anaven necessitant més gent pel front.

- **De la relació amb els oficials en saps alguna cosa?**
- Sí. Ell explicava que hi havia decisions que ell no entenia i que havia vist afusellaments entre les mateixes files republicanes, una cosa que el va sobtar. Les guerres són brutals en aquests sentits. Ell no ho entenia perquè que et matés algú de l'altre bàndol, encara, però que ho fes algú que estava amb tu... era perquè havies fet alguna cosa que no tocava, per desertar... i del Lister aquest no en tenia molt bons records. Principalment deia que era un malparit. Tal qual.
- **Coneixia algú que estigués a l'altre bàndol?**
- Sí. Un cosí que treballava amb els perfums, es veu que quan va estallar la guerra estava pels voltants de Madrid i es va quedar en el bàndol franquista. I un guàrdia civil que coneixien, que després va ser el que el va deixar passar la frontera per tornar a Espanya.
- **No li suposava ningun inconvenient, tenir un conegut a l'altre bàndol?**
- No. Era un cosí llunyà.
- **No era experimentat amb les armes, oi?**
- No. Els hi van fer una petita formació, però al front hi van arribar bastant verds.
- **I a la fi del conflicte el van agafar presoner?**
- Com que ell estava ferit, estava a l'hospital de Figueres, quan van veure que perdien Barcelona el gener del 39, els van evacuar a tots. Ell no podia caminar i el van pujar en un camió. Els van deixar a la frontera de França. Per Colliure els van passar a França i des d'allà els francesos els van portar al camp de refugiats d'Argelers. Els feien passar gana, no els van donar mantes... ell deia que allà va veure per primera vegada soldats que eren senegalesos de les colònies i que també els tractaven molt malament. Quan intentaven sortir els donaven cops. Estaven a la platja d'Argelers al mes de gener. Tenien molt fred. Amb tanta humitat i dormint a la sorra mullada sense mantes. Només amb el que portaven posat, que també explica que mentre estaves dormint a vegades els mateixos refugiats et robaven. Entre ells. Aquí va estar uns quants mesos fins que el van portar a un altre camp de refugiats que era el de Setfont, que està més cap al centre de França. I allà s'hi va estar fins el mes del 39. Si no m'equivoco. Potser una mica més. Quan estava a Argelers encara podia tenir

algun contacte amb la família. Li quedaven diners i podia escriure alguna carta. Però quan van robar-li, es va quedar sense diners i sense la manta que tenia. Se li va tornar a gangrenar la cama, no podia caminar... alguns els van portar cap a SetFonts i el van poder curar, allà. El que hi passava allà era que la família va perdre completament el contacte amb ell i no sabien si havia mort per gangrena. Van ser uns mesos que no van poder tenir contacte. I ja estava instaurat el franquisme i tothom tenia molta por. El germà que també havia estat militaritzat estava a casa però el feien anar cada setmana a presentar-se a les comissaries per fer un control de tots els soldats republicans que havien lluitat. Però no va tenir cap represàlia. I el que et vaig explicar és que per casualitat, a Setfont, es va trobar amb un veí d'Horta. El coneixia. No sé com es deia.

- **També era jove?**

- No ho sé. Potser a les cartes ho podrem veure. I el que va fer aquest noi o home va ser que quan va escriure a casa seva va dir que s'havia trobat el Joan de cal Puig i que anessin a casa seva a dir-ho a la família. Avisar-los que estava Setfont i que li enviessin segells i diners per poder escriure. La família d'aquest refugiat de França va anar a veure la família i de seguida van enviar-i paper i segells. Un cop el van tenir localitzat, van intentar que pogués tornar a entrar a Espanya. Com que era soldat ras, estava ferit i era molt jove (no tenia antecedents de cap tipus)... però passar la frontera era un perill i s'havia de fer legalment. No es podia passar, sinó. Del camp de refugiats tampoc t'hi deixaven sortir. I aquest guàrdia civil que havia lluitat al bàndol franquista (també perquè li va tocar) va mediar perquè el deixessin entrar. Allà va passar un control amb la Guàrdia Civil i els militars. Li preguntaven coses. Finalment el van deixar passar i va arribar a Barcelona. El que no tinc massa clar és quan va arribar a Barcelona.

- **Ja era amb el franquisme des de feia temps?**

- Deuria ser finals del 39 o principis del 40. Ja feia mesos o més d'un any. Quan va arribar a Barcelona va estar molt de temps que s'havia de presentar cada setmana. Com que les històries se sabien i la gent que es presentava algunes vegades no tornava... quan anava a aquestes comissaries (que no eren ben bé

unes comissaries) estava espantat. Però com que coneixien la família i en general ningú no havia sigut molt actiu políticament, li van deixar tornar a casa.

- **Ningú pròxim va haver d'exiliar-se?**
- No. Però ell va quedar amb la ferida aquesta i a partir d'aquesta experiència va patir depressions. Va quedar marcat per tota la vida. Part de la seva vida va ser allà al front.
- **Saps com va viure els primers anys amb Franco?**
- Estava a casa. Els germans el van acollir. Es va quedar solter tota la vida, perquè aquella experiència havia trencat la seva joventut i es va quedar traumatitzat. Ja no va poder tenir una vida normal: casar-se, tenir fills, poder treballar amb normalitat... havia de treballar amb els seus germans i portava la comptabilitat des de casa. El meu avi era carreter, com ja he dit, i el negoci va passar a camions i transportistes. Ell portava les comandes i la comptabilitat. Els germans el van cuidar, però en veritat ell va acabar cuidant-los a tots. I va sobreviure a tots [s'emociona, plora]. Me l'estimava molt i tan patir... va sobreviure a tots. I al final ens va criar fins i tot a la meva germana i a mi, perquè el meu pare va morir quan teníem nou anys.
- **Va tenir algun reconeixement, amb la mort de Franco?**
- Sí. Va rebre una pensió i van ser commemorats. Es van donar les pensions per les vídues, pels orfes... i ell va ser mutilat de guerra. Tenia un seixanta per cent de discapacitat física i a mesura que s'anava fent gran anava empitjorant.

Número: 08

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Josep Maria Aldavert Olivan

Edat: 88

Any naixença: 1926

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: Sí.

Germans: 6

Transcripció: Joan Aldavert

- **Recorda vostè quelcom d'abans de la guerra?**
- Vaig quedar sense mare als 4 anys. Vam estar 2 anys sense mare, en mans de les criades al hotel que tenia el meu pare. Jo era un nen, i les criades em feien de mare. El meu pare es va tornar a casar i llavors va canviar la història... ell va tindre 3 fills més, un es va morir, després va tenir dues filles més que encara viuen.
- **De que treballava el seu pare?**
- Era de l'hotel, treballava a l'Hosteleria. En una pensió, la pensió Segre. No era petita, tenia 60 llits i 40 i pico d'habitacions. Venia cada dia gent a esmorzar, dinar i sopar. Quan era més gran vaig fer de cambrer.
- **Vivíeu bé?**
- Bueno, en aquells temps no es vivia molt bé, hi havia molta misèria.
- **El seu pare estava d'acord amb la república?**
- Ara ell tindria 100 i pico d'anys. Però aquí hi ha un malentès, jo sempre he dit que en el temps de la república a Espanya es vivia millor que ara però l'any 34 es va proclamar la república i llavors van passar dos anys i va haver l'alzamiento nacional, el senyor Franco va venir a "salvar la pàtria", va muntar la guerra civil que va haver aquí i va canviar de república a dictadura.
- **Anava a l'escola en període republicà?**
- Si, l'escola era en català i eren ben macos. Tothom podia anar a escola, tothom hi anava, el que no anava era perquè no volia. Però hi havia bons col·legis, bons professors i tot millor. Jo vaig anar amb 7 o 8 anys i era un col·legi en català, no hi havia problemes de si català, castellà. Si algun senyor volia que es parlés en castellà el col·legi no tenia perquè fer-ho, si volia parlar en castellà... doncs que parli al carrer, però el col·legi es en català, es el que va ser a la república i va

funcionar molt bé perquè el poc català que sé escriure el vaig aprendre amb 8 o 10.

- **Es feia religió?**

- Sí, però no es feia amb bisbes ni res d'això. El professor que teníem a la sala d'estudi (hi havia una sala gran i després hi havia les diferents classes on feien batxiller), on estàvem tots feia de vigilant i a la vegada de professor de religió, però no era un bisbe.

- **Van cremar esglésies?**

- Sí, nosaltres estàvem al costat de l'església de la Mercè, on està Capitania General i van cremar l'església. Una veïna que vivia al front de l'església i que tenia una agència de transports va anar a l'església quan la van cremar i va salvar la verge, la mare de Déu de la Mercè. La van tirar i es va trencar un braç i ella se'l va emportar. Quan va acabar la guerra va tornar a portar el braç a l'església.

- **Els pares que n'opinaven de l'esglésies?**

- Res, eren catòlics normals. Polítics no ho hem sigut mai, la política es per als polítics

- **Però tot i així, n'opinaven bé de la república**

- Sí, perquè la guerra civil d'aquí la va provocar Franco. "Voy a salvar a la patria". Quan estàvem en la república s'estava bé.

- **Hi ha havia prou menjar?**

- Home, hi havia més misèria que ara. En aquella època hi havia molta més misèria perquè ara diem que hi ha misèria per tantíssima gent que ve de fora i no hi ha feina, però llavors hi havia feina i si hi havia feina hi havia treball. Hi havia misèria perquè no es guanyaven grans sous, eren més aviat petits. Per exemple, nosaltres teníem minyones, 5, a la pensió. Doncs cobraven a aquella època em penso que 8, 80 pesetes... un sou, però que no era gaire elevat i tenien roba, dormir i tot a casa. Ara els dels hotels no hi viuen a l'hotel. En aquella època les noies si que ho feien. Nosaltres com a aquella època érem molt petits la cambrera ens feia de mare, no teníem mare del 34 al 36. Quan va començar la guerra el pare es va tornar a cassar i va vindre a viure amb nosaltres i aquella dona va ser la nostra madrastra i es va portar bé amb

nosaltres, els tres germans, i era una noia jove, tenia 20 anys. Nosaltres teníem 10 i ella tenia 20. I ens va cuidar bé, tota la vida. Vam tenir dues mares.

- **Recordes quan va esclatar la guerra?**

- Bueno, era un nen, no molt. Recordo que quan estàvem a la pensió, quan va començar la guerra va parar l'avanzada de Franco a Lleida. Tots els de Segre van quedar en mig, el meu avi de 70 anys, els meus tiets... Ara tothom demana gent perquè cuidi a la gent major. El govern, tots.... El meu avi de 70 semblava molt vell i jo ara amb 88 encara estic jove [riure]. Doncs llavors no hi havia això. Qui cuidava als avis, als tiets? Doncs nosaltres, els néts, jo o els meus germans o els meus altres germans després de la guerra, trèiem als avis a passejar al passeig de Colón. No necessitàvem ni ajudants, ni acompanyants. Ara viuen com a reis.

- **Com es va assabentar de la guerra? Ho veure al carrer? Ho va sentir a la ràdio?**

- Bueno, al carrer nostre hi havia un col·legi, què després el van transformar en una altra cosa, un centre de milicians republicans. Després quan va acabar la guerra es va transformar en franquista i esclar, nosaltres érem 3 nois, i venien els inspectors polítics [quan va acabar la guerra, a la guerra no ens van dir res] i deien: Son tres chavales, así que tenien que ser requetés, falangistes. I nosaltres no volíem, no ens agradava a cap dels tres. Ens deien: Rojitos, rojitos.. [riure] i nosaltres vam dir que com vulguessin però que nosaltres no ens fèiem ni requetés, ni falangistes, ni òsties..

- **No va passar res per negar-vos?**

- No, no eren tan sanguinaris.

- **Recorda els bombardejos?**

- Sí, a casa nostra va caure una bomba. Però va tenir sort de que la bomba va fer així [fa un gest de corba amb les mans] i se'n anar al pis del costat. Nosaltres vivíem a la primera porta, també hi havia la segona, on hi vivia gent. Al pis del costat va matar un home, i una mare i filla van quedar ferides perquè els van caure les runes a sobre. A casa teníem a dos persones de Torres [de Segre], l'avi, la tia Maria, l'oncle Cisco, estaven tots allí...

- **No sonaven sirenes durant els bombardejos?**

- Si, tothom anava als soterranis quan sonaven.
- **Per què éreu a casa si hi havia un bombardeig?**
- Perquè no nosaltres no anàvem al refugi, ens quedàvem a casa. Anar al refugi era pitjor, perquè si cau la bomba allí [als refugis, que no eren refugis, eren soterranis] quedaves allà sota els “escombros”. Nosaltres a casa almenys podíem córrer i així va ser. Quan va caure la bomba a casa no havia sonat la sirena, ja que venia d’alta mar, des-de vaixells que estaven a la costa i tiraven obusos i senties: [imita el so amb la veu], i sabies que havien passat de llarg.
- **Sabia des-de quin vaixells venien? El Canàries?**
- Segurament, eren vaixells de guerra que venien a bombardejar. Per aire, mar i terra bombardejaven. I nosaltres aquí resistint.
- **Ens pot explicar l’anècdota de la paret del lavabo?**
- Això va ser al primer bombardeig que van fer a la Barceloneta. La bomba va caure a la part de davant d’una casa i la va destrossar tota, menys la part de darrera on estaven els vàters, les cuines... i llavors vam veure la persona que estava al vàter [riu] cridant. Vivia a un quart pis, així van haver de venir els bombers a buscar-lo.
- **Va seguir anant al col·legi quan va començar la guerra?**
- Sí, al principi anàvem, en mig dels bombardejos, això durant el primer any. Després venien a bombardejar molt i els van haver de tancar.
- **Algú proper a la seva família va haver d’anar a lluitar?**
- De la meva família.... el meu pare tenia que anar quan va acabar la guerra, però no anar. Un cosí germà, el Gaspar, tenia que anar també, era de la quinta que venia darrera de la del Biberón però tampoc li va tocar. El meu pare quan feia la mili va estar a Àfrica, a Melilla, i era cuiner dels oficials, i entre els oficials que hi havia llavors estava Franco, era tinent. Va agafar el regiment d’Àfrica i va venir per “salvar Espanya”. El que havia de fer-se càrrec d’Espanya havia de ser el general Mola, però el van matar, perquè no els interessava, es veu que va ser un complot. Després Franco es va fer càrrec perquè el va matar, això no s’ha dit mai, però ho sabem. A un germà de Franco també li va passar algo en un accident d’avió.
- **Llavors el seu pare va veure a Franco a Àfrica?**

- Sí, estava entre els oficials. Tot i que no van tenir gaire relació. Els oficials sempre tenien molta gana i li cridaven: Puig! Hazme un bocadillo!, tot i que podria haver estat un altre, no necessàriament Franco. Devia ser l'any 34 o 35. Quan va haver la guerra a Àfrica anaven pels forts militars i van anar a un que estava arrassat pels moros. Van trobar a tots els soldats amb els testicles tallats i ficats a la boca [riu]. Estàven tots allà estesos, eran asesinos los moritos...
- **Hi havia prou menjar durant la guerra?**
- Al principi sí però després ja no tant. Hi havia molta gent amb familiars als pobles que encara funcionaven, tenien arròs, sucre, llet... també hi havia el menjar d'estraperlo al barri xinès, arròs, patates, pà.
- **Sabíeu com estava la situació al front?**
- Sí, arribava molta propaganda, per la ràdio sentíem al Queipo de Llano que feia els seus recitals, els seus discursos "La salvación... estos rusos... estos bolcheviques, comunistes".
- **Sempre vau viure al mateix lloc?**
- Sí però vam haver de tancar la pensió, perquè vam marxar tots pels bombardejos, aquell barri va quedar buit, perquè venien els vaixells i avions, allà no és podia estar. Vam marxar a Sarrià a un lloc on vivíem moltes famílies, teníem cordes per separar espais i mantes.
- **Quan us vau assabentar del final de la guerra?**
- Els vam veure desfil·lant per la Diagonal. Tothom deia "ya llegan los salvadores". Volien que vinguessin per a que s'acabés la guerra, pensaven que serien els llibertadors, però eren uns dictadors.
- **Llavors va canviar la percepció de la gent dels franquistes?**
- Sí, després van començar a fer redades, "fulano es comunista...", les places de toros, les Arenes i la Monumental van quedar plenes de detinguts: militants, soldats.. tota la gent de la república. Van anar tots a la presó.
- **Va conèixer a algú que va haver de fugir?**
- Sí, tenia un parent, ara no ho recordo molt bé, que haver de marxar a Rússia. Totes les famílies amb nens se'ls podien emportar a Rússia per a què a no patissin. Es van emportar un munt, de fet a nosaltres també ens volien portar però el pare no ens va deixar. Es van emportar a uns veïns que eren molts

amics, a una noia... es van emportar a molts. Però un cop acabada la guerra a molts no els van deixar sortir de Rússia i els tenien com a "presoners" i la Creu Roja va fer el que va poder per a tornar-los..

- **Que recorda de la postguerra?**

- Les cartilles de racionament, per l'arròs, el pa... tot anava amb cartilles de racionament, almenys els primers anys.

- **En quina situació va quedar la llibertat d'expressió, el català...?**

- Quan van entrar els nacionals qualsevol que sospités o que vulgues mal per a una altra família només tenia que anar a la policia i dir: fulano, simpatitzant dels comunistes, i els posaven a la presó. Va haver un del nostre que carrer que va ser molt destacat entre els comunistes, rojo, i quan hi havia algun esdeveniment important, si venia Franco a la ciutat o quelcom, el tancaven a la presó.

- **Com era el col·legi? Hi havia català?**

- Encara alguns van seguir en català, el català no es va perdre mai.

- **A risc de que fossin descoberts..**

- Mira, el director del Torner, aquell professor era molt d'esquerres i parlava en català. Quan va acabar la guerra el van fotre a la presó per haver cooperat amb els rojos, perquè el col·legi seguia funcionant en català. La dona va continuar amb el col·legi però el seu marit va estar almenys un any a la presó.

- **Quina es la seva opinió personal sobre la Republica?**

- Jo crec que haguéssim anat millor, crec. Les repúbliques son millors que les monarquies. Jo trobo que la república som tots, no hi ha rei, ningú mana.

- **Durant la guerra els nens jugaven?**

- Sí, fins que van començar els bombardejors, després ja no hi podies anar, tenies que marxar i més segons a quins barris. Nosaltres, que estàvem a Capitania, estava ple de militars.

- **Va haver algun tipus de persecució ideològica?**

- El meu pare va salvar a 5 monges de Lleida. Quan van venir els rojos van dir: Aquí hay cinco monjas. I ell els va dir: No hay 5 monjas, aquí hay 5 putas. Les va posar lleugeres de roba, les va pintar.... els va dir que eren un grup d'artistes que treballaven a un teatre "Mírelas, mírelas" [riu]. Una d'elles era cosina

nostra. S'ha de dir tot...els comunistes també van fer molts disbarats, tots volien que acabessin ja, estaven matant gent. La gent es denunciava fins i tot entre familiars. Una milicià va denunciar als seus caps i els van matar, a ella la van posar a la presó quan va acabar la guerra. Després es va dedicar a la prostitució.

- **Va veure les expropiacions?**
- Va passar quelcom semblant que a Alemanya a la Guerra. Per què anaven contra el jueus? Per què eren jueus? No, perquè eren rics. Hitler es va quedar amb molts diners dels jueus. Llavors tothom es va desentendre dels jueus.

Transcripció: Carlos López

Número: 09

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Josep Pallerols Saltó

Edat: 79

Any naixença: 1936

Lloc naixença: Hostafrancs, Barcelona

Sempre hi ha viscut?: No. Es va mudar a Horta.

Germans: 7

- **Recordes alguna cosa d'abans de la guerra?**
- De l'època prèvia a la guerra civil sabia el que m'explicava la meua àvia. Deia que els sindicats no lligaven, que hi havia tirotejos en un lloc o altre. Fins que van decidir separar-se. No va ser fins que van tocar el militar, que aquest va decidir aixecar-se. Però de tot això me'n vaig començar a informar quan deuria

tenir potser deu anys. Llavors sabia de què em parlaven, malgrat que estàvem ja en la postguerra.

- **Com era vist el govern republicà per la teva família?**

- En aquells moments no es podia veure gran cosa. Hi havia tants moviments polítics, que tot plegat era molt confós.

- **Éreu republicans?**

- Ho vam ser per força.

- **La teva família veia la República com una cosa duradora i estable?**

- No. Ja van veure que allò no podia ser seriós, amb aquella gent que hi havia. I els que vivien a prop meu tampoc ho veien d'aquesta manera. Hi havia masses conflictes entre pistolers, entre els diversos partits. Encara que no vaig conèixer a ningú que fos un radical, ni d'esquerres ni de dretes. Malgrat que el meu avi (el pare del meu pare) era del partit del PUM, un partit molt radical de les esquerres. La mare del meu pare es va casar dues vegades. El primer és aquest- que no el vaig arribar a conèixer- i l'altre sí, però va morir quan tenia set anys. Era el primer, doncs, qui estava vinculat de manera molt activa amb la política. Però jo i la resta de la meva família érem republicans més que res per obligació, perquè era el que tocava. Era el que hi havia en aquells moments, i no vam ser ni militants ni res per l'estil.

- **Recordes alguna cosa de l'ensenyament, oci...**

- De l'ensenyament durant la República recordo que era molt just, perquè si no es disposava de prou diners per permetre's una bona ensenyança, s'havia d'anar a una escola de barri. És on vam anar, i pel que fa a la universitat no era una opció per a nosaltres. El meu pare treballava de ferrer, i no es podia permetre tants luxes. Era forjador. I amb l'esclat de la guerra, a ell i al seu germà els van enviar al front. I d'oci, hi havia gent que estava als carrers exalçant la República. Es tractava de persones que formaven part del moviment polític, però tampoc tenia massa repercussió en el meu barri. Es veia sovint, i tenia sempre adeptes. Però te n'apartaves, ja que sempre en sorties perdent. Guanyaven els que movien els fils, per dir-ho d'alguna manera. Els altres eren els que rebien. Nosaltres no érem gaire republicans, com tampoc érem

religiosos. Ni tampoc estàvem en contra de totes dues creences (ideològica o de culte)

- **Recordes el dia que va esclatar el conflicte?**

- Nosaltres no estàvem molt informats del que passava. Ens en vam assabentar perquè no teníem cap més remei. A molts joves del barri se'ls emportaven a la força, i la raó que donaven era que havien de ser mobilitzats al front. Això va afectar a moltes famílies. I pel que fa a la reacció que va tenir la República, no va ser molt expansiva. Únicament se sentia "¡viva la República!", i quan la meua àvia i jo vam sortir al balcó el que vam veure va ser a uns pocs penjats que anaven amb escopetes i fusells de caça que servien per matar màxim algun conill o alguna llebre. Com si amb allò poguessin fer gran cosa. I cridaven mentre marxaven muntats en carros. Era molt pobre. Després, al cap de poc temps de començar la guerra va venir la aviació italiana i van bombardejar per primera vegada Barcelona. Jo no em vaig moure de Barcelona, i ho vaig viure. El meu pare i el meu tiet, en canvi, estaven a la guerra. Barcelona antigament era molt diferent d'ara. Abans estava tancada per les muralles, i la gent no hi podia entrar. I tant el meu barri com els altres que hi havia estaven als afores. Era com un poble. No va ser fins després de la guerra que es va començar a poblar, quan es van tirar les muralles.

- **Com van ser els primers dies de la guerra?**

- Recordo que els primers dies des que s'havia anunciat l'esclat de la guerra, la gent s'armava i sortia al carrer. Però pots comptar com anaven. Les armes que portaven eren escopetes de caça. Jo estava a Barcelona, però no al centre. Jo estava al barri dels escombriaires. A Costrafrancs. Portaven les escombraries amb aquells carros tapats. Descarregaven tota la brossa en solars. I nosaltres vam comprar un terreny als escombriaires. Deixàvem pastar les gallines i els porcs per les deixalles. Buscaven restes de menjar. I quan aquests animals els sacrificàvem per menjar nosaltres... la sort va ser que mai vam agafar cap malaltia.

- **Quina edat tenien el teu pare i el seu germà quan van anar a la guerra?**

- El meu pare deuria tenir 24 anys. I el meu tiet, uns 22. A part d'ells, no hi havia cap conegut o membre pròxim a la meva família que hagués anat al front. I remarco que no van anar per convicció pròpia a lluitar pels republicans, sinó per obligació. Si no hi anaves, et mataven. Eren els mateixos republicans –els soldats republicans- els que et mataven. També podia ser que algun membre de la CNT o del PUM et matés per negar-te a anar-hi. L'exèrcit et reclutava i no tenies cap altra opció. Personalment, no conec a ningú que s'hagués negat a anar al front. Però en plena guerra hi havia abstencions. El meu pare mateix es va negar a disparar. A l'hora d'allistar-se va ser diferent. Ningú deia res, perquè més valia no fer-ho. El meu pare va ser mobilitzat de Barcelona cap a Talavera de la Reina, prop de Madrid. I el seu germà també. El meu pare va arribar a conèixer un o dos companys de files, amb qui va tenir bons tractes i amistat. Però un cop acabada la guerra, cadascú va marxar a casa seva. Amb els oficials no tenien massa bona relació. El meu pare el van posar com a assistent d'uns sergents i algun capità, en plena campanya de guerra. En comptes d'estar a primera fila, estava allà. I s'encarregava de portar-los el que li manaven, guardava les armes (pistoles, fusells i tot plegat) perquè no es matessin entre ells quan jugaven a les cartes. Perquè s'hi jugaven diners. I sinó, feien apostes sobre els avions que volaven en el cel i que es perseguien les cues mentre s'amartellaven. Ells deien quin creien que seria el que cauria. O fins i tot quan passava alguna ambulància pels ferits o alguna moto que portava el correu i la informació del front, es dedicaven a apostar si arribarien o no al seu destí. Perquè amb els morters i les metralladores era molt sovint que no hi arribaven. El meu pare va estar a la part de Serrapanduls, i Franco estava a Serracavalls. Era des d'allà, on Franco dirigia el seu exèrcit. I a l'altre costat – a la serra de l'altra banda- estaven els republicans. I, és clar, podien passar tranquil·lament tres o quatre dies sense menjar. I quan anaven a buscar menjar a alguna de les cases de pagès que hi havia per allà, trepitjaven morts. Tots el morts que s'apilaven.
- **Va tenir algun contacte amb aquests companys, un cop acabada la guerra?**

- I no va mantenir relació amb ningun dels seus companys, un cop acabada la guerra. Crec que amb un va veure's alguna vegada, però un cop es va casar ja van deixar de veure's. Cadascú va fer la seva.
- **El teu pare o el teu sogre et van parlar mai de com anaven vestits a la guerra?**
- Els militars, tots ells –d'un bàndol i de l'altre- anaven vestits de la mateixa manera. No hi havia cap distinció. Del mateix color, els seus uniformes. Potser a l'hivern anaven més abrigats els de dretes. Els republicans ho passaven més malament. Però depenia de la zona on et toqués estar. A Teruel, per exemple, sé que molts s'havien de tallar els dits dels peus o de les mans. Pel fred. Però això a la part de Teruel, que era la més terrible. Per l'hivern ja portaven un tabard, que era una peça de roba similar a una gavardina però més curta i més gruixuda. I també portaven uns pantalons més gruixuts. Però pel que fa al calçat, sempre era el mateix. Unes botes d'allò més gastades i que abrigaven tant poc que arribaven a perdre els dits. El meu pare i el meu germà van anar a la zona de Madrid. I allà van passar fred, però no com els que estaven a la muntanya.
- **I pel que fa a l'armament?**
- I d'armes, portaven unes metralladores txeques de tres potes, algun morter que els hi havia proporcionat els russos abans de tancar-se les fronteres i de fusells portaven els *Màusers*. Aquests fusells tenien un carregador de cinc bales.
- **I al menjar?**
- Pel que fa a l'alimentació, menjaven del que podien. El meu pare, per exemple, m'explicava que de tant en tant aconseguia algun tros de pa de pagès, ametlles, un feix de raïm... però hi havia llocs, també, on no els hi arribava el subministrament de menjar.
- **El teu pare ocupava algun càrrec en especial?**
- El meu pare, un cop els sergents amb els que estava van marxar, va ser col·locat a la ràdio. Avisava els seus companys de com anava tot, d'allò que deien les comunicacions. Estava a dalt d'un campanar, des d'on anava mirant si s'apropava algú i, d'allò que sentia per la ràdio, ho comunicava en els seus. I el que els hi deien els seus, ho transmetia als altes que estaven a la ràdio. Perquè,

és clar, la senyal no arribava. I com que allà s'hi va estar quatre o cinc dies, va pensar que podia mirar què hi havia pel poble. Com que estava mirant des del campanar i mai veia a ningú apropar-se, va baixar i va anar a un estable que es trobava prop del campanar. Allà va trobar un ase, una mula i un be. Els va lligar tots tres de la cua de la mula, fent una cadena de l'animal més petit al més gran. I va carregar l'ase amb un parell de sacs de blat, de mongetes i de tot el que va trobar. I ell mateix també va posar-se a sobre tot un munt de pans. Va sortir de l'estable i allà va veure que s'apropaven uns soldats. Parlaven espanyol, com ells. Perquè en aquella regió es parlava majoritàriament l'espanyol. I anaven en direcció al poble on ell es trobava. Va ser la confusió d'anar vestits amb els mateixos uniformes. No va ser fins que va veure que portaven uns moros amb ells, que es va adonar que eren franquistes. Aleshores va apagar l'emissora, o no sé si la va trencar. Però al moment de baixar a corre-cuita, la mula no tirava. Estaven tots tres animals lligats amb una corda, i el primer no avançava. Ell provava d'estirar-los, però no li feien cas. I, mentrestant, l'anaven disparant. Sentia com xiulaven les bales, que li passaven per damunt del cap. Ell sempre em deia que tenia un sant que el protegia. Un sant que feia que no pogués tocar-lo cap bala. Però en veure que no tirava, va agafar només un parell de sacs que els va carregar a la mula i va muntar-hi a sobre –amb els seus pans- abans no li deslligués la cua. I aleshores va començar a trotar, deixant els altres dos animals. I les bales vinga a xiular al seu darrere, però ninguna el va tocar. I seguint endavant amb la mula, es va trobar amb els seus companys. El van rebre sorpresos, perquè deien que el donaven per mort. I quan van veure que portaven menjar, es van repartir el botí i es van posar a menjar de valent. El meu pare no portava tot allò pels oficials, sinó pels seus companys. S'ho van fotre tot ells sols.

- **El teu pare sabia manejar les armes?**
- El meu pare no va disparar mai. A ell, quan li donaven una arma, automàticament la tirava. Ni la portava a sobre. No volia cap arma. Ell deia que ja el protegia un sant, i que no li calia anar armat perquè no pensava matar a ningú. A ell ningú li havia fet res, i per això no volia acabar amb una vida

innocent. Deia que aquells que estaven a l'altre bàndol eren iguals que ells, que no hi havia culpables.

- **Com era la relació amb els oficials?**

- Els soldats estaven molt units, però no es portaven gaire bé amb els oficials. I tant era així com el fet que els oficials no es portaven tampoc bé amb els soldats. Era una enemistat mútua. Els soldats evidentment feien el que els hi manaven, perquè si no complien, els mataven. Però més d'un oficial d'aquests de camp, com un sergent, un suboficial o algun d'aquests de poc rang que anaven sempre amb la tropa acabaven morts. Perquè com que més d'un no es portava bé amb els soldats, queien amb una bala perduda. Algun soldat deia: "mira a on el tinc avui, aquest fill de puta". I el disparava per l'esquena. Ningú podia veure a on tiraves, així que tenies tota la llibertat. Allà eren tots castellans. Eren republicans, però la seva llengua era la castellana. I no eren experimentats amb les armes, i quan va anar avançant el conflicte van començar a cridar a files a més homes. I aleshores es veien nois de disset o divuit anys que no paraven de demanar la mare. Estaven allà per aparentar, perquè l'enemic veiés que hi havia tropes. No feien ni la mili, i ja estaven entre els demés. El meu pare m'explicava que els sentia plorar, i veia com els oficials els feien pujar en un terraplè- els d'en Franco- per atacar. Però anaven amb les mans enlaire i plorant, rendint-se en veure com amb els tirotejos queien els seus companys. Però els republicans no els feien cas i els metrallaven. Sense armes, plorant i cridant la mare. I tot i així els esbandien com si res.

- **Saps si va tenir algun trauma a causa de la guerra?**

- Quan es ve d'una guerra, no ets els mateix. El meu pare va tornar molt malament. No estava a casa, se'n volia anar sempre. Se n'anava amb una prostituta deixant la família i després tornava. La meua mare i la mare del meu pare ho van anar a consultar amb un metge, i aquest va dir que a la llarga se li passaria. Deia que era de l'estrès que portaven. Tornaven esverats, i ja no eren tampoc els mateixos.

- **Com va saber que havia acabat la guerra?**

- El meu pare i el seu germà es van assabentar de la fi del conflicte quan els van agafar presoners. Tots dos van ser tancats en un camp de concentració. Durant

la guerra, tots dos havien lluitat per separat i també van ser enviats en diferents camps. I tots dos van estar cinc o sis mesos tancats. A Barcelona, tothom anava pel seu compte. No hi havia cap mena de rebuda per aquell que tornava després de tant de temps –més enllà de la familiar. Hi havia rumors, parlaven entre ells sobre aquest o l'altre. Però ningú es preocupava mai pels demés. Només comentaven.

- **Com va viure la guerra a la ciutat?**

- A la ciutat era tot un drama. Els nens anaven a les escombraries a veure què hi havia per menjar. Agafaven pells de plàtan... tot el que podien. A casa meva treballàvem i els diners que guanyàvem els posàvem en unes botelles. Allà hi amagàvem els bitllets. I sentíem per la ràdio que deien que el bitllet de tal sèrie era efectiu per en Franco. Molts pensaven que Franco no guanyaria i, per tant, no en feien cas. I aquells bitllets eren els que servien per comprar menjar i per pagar tot. I potser nosaltres teníem cent-vuitanta pessetes allà estalviades, però degut a això van passar a ser trenta o quaranta pessetes. Perquè els demés bitllets no eren vàlids. De tota aquella pila, només servien el d'en Franco. Més d'un es va enriquir a base de bé. Es van fer multimilionaris separant els bitllets d'en Franco, perquè creien que guanyaria. El dia a dia, a la meva família, era passar-lo com es pogués. Jo tenia llavors uns quatre anys, quan va acabar la guerra. I el germà de davant meu va morir i el de darrere també, així que era l'únic. Els meus altres germans encara no havien nascut.

- **Van bombardejar?**

- Els bombardejos els vivíem amb molt de terror, perquè sentíem les sirenes i aleshores tothom havia de córrer perquè venien els avions des de Mallorca –eren els italians- que estaven sota el comandament d'en Ramon Franco (el germà del Franco i qui se suposava que havia de ser el *caudillo*, abans no truquessin el seu avió posant sorra al dipòsit. Van fer estrallar el seu avió, es va perdre en el mar). Nosaltres ens amagàvem a casa i el meu cosí, que es deia Joanet i tenia catorze anys, agafava la meva mare i a mi i ens posava sota l'armari –que era un d'aquests amb les potes altes- perquè si queia alguna cosa del sostre estiguéssim protegits. Hi havia un refugi a prop de casa nostra, carrer avall. Però només hi vam anar una vegada. I aquella vegada era tot just el

principi. Jo tenia només tres anys, i vaig veure tanta por reflexada en aquells que em rodejaven... hi havia gent que es pixava i es cagava a sobre. Molts, quan aconseguien baixar les escales i giraven a la dreta, on hi havia una sala amb uns bancs llargs on seure, podies veure com anaven pixant i es cagaven a sobre de la por que tenien. I jo, com que estava encara a dalt i veia que la gent passava tanta por i, a més, va caure una bomba a poca distància –cinc o sis-cents metres d'on estava- em vaig tirar. Sense baixar les escales. Amb només tres anys, tenia tanta por que vaig saltar totes les escales. Vaig sentir com la gent deia: “aquest nano es matarà!”. M’havia llançat des de dalt de les escales, i ningú em va agafar al vol ni res. Vaig topar contra el terra, em vaig aixecar i vaig córrer a seure a un dels bancs.

- **Aleshores aquests refugis eren de qualitat?**

- Aquí, a la guerra civil es van fer els primers refugis antiaeris. I, de fet, va ser un català qui més tard –a la Segona Guerra Mundial- va presentar uns plànols dels refugis que havien fet a Barcelona perquè els fessin a Gran Bretanya. Perquè allà no estaven preparats.

- **Sonava alguna sirena?**

- Quan sonava la sirena, era per avisar que s’apropaven els avions. Encara no havien arribat. I aleshores havies de córrer a posar-te en un lloc segur. La get ja estava amagada, quan arribaven les bombes. Mentre bombardejaven, les sirenes callaven. I un cop havien acabat, t’avisaven que ja havien marxat. Quan estaves corrent i tiraven una bomba cap a on tu estaves, el millor que podes fer era tirar-te a terra. Si estàs estirat i la bomba et cau a prop, et rebenta l’oïda. Però si estàs de peu, directament et mata. I si segueixes corrent, la metralla et pot tocar i t’acabes morint. I també cal tenir en compte que si tu veies l’avió descarregant sobre teu, podies estar tranquil. Perquè l’aparell seguirà volant i la bomba caurà més endavant. Si la tenies just a sobre, no corries perill. Era si veies que tirava darrere teu, que realment estaves perdut. A Barcelona venien cada dos o tres dies a bombardejar. Ho feien perquè la gent estava al front. I els soldats tenien la família a la ciutat. D’aquesta manera els atacaven psicològicament, per dir-ho d’alguna manera. Bombardejaven les seves famílies

perquè es rendissin. Les bombes podien caure a qualsevol lloc. Era atzar. Tan podia anar a La Gran via, com va passar, com podia també caure a casa nostra.

- **Va ser enderrocat algun edifici important del teu barri?**

- No recordo que cap edifici important fos enderrocat per les bombes. No van ni bombardejar l'Ajuntament ni les catedrals. El meu barri no canviava pas de la nit al dia.

- **Sabíeu el que passava al front?**

- No rebíem mai cartes del front. No arribaven. I nosaltres no teníem ràdio, de manera que no sabíem què passava. És cert que hi havia gent que tenia ràdio, i aleshores deia: "ja estan a no sé on"; "Estan a punt d'entrar a Barcelona!".

- **Teníeu productes de primera necessitat?**

- De menjar... podies anar a veure els parents pagesos i fer intercanvi de sosa, per exemple, perquè ells et donessin tres o quatre pans. De la sosa, ells en feien sabó.

- **Recordes algun tipus de repressió arribada la postguerra?**

- Durant la postguerra no podies parlar de res. No podies tocar el tema de la política perquè no sabies qui tenies al costat. Qualsevol castellà que hi havia per allà potser et denunciava. Al final de la guerra, quan el meu pare i el seu germà encara no estaven en el camp de concentració, la meva mare i la mare del meu pare van anar al sindicat del front català. Per demanar que el meu pare tornés a casa. Van comunicar que l'esperaven la seva dona i un fill de catorze anys, que era jo. Van demanar que tornessin tots dos. I per això van fer els papers i tot el que calia. Però al cap de pocs dies, va acabar la guerra. I en acabar-se la guerra, van ser portats al camp de concentració. I un dia van picar a casa. Llavors ja estaven al camp de concentració, però ni la meva mare ni la meva àvia ho sabien. Es pensaven que encara estaven en guerra. I van picar la porta cridant el meu pare i el seu germà. En castellà. La policia els venia a buscar. I van demanar on estaven. La meva mare va dir que estaven a la guerra. I van demanar a on exactament. I com que no ho sabíem, la meva mare va dir que devia estar al front, o que potser havia anat a parar a un camp de concentració. I ells ho deuriem preguntar i suposo que van verificar que no tenien cap vinculació amb la política. Però si arribaven a estar a casa aquella

nit, els hi haguessin donat una pallissa i se'ls haguessin endut. Això segur. Se'ls emportarien per matar-los.

- **Què creus que hagués passat si els republicans haguessin guanyat?**
- Si la República hagués vençut, les conseqüències haguessin sigut molt dolentes. Perquè els diners i els valors se'ls haguessin endut els republicans llestos.
- **Hi ha alguna anècdota que li agradaria explicar?**
- Quan era jove, anava amb uns amics. Devia tenir llavors onze o dotze anys. I un d'ells va dir: "mireu, un refugi". Feia anys que estava abandonat. I vam baixar les escales de mà –que eren d'aquestes enganxades a la paret- que hi conduïen. I aleshores un d'ells va dir: "pareu! No entreu. Aquí hi ha un home penjat". No sé si es va penjar, o si el van penjar. Era un refugi que estava sota les piscines de Montjuic.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 10

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Manuel Miró

Edat: 86

Any naixença: 1929

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: Sí.

Germans: 2

- **Recorda quelcom de la 2a República?**
- Recordo quan va començar la guerra. A Barcelona cada dues hores hi havia un bombardeig, ,eren els italians i alguna vegada els alemanys, sempre venien a

bombardejar. Hi havia dies que podien arribar a venir deu o dotze vegades, cada hora i mitja o dues hores sonava la sirena a les fàbriques i la gent anava cap als refugis perquè bombardejaven molt, això ho recordo molt bé.

- **El seu pare estava vinculat a la política?**

- No, el meu pare era un treballador del port i sempre va estar treballant i no es va implicar en política.

- **Era partidari de la República?**

- Sí, ell era partidari.

- **La veia com a una cosa duradora?**

- No me'n recordo gaire, però solia parlar amb els veïns sobre la República i n'era partidari.

- **De què treballava?**

- Era carreter. Ell portava un carro amb carbó per als trens, vaixells i diferents llocs.

- **Al seu barri, hi havia gent de diferents ideologies?**

- Sí. Al meu barri hi havia gent molt catòlica, 2 o 3 famílies, però mai es van ficar en res. Un cop van entrar els nacionals sempre anaven a missa.

- **Van haver-hi assassinats de gent catòlica?**

- Quan vam fer la comunió el meu germà i jo al cap d'uns dies va començar la guerra. El meu germà tenia cinc anys més que jo, jo tenia set anys, i van venir a casa meva a registrar, uns senyors amb escopetes i pistoles. Ens van cremar totes les estampes i retrats fets a la comunió, també els escapularis i s'emportaven al meu pare. Llavors va entrar un amic del treball del meu pare, en Pep, què el va reconèixer i va dir als seus companys que no era a qui buscaven, havien denunciat al meu pare i l'anaven a afusellar per anar a missa, però ell no anava.

- **Recorda algun fet sobre la vida quotidiana (ensenyament, treball, oci)?**

- Recordo que quan van entrar els nacionals ens castigaven per parlar en català, deien que parléssim castellà. Per desgràcia, hi havia nens que no sabien parlar castellà, jo sí que en sabia perquè al meu carrer vivien famílies castellanès i jo jugava amb ells. Als nens que es dirigien en català al professor els deien "tu, de

rodillas a la pared” i havien d’estar amb dos llibres a les mans i de genolls. També colpejaven a les mans amb un regle.

- **Recorda quan va començar la guerra?**

- Recordo molt els bombardejos, vaig veure coses molt impactants. A la Sagrera, al carrer Garcilaso, van caure unes bombes, cases de 3 o 4 pisos van quedar ensorrades completament i me’n recordo que hi havia una casa de la qual va quedar penjant un llit amb un home mort. També una nit quan va començar el bombardeig, i clar, la gent s’amagava als refugis, passava el tren per sobre la Meridiana on s’estava construint un túnel on entraven molt camions amb material i per treure terra i la gent baixava al túnel. Per les rampes va entrar molta aigua i es va ofegar tothom. El meu germà i jo vam anar a veure com treien els morts, una filera de gent morta s’estenia a terra, tots morts ofegats.

- **Anava a escola?**

- Sí, però com que venien a bombardejar, arribàvem al col·legi, fèiem fila índia i ens portaven al Parc del Guinardó i en comptes d’estar al col·legi estàvem sota la muntanya. Deien que allà s’estava més bé perquè damunt del parc hi havien quatre canyons, dels quals encara es conserven les bateries.

- **Algun conegut o familiar va haver d’anar a lluitar al front?**

- El germà gran va ser l’únic que es va salvar de la seva companyia, van morir tots. Ell estava a prop de l’Ebre i va ser una casualitat. Quan passaven els caces italians disparant ell estava estirat panxa amunt, i com que passaven molt a prop dels avions, va disparar per provar amb tanta bona sort que va impactar al front de l’avió i no es va estrellar. Gràcies a això li van donar un o dos mesos de permís i quan es va presentar al govern militar per tornar cap al front li van dir: “Vine demà perquè no sabem on està el teu regiment”. L’endemà va tornar i el van enviar a un altre lloc, i també li van dir que tota la seva companyia (120 soldats) havia mort creuant l’Ebre. Ell va morir fa pocs anys a França. Els diaris van portar la notícia i el van qualificar de “heròico”, ell es deia José Miró.

- **Va anar per convicció pròpia o va anar obligat?**

- No, amb la seva quinta va anar obligat. Tenia 19 o 20 anys, crec que era una quinta abans de la del Biberón.

- **Va explicar-te més sobre la guerra?**

- A mi em van portar al poble quan va començar la guerra perquè bombardejaven molt. Quan van entrar els nacionals al poble em van tornar a baixar a Barcelona en camió. Durant el viatge uns canyons van atacar el camió i jo podia sentir les bombes i les bales des de dins. Dos nois soldats que també anaven al camió em deien: “No tengas miedo chaval” i m’amagaven.
- **Es comunicava amb cartes?**
- Quan enviaven cartes no podien posar ni a on estaven. El meu pare treia el segell amb vapor i a darrera posava “Estem a tal lloc”, perquè havien acordat que ho posaria allà. Totes les cartes eren obertes per saber el que deien i per comprovar que no fossin espies.
- **Va estar en un camp de concentració?**
- Ell i els seus companys van estar a un camp de concentració a França.
- Com era la vida quotidiana a Barcelona durant la guerra?
- Recordo quan construïen els refugis. Recordo que van buidar un carrer i van baixar almenys 15 metres. Hi havia tres entrades: una al carrer Jordi de St. Jordi, Matances i Carrer Puerto Príncipe. Quan sonava la sirena la gent corria cap allà. Els bombardejos eren a totes hores, tot i que a aquest barri no van arribar a atacar, només quan venien a intentar atacar la Pegaso que fabricava bombes.
- **Quins llocs van ser destruïts per les bombes?**
- Sobretot cases a la Barceloneta i llocs com el cine Coliseum. El primer dia va bombardejar un vaixell, el Jaime I, intentant destruir una fabrica d’armament al carrer St. Joan. Des-de Montjuïc s’intentava disparar contra aquest.
- Tenien problemes per dormir amb els bombardejos?
- Si, clar. Imagina’t, estaves dormint, senties la sirena i als cinc o sis minuts senties bum bum bum, eren les bombes que queien a la Barceloneta. Ens quedàvem al llit, últimament la gent ni es movia a aquest barri. On ara hi ha la gasolinera Campsa va caure una bomba i va provocar un incendi que va durar 12 dies.
- **Se sentia segur en el barri?**

- Arriba un moment que t'acostumes. El primers dies tenia por, tremolava però després t'oblides. Els nanos sortien a jugar a la pilota en ple bombardeig, com si no fos res. Això si, quan explotaven bombes a prop t'allunyaves.
- **Sabíeu la situació al front? Com s'informaven?**
- Amb la ràdio però mai deien si reculaven només deien que guanyaven.
- **Hi havia prou subministrament de menjar?**
- No vam passar gana perquè teníem un ramat de cabres i a més a més la mare ens portava coses de l'Estraperlo. Moltes nits venia un sergent amb una camioneta i trucava a casa meva. Ell portava un sac de xuscos i la meva mare potser li pagava 50 cèntims per cada un. Però veies molts xavals que si passaven gana, alguns fins i tot es desmaiaven de la gana que tenien. La gent estava molt prima i aprofitava tot del menjar, fins i tot la pell de les taronges.
- **Com va saber que va acabar la guerra?**
- Ho van anunciar a la ràdio, me'n recordo que estava tota la família davant. "Hemos ganado la guerra, se ha terminado. Hemos derrotado a la República". L'endemà al matí la gent estava contenta i ho va celebrar, les tropes van entrar a Barcelona per la tarda. A la Plaça Maragall i el Passeig Maragall estava ple de tendes de campanya amb moros i els anàvem a veure perquè ens donaven menjar. Els republicans es van rendir abans de que arribessin els nacionals per no destruir més la ciutat, així que van entrar desfilant per la Diagonal.
- **Com era la vida quotidiana un cop va acabar la guerra?**
- Quan van entrar els nacionals vam seguir anant al col·legi però després va canviar la cosa perquè no ens deixaven parlar català. A mi no em van castigar mai però quan vaig començar a treball de mecànic, als 14 anys, i vaig anar al sindicat per donar-me d'alta un senyor em va donar una bufetada per dirigir-me a ell en català. Em va dir "No me ladres, se habla castellano". Però un senyor que havia darrera seu va dir "Si el ladra, usted rebuzna".
- **Que creu que hagués passat si hagués persistit la República?**
- Jo crec que hauria anat millor en aquell temps, vam notar la diferència. La guerra la van començar els nacionals i van canviar la cosa totalment.

Número: 11

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Marc Granja i Lluç

Edat: 83

Any naixença: 1932

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: Sí.

Germans: 1

- **Algun familiar seu era partidari de la República?**
- El meu pare era força republicà i va estar a punt d'anar a la guerra. Però no hi va anar perquè era massa gran. No sé quants anys deuria tenir en aquell moment, però es va quedar a les portes de la guerra. No hi va arribar a anar perquè els nacionals ja estaven entrant per la Diagonal quan ell sortia pel carrer Pere IV. Per això no va anar. Tota la vida va ser d'esquerres, però mai va ser una persona activista. Crec que la resta de la meva família també era republicana, però no n'estic massa segur. Estàvem tots molt allunyats els uns dels altres. La meva mare era de Castelló, però als set anys ja va venir aquí amb el seu germà. Jo vaig néixer a casa de la meva tia, però sempre he viscut al Poble Nou. I la meva filla igual. Va néixer al carrer Llacuna.
- **Recorda la guerra?**
- Quan va esclatar la guerra, jo era jovenet. Però recordo els bombardejos i tot això. I no em negaràs que aquella guerra va ser de riure. Si ara te la mires... no estaven gens preparats. Venien aquí amb quatre fusells i un avió. I la gent ja estava esgarrifada. Allà al Poble Nou, estaven buscant les Culleres. Perquè allà

feien material de guerra i el bàndol franquista ho volia destruir. A Poble Nou hi havia les Culleres, torres on feien material de guerra i Can Girona, on també feien material de guerra. I a Gràcia hi havia l'Isalde, que era on diria que feien motors d'aviació. Estava tocant al Passeig Sant Joan. I ho sé perquè tinc records de gent que deia: "Allà és on preparen els motors dels avions".

- **Vas anar a l'escola?**

- Vaig anar a l'escola. Però no ho recordo massa. Vaig anar al Centre Moral, que estava al carrer Pujades i cantonada amb el carrer Llacuna. No sé si era durant la República, però es tractava d'una escola i era on ens hi portaven. I al Carrer Antic de València ens donaven llet en pols dels americans. Ens la donaven als nens.

- **La guerra va afectar la seva vida quotidiana?**

- La meua vida va seguir igual durant la guerra. El meu pare i la meua mare estaven a casa i tot era molt tranquil. Jo seguia jugant com sempre pel carrer. I ningú proper a mi va anar a la guerra. El meu tiet va ser l'únic que es va desplaçar. Va estar molt de temps a Madrid. Això durant la postguerra. També vaig tenir un cosí que se'n va anar a França, on s'hi va estar molt de temps. Va marxar d'aquí casat per la República, però es va casar a França altra vegada perquè els matrimonis no servien perquè Franco els havia abolit. Va tornar al cap de molts anys. Era una persona molt posada en la República. Era molt més gran que jo. I va haver de marxar perquè la cosa anava molt malament. No va ser fins al cap de trenta o quaranta anys, que va tornar. I llavors ja no hi havia res a fer.

- **Com va viure, la població, aquesta guerra?**

- La gent vivia molt malament, la guerra. La vam passar més puta que l'hòstia. Tot el tema dels racionaments i tot plegat. El fet que no hi havia tiberi... l'única cosa que va anar bé va ser la feina. Va començar a haver llocs de treball. Jo vaig començar a treballar als tretze anys i no hi havia cap interrupció. Plegaves avui de la feina, i començaves l'endemà en una altra. No com avui en dia. I va ser perquè hi havia feina, que un munt de gent de fora va venir cap aquí. Era l'únic lloc on podien guanyar-se la vida. I a Catalunya va haver molta feina. Tenint en

compte que també va haver el boom de l'edificació durant l'època franquista. No és que li ho haguem d'agrair al "sopes aquell" [Franco], però és cert que la gent que venia aquí podia guanyar-se la vida. Treballant, és clar.

- **Recordes els bombardejos?**

- És clar que recordo els bombardejos. Venien tres avions i tot déu ja estava acollonit. Quan venien els bombardejos, m'agafaven i anàvem a baix per posar-nos a la paret mestra. Les sirenes eren com les de Can Felip anunciant als treballadors que era l'hora de treballar. Si fins i tot he arribat a sentir que un hidroavió va aterrar al moll i ningú se'n va adonar fins que va tornar a alçar el vol. Això ja no t'ho puc assegurar, perquè m'ho van dir. Però fixa't si estaven mal preparats, que no sabien ni d'on havia sortit. Pots comptar que l'hidroavió aquell va complir amb la seva feina d'espia. Però les bateries de Montjuic i les de Vallcarca estaven alerta. Tiraven quatre tirs i ja està. El meu barri el van bombardejar, perquè ja t'he dit que buscaven les Culleres, el Can Torres... però no van fer molt de mal. No van trencar gairebé cap edifici. Alguna bomba en va fer saltar pels aires. Però no massa. Si es veu que les bombes les tiraven amb la mà. I allà al carrer Lull, davant de casa de la meva tia va caure una bomba que no va explotar. Si ho hagués fet, la casa hagués anat enlaire. Buscaven els llocs on fabricaven armament, però no tenien ni idea d'on eren. Les tiraven a ull. No tenia problemes per dormir. Si és que anaves cansat del dia, així que foties la mona tan tranquil·lament. I al final de la guerra, quan senties les sirenes ja ningú en feia cas. Seguien dormint. Si havia de passar-los res, que passés. Al principi sí. Recordo que el meu pare i la meva mare em portaven a la porteria, on deien que hi havia la paret mestra. I ara que ho penses, ho trobes una tonteria. Perquè si hagués caigut una bomba, haguéssim quedat tots enterrats. I les llums les tancàvem. Això per descomptat. Ho fèiem perquè els avions no ens veiessin com un blanc. Però, a part d'això, ens posàvem a dormir i no hi havia qui s'aixequés del llit. No duraven gaire, els bombardejos. Passaven de llarg de seguida. No eren massa sovint, tampoc. Tenien els dies i les hores. Deies: "ara bé el de les deu".

- **Teníeu ràdio?**

- De ràdio no en teníem, a casa. Què coi! Algú escoltava ràdio Andorra, enganxant el cable. Però nosaltres, res. És com quan pregunten si teníem tele. Com volen que tinguéssim tele, si no teníem ni ràdio. Per això no sabíem el que passava en el front. La ràdio nacional deia el que l'interessava que sentíssis. Per escoltar la ràdio Andorra, podies fer una excursió. Costava molt agafar-la.
- **Vau passar gana, durant la guerra?**
- Durant la guerra, les vam passar molt putes. Però de gana, afortunadament no n'he passat. El meu pare i la meva mare es van preocupar d'anar a fora per comprar coses. El meu pare treballava al matadero. No és que portés carn, però portava el que eren els cayos. Portava coses d'aquestes. Jo de gana, no n'he passat. L'única cosa que d'això, era el pa. Era una cosa que no es podia menjar, i no s'ho fotien ni les gallines. Era horrorós. Segonet, segonet, segonet.
- **Com vas saber que la guerra havia acabat?**
- Vaig assabentar-me de la fi de la guerra perquè van entrar per la Diagonal. No els vam anar a rebre. El meu pare no va lluitar ni per uns, ni pels altres. Però es va assabentar de que la guerra havia acabat, que la República s'havia rendit i que els que havien lluitat en nom seu estaven a França. Ens en vam assabentar així. Després es va anar normalitzant una miqueta. Es van obrir les escoles... el català, per descomptat, el van eliminar. Tot era en castellà. Si anaves a algun lloc i parlaves català, no et fotien ni cas. Però a casa el vam seguir parlant, el català. No van poder evitar que es parlés el català dins de les cases. Tot va continuar normal. El que passa, és que en venir tanta gent de fora... va posar-se de moda el castellà. I a les escoles, creu i ratlla. Tot el que he estudiat, ha estat en castellà. Això per descomptat. I ara, compro el diari en castellà. No és que tingui cap problema amb el català, però és que amb el castellà no m'he de concentrar tant per entendre el que hi diu. He de pensar què és el que hi posa, si és en català. En castellà, llegeixo més ràpid i no tinc problemes. Però el català, no l'escric. Si és que, a més, per què hauria d'escrivir en català? Si fotria cada disbarat, que no l'entendria ni un anglès. Però a mi m'és completament igual raonar amb una o altra llengua. Després estan aquells que fa seixanta anys que estan aquí, i encara no parlen català. Aquests sí que són cabuts.

Número: 12

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Maria Escorcell i Giner

Edat: 86

Any naixença: 1929

Lloc naixença: Eixample, Barcelona.

Sempre hi ha viscut?: Sí.

Germans: 2

- **És filla única?**
- No. Nosaltres érem tres, però el gran ens el van afusellar. I d'aquí ve la meva ràbia. No ho he paït. Tenia set anys, i encara no ho he paït. La mort del meu germà em va fer molt mal, molt. I l'altre germà ha mort ara, als 96 anys. Ell sí que sabia de la guerra, perquè la va fer. Tenia tretze anys més que jo, així que ho hem parlat molt. Va estar al front tota la guerra i no va disparar mai cap tret. Ho va dir a la meva mare quan se'n va anar. Va dir: "mare, no dispararé cap tiro". I no ho va fer. Va anar a la batalla de l'Ebre i a les coses més grosses i no va disparar mai.
- **Et vas anar informant de com estava la República en aquella època? Quina opinió en tenies al respecte?**
- La República estava molt bé. El meu pare era republicà. El que passa és que no la van deixar, malgrat que tampoc estava tan ben muntada. Era massa "bananera". Més amb el cor que amb el cap.
- **El teu pare veia la República com un govern que pogués durar?**
- El meu pare n'era un convençut. Jo crec que anava massa bé. Coses que després he sabut- potser no vénen al cas- és que la República va anar molt bé a Catalunya. Es van muntar unes fàbriques, tot funcionava a la perfecció i això va

fer que la resta d'Europa s'espantés. Es van espantar amb la idea de que allò agafés la forma de l'anarquisme. El comunisme o el que fos ja en deien anarquisme. I aquí va venir la gran emissió que va tenir Franco, perquè va sorgir d'aquesta por. Va anar massa bé.

- **Franco també tenia molta implicació internacional, mentre que la República no sé fins a quin punt podia ser ajudada pels demés països.**

- No la van ajudar. Van venir una mica eixelebrats. Fins i tot venien d'Estats Units. Però no era una força, mentre que en Franco tenia tots els diners. Nosaltres érem anarquistes. Vivíem la vida, per dir-ho d'alguna manera. I ell no.

- **En general, la tendència de la teva família sempre ha estat a favor de les esquerres?**

- Sempre ha sigut d'esquerres. Totalment.

- **I estaven participant en sindicats?**

- No. Mai van participar en res. Era de convicció i forma de fer, però no. No érem revolucionaris, en absolut.

- **Recordes com era la vida quotidiana de quan eres petita?**

- Per a mi era molt maca. Tenia dos germans, que tenien tretze i quinze anys més que jo. Ho sigui que eren uns nois joves i molt macos. Totes les noies del barri em mimaven. Però no per a mi, sinó pels meus germans. Tot era molt maco, molt.

- **I fins el moment que va haver de marxar el teu germà, com ho vas viure tot això?**

- El 18 de juliol el recordo com si fos ara. Jo de petita me n'anava sempre de casa. Però de molt petita. Agafava de dematí la porta i no tornava fins al vespre. Els tenia desesperats. Llavors em tenien molt lligada. I quan va arribar el 19 de juliol, jo recordo molt bé els soldats anant pel carrer amb cavalls. I per a mi era una festa major. I si a més ningú em deia res... a casa meva anava per lliure, feia el que em donés la gana i ningú es posava amb mi. Recordo un d'aquells dies en que tothom anava amb les armes, hi havia tirotejos i no podies sortir gaire al carrer perquè era perillós. Jo era molt curta de vista. Vaig néixer molt curta de vista i ningú ho sabia, ni els meus pares ni jo mateixa. Hi havia una fàbrica molt gran, on un milicià estava amb un fusell mirant i mirant. I

jo no veia res, així que em vaig posar a darrere seu per saber què mirava. Es va girar, em va agafar pel coll i, sense tocar de peus a terra, em va entrar en una habitació de la botiga –eren carboners- i em va tirar al primer llit que va trobar. Al cap d’una hora encara estava quieta de la por. No en van saber res, a casa meva. Mira si em tenien lliure. Després, el meu pare era del parer que havia de ser conscient del moment que vivíem. Que rea molt greu. Per això em va portar a veure, per exemple, a convents. I davant del convent, el meu pare posava un llapis i em deia: “veus, aquesta bala ha sortit d’aquella església. Ho sigui que els capellans també han tirat tiros”. Però també tenia altres impressions dolentes. Van matar a un capellà del barri. El van perseguir i al final el van crivellar. Jo ho vaig veure, i no em va agradar gens. Per altra banda, doncs, els rojos també van fer de les seves. El que passa és que els rojos van fer una cosa molt mal feta. El 18 de juliol van obrir les presons i en va sortir tothom. Va ser la cosa més mal feta que van fer, obrir les presons i donar-los armes. Llavors van venir totes les venjances.

- **Vas viure molt de prop l’inici del conflicte?**

- Sí. Tenia uns amics de la meva edat, que eren italians, i un vespre que estàvem amb uns veïns amb els que teníem molta confiança prenent la fresca, perquè era a l’estiu, va parar un d’aquells cotxes tan quadrats i tan rectes. Van baixar quatre homes, i després en van pujar cinc. L’endemà el pare dels meus amics estava mort a l’Hospital de Sant Pau, que era on els afusellaven. Encara en recordo el seu cognom.

- **Qui del teu entorn va haver de lluitar?**

- El meu germà gran estava fent la mili. Estava a Calatellut. Però no va lluitar perquè el 18 de juliol va començar la guerra i el van afusellar el 16 d’agost. No va tenir temps de fer res. I el van afusellar per català. Bé, tenia tota una explicació. El meu germà estava a Saragossa i el capità era català (era de Barcelona). Els soldats de primera portaven un distintiu, i tots els catalans en portaven. En deien soldats de primera. I hi havia un tinent molt lleig - escarransit i tot- i es veu que es dedicaven a prendre-li les novies. I li van fer passar la punyeta l’any de la mili. Quan va venir la guerra, van ascendir el capità i el van enviar a Saragossa, mentre que el tinent va ser capità i es va quedar

allà. Nosaltres vivíem al carrer Girona, i aquest carrer dóna a la roda de Sant Pere. És allà on hi ha l'estàtua de Rafael de Casanovas. I allà, em sembla que era per maig, van fer un homenatge al Macià. En aquell moment no es donaven permisos als soldats, però en aquella ocasió sí que ho van fer. Permís per aquells soldats que volguessin assistir al funeral. Van venir tots els de Barcelona, com era evident. I els van matar a tots. Els van portar a Saragossa, on els hi van fer un consell de guerra ràpid i després els van afusellar. Tots el que havien vingut a Barcelona. I això era perquè estava rabiós amb ells, això el meu germà ho explicava. I com gaudien, fent-li la punyeta. Tenien les esquenes cobertes pel capità, doncs podien fer el que volguessin.

- **Llavors el teu germà no va arribar a lluitar?**

- No va anar a la guerra. Ens va enviar una carta dient que no ens preocupéssim, perquè ell a la guerra no hi aniria. La carta que ens va enviar la Creu Roja no deia que l'havien afusellat, però vam entendre que el missatge era que l'havien afusellat. I això va fer que anés contra els altres, contra els de dretes. I encara mantinc aquesta posició. Va ser massa dur. Llavors el meu germà petit també va ser militaritzat. El meu pare, quan va venir la guerra, com que teníem carbó, un veí el va col·locar com a cos de tren. Era mecànic. Arreglaven trens, però aleshores arreglaven cotxes i també van fer allò de reforçar cotxes. Van voler blindar-los, i llavors pesaven tant que no podien funcionar. Pesaven massa. Hi havia molta ignorància. El meu pare va ser militar sent ja gran. Tenia cinquanta-cinc anys. I més tard van venir els bombardejos i, un cop acabada la guerra, els registres.

- **Com va viure els bombardejos?**

- Molt malament. Es van fer refugis, però pots comptar quins refugis. La meva mare no hi va voler anar mai. No hi vaig anar mai, amb la meva mare. Sempre ens vam quedar a casa. Hi havia, per exemple, una casa que tenia sis pisos a la cantonada del carrer. I anaven allà. Quan hi havia un bombardeig, anaven als baixos d'aquella casa.

- **I en el metro no hi havia refugis?**

- No n'hi havia, de metro, per a la vora. Nosaltres vivíem a l'Hospitalet de Sant Pau, i el metro que quedava més a prop era el que hi havia a la plaça del carrer

Marina, on hi ha el tanatori. Allà teníem el metro. Aquella Barcelona no té res a veure amb la d'ara. No us ho podeu imaginar. És tot tan diferent... era un poble. No teníem res. La casa del barri on hi havia ascensor era la casa dels rics. Tots els demés anàvem a peu. Encara recordo que volia jugar amb un cosí meu al pati, però no ens deixaven perquè deien que podia venir algun tiro. I nosaltres dèiem: "No. Quan vingui la bala, no us preocupeu que ja ens amagarem".

- **I un cop va acabar la guerra, com va quedar afectada la ciutat?**
- Va ser pitjor cada vegada. En comptes d'anar cap amunt, vam anar cap avall. El que recordo és la gent que marxava. Aquí hi havia dos carrers que anaven plens de gent, tot just pocs dies abans d'acabar-se la guerra. Era quan ja estaven a València. Marxaven d'una manera... carregats amb matalassos i una bicicleta, per exemple, anaven cap a França. Amb patinets, amb carros... cap a França. Una amiga nostra se'n va anar embarassada, i va tenir la criatura pel camí. I va arribar a França caminant. Hi arribaven. El més sorprenent és que ho aconseguien. I el meu pare va ser un dels que se'n va anar. Tenia por perquè com que l'havien fet militar... ell no havia anat ni al servei militar, perquè havia tret el número alt o no sé com en deien. Abans, a partir de cert número no anaven a la guerra, i altres també que pagaven i se'n lliuraven. No va anar a la mili, però amb el vestit de militar va tenir pànic. Volia que marxéssim, i la meua mare no. El meu pare volia emportar-se'm, però ella deia que no. Va ser traumàtic.
- **Un cop va saber que estàveu a punt de perdre la guerra, sabíeu que podria tenir alguna repercussió?**
- Mira. A mi sempre m'han agradat molt els llibres. I davant de casa meua, un dia estava ple de llibres. Tothom va treure els llibres. Se'ls va treure de casa per por. I llavors van venir. Va ser molt traumàtic, això.
- **Però sempre us va quedar aquí?**
- Nosaltres, sempre. Bé, jo i la meua mare. El meu germà era a la guerra, i el meu pare va anar després a un camp de concentració. Va ser molt desagradable. Van obrir tots els magatzems, de fet una dona va caure en una bassa d'oli i es va morir. Anava la gent amb llençols carregats d'arròs que arrossegaven per

terra i per això se'ls obria i l'escampaven per tot arreu. Tot un drama. Això va ser quan van entrar els nacionals. L'entrada dels nacionals també va ser horrorosa. Perquè van entrar pel 2 de maig. Es van estar allà durant hores, borratxos tots i amb una pudor que feien. Hi havia una por... la gent amagava les noies. Però no van fer res. Anaven tan borratxos que no van poder fer res. I van estar tot el dia allà, però molt abandonats. No entrava una tropa triomfal. Va ser un desastre. Els soldats anaven armats, estaven formats... però va ser horrorós. Quan es va fer fosc, cadascú se'n va anar pel seu compte. No va ser res organitzat. Un desastre. Els últims dies de la guerra hi havia un ministre de Franco que ens deia de tot: "*borregos, ignorantes, burros*". I bramava i tot. Això per la ràdio. Va ser molt lleig, tot plegat. No com el que es veu a les pel·lícules, en que els americans entren amb les banderes... tot va ser humiliant, però ells també van ser humiliats. I després van venir les denúncies. Jo tenia un tiet que era guàrdia civil, i era més bona persona... quan havia de fer una batuda, els seus fills els avisaven abans. "El meu pare demà farà una redada". Doncs els rojos el van posar a la presó, i després també els nacionals. Ho sigui que li va tocar a tothom. I aleshores va començar l'*estraperlo* i hi havia molta misèria. La República va fer diners, va fer moneda. I és clar, quan van entrar els nacionals la van haver d'abolir. I no teníem ni un duro. Nosaltres teníem cinc-centes pessetes. Ja em diràs si amb això fèiem alguna cosa. Però a la meva família hi havia de tots dos colors. Estaven els d'extrema-esquerra i els d'extrema-dreta. Però ens vam ajudar entre tots. Perquè un cosí que era quasi capellà estava a casa d'un familiar que era molt d'esquerres, però tot i així l'amagava. El meu tiet tenia una impremta al Passeig de Sant Joan. Tenia tres fills, i el petit es va enamorar d'una treballadora. I els meus tiets, que eren molt rics, no ho volien. Ells feien els missals amb or. I aquest or el van portar a casa meva. El vam amagar posant una tona de carbó a sobre. Això perquè quedi clar que tots teníem maneres diferents de pensar, però en el fons ens estimàvem molt. Fóssim com fóssim. Al meu tiet el van trucar preguntant si sabia on era el senyor Duran, i ell mateix va dir que acabava de marxar cap a França. I llavors se'n va anar. I a on va anar? A casa de la novia del fill. Els hi va dir: "No tinc lloc on anar i m'estan buscant". Tenien un jardí, on van retirar unes plantes que hi

havia i li van fer un quartet amb una petita finestra i allà s'hi va estar set mesos. Els germans eren paletes, per això li van construir l'amagatall. Al cap de set mesos va començar a sortir una mica. I el seu pis el van escorcollar a fons i tot plegat. L'haguessin matat. Però el meu tiet va tenir aquesta idea. Va anar a demanar ajuda a aquella noia tan "menyspreada". Si no l'haguessin acollit s'hagués acabat tot. Quan es va acabar la guerra li van regalar un brillant i la pobre noia – que era molt senzilla i sempre ho va ser- va dir que s'havien oblidat de regalar-li una *piana* per aguantar el brillant, perquè li queia el braç de tan gros que era. Així doncs, un dels meus cosins havia d'aguantar que anessin a casa seva els amics del capellà – que no era ben bé capellà, perquè estava casat, però era molt religiós i deia missa- i un anarquista havia d'aguantar una missa. La meva família era molt peculiar, perquè a més ho vivien molt allò que eren. El meu tiet era molt religiós, i els seus fills també; i a casa meva el meu pare era molt ateu, i nosaltres també ho érem. No hi havia un entremig entre una posició i l'altra. Però si algú necessitava ajuda, se l'ajudava sense que importés com fos. En el fons ens estimàvem molt. I ningú va canviar de parer. Els republicans van continuar sent republicans i els catòlics sent catòlics.

- **Recordes com era l'escola un cop Franco va pujar al poder?**
- L'escola? Jo no hi anava. A casa meva no m'hi van deixar anar. Però sé que cada dia s'havia de cantar el *cara al sol* i dir missa a tots els col·legis. Absolutament a tots. No importava que no fossin religiosos. S'havia de resar un *pare nostre* i cantar el *cara al sol*. Però va durar poc temps. Tot això es va anar afluixant. Però el que no es va afluixar va ser la misèria. Llavors va sortir l'*estraperlo*, que eren els mateixos militars, que venien al preu que volien. Tot era molt trist i molt pobre. Els capellans van sortir com... o sé d'on van treure una quantitat així de capellans, perquè n'havien matat molts. Hi ha una pel·lícula que vaig veure que es diu "La prima Angelica". És de riure, però jo vaig plorar durant tota la pel·lícula. Era tan semblant a la meva vida, al que havia passat i a com havia anat... el que recollia una llesca de pa, la repartia entre tots. Fossin de dretes o d'esquerres. Perquè no teníem menjar, i ens el repartíem com podíem. Hi havia un que es deia Carlitos -el petit de la colla- que sempre s'enduia la

millor part. Perquè era el més petit. Molta misèria. Tots amb espadenyes al col·legi, tots mal vestits... a mi em van fer un vestit d'una cortina. No hi havia diners. Hi havia tan poc mitjà de transport... només hi havia d'autobús el 4 i el 5, i la gent anava penjada de les finestres.

- **Ho sigui que no es preocupaven massa de millorar la situació civil?**
- No. Però això sí, les misses cada diumenge. Resar, les comunions i els toros van tenir un auge increïble. Ni els toros ni la caça es feien aquí, però es va recuperar i va tenir molta popularitat. Ho va imposar Franco.
- **Si hagués hagut el cas de que hagués pogut mantenir-se la República, com creus que hauria estat la situació general fins ara?**
- Amb la República hi havia llibertat. Les noies mateixes entraven i sortien amb llibertat. La dona era lliure, però quan van arribar ells es va acabar. El *espíritu nacional* era el més important, i una noia no podia anar sola. Es va endarrerir tot allò que la República havia aportat, van acabar amb l'avenç. Als col·legis, les nenes estaven separades dels nens. Durant la República anaven tots junts; amb Franco ja no. Ni s'ensenyava història de Catalunya ni res d'això. Tot era religió, història de la religió o història del temps de Juana la Loca. Actualitat, cap. Era una dictadura forta. El meu pare era molt especial. Portava unes fotografies - que mai vaig saber qui les hi donava- dels camps de concentració dels alemanys. Jo sempre vaig estar molt assabentada del que passava en el moment. El meu pare sempre em va informar molt de tot el que estava passant. Tots aquells esquelets, morts... la gent ho veia en el cinema i es desmaiava. Però jo ja ho havia vist sempre. I encara recordo un dia en que el meu pare i el meu tiet estaven a la botiga. El meu tiet li deia al meu pare que Hitler era un enviat de Déu; el meu pare deia que era un boig. Van estar una hora discutint del mateix. I al final va resultar que el meu pare era qui tenia raó. De gana i necessitat en va haver tanta o més que durant la guerra. No arribava res. El militar i el capellà es van fer els amos, i el poble no existia. Van començar a canviar una mica les coses cap a l'any 1955, quan en Franco es va començar a vendre les bases. Aleshores va anar millor. Però llavors la gent només volia gastar i anar de vacances. De política ja no se'n parlava. Durant la República hi havia molts cors i molts centres d'excursionistes. I la gent hi anava, cantava... a

tots els barris n'hi havia algun. Però amb Franco van desaparèixer de seguida. Tot tancat. I el jovent va quedar perdut. Va esborrar tota la cultura. I jo he passat molts anys creient que només havia esborrat la cultura catalana, però no. Per allà on passava Franco, esborrava. D'això me n'he assabentat després. Els mestres estaven agafats, i els col·legis havien de demostrar que abans de la guerra ensenyaven religió. Si aquell col·legi no ensenyava religió abans de la guerra, el tancaven. La gent culta va marxar.

- **I el català es va mantenir a les cases?**

- El català va ser prohibit i molt perseguit. Però el català el vam mantenir nosaltres. A casa nostra recordo que va venir un senyor a posar un cartell en el que hi deia: "*prohibido hablar catalán*". El meu pare va quedar-se mirant el senyor i, un cop va creuar el carrer, va estripar-lo. El català no es va poder eliminar. És cert que a les cases riques parlaven el castellà perquè era "*más fino*". Fins i tot dins de la meua família va haver un temps en que es parlava castellà. Però després es va anar perdent mica en mica. Ha sigut el poble qui ha mantingut el català. Al col·legi, ni una paraula en català. Tot en castellà. Molts capellans van haver de deixar de dir missa perquè ja eren grans i no sabien parlar bé el castellà. Tot el que s'havia avançat va desaparèixer en tres mesos. I menjar no hi havia, però després de la guerra – deuria ser entre l'any 40 i 45- a l'Hospital de Sant Pau donaven llet pels nadons. Hi havia una cua que semblava infinita... jo estava a casa i no em deixaven sortir gaire, però jo vaig veure morir dues criatures. Dues criatures mortes de gana. Com que no tenien res per donar-los acabaven morint en aquella cua. Tot va ser un drama, i va durar els seus anys. Mica en mica va anar canviant... però sempre estava present. A mi, deuria ser per allà l'any 60, em van posar una multa a la botiga perquè tenia tots els rètols de les carns- tots menys un, que era el pit de la gallina. I em van fer pagar per això. Una multa per un cartell. Quan entrava un inspector, que n'estava ple, ja sabies que te l'havies carregat. Et queia fos com fos, un cop entrava. I això va durar anys. I cada dissabte havíem de portar un paquet de carn a l'inspector primer del barri. Allò que et demanava: un filet, que era el tall més car; un tall rodó... li ho havies de portar. El que ell volgués. Això va durar fins a gairebé l'any 60. Aquí, durant la República i havia el *Montesori*, que era

un sistema que s'estudiava el que passava en el moment. Era un sistema molt bo, on no hi havia molts llibres, així que estudiaven els diaris i allò que succeïa. Però aquests mestres van anar tots a la presó. Veies els mestres vagant pel barri, penjats. Un home que tenia aquell potencial, acomiadat. Sinó, anaven a la presó. La postguerra va ser molt dura.

- **Tothom compartia aquesta opinió?**
- El meu marit tenia la mateixa edat que jo. Però ell va viure una altra guerra. No té res a veure la guerra que va viure ell, que la que vaig viure jo. Ell només deia que no tenien pa i que durant la guerra va passar molta gana. Però realment no tenia consciència del que era la guerra. Les seves germanes grans és cert que van estar amagades quan van venir els nacionals i van estar tres mesos amagades perquè deien que serien robades i violades. I pel que fa a mi, en canvi, els meus pares ni s'adonaven que estava a casa. Com que un dels meus germans havia mort i l'altre estava a la guerra... era l'època més feliç de la meua vida, perquè entrava i sortia amb una llibertat absoluta i inclús cuidava de mi.
- **El seu pare estava en un camp de concentració, doncs?**
- Me'n recordo que una vegada estàvem cinc nenes jugant al carrer quan una dona va passar pel nostre costat i va dir: "quina pena. Cinc nenes, i totes sense pare". Era després de la guerra, perquè tots estaven en camps de concentració. Imagina't el que fèiem, si no teníem pare. Perquè n'hi ha que van trigar quatre o cinc anys en tornar. Què havíem de fer? Passar gana. Per això al barri ens ajudàvem per repartir el menjar. Hi havia molta unió entre nosaltres, i com que tots érem canalla quan tenies menjar el reparties entre els altres nens. Hi havia molta solidaritat, encara que potser era perquè es tractava d'un barri molt d'esquerres. Els anys de la postguerra van ser sens dubte molt pitjors que els de la guerra. Hi havia més gana. Anava la gent als pobles per anar a buscar menjar i la policia els parava a mig camí. Feia parar el tren hi ho requisava tot. Per això la gent quedava amb la família i d'aquí fins a tal punt del trajecte tiraven els sacs per la finestra.
- **Un germà seu havia anat a la guerra. Li va explicar res?**

- El meu germà petit, va estar a la batalla de l'Ebre. Em va explicar que no tenien armes, ni res. Els disparaven sense parar i ells no tenien res. I un desordre... els militars van anar tots a la dreta. Aquí no n'hi havia. No es podia guanyar, aquesta guerra. Aquí teníem gent amb bona fe i ganes de tot, però les instruccions eren molt confuses. Un cop acabada la guerra, el meu germà el van allistar a la mili. Com que no l'havia feta degut a la guerra, la va haver de fer. I així va passar potser cinc anys fora de casa. Sense permisos per poder viatjar, sense menjar...
- **Amb la postguerra va haver algun tipus de repressió cultural?**
- Entrant als anys 1955, aquells cors que havia mencionat abans havien desaparegut. Però el que va començar van ser les hores extres. El meu pare va dir que les hores extres eren la ruïna de la cultura. Perquè entraven els homes a la set del dematí i sortien a les dotze de la nit. No guanyaven res, de jornal. Però les hores anaven a l'alça. De sol a sol treballant, així es va acabar la cultura. I després va venir el vendre parcel·les a terminis. La gent es comprava un petit terreny, però llavors faltava el cotxe. Feien més hores per tenir el cotxe. I quan tenien totes dues coses, no tenien moments per aprofitar-ho. Perquè només tenien els diumenges. Agafaven el cotxe i anaven al seu terreny, perquè no era més que una cosa molt petita i res de l'altre món. Però igualment eren d'allò més feliços. I la gent també venia cada vegada més des de fora cap a Barcelona, degut a la propaganda que deia que s'hi vivia d'allò més bé. El meu pare em va portar una vegada a l'Estació de França i venien a cents, les persones, a Barcelona. Sense casa, i sense res. Venien del sud, d'Andalusia, Murcia... i es van fer les barraques dels barris baixos. Gent que vivia malament, però que venien com tots a fer hores. I no per comprar-se un pis i viure bé, sinó per comprar-se com els demés un terreny i un cotxe. I era induït clarament per la gent de dalt. No es llegia ni el diari, ni tampoc deien gran cosa a la ràdio.
- **I repressió de llibertat?**

- Tinc un tiet que s'havia divorciat i tornat a casar. Però quan va arribar Franco, el divorci va quedar anul·lat. I llavors van tornar a estar casats amb la parella d'abans. El meu tiet va tornar a quedar casat amb la seva ex-dona i la meua tieta una soltera mare de tres fills. Al cap de molts anys es van poder tornar a casar. La seva filla, un cop morts els seus pares, em va trucar per preguntar-me sobre la seva família. Perquè era tan complicat tot plegat, era una família completament descomposta. Tampoc hi havia avortaments, degut a que hi havia una mortaldat molt alta. Noies que avortaven, i eren avortaments mal fets que acabaven matant a aquestes noies. I com que estava prohibit, no podies anar a l'hospital per una infecció perquè aleshores sabien que havies avortat. Les dones anaven a França per avortar i tornaven amb una infecció que les matava. Una dona que coneixia va anar a l'hospital malgrat el risc i la van tenir tancada i li van donar tal pallissa, que mai la va oblidar. Les martiritzaven. I tot això va començar el 39. Tot era pecat.

- **Hi havia alguna manera d'aconseguir menjar?**

- Una cosa que fèiem molt per alimentar-nos, ja que hi havia tanta escassetat d'aliments, era aprofitar-ho absolutament tot. Recordo que un dia podíem menjar patata, i el següent en menjàvem les pells; com també els pèsols, que no només en menjaven el pèsol sinó també la part dura de la planta. I el menjar del racionament era tan dolent, que moltes vegades –encara que passava una gana espantosa- vaig decidir no menjar. Preferia passar gana que emportar-me allò amb la boca. I és que recordo que en una ocasió vaig agafar un tros de pa d'aquests que donaven i el vaig tirar en un dels cànners on abans hi havíem guardat oli, en el jardí. I me'n vaig oblidar completament. Van passar mínim deu anys, abans no ho tornés a trobar. I aquell pa seguia igual de tou, ni estava dur ni s'havia desfet. Estava com sempre.

- **Hi ha alguna anècdota que li agradaria explicar?**

1. Quan et creuaves amb un capellà, li havies de besar la mà. I com que n'hi havia tants, et passaves el dia petonejant-los. I la sensació que vaig tenir era que els capellans eren molt alts. I no era que fossin alts, perquè potser sent canalla els veus més des de baix, però era realment perquè eren poderosos.

I després es van cansar de tirar petons i t'apartaven per seguir caminant. Jo sempre he estat molt en contra de la religió, sempre he pensat que l'únic pretext que té és enganyar a la gent.

2. Jo, com ja us he explicat, havia estat sempre una persona que vivia molt feliç. Massa i tot, i per això el meu pare deia que no tenia ni idea del que estava passant. Que no n'era conscient. I la veritat és que vaig començar a ser-ho quan una vegada vaig veure una dona agenollada al carrer, amb un mocador al cap. Cridava, plorava i gemegava com una desesperada. I als seus braços sostenia la seva filla morta. Va ser aleshores quan vaig veure tot amb uns altres ulls, quan vaig tocar definitivament de peus a terra.
3. Una vegada vaig arribar a casa i vaig veure que hi havia el pa a la cuina. Em vaig menjar una llesca de pa i la vaig sucocar amb una barreja de llet amb pols dels americans i oli com a mantega. I me la vaig menjar tota sencera. I vaig gaudir tant. Però quan va arribar la meua mare, em va renyar molt enfadada. Aquella llesca de pa era el menjar de tota la setmana, i jo me l'havia cruspit en menys d'un dia.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 13

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Maria Gascó Ribó

Edat: 83

Any naixença: 1932

Lloc naixença: Sagrera

Sempre hi ha viscut?: es va mudar a Horta.

Germans: Filla única

- **Pot parlar una mica sobre la seva família?**
- El meu avi va tenir tres dones i, per tant, el meu pare va arribar a tenir catorze o quinze germans. Va anar tenint fills amb totes les dones, i el meu pare va ser un dels fills de l'última dona. A més, era un dels petits. Va ser el penúltim, crec. I a la majoria dels seus germans ni els coneixia. Sempre em deia que els tractava de vostè.
- **Recorda res de la Segona República?**
- De la República no en sentia més que avantatges. El meu pare sempre en parlava bé. Deia que mentre visqués, votaria a la República. El meu pare treballava a una fàbrica de roba, però després es va quedar sense feina i vam estar un temps que vivíem com podíem. I la meva mare, quan ja governava Franco, sempre que sentia el meu pare lloant la República, deia: "calla, calla. Que anaves amb espartenyas i a més no portaves ni uns pantalons de llana. Havies d'anar amb pantalons de mecànic". Però ell era feliç així. La meva mare mai va ser de política, i per això sempre li recordava com n'havien de sigut de pobres quan governaven les esquerres. "Perquè amb Franco -deia ella- almenys has pogut comprar-te un tratge i anar amb sabates". La meva mare, com el meu pare, no era gens religiosa. Però tampoc va anar mai en contra de l'Església.
- I de la guerra?
- Quan va estallar la guerra era molt petita. Però encara recordo que li deia a la meva mare: "si vols aniré jo al servei social a buscar el menjar". Com que a ella li feia vergonya, hi anava jo. Allà el que et donaven una escudella barrejada, que semblava un suc. Però ella sempre deia que no hi volia anar. Després, com que no teníem pa ni res que menjar, passàvem gana. Només menjàvem farinetes: per sopar i per dinar. No teníem res més.
- Bombardejaven, allà on vivien?
- Quan hi havia bombardejos, recordo que anàvem allà a la Font de Marcelino. Hi havia un refugi, i quan bombardejaven era el lloc on tothom i anava. Era una

mina. Ens posàvem allà dins. Després, recordo que els de Sant Andreu venien a casa meva a dormir. Perquè allà on ells estaven era més perillós, ja que hi havia guàrdies civils. No em deien mai què havia de fer, o com havia d'actuar quan sonaven les sirenes. El meu pare m'agafava a coll i em portava. I la veritat és que mai vaig tenir problemes per dormir, com tampoc ara els tinc. M'estirava en aquells llits tan alts, i dormia tan tranquil·la. És cert que estàvem sota l'amenaça constant de les bombes, però sent una nena una és molt inconscient. Jo jugava al carrer, com tots els altres nens. Anàvem a la riera. Dèiem: "mare, me'n vaig a la riera i torno". I els nostres pares ens ho consentien. Què havíem de fer sinó? De fet, abans hi havia una espècie de carro elèctric. Una carretilla d'aquestes que porta un home, però que ja tenia unes palanques per moure's més àgil (per tirar cap endavant o endarrere). I nosaltres, els nens, encara pujàvem a aquestes carretes quan el conductor no ens veia. Ens assèiem sense dir res, i quan se n'adonava baixava i ens feia fora. El que feia la canalla. No pensàvem mai en la guerra. Ens sentíem segurs. Jugàvem i ja està. Teníem una il·lusió que semblava que no acabaria mai.

- Quina opinió tenia el teu pare sobre la dictadura?
- El meu pare no podia veure els capellans perquè, un cop estava ja en el camp de concentració, sempre li preguntaven quants havia mort. I durant la guerra, el meu pare enviava cartes a la meva mare. Recordo que ella les rebia de tant en tant. I la premsa no en deia mai res, del front. O almenys nosaltres no ens assabentàvem. Ningú tenia ràdio. I quan va arribar Franco, no feien més que lloances al *caudillo*. "España se nos moría a golpes de martillo y Dios mandó salvar a Franco, nuestro *caudillo*". I va ser durant la postguerra que la dictadura ho prohibia tot, i per això el meu pare anava a escoltar d'amagat la ràdio Pirinaica, crec que es deia.
- Hi havia menjar?
- Mai va haver prou subministrament de menjar. El meu pare, durant la postguerra, marxava a peu amb un sac de pa i el venia. I a mi em feia anar allà on hi havia els brots, per vigilar que no vingués la Guàrdia Civil. Jo els hi feia senyals als meus pares per indicar-los si podien o no passar. Ell venia el sac de pa, mentre que nosaltres no menjàvem. Portava just per la gent que anava a

comprar, mentre que nosaltres ens ho miràvem de lluny. Aquell pa tan bo mai el vam arribar a menjar. Amb els diners que guanyava comprava el que calia per alimentar-nos, però no era ni molt menys el mateix que aquell pa que veníem. Com que ell no treballava, llavors. Perquè la fàbrica va plegar. I els empleats, sense feina, conviuen amb la misèria. Però tot i així sempre vam viure a la mateixa casa. I de la fi de la guerra ens en vam ben assabentar. Totes les ràdios ho deien, i tothom ho cridava pel carrer. Arribada la postguerra, malgrat la gana que hi havia, la gent va començar a treballar. Aleshores va venir el 600, anaven ben vestits... nosaltres no, però la gent vivia una altra situació. I el meu pare seguia dient que trobava bé la República, malgrat que anava amb espadenyes.

- Com aconseguíeu aquest menjar?
- Nosaltres anàvem a l'Aragó a collir olives, perquè al poble el meu pare no tenia feina. I així guanyàvem alguns cèntims. En aquell moment entraven els nacionals. Era ja el final de la guerra. Acabàvem de collir les olives i, a la carretera de Caspe, hi havia els camions que portaven la gent a Barcelona. Una de les vegades, vam anar al camió i el meu pare m'hi va pujar primer. Però jo em vaig deixar la caseta de nines que havíem comprat a la fira. I jo li vaig dir: "papa, papa. La juguina". I el temps que va tardar en ajupir-se, el camió va arrencar. La mare tot just anava a pujar al camió, així que va quedar penjada. I s'hagués matat, si no hagués sigut perquè el meu pare la va estirar. Tots dos es van quedar a la carretera i jo, que estava al camió, em vaig quedar sola. I em vaig posar a plorar i a cridar la mare i el pare. Estava ple de gent, que em mirava. Però ningú contestava. I aleshores una dona va dir: "oh, aquesta nena la conec. És d'Horta. Jo ja la portaré a casa dels seus pares". Aquella dona tenia dos o tres fills, i jo donava la mà allà on podia, perquè no tenia cap més lloc on anar. Em va cuidar, i jo recordo que mai em separava de la faldilla de la pobre dona. I, mentrestant, el meu pare anava a parlar a la ràdio, a Barcelona. I allà deia que havia perdut a la seva filla i que l'estava buscant. I cada dia anava a les estacions per veure com arribaven els trens i les riuades de gent. Per veure si jo arribava. I aleshores va ser aquesta dona que m'havia acollit qui finalment em va poder portar a casa. Però entre el temps que hi havia des de Caspe fins a

Horta, ja que hi havia transbords i no era un viatge que es pogués fer d'una tirada, van passar dos o tres dies abans no vaig poder tornar. Jo llavors tenia cinc anys, i estava sola i sense que els meus pares sabessin res de mi.

- Vau haver de mudar-vos de casa o exiliar-vos?
- Nosaltres sempre ens vam quedar aquí a Horta, mai ens vam moure. Ni durant la postguerra. I el meu pare sempre va anar contra Franco, encara que ningú no podia dir mai res. Havia de callar. Perquè mai podies saber, segons a quin lloc estaves, qui hi havia realment al teu costat. La gent podia cantar. I pel que fa a la llengua... aquí a Horta, com que érem tan de poble, sempre es va parlar el català. De castellans només n'hi havia a les cases barates. I aquí Horta, no.
- Va anar a l'escola?
- De la postguerra el que més recordo és l'escola. Jo anava a l'escola, i hi havia un dia a la setmana que venia una dona que era de la Falange. I sempre deia "porque España es así, porque nosotros los españoles... ¿verdad?". I nosaltres havíem de respondre: "verdad". I així dèiem la veritat. Era una dona que no sabia ni parlar, però ens donava lliçons sobre Franco i ens deia que havíem d'estimar, que el país estava bé... i havíem d'estar quiets. Paràvem la classe i tot, perquè arribava ella. Els meus professors no eren pas monges. El meu pare no m'hi hagués portat mai, en un col·legi de monges. Era el mestre Ferran i Salfels. Que aquí hi ha un carrer d'ell. Imagina't si era bon home, que han fet un carrer amb el seu nom. Mai ens va pagar, a les noies. Als xicots ja era una altra cosa. De tant en tant, quan eren molt entremaliats, els hi donava un cop de regle. Però a les noies no ens va pagar mai. I el cara al sol només el cantàvem quan venia la *Verdad* aquesta, la falangista, que era els dimecres. Quan venia, fingíem i ens posàvem a cantar com si ho féssim cada dia. Però si no vingués ella, ben prou que no ho faríem. Però la religió sí que era una cosa obligatòria. I els nens i les nenes no estàvem separats a l'aula. Bé, és cert que en principi estàvem en diferents classes. Però moltes vegades ens ajuntàvem, pel tipus de classe que havíem de fer. Però ara que ho recordo, teníem una classe diferent. Però tant a les nenes com als nens ens ensenyaven per igual. Aquell home, el mestre, era molt correcte. Sempre era amable. Era un sant, sens dubte. Una bellíssima persona que fins i tot té un carrer.

- Sap si va haver algun tipus de repressió amb el franquisme?
 - Quan anaves al cinema, paraven la pel·lícula i havies de cantar el *cara al sol*. I havies d'aixecar-te amb la mà enlaire. Si estaves dormint, el guàrdia et fotia de valent. Això era la dictadura.
 - Què creu que hagués passat si els republicans fossin els vencedors?
 - Si hagués guanyat la República, tornaríem a anar amb espadenyes altra vegada. Mantinc el que deia la meva mare. Si guanyen les esquerres, ja podem anar ben apanyats.
 - Hi ha alguna anècdota que li agradaria compartir?
1. Nosaltres (la meva amiga i jo) quan érem petites, volíem fer la comunió. Però no teníem cap vestit d'aquests elegants que porten les nenes per l'ocasió. Anàvem vestides de carrer, i la meva mare va dir que no ens hi acompanyaria pas perquè li feia vergonya tenint en compte com anàvem. Ens va dir: "aneu-hi vosaltres". I així ho vam fer. La meva amiga i jo hi vam anar soles. Agafades de la maneta, ens en vam anar i vam fer la comunió. El meu pare era a la guerra, així que estava sola amb la mare.
 2. Jo recordo que quan treballava a la fàbrica, perquè ja era més gran, es va voler fer una vaga. Però amb Franco no estaven permeses les vagues. I recordo que deien: "*el que no vaya a trabajar es un rojo*". I jo preguntava: "què és un *rojo*?". Els rojos eren els que anaven en contra de Franco, així que tothom tornava a la feina. Llavors tenia o setze o disset anys, i ja treballava. Estàvem esperant, perquè no sabíem si entrar o no. No teníem ni idea de si es faria o no la vaga. I van venir els grisos i van dir això de que qui no treballava era automàticament un *rojo*. I jo no sabia què era un *rojo*. Nosaltres ens dèiem republicans, però ells ens deien *rojos*.
 3. A les monges, es veu que les posaven mortes al carrer. Allà estirades, al mig del carrer. Això és el que feien els republicans abans d'esclatar la guerra. I els tiretejos que hi havia, és clar.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 14

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Pere Arcas Mas

Edat: 88

Any naixença: 1927

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: No. Amb la guerra va anar a França; després 20 anys a Rússia, Uzbekistan, Tashkent i Kokan, entre altres.

Germans: Fill únic

- **La seva família estava vinculada a la República?**
- El meu pare havia sigut el secretari general de l'UGT de Barcelona, durant la guerra i la postguerra. Com que nosaltres vam perdre la guerra, els republicans, qui tenia una responsabilitat havia de fugir. Si el meu pare l'haguessin enganxat a Espanya, hauria sigut afusellat. Per això, tots els que tenien càrrecs polítics durant la República van haver de fugir, acabada ja la guerra, perquè corrien el perill de ser agafats i afusellats. Jo no corria aquest perill, perquè era una criatura. Però el meu pare sí. L'haguessin afusellat. Perquè a més de l'UGT, també era del PSUC. Era comunista, el meu pare. Era un activista, i va ser perseguit pels anarquistes. Els anarquistes se'l volien carregar. Dins dels mateixos republicans hi havia diferències. Aquells que eren comunistes i no comunistes s'anaven matant. Els anarquistes anaven contra els comunistes, i aquests anaven també contra els primers. Jo vivia al Poble Nou, i allà tothom era republicà. I en perdre la guerra, van anar-se'ls emportant a la presó o els van afusellar. Catalunya sempre ha estat republicana. Amb el franquisme, van fer callar a la gent. Però sempre ha sigut republicà, el poble.

- **Com era el lloc on vivia, arribada la guerra?**
- Quan va començar la guerra, jo era molt jovenet. Deuria tenir entre deu o dotze anys. I vivia amb els meus avis a Santa Coloma de Gramanet perquè el meu pare estava ocupant un càrrec i les feines del sindicat. De l'inici de la guerra me'n vaig assabentar perquè Barcelona estava a la zona republicana i nosaltres vivíem molt la política del govern. En el Poble Nou hi havia fàbriques. Era un lloc on hi havia molta gent que treballava a les fàbriques. Era gent d'esquerres, i per això en el barri es vivia molt el que el dia a dia de la República. I, en començar la guerra, em van portar a Santa Coloma perquè a Barcelona bombardejaven molt. Cadascú mirava la manera de protegir-se. I els meus pares em van enviar amb la meva àvia. Vaig viure a la caseta que tenien uns parents, a Santa Coloma.
- **Algun familiar va anar a la guerra?**
- Dos germans de la meva mare van anar a la guerra. I els del meu pare també. Tots els homes que tenien edat, anaven a la guerra. El meu pare no hi va anar perquè tenia un càrrec oficial. L'UGT estava legalitzada i tenia el seu poder. Manava a distància. Era molt important que estigués a Barcelona. I tots els que van anar a la guerra i anaven per convicció. Eren voluntaris.
- **Sempre vau seguir anant a l'escola, durant la guerra?**
- Durant la guerra, a Santa Coloma, anava igualment a l'escola. Una escola republicana. Fins que es va acabar la guerra. Llavors vam marxar a corre-cuita a França. I de França a Rússia. Anava a l'escola com si no passés res. I allà hi vaig fer molts amics. Era realment com si formés part del poble, com si hi hagués nascut. Els bombardejors no van arribar a Santa Coloma, però des d'allà vèiem els avions. Es podia veure perfectament com anaven caient totes les bombes, perquè des d'allà hi ha una vista de Barcelona molt nítida. A Santa Coloma hi havia un refugi. El vam fer nosaltres, els mateixos veïns. Vam fer-lo a la muntanya. Era un forat amb dues sortides, per si una bomba queia i tapava un forat, poder sortir per l'altre. I ara encara hi és, aquest refugi.
- **Teníeu menjar?**

- El menjar ja era més fotut. No tenies menjar. Et donaven un racionament, unes cartilles de racionament amb una quantitat mínima de pa i tal. Això durant la guerra. Però un cop acabada la guerra, la vida es va anar moderant.
- **Vostè o algú pròxim va haver d'exiliar-se?**
- Quan vaig marxar de Catalunya va ser per anar a França. Allà hi vam estar quatre o cinc mesos. Rússia també ajudava els seus, perquè era comunista. I a nosaltres ens va ajudar acollint-nos. Per això vam anar cap a Rússia. Ens van donar un lloc on viure. A França hi vaig anar un cop acabada la guerra. El meu pare hi va anar pel seu compte. I la meva mare i jo vam anar-hi – perquè ell ens estava esperant- amb cotxe. Ens hi van portar. Primer vam anar a Figueres, i des d'allà tots els cotxes sortien de Barcelona. Perquè els feixistes estaven ocupant Catalunya. I aleshores anàvem tots cap a França per la carretera. I trobàvem una quantitat de cotxes... hi havia tal cua, que els cotxes estaven parats. No podien avançar. I la gent sortia a fora i continuava a peu. Tot per passar la frontera. Perquè França ens acollia. Ens donava llocs on viure, França. Unes colònies. La meva mare i jo vam anar a un poble, on ja hi vivien molts espanyols. I el meu pare va estar en un camp de refugiats. Perquè els homes havien d'estar separats de les dones i els nens. Nosaltres anàvem als refugis, mentre que els homes anàvem en un d'aquells camps de refugiats amb els murs de reixes. A Argelers, va anar. Però com que jo era més petit, anava amb la meva mare. I, de fet, jo tenia dotze anys. Però semblava que en tingués catorze. Sempre aparentava ser més gran del que realment era. I la meva mare tenia por. Perquè quan anaves a passar la frontera, feien la selecció. Uns eren portats cap a un costat, amb els homes, i els demés anaven cap a la secció de dones i criatures. Era o el camp de concentració (camp de refugiats) o un lloc més acollidor. I com que jo semblava gran i la meva mare temia que m'apartessin, va dir-me que em fes el coix. I jo li vaig fer cas. Amb l'edat que deuria tenir i anant aparentment coix, van obrir-me la porta sense fer preguntes ni res. Però una vegada més establitzats, a França, ens van anar agrupant. Van creuar la frontera milions d'espanyols. I en aquell poblet on vam anar la meva mare i jo hi havia un lloc on dormir, ens donaven menjar... tot ho organitzaven els comunistes francesos. Perquè hi havia els que estaven a favor

nostre, que se'n deien *Socorro Rojo*, i els que estaven a favor d'en Franco. Ens van anar posant en contacte amb altra gent. I aleshores el meu pare se'n va anar a Rússia, i des d'allà ens va reclamar. No vaig poder tornar a Catalunya fins vint anys després. De França vam ser reclamats pel meu pare, que estava a Rússia. Allà ens hi vam estar vint anys. Vivíem en col·lectius espanyols, recolzats pels russos. Perquè va haver els coneguts "nens del nord", que molts d'ells venien d'Astúries i del País Basc, que van anar a Rússia amb vaixell. Els nens es pensaven que eren unes vacances. Una mena de descans, lluny de la guerra. I jo, un cop a Rússia, vaig ser incorporat amb ells. Vam estar en un internat. Però l'avantatge que jo tenia és que els meus pares també estaven a Rússia i em venien a veure. Els demés estaven completament sols. De França cap a Rússia vam haver d'anar-hi amb vaixell. Perquè encara recordo que vam haver d'esperar que es desgelés el mar per poder avançar. El port de Rússia on vam anar era el d'Odessa. I allà ens vam trobar amb tots els espanyols, que eren nens com jo. Però vaig anar amb la mare. El viatge el vaig fer amb ella. El pare ja hi era. A Rússia hi havia moletes colònies d'espanyols, i jo vaig ser inclòs en una d'aquestes colònies. I eren els meus pares qui em venien a veure, perquè jo a ells no podia. Estava en un internat. Els meus pares estaven prop de Moscou. I aquí a Espanya es va quedar la resta de la família. Vam ser els únics que vam marxar. Ells eren igualment republicans. Però no van patir cap repercussió franquista. El meu tiet, de fet, era anarquista. Però va tenir sort, perquè no el van posar mai a la presó. Els russos ens van tractar, als espanyols, molt bé. Ens deien "els fills de l'heroi poble espanyol". I en tinc molt bons records. Fins fa poc ens trobàvem a Bilbao els que havíem estat a Rússia. Cada any fèiem una trobada. I tothom n'ha parlat sempre bé, dels russos. Perquè qui va voler estudiar, ho van poder fer. Els hi permetien fer una carrera. Passa que jo no vaig voler. I quan Espanya va començar a ser més oberta de cara a l'estranger, crec que va ser un tractat de l'ONU el que ens va permetre als nens que havíem emigrat a Rússia poder tornar al nostre país. Perquè com que érem nens durant la guerra, no havíem fet res. Els pares es van haver de quedar allà. Vaig venir sense ells. Perquè Franco encara estava al govern. Dels que estàvem allà, alguns van poder venir i d'altres no. Els meus pares no van poder, malgrat

que ho volien i a més tenien la maleta sempre preparada. I va haver la casualitat, que Cuba va tenir una revolució i després una dictadura comunista. I els russos ajudaven en Castro. Van dir que tothom que parlés espanyol i hi volgués anar, tindria les portes obertes. I el meu pare s'hi va apuntar. Jo ja estava a Espanya, de manera que van marxar ells sols cap a Cuba. Però al meu pare no es trobava bé a Cuba i va haver de tornar cap a Rússia. El clima tropical no li anava bé. I van anar fent papers durant molt de temps per tornar. Pocs anys abans que morís Franco, van deixar entrar la meva mare. Però el meu pare encara no. Va quedar-se llavors a França... no va ser fins, crec, l'any 70, que van ser de nou tots dos a Espanya. I s'hi van quedar. Allà, a Rússia, havíem après molt bé el rus i aquells que havien volgut estudiar havien tingut els millors tractes. Però en tornar a Espanya, la gent estava molt poc preparada. I per això no tenien cap problema per trobar feina. Jo vaig ser mecànic. I tampoc vaig tenir cap problema per feina. I encara parlo rus, avui en dia. Quan parlo amb russos, sempre em pregunten on l'he après. Perquè el rus que parlo no és pas d'acadèmia. El vaig aprendre perquè hi vaig viure. I una botiga que hi ha per aquí a la vora ven productes russos. I sempre em donen revistes en rus perquè practiqui una mica. Revistes o diaris.

- **Com us comunicàveu amb la família?**

- Per comunicar-me amb la família... el meu pare tenia un germà que havia hagut de marxar a França. Se'n va anar exiliat. Va marxar per qüestions polítiques, perquè crec que també era perseguit. I allà s'hi va quedar. I a través d'ell, feien arribar les cartes des de Rússia. Perquè a Espanya no haguessin arribat. Els seus avis les rebien. I des de Cuba, no recordo si ens escrivien. Però segurament. Les cartes sempre les rebíem per mediació d'altres. Directament era impossible. Era a través d'uns segons. Rebien les cartes i ja sabien que les havien d'enviar a tal lloc. I la major part de la població espanyola que va haver de fugir cap a França perquè aquí l'haguessin afusellat, ho feien així.

- **Què creu que hagués passat si haguessin guanyat els republicans?**

- Si en comptes de guanyar Franco, haguessin guanyat els republicans... hagués estat molt millor. Franco era un dictador. Qualsevol altre hagués estat millor. I pel que fa a això que es diu de l'or que va pagar la República als russos per

acabar amb el deute, no en sé res. Però si la República era el cap de govern, era legítim que fes amb els diners allò que més bé els hi semblava. Però no sé. Aquest rumor es va escampar quan eren ja temps de dictadura.

- **Com va ser la seva reincorporació a una Espanya franquista?**

- I quan vaig arribar aquí a Espanya, em vaig posar a lluitar a la clandestinitat. Lluitava per acabar amb la dictadura del Franco. Ho feia mitjançant manifestacions... com que Franco era feixista, qui era comunista era tancat a la presó. Em vaig afiliar al PSUC. En aquella època, la del franquisme, era clandestí. Fèiem reunions, lluitàvem per mantenir el partit del PSUC. Vam aconseguir mantenir-lo durant tot el franquisme. Més que res ens reuníem. I llavors, si t'enganxaven en una reunió ja podies córrer. Tiràvem pamflets, convocàvem vagues... la vaga dels tramvies que es va fer aquí a Barcelona, va ser organitzada per nosaltres. I no en portàvem, d'armes. I a mi em van agafar una vegada. Vaig estar a la comissaria i després a la Model. Però poc temps. Va ser perquè algú em va delatar. Feien redades, i aquells a qui agafaven els interrogaven a base de pallisses. I, de tant en tant, no podien evitar delatar a un company. I els primers anys havíem d'anar a Madrid, a presentar-nos a la Puerta del Sol. Perquè ens controlaven. Amb la policia, abans, si erets sospitós d'alguna manera ja havies d'anar regularment a Madrid. I allà la policia ens feia una entrevista. I quan vam venir aquí a Barcelona, ja ens havien donat un pis. Com que era un tractat internacional, ens havien d'acollir. Però a cada bloc de pisos on hi havia algú com jo vingut de Rússia, hi havia un home d'en Franco vivint-hi. Ens vigilava. I qualsevol cosa que veiessin que no els agradava, ja suposava una denúncia. I, per tant, les reunions s'havien de fer en vincles o en llocs on ningú ens veiés. Perquè si algú veia a tres o quatre persones en una casa, ja era perillós. I a la Model vaig estar poc temps. Tres o quatre mesos. Em van deixar lliure perquè no hi havia un incompliment concret. I pel que fa a torturar-me... un parell d'hòsties no te les estalviaves. La policia ho arreglava tot pegant. I, a més, hi havia un home de la secreta que em coneixia i em trobava a tot arreu. Em tenien ben fitxat. A mi i a la esta. Em deien: "ven aquí. ¿Y tú qué haces?" I jo em feia el noi bo. Et pagaven unes quantes vegades i cap a casa.

- **Aleshores, per aclarir-ho, vostè va anar a l'URSS acabada ja la guerra?**
- A Rússia, hi ha gent que hi va anar durant la guerra. Però jo, en canvi, vaig anar-hi quan la República ja havia sigut derrotada. Però malgrat que entràvem com a perdedors al seu país, sempre ens van acollir molt bé. Ens deien, i no ho oblidaré mai, "els fills de l'heroi poble espanyol". Jo sóc un cas diferent dels nens del nord. Vaig anar-hi després de la guerra. I Rússia va ser millor que França no solament pel tracte que van tenir amb els espanyols, sinó perquè va ser ocupada pels feixistes.
- **Va ser anys després quan va poder tornar?**
- I quan vam tornar, crec que va ser per un tractat de l'ONU, degut a que Espanya estava més oberta de cara a l'estranger,

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 14

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Juli Puerto Oliveras

Edat: 91

Any naixença:

Lloc naixença: Barcelona

Sempre hi ha viscut?: No.

Germans: 2 germanes

- **Del 1931, te'n recordes?**
- Tenien trossets de banderes republicanes... Tothom... [la gravació és molt dolenta al principi]. El meu pare va dir: compra-li això... Això ho venien, com es

diu? A la merceria. Al carrer Ferlandina hi havia una merceria, t'ho he explicat, eh? Hi havia de tot al carrer Ferlandina...i el meu pare va dir: compra'ls-hi! Me'n recordo molt bé. Perquè la mama ho va dir: el papa m'ha dit que comprés això. I va comprar un tall de cinta per a cada un... aquí a la solapa. I tothom portava això. La bandera republicana. Una cinta de seda, m'entens?. Només me'n recordo d'això. Al 31 no sé quants anys tenia. Si vaig néixer al 24, quant fa? Set anys? 24 i 7, 31 és això no?

- **A casa, l'avi era més aviat d'Esquerra Republicana no?**

- ... El meu pare? El meu pare era molt, era molt republicà sí. Era molt anticlerical. El meu pare li va dir a la seva dona: tu et cuides de les nenes i jo em cuido del nen i no vull que el nen vagi a fer la comunió...

- **Te'n recordes de com va començar la guerra?**

- Sí, això sí. El 36 sí.

- **Quant anys tenies?**

- Dotze i mig... Tenia dotze anys i cinc mesos.

- **Va afectar la teva vida?**

- *Lo que va passar és que es va acabar el subministre de menjar. Va ser un desbarajuste que es diu, com es diu en català. No hi havia menjar, tot es va acabar en 3 o 4 dies es va acabar el menjar.*

- **El 36 mateix?**

- Sí és clar!

- /

- Al juliol... En Franco es va aixecar el 18 de juliol però va començar, ja ho saps, pel sud d'Espanya amb els moros. Això ho he vist jo a la tele! Va agafar els moros i els va enganyar. Els (hi) va donar una pesseta em penso, que era molt. O dos rals. Hi havien (sic) rals. Saps lo que és un ral? Eren 25 cèntims... Hi havien peces de dos rals i un plat de sopa calenta als moros i els va enganyar. Els va portar a lluitar a Espanya a primera fila. Ho sabies això no? El Franco el 18 i els republicans se'n van donar compte (sic) el 19. A Barcelona va arribar el 19 (la guerra) i a Madrid va arribar el 19.

- **Alguna persona propera teva va haver d'anar al front a lluitar?**

- El meu pare sí, es va fer voluntari. Ja t'ho havia explicat això no? El van enviar amb els coloms, com que era especialista dels coloms... El meu pare sí. Tothom es va fer voluntari. Tothom al carrer. Això ho saps això? Tothom es va llançar al carrer. Això me'n recordo molt bé. La gent pel carrer, protestant, no protestant ... o alegria o lo que fos. "Ha arribat l'hora, ja està!" Saps?. Sí, sí, tothom al carrer. No exagero pas. I després milicians, es va fer milicians, sí.
- **Te'n recordes dels bombardeigs?**
- Un, un, només un, sí que va tirar un obús... És el Canarias, el Canarias. Van posar el vaixell Canarias, al port. Ho saps això?
- **(Sí, la mama ho deia això, sí, sí.)**
- Al port de Barcelona i va passar l'obús xiulant, encara me'n recordo com xiulava l'obús. Arran de les cases va passar un obús, xiulant i va caure a... (dubta) ja t'ho havia explicat això. A Gràcia? No. Tot dret com va? Del Port tot dret, del Port, passant la Rambla tot dret, és Gràcia?
- **Potser sí, potser sí...No ho sé però *bueno* això ja hi ha els llibres... Què anava a dir? però la mama⁶ sempre parlava dels avions?**
- (Continua amb el record del vaixell Canarias) O allà on tens tu la casa, o la teva, la teva sogra. Com es diu el poble? (fa referència al barri d'Horta però no n'està segur i continua dubtant). A Gràcia, a Gràcia! Passeig de Gràcia tot dret. Passeig de Gràcia i la Rambla va tot dret. *Lo que* passa és que hi ha la Plaça Catalunya. Tot dret va passar. Davant del Port ben bé davant del Port. Va passar davant de la Rambla. Com que nosaltres vivíem, vivíem a la vora de la Rambla i me'n recordo molt bé com xiulava aquell obús i va anar a petar a Gràcia, en una casa de Gràcia.
- **Quins records tens tu de cada dia quan hi havia la guerra a Barcelona, què?...(m'interromp el meu oncle)**
- Que teníem [que] anàvem a fer cua per comprar a menjar. Es formaven cues, cues d'hores i hores, hores i hores esperant de comprar menjar: mongetes. Hi havia molta afició a fer mongetes bullides. Allà al costat de casa hi havia una

⁶ Magdalena Puerto Oliveras (1921-2004) que es va exiliar a França, germana d'en Juli Puerto. Veure el relat propi a la revista Alberes.

botiga que venien mongetes, cigrons i coses així, bullit ja era bullit a punt de menjar.

- **I ja no vas anar a l'escola o encara hi vas anar?**
- Feia campana com es diu. Feia campana no anava a l'escola. Anava a fer cua per buscar a menjar. Ens rellevàvem amb les meves germanes. Ens rellevàvem, hores i hores de cua per tenir menjar.
- **I te'n recordes de quan sonaven les sirenes?**
- No, ja érem fora ja. Ja érem a Girona.
- **Però la mama (la seva germana) en parlava dels avions! Sempre em parlava del avions! Quan passaven els avions d'en Franco i els avions de la República que sonaven...**
- A Barcelona ? Tu en saps més que jo.
- **La mama sempre en parlava, és que no t'entenc.**
- No, això no me'n recordo. Me'n recordo d'un obús o l'obús del vaixell Canarias, el vaixell Canarias que va tirar un obús. Només me'n recordo d'això.
- **(La mama deia) que feien un so, els avions feixistes feien un so i els avions republicans feien un altre so. Eren diferents. Ah! Aquests aquests són els nostres, no sé què! I quan hi havia els altres doncs, la gent s'espantaven (sic)... Era diferent el so. Sempre ho deia la mama això. Però bueno, veig que tu no te'n recordes.**
- Ja no me'n recordo, no no no, no me'n recordo.
- **I tu te'n recordes més aviat de... A Girona tu dius que n'hi va haver de bombardeigs també?**
- Doncs sí, també.
- **Perquè vau marxar de Barcelona a Girona?**
- [Me'n recordo] Molt més poc, molt més poc que Barcelona.
- **I com hi vau anar a Girona? Com va anar que vau marxar de Barcelona doncs?**
- Sí perquè el meu pare⁷ el van destinar a Girona. No t'ho he explicat això? ... [en ser?] militar voluntari i casualment el varen destinar a Girona ... el meu pare

⁷ Pablo Puerto Payà (1894-1944). Després de la guerra, va estar castigat al camp de concentració de Santoña (prop de Santander?) d'on va tornar afeblit i molt desanimat. Va morir quan tenia cinquanta anys a Girona.

anava - ja t'ho he explicat això - anava a dispesa. A Girona, *tenia que* pagar un hotel i menjar a la fonda. I llavors va dir, escolta - això m'ho explicava la meva mare - va dir, jo *tinc que* gastar molt, donc veniu, veniu cap aquí. I el meu *tio* Jaume (també) va dir veniu veniu cap aquí.

- **Sé que el *tio* Jaume deia, què feu a Barcelona que bombardegen, què feu? Veniu aquí que estareu millor!**
- Sí, i menjar! Però també es va acabar aviat a Girona també. També es va acabar ... Però a Barcelona va ser molt catastròfic. Ja ho saps no? Això ho feien a la tele! Ara fa dies que no ho fan, però ho han fet molt a la tele.
- **Així, això dels avions, tu no en tens més records que això?**
- Sí! D'això me'n recordo dels avions.
- **Ah!**
- Volaven molt baix En deien les... no me'n recordo.
- **Les paves.**
- Sí!
- **Les paves.**
- En saps més que jo!
- **No, perquè ho deia la mama!... I hi havia els altres, els avions feixistes que feien un so diferent. Després, no sé, no sé què més hi ha (quines preguntes). Per menjar, per menjar era complicat no? per menjar. Fins i tot a Girona es va acabar el menjar també no?**
- Sí també es va acabar. És que va ser molt llarg, va ser tres anys! Trenta-sis trenta-nou.
- **I després la gana va continuar.**
- Va ser molt llarg tres anys. I al final no hi havia res. Sí, sí... Franco, *lo que* hi havia de bo s'ho venia o ho acaparava tot, però sobretot, per exemple l'oli, que té bastant de valor, l'oli espanyol, i no hi havia oli, un desastre. En Franco ho acaparava doncs, i s'ho venia a l'estranger. No sé què fotia *bueno*. Un desastre, un desastre!
- **I com et vas assabentar que s'havia acabat la guerra? I què va passar just en aquell moment? Quines conseqüències hi va haver per tu?**

- Res, no va haver-hi res. Va ser molt normal. El final de la guerra va ser molt normal.
- **Vau anar al mas. Vau pujar allà, com es diu, a Palau Sacosta va pujar, en aquell mas?**⁸
- Sí.
- **La mama sempre ho explicava.**
- Està bé, sí.
- **Tothom feia mala cara *menos* aquella noia rossa que va dir: els nacionals, els nacionals!**
- Ara em ve a la memòria però no me'n recordava d'això. Va ser molt (busca les paraules) és que la gent tenia molta por. Vam anar allà a Palau Sacosta però no era pas necessari anar-hi. La gent es va esverar, es va esverar. Tenia molta por, sí. No va passar res.
- **Quant de temps hi va estar allà dalt, a Palau Sacosta?**
- No me'n recordo pas.
- **Hi va anar a peu?**
- Sí és clar. El final de la guerra va ser perquè els militars van tenir l'ordre d'anar cap a França, ja ho saps. Van donar l'ordre, tothom cap a França els militars.
- **El papa va passar per Prats de Molló; i el teu pare va passar per dallò, per Cervera devia passar, eh?**
- Sí, per Port Bou.
- **Com que era al Port de la Selva, amb els coloms... I dels primers anys d'en Franco, te'n recordes d'això?**
- ... Pel carrer passava un cotxe amb un altaveu i propaganda del Franco... I llavors passaven un disc: l'himne nacional del Franco i *tenies que* aixecar la mà. Així anaves pel carrer, i passava al centre de Girona, allà al pont de Pedra - això me'n recordo - passava un cotxe sempre cada dia, o molt sovint, i la propaganda del Franco i l'himne nacional i *tenies que* aixecar el braç tothom, tothom firmant (?), aixecant el braç.

⁸ En aquella propietat situada al sud de Girona, es van refugiar moltes famílies esperant que s'acabessin els combats per després poder tornar a casa. Entremig de la gentada, una noia rossa jove, sentit algun senyal, va cridar molt contenta: "Els nacionals, els nacionals!" Tothom se la va mirar en silenci. (records de la meva mare Magdalena Puerto Oliveras)

- **Tu feies com els altres és clar.**
- Sí és clar.
- **Un dia la iaia no ho va fer, no?**
- No la mama es quedava a casa.

Transcripció: Jean-Paul Escudero

GIRONA

Número: 15

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Eugeni Déu Riera

Edat: 93

Any naixença: 1922

Lloc naixença: Llançà

Sempre hi ha viscut?: Sí.

Germans: Dos

- **Recorda la República?**
- De la República sí que me'n recordo (el 14 d'abril de l'any 1931). Recordo que hi havia a l'Ajuntament neteja de molts quadres. Un dels quadres era el retrat del rei Alfons XIII, que van llançar per la finestra. Aleshores passava un senyor pel carrer i per poc no li trenca el cap (li va caure a sobre). Les paraules que va dir tot seguit encara les recordo avui en dia: "Aquest malparit, abans de marxar, encara m'ha ferit". És un detall que tic de la Segona República. Quan es va proclamar?
- **La seva família era republicana?**

- Sí. Ho érem tots. Bé, jo vaig quedar orfe de pare i mare molt aviat. Als nou anys vaig perdre el meu pare i als tretze la meva mare. Als tretze anys ja era orfe. Vaig tenir un pare que va estar a Cuba uns quants anys. Després, quan va tornar, va tenir tres fills. Jo era el del mig. Ens va cuidar el nostre oncle. Aquest oncle tenia fills, que un d'ells va morir a la guerra. A Terol, de malaltia.
- **Quina opinió tenia el seu oncle de la República?**
- Era republicà cent per cent. La meva família tothom va ser republicà. Hi havia dos locals, a Llançà, un d'ells de dretes i l'altre d'esquerres.
- **No eren activistes?**
- No. Jo deuria tenir catorze o setze anys, quan va començar la guerra. Amb la retirada de la brigada de Lister, ens van agafar presoners a set persones. Entre ells, el cantant català Carles Sabater. Va ser un gran cantant. Era molt conegut a Catalunya. Doncs érem set, i entre ells estava el pare d'aquest xicot. Ens van agafar, ens van fer passar pel poble i ens van portar a la carretera de Portbou. I allà, els set que érem, ens van dir que ens poséssim un darrere l'altre i que no ens moguéssim. Ens van dir que anéssim caminant per la carretera com si anéssim cap a Portbou. I en el moment que vam començar a caminar, va haver un dels xicots que va dir: "Encara no en tenen prou, d'afusellats?". Era un català. Vam sentir "crack, crack" [soroll en treure el fiador del fusell]. No sé com no vam caure tots secs. Amb el que va dir aquell, ens podrien haver afusellat allà mateix. Però arribant, per la carretera, a un mas on hi havia una foguera amb molts homes de la brigada del Lister, ens van preguntar qui érem i a on anàvem. Vam seguir caminant fins arribar a la cruïlla del port de Llançà, on també hi havia un grup en una foguera. Ens van preguntar el mateix i un va respondre: "Som de la brigada i ens retirem". Van deixar-nos passar. I quan estàvem arribant a la platja, vam sentir una moto. Aquella moto ens va espantar, perquè semblava que ens venia al darrere. Ens vam escampar: cinc cap a la muntanya i dos pel mar. Vam passar la via del tren, la muntanya i van passar un parell d'hores, abans no diguéssim un de nosaltres que tornéssim a casa perquè estaven molt a prop els nacionals. Ell deia que més valia que ens trobessin a casa que no pas als voltants del poble. Estàvem tan espantats, acollonits... Ens vam estar un parell d'hores en un recte, en un camp de vinyes

de la muntanya. Quan vam sentir explosions cap a Colera i a Portbou... volia dir que havien arribat allà els nacionals. Aleshores vam anar corrent cap a casa. Això era a l'any 39. El nou de febrer.

- **Recorda que hi hagués alguna reforma important, durant la República, aquí a Llançà?**

- Jo vaig anar a l'escola. Hi vaig aprendre a llegir i a escriure. I en aquells moments s'ensenyava el català, evidentment. El català i l'espanyol. Vaig veure reformes bastant fortes. Perquè van posar clavegueres per tot el poble (no sé si és important o no). Hi va haver, a Llançà, dues topades de tren. Una al 22 i l'altra al 26. Jo era un nano que mai estava quiet, anava cap a un lloc i cap un altre. Vaig voler anar a veure els trens que havien xocat. I pel camí em vaig creuar amb una persona que portava un violoncel. Sabeu qui era? En Pau Casals. No ens vam dir res perquè tampoc el coneixia. Només vaig veure que portava un instrument. Va escriure una carta al pare d'un amic (el va acollir a casa, amb la qual cosa es pot demostrar que en Pau Casals va estar a Llançà). Aquesta carta surt al meu llibre [ens ho ensenya].

- **Quina és la seva opinió dels mestres de l'escola durant la República?**

- Jo vaig tenir un mestre que no era mestre, però feia de mestre. Tenia més de trenta alumnes, que també estan fotografiats en el meu llibre. Ens va ensenyar a escriure, a llegir, matemàtiques... però no era pas una escola oficial. Ens ensenyava.

- **Com es va assabentar de l'esclat de la guerra?**

- El meu pare estava sastre i quan va morir, vam continuar amb la professió. Però en el començament de la guerra, un home havia de venir aquí a Llançà i com que el tren estava tallat va haver de venir a peu per la via. Això durant la Guerra Civil Espanyola.

- **La guerra a afectar la seva vida quotidiana?**

- Ens va afectar a tots perquè vam passar bastanta gana. Vam veure com bombardejaven a Colera, perquè va ser bombardejada moltes vegades. Inclús vaig presenciar un vaixell del Franco que disparava contra el pont de Colera. Ho vaig veure des de dalt d'una muntanya. El vaixell aquest era el Canàries. I també vaig veure a Garriguella, on hi havia l'aviació, com un avió es va llançar

en picat contra el Canàries. Però no el va tocar. Es va llançar en picat però va fallar. I el que em vaig sorprendre és que aquí va venir un senyor, que em va dir que havia estat ell qui portava l'avió. Era un home belga que havia estat brigadista. Va ser ell qui es va deixar caure en picat i no el va tocar. M'ho va explicar quan el vaig conèixer. Era un home que sempre venia a estiuejar aquí a Llançà. I tenia cartes en que li va demanar ajuda al rei d'Espanya [durant la postguerra] i aquest es va negar. Tinc aquestes cartes conforme que va ser cert. Era un senyor belga. He escrit dos llibres. Josep Palau i Fabre era molt amic meu i el primer d'ells parlava de la nostra amistat. Tenia molts llibres seus dedicats. I aquest home era molt amic del Picasso, era la persona més especialitzada en la pintura de Picasso. I quan anava a veure'l, m'explicava què li havia regalat. Però jo no el vaig veure en persona, el Picasso. Vaig tenir la gran sort de tenir una amistat amb el Palau Fabre de quaranta anys.

[Ens ensenya, en el seu llibre, una fotografia del brigadista belga que va intentar destruir el Canàries]

- **Aleshores no el va tocar?**
- Aquest brigadista no el va tocar [l'aviador] perquè per fer-ho havia de passar a aigües internacionals. L'aviació italiana va venir a bombardejar, a Cordera, molt sovint. I a Portbou. Nosaltres, quan sentíem l'aviació, tocaven les campanes. Ens posàvem tots al refugi que hi havia al costat de l'Església. I el pont de Cordera, durant tota la guerra, va estar recobert de sacs de sorra per protegir-lo. Hi havia gent de tota la comarca que al llarg de la guerra van anar omplint de milers de sacs de sorra tots els pilars que suportaven el pont. Tot cobert per protegir-los. No el van trencar. Una vegada l'aviació el va tocar, però va ser poca cosa. [Ens ensenya fotografia]
- **Com vivíeu el dia a dia de la guerra?**
- Malament. Buscàvem menjar d'allà on podíem. Vam menjar moltes farinetes de blat de moro. Les vam passar bastant negres. I després de la guerra encara hi vam tornar. Va venir l'estraperlo. Jo tenia una tia que precisament feia l'estraperlo. S'emportava oli per la comarca i venia carregada de mongetes, cigrons... feien intercanvis. Després de la guerra civil hi havia gent que creuava

la frontera i anava a comprar pa a Servera. En aquell moment encara passàvem una mica lleugers.

- **Ningú de la seva família va anar a lluitar?**

- El meu cosí germà, que va morir a Terol. Aquest, quan jo vaig quedar orfe, els seus pares em van acollir. Ens van acollir als germans. La meva mare va morir el 36, amb la qual cosa vaig quedar completament orfe poc abans que comencés la guerra.

- **Pot explicar una mica com eren els bombardejos aquí, a Llançà?**

- Nosaltres vèiem els avions com anaven a bombardejar el pont. Volien destruir l'entrada del material. I nosaltres ens refugiàvem sota l'església. Vivíem aquí mateix. I el brigadista del que us havia parlat el vaig poder conèixer en persona i ens vam fer amics. Em va explicar que havia sigut ell qui havia bombardejat el Canàries. I va eliminar alguns avions franquistes, però va ser una llàstima perquè de cop volta va deixar de venir els estius. Ja era molt gran.

- **Aquí a Llançà va arribar a caure alguna bomba?**

- No. Molt poques. Ho explico en el meu llibre, també. Va caure una bomba en un hort i l'única víctima que va haver va ser una granota. La vaig agafar amb una canya i la vaig penjar allà. Hi vaig escriure: "Víctimes del feixisme". Al port de Llançà potser també va caure'n alguna. Però poca cosa.

- **Els primers anys amb Franco com els va viure?**

- Molt restringits. Tothom callat. Van agafar tres o quatre d'aquí i els van afusellar. Però també cal dir que durant la guerra hi havia dos capellans que van afusellar. Recordo que era molt petit, quan anàvem a doctrina (ens ensenyaven religió).

- **Van cremar l'església, durant la República?**

- Sí. Hi havia uns quadres i un altar molt bonic. Van cremar tot el que hi havia a dins.

- **Hi havia gent que anava a missa, durant la República?**

- Molt poca gent. Era molt republicana, Llançà.

- **Amb Franco, va ser prohibit el català?**

- Va voler prohibir-lo i per això no el podíem ni llegir ni escriure. Però nosaltres havíem tingut aquell mestre que ens havia ensenyat català a l'escola. I a casa sempre parlàvem català. Tot el poble en català. Però si ens havíem de presentar davant d'un militar, ja era una altra cosa.
- **Hi havia prou menjar, durant la postguerra?**
- Va ser molt pitjor que a la guerra. Va haver molta restricció. Al poble hi havia molt d'oli i jo agafava un pot d'uns vint litres d'oli que carregava. Anava de nit i per la muntanya per poder arribar a Llançà, perquè estava fent d'aprenent de sastre al poble i era més fàcil que ho agafés jo sol (la seva tieta es dedicava a l'estraperlo). Aquests litres els agafava la meva tia i anava a la Plana a canviar-los. Però tenim la gran avantatge, com he dit, que hi havia dones que anaven a Servera i ens portaven pa.
- **Va seguir anant a la guerra, durant la postguerra?**
- No. Tenia setze anys i vaig decidir que no seguiria.
- **Va començar a treballar?**
- De sastre, igual que el meu pare. I el meu germà també. Després vaig obrir un comerç. Durant la retirada, a casa teníem també un comerç (no va anar bé perquè la meva mare es va quedar vídua) i ens van entrar a casa per agafar tot el gènere. Ho van carregar en un camió i s'ho van emportar cap a França. Però em sembla que no va arribar a França perquè a la muntanya de Portbou van cremar moles coses. Els francesos no ho deixaven passar.
- **Algú pròxim a vostè va haver d'exiliar-se?**
- Sí. Un germà de la meva mare. Però aquests van anar cap a Servera, només. Després van tornar i no els va passar res. Però durant la retirada, els meu oncle (el que m'havia acollit) era molt republicà i era de la Junta Federal que hi havia aquí. Tenia por i volia marxar. Vam agafar quatre trastos de casa i vam anar al port de Llançà, on una barca ens havia de fer creuar la frontera per mar. Però el propietari de la barca era feixista i el que portava la barca li va dir que la barca estava espatllada i no podia. El meu oncle, que ja ho havia deixat tot (jo també) vam haver de tornar. Ens vam quedar i no va passar res.
- **Recorda l'entrada dels nacionals?**

- Quan van entrar, recordo que un d'ells va dir-nos: "Catalanes de mierda, ¿así defendéis vuestra tierra?". Però què havíem de defensar? Si érem tots nens. Dels set que estàvem allà, la majoria teníem màxim setze anys.
- **Recorda alguna repressió ideològica de la postguerra?**
- Un home em va explicar una vegada, plorant, que havia de fer el servei militar a Cardona [mili], on hi ha un castell. Allà hi havia una presó amb molts republicans. Va ser on van senyalar uns quants dels presoners i li van ordenar que els matés. Va haver d'afusellar, ell mateix, als republicans. El va marcar molt perquè ell se sentia republicà. Ja és prou fort matar a una persona, però més quan comparteixes uns ideals.

Transcripció: Joan Aldavert Pallerols

Número: 16

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Conxita Vila Corominas

Edat: 98

Any naixença: 1917

Lloc naixença: Osor⁹, prop d'Arles.

Sempre hi ha viscut?: No. Va estar a França.

Germans: 8

- **[L'entrevistem per la seva connexió amb la maternitat d'Elna]**

⁹ Aclariment de la Conxita: "És un poble molt petit envoltat de les Guillerries (muntanyes).

- No puc dir gairebé res de la maternitat d'Elna. Només que vaig estar-hi un mes, esperant a que arribés el meu fill. I vaig conèixer gent. Però no va ser un dels pitjors moments. Quan vaig tenir la criatura, ja tenia el marit a casa. En canvi, he trobat moltes pobres dones... si llegeix el llibre, ja veurà les peripècies d'aquelles pobres dones. Aquelles sí que ho van passar molt malament. Jo no. Perquè a mi em van dir: "mira, has d'anar a la maternitat d'Elna. S'hi està molt bé i menjaràs". Perquè llavors no hi havia menjar. I allà vaig estar un mes i vaig conèixer algunes de les -entre moltes altres- que se'n cuidava de la cuina. Aquesta em va regalar una ampolla de colònia. I d'això me'n recordaré sempre. El meu fill va néixer allà. i jo l'he visitat, aquesta maternitat. L'ha visitada, vostè? Val la pena de visitar-la. Però ara no sé com està. Crec que la van arreglar. Però l'ala en que jo estava, no s'ha fet. Perquè quan la vaig visitar, jo me la mirava amb la meua filla. Miràvem però era tancat, ja que hi havia una reixa. I aleshores va venir un senyor i ens va dir: "què miren?". I jo vaig respondre: "mirem la maternitat". I ell va dir: "què la coneixen?". "No. La meua filla no, però jo sí. Perquè hi vaig viure un mes". Vam parlar i ens va obrir la porta de seguida, ens ho va ensenyar tot... i va dir-me: "vostè reconeixeria on va néixer el seu fill?". Mare meua, si me'n recordava. I em va ensenyar la sala, que ara és un quarto de bany. No era igual que llavors. Són molt amables. Si un dia ho vols visitar... estarà molt bé. T'explicaran molta cosa.
- **Va viure la guerra?**
- La guerra civil la vam viure molt malament. Jo he fet escrits: molta poesia. Però escrits polítics, no. A mi m'agrada la poesia. Vaig fer un poema per allò que va passar a Madrid amb aquell tren... a Totxa. El meu marit era molt polític. I jo també ho era. Però no ho vull dir per fer gaires alabances. Però ell sí. Ell era del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Era comissari, i tenia un grau de capità general. I va fer moltes coses, però sempre clandestinament. Perquè amb Franco, el pobre que agafaven rebia fort. Jo tinc molts amics... a un li van treure un ull, que era un tal Valverde, que encara corre amb bicicleta. Li agradava anar amb bicicleta. Tota la família havia sigut de corredors, i el meu marit també ho era. I a aquest home li van treure un ull de patacades. I això els francesos. Això no eren els alemanys. Els alemanys en van fer moltes més. Però

els francesos no volien gent d'aquesta. Als anarquistes no els hi feien pas res, però els socialistes... formaven part de la Internacional Comunista. I això no ho volíem pas. Hi havia reunions i de tot. La gent estava molt mobilitzada per entrar a Espanya. Però esperaven el moment. En van entrar molts, així clandestinament. I en va morir un que era com un germà. També va entrar clandestinament per poder-se infiltrar dins dels sindicats. Això és el més interessant de saber: que aquesta gent va treballar molt. Però Franco no va morir i ells sí. Un cosí-germà meu va estar a la presó per qüestions polítiques. I va agafar un càncer al cap i va morir. Pobret. Això quan estava en Franco. De seguida els van agafar. El meu oncle, afusellat. Era catòlic, però republicà. I feia sabates. Quan va entrar en Franco, era sabater. Estava fent sabates quan li van dir que es presentés a l'Ajuntament. I la meva tieta li va dir: "treu-te el davantal, home. Més val presentar-te sense". Els sabaters portaven davantal, llavors. I ell va dir: "mare meva! Per anar fins allà i tornar?". I ella va insistir: "arregla't una mica". Ja no va tornar. Se'ls van emportar i ja està. Tot això ho tinc escrit. I el primer que li van dir va ser: "què heu fet, què heu fet?". Ell deia: "jo, res". I li donaven un cop de crossa. Una vegada i una altra la mateixa pregunta, mateixa resposta i altra vegada el cop. El van deixar per un mes estès a terra. I el que el pegava era un guàrdia civil que havia menjat a casa i era amic seu. Sortien junts. I a l'oncle li varen fer uns papers conforme no havia fet res. I quan van fer el procés, tot va sortir bé. Semblava que no passava res. Però en el moment de dir el veredict, un home se'n va anar a l'orella del jutge. I el jutge va dir: "pena de mort". La meva cosina era qui m'ho explicava –ara ja és morta (tenia la meva edat)- i em va dir que va caure desmaiada. I encara hi ha gent que diu que el franquisme està tan bé...

- **Podria explicar-nos en què consistia la maternitat d'Elna?**
- I això de la maternitat d'Elna, va ser una dona que es va posar aquí a Espanya i va agafar nens que estaven abandonats perquè els seus pares estaven a la presó o perquè els havien mort. I va entrar a França. Amb aquests nens, va entrar a França. I ella es va posar a la maternitat. Primer es va instal·lar en una casa, i després en la maternitat que jo vaig conèixer. Ella era suïssa, i per això va rebre ajuda per posar una maternitat a França. I va durar... fins que els

alemanys la volien matar i tot, a l'Elisabeth. Això que ella era suïssa. Però va amagar una jueva, i els alemanys se la volien emportar per matar-la. I aquesta dona la va amagar. Com que hi havia un jardí... tenien un jardí molt gran, a la maternitat. Hi havia fruita i tot. Va amagar-la allà. li els alemanys li van dir: "o es presenta a tal hora, o vostè anirà en lloc seu". I aquesta noia jueva va dir: "No. Ja em presento jo. Vostè té un càrrec aquí". N'he sentit tantes d'històries com aquestes... que ara ja no en faig cas.

- **La seva família estava molt vinculada amb la política?**

- El meu pare era polític. Ell era d'esquerres, i jo també ho he sigut sempre. El meu pare era un d'aquells homes forts d'esquerres. Va ser el primer en portar la bandera quan va venir la República. A Girona, va ser el primer. Al costat de qui després va ser cap del govern. Al costat d'ell, amb la bandera republicana. Ja en vinc de raça. I el meu marit també n'era. Què hi farem?

- **Durant la seva estada a França, tenia menjar?**

- Sobre la maternitat, ja li dic, eren molt ambles. Feien tot el que podien per aconseguir-nos menjar. Menjàvem fruita i llet de pot que venia de Suïssa. Posaven avena. En temps de fruita, menjàvem això. I era molt bo. La directora (la suïssa) era molt seriosa. Portava tot amb una disciplina... i allà m'hi vaig estar un mes. Fins que va néixer el meu fill: Jordi. I en aquest llibre (La maternitat d'Elna) hi ha un capítol on hi posa "Conchita Vila". Allà hi explico tot això. I vaig fer un poema. Perquè va venir l'Assumpta (l'autora del llibre: "La maternitat d'Elna") i em va dir que fes un poema. Jo li vaig respondre que ja era gran, però el vaig fer. No és un poema important, però el vaig fer i el vaig llegir davant de la gent. I van haver tants aplaudiments... aquesta noia, l'Assumpta, treballa molt. Som molt amigues. Però ja fa un temps que no em ve a veure. És historiadora. Un dia, si la vol conèixer, és de Car de Déu. Ella li ho pot explicar.

- **Pot parlar-nos del franquisme?**

- Els germans, els tinc tots morts. Però era l'única de la família que escrivia. M'agradava molt, malgrat que no tinc cap instrucció. Però tinc molta imaginació. A mi m'hagués agradat molt tenir estudis. Però en aquell temps, era molt difícil. Nosaltres érem vuit germans. Era molt difícil. Però jo sí. Tota la vida he escrit. Amb faltes d'ortografia, però sempre he escrit en català. El català

no l'he après, però l'he llegit tan i tan... El meu marit i jo sempre ens vam escriure en català –però això durant la República- i quan estava en Franco (la postguerra) ja estava a França. Però tota la família havia d'escriure en castellà. Jo vaig tornar aquí perquè es va morir el meu marit. Va morir molt jove. I com que tenia les germanes aquí i la resta de la família, vaig preferir tornar i estar entre parents. No recordo quin any deuria ser, però encara estava en Franco. Jo recordo la primera vegada que vaig venir aquí, a Espanya. Vaig venir sola per veure la família i vaig anar amb la meva germana a una llotja. A mi m'agradava molt el teatre i per això vaig accedir a acompanyar-la. I quan van dir no sé exactament què, tothom amb el braç aixecat i cridant. Jo havia marxat quan encara hi havia la República, i en veure aquella cosa tan horrorosa, em vaig posar a plorar en un racó. Plora que plora. I la meva germana em deia: “no ploris. Que no et vegin, que no et vegin!”. I jo li deia: “no puc! Són xais, ara. Ja no són ni persones”. I recordo que va respondre: “Sí. Quin remei. És el que toca”. Vaig dir que me n'aniria aviat. Perquè aquest país no era el meu. Me'n vaig anar. I quan vaig tornar, li vaig dir al meu marit: “mare meva! Si haguessis vist Espanya! Tots els soldats que passaven anaven amb la mà enlaire”. Era el canvi. De la República -on hi havia llibertat, on podíem llegir llibres catalans, on hi havia diaris que eren molt bons i, sobretot, molta literatura- a la dictadura. Tot se'n va anar molt de pressa. Massa. Per això sempre s'ha de lluitar. Jo ja sóc massa gran per continuar amb aquesta lluita. Però vosaltres, la joventut, sou els hereus d'aquesta terra. Sou vosaltres qui heu de lluitar perquè sempre hi hagi llibertat.

- **Aleshores, es pot dir que va viure de molt a prop aquesta repressió...**
- Quan penso que he conegut a tants sacrificats... gent que va venir aquí i va ser afusellada. Eren com germans. I per això no els hi ho perdonaré mai. El meu marit no va poder tornar mai. Per això tampoc els perdonaré mai. Ell tenia la il·lusió de venir. Però si ho feia, hagués acabat com tots els altres. Jo sempre li deia que tenia fills, i que ja havia fet prou. I de la maternitat d'Elna el que li puc dir és que va ser una pobre dona qui es va sacrificar per ajudar. Va morir molt gran, l'Elisabeth. Però li van portar una creu de Sant Jordi de Barcelona. El mateix president en persona, el Montilla, va donar-la-hi com a reconeixement

pel que havia fet. Jo una vegada vaig viatjar amb una que ha fet un llibre. Una pobre espanyola que va ser amb els alemanys. I una vegada que vaig anar a París a veure la meva filla, ella era al meu vagó. Era el temps en que estava el Franco, i en aquella època portaven papers falsificats. No em va pas parlar de res. I anys després la vaig veure a la fotografia, on li donaven la Creu de Sant Jordi. Aquella vegada que la vaig veure viatjava clandestinament. I quan la vaig veure a la fotografia, vaig comprendre-ho tot. Vet aquí perquè se n'anava amb un davantal, com si fos una pagesa. I es veu que a la butxaca portava els papers.

- **Va viure la dictadura de Primo de Rivera, és cert?**
- Jo he viscut la dictadura de Primo de Rivera i la proclamació de la República, és clar. I també com van anar a buscar el pobre Companys a França per venir-lo a afusellar aquí. En canvi, en Negrín tenia una casa a París. I estava d'allò més bé, allà. Mentre que el companys va ser assassinat.

[Ve una amiga de la Conchita Vila, el pare de la qual era amic seu] [La Conchita li explica una història relacionada amb la seva família]

- El teu pare deia al guàrdia: "No el peguis a ell, pega'm a mi". Ho deia perquè no paguessin a l'oncle. I ell deia: "haig de fer-ho". I amb aquest guàrdia civil havien sortit junts i fins i tot havia menjat a casa meva. Perquè nosaltres fèiem menjars. Ell feia d'aprenent de sastre (el teu avi). I l'altre era un guàrdia civil jove que venia a casa i fins i tot es quedava a dormir. I pensar que anaven junts al cinema... però aquest home (el guàrdia civil) també va morir. Va tenir una pena tan gran que va agafar una cosa a l'estómac i va morir. El teu avi era el fill del jutge del poble (eren republicans) i com que el jutge era molt gran, no el van poder agafar. I a qui van agafar va ser el teu avi. El van tenir tancat molt de temps a la presó. I ell era molt bona persona. Però quan va sortir, va agafar un càncer i va morir. I aquesta malaltia va ser a conseqüència de tot el que va passar allà a dins. La teva àvia deia que quan estava a casa, entraven i s'emportaven tot allò que volien.
- **Quina és la seva opinió sobre la República?**
- Jo he viscut la República, que va ser formidable. I després va haver cosetes sempre contra els catalans. No sé què tenim els catalans... sembla que tinguem

la pesta. Perquè tota la vida ens han vist de tal manera... fins i tot van anar a buscar el Companys a l'estranger. Pobre home.

- **Però com es van exiliar?**

- Ai, mare de Déu! Hi ha tantes coses a explicar... a França vam ser molt perseguits. Aquesta història va ser dura per a tothom. I n'hi ha de molt pitjors que la meva. Les dones que van haver d'estar entre fils de ferro. Jo no hi vaig estar. Vaig tenir la sort després de la desgràcia. Quan vam entrar a França, ho vam fer per la muntanya. Vam haver de marxar d'Espanya perquè el meu promès tenia un càrrec molt important durant la República. Jo tenia vint-i-dos anys quan vaig marxar. Llavors era l'any 39. Va venir a casa i em va demanar si volia anar amb ell. Ell no tenia mare. I jo estava molt enamorada d'ell. Però teníem les mans lligades, i no podies fer cap pas. Jo vaig dir que m'ho rumiaria. I la meva germana i els meus pares ploraven i em demanaven que no marxés. I el meu home va dir: "perquè no som casats? Ja ho farem un cop tornem!". Ell es pensava que estaríem fora uns tres mesos. Vaig ser molt llançada, per ser aquella època. I la meva germana em va dir: "tu, a aquest home, l'estimes?". Vaig respondre: "no puc fer altra cosa que pensar en ell". "Aleshores, vés-te'n. Fes-ho o el perdràs". Ell era comissari i tinent coronel. Tenia un càrrec molt important. A més, del poble que era, era un casic. Ja era molt mal vist. Van haver molts d'aquest poble que van anar a França. I jo tenia correspondència amb tots perquè teníem un amic del poble que em donava cèntims, mentre que jo els donava segells. I me'n cuidava d'escriure. Ara ja són morts, la majoria. Han passat moltes coses. Si el meu home visqués, quin disgust de veure com està el país. Quin disgust si veiés tot el que ha passat. Ell va lluitar per uns ideals. Quan veia aquella fe, aquell ànim de lluitar... per tornar a Espanya i convertir-la en una Espanya ben lliure. Quan penses en com hem patit, tant que hem lluitat i hem hagut de fer, tant que ens hem jugat la vida... i tot per arribar a on estem. Seguim amenaçats pel mateix govern. Res ha canviat. Ja en teniu de feina, la joventut. Cal aixecar de nou el país.

- **Va poder tornar a Espanya, durant el franquisme?**

- Nosaltres vam haver de marxar a França. I vaig tornar al cap de tres mesos. Vam tenir un fill tres anys després. I més endavant vaig tornar a quedar-me

embarassada, aquest cop d'una nena. I el meu marit, quan estava embarassada de la segona criatura, em va dir: "vés a tenir-la a Espanya". Perquè llavors a França estaven els alemanys, i tenia por. Perquè havia de sortir de casa i fer coses que em podrien involucrar. I per això va demanar-me que me n'anés a Espanya, i així estaria més tranquil. "Jo ja vindré d'aquí tres mesos", va dir-me. Un any i mig que vaig estar aquí a Espanya, sense ell. I havia de presentar-me cada dia al registre civil i no rebia mai cap carta. Ell m'escrivia des del Portús, però mai vaig rebre res. Em feien presentar allà constantment i em preguntaven què sabia del meu marit. Em demanaven que el fes venir, perquè només estaria a la presó i seguiria podent-lo veure. Era un tinent que només esperava que el meu marit trepitgés Espanya per fotre-li un tret. I quan vaig marxar d'Espanya, em va seguir fins el darrer moment. Però a ell no el van deixar passar. Es va haver de quedar. Des del Portús, van dir-li que no podia creuar. No tenia els papers. La meva germana em va acompanyar fins a la frontera, i també va haver de tornar. Però aquell home em seguia perquè volia enxampar el meu marit. I a més el tenia de veí. I una vegada que venia el carter a casa, li vaig preguntar com era que no tenia cap carta. Aquest carter, jo el coneixia. I ell em va dir que no preguntés. No deixaven entrar mai les cartes, perquè les requisaven. I mai les he pogut veure. Aleshores em vaig trobar amb el meu marit a França i vam seguir la vida. Allà tot eren festes, perquè havien guanyat la guerra. Ens hi vam quedar a viure, malgrat que el meu home volia tornar a Espanya. Però no podia fer-ho perquè sinó el matarien. Vivíem a Montpeller. El meu home sempre va continuar lluitant per Catalunya, encara que ho hagués de fer des de França. Es reunien per saber què havien de fer. Es posaven dins dels sindicats per ajudar la gent a marxar i per intentar establir un Estat que fos altra vegada lliure. El meu home va morir de càncer, no pas perquè l'atrapessin. Ell fumava. La desgràcia és que va morir sense poder tornar. Perquè ell tenia ganes de tornar. Un dia vam anar a un turó que feia frontera amb Espanya. I allà deia: "vaig a fer un riu. Almenys hauré fet un riu a Espanya". Va morir amb cinquanta-quatre anys. jo en tenia cinquanta-dos. Molt jove i ple de salut. Però va agafar un càncer.

- **Vostè, pel que veig, era molt partidària de les esquerres.**

- La veritat és que sempre he sigut molt revolucionària. En el meu poble va haver una manifestació contra la CNT. No hi havia cap convivència i es portaven molt malament. No donaven menjar ni repartien res. Això durant la República. Tenia moltes noies cosint. En aquell moment, jo estava al cosidor. I dues amigues de la meva edat em van dir: “véns, Conchita?”. Jo els hi vaig respondre que hi aniria més tard, perquè havia de deixar el nen de la meva germana a casa. Un cop l’hagués deixat, hi aniria. El temps de portar el nen a casa, vaig veure-les venir ben cobertes de sang. Eren la dona de l’alcalde i una noia que era modista. Davant de casa hi havia uns homes amb paneres plenes de rocs. A les meves amigues els hi vaig dir que entressin a casa, perquè allà tenia alcohol amb que curar-les. Va ser una cosa ben lletja, la que van fer. I jo els hi vaig dir: “hi ha en Franco i vosaltres”. Els hi ho vaig dir així mateix. “Mira que crivellar a unes dones que no han fet res de dolent...”. Tot perquè les meves amigues havien estat a una manifestació en contra de la CNT. I fixa’t si és trist, que van agafar rocs per tira-me’ls a mi. I el meu pare em deia que entrés a casa. I jo li vaig dir que no. “Sóc republicana i estem en una República. Amb la qual cosa, no em podeu tirar pas rocs. Perquè si ho feu, voldrà dir que sou franquistes. Jo sóc republicana i sempre ho seré. Però vosaltres què sou? Si tothom ha de compartir els vostres ideals, en què us converteix?”. Ho vaig dir així de clar i davant d’ells. I les dones que cosien em van dir que vigilés. Però no es van atrevir a tirar-me cap roc. I quan vaig anar al cosidor, van tornar per exigir que els deixés passar. I jo els hi vaig dir: “No. A casa no entreu”. La gent em va dir que era molt valenta, perquè aquell dia podrien haver-me matat a base de rocs. Va ser terrible, en el meu poble. Fins i tot van treure les monges i s’hi van posar ells. Tot va ser un merder. Van governar fins que el Front Popular es va desfer. Les guerres són terribles, però les revolucions encara més. Això a Girona.
- **Vostè escrivia sobre la República, la guerra i el franquisme?**
- A mi sempre m’ha agradat molt llegir, però ara ja no hi veig. I n’he llegit tants, de llibres... és realment una pena. Vivia de la literatura. I he escrit molts poemes. Adoro la poesia. Si mira els calaixos que hi ha en aquell moble, trobarà tot de carpetes plenes de poesies. Eren la meva gran afició.

- **Sap si algú de la seva família va patir una repressió més personal?**
- A les meves cosines, que me les estimava tant, van fer-les anar a fregar l'església just quan era la festa major. Van fer-los netejar tot, a les pobres. I això que no havien fet res. El meu tiet era sastre. I era roig. Per això van agafar les seves filles per escombrar la plaça, netejar l'església... la meva família va ser molt castigada. Això va ser la FAI.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 17

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Josep Falgueres Ullastres

Edat: 90

Any naixença: 1925

Lloc naixença: La Bisbal

Sempre hi ha viscut?: No. Es va mudar a Sant Antoni

Germans: 1

- **Recorda la guerra?**
- Encara recordo que amb un amic veníem de Calonge – diria que de veure la família- i en ser a mig camí em va dir: “demà me’n vaig al front”. I jo, és clar, vaig respondre-li: “ets boig!”. Tenia disset anys. I ja no va tornar. Era un noi

valent i ben dotat físicament. Però no va tornar. I de companys n'he tingut molts amb la mateixa situació. Uns van perdre la vida, d'altres van ser ferits... i jo sóc viu de miracle. Perquè quan van entrar els nacionals, em van disparar. En aquell moment entrava a casa i la bala va foradar la canal. A l'alçada del meu cap. Ja ho veien, que era un nano. Però varen disparar. I parlant suau, aquí a Palamós no va haver cap tret. Allà on va haver combats va ser precisament a Sant Antoni. Perquè hi ha una muntanya que en diuen Can Mont. És sobre la pujada Violar, que em coneixia molt. Perquè allà hi havia un camp. I amb els de casa anàvem al camp a buscar bolets en el bosc. Jo m'ho coneixia, tot allò. Se'n deia Roques de Ronquillo. I jo explico la seva història i el per què en deien així. Allà hi van tallar tots els arbres, amb la qual cosa es veia una vista fantàstica de Sant Antoni i Palamós, i era el lloc on hi volien instal·lar una bateria d'artilleria. Si s'haguessin fet forts, haguessin bombardejat Sant Antoni i Palamós. Perquè van decapitar tots els arbres que feien nosa per posar els canons. Això en el meu llibre ho explico.

- **Va veure algun bombardeig?**

- Em vaig trobar, l'1 de setembre del 38, un dels bombardejors més grans que hi hagut a Palamós. Palamós i Granollers han estat les poblacions més bombardejades durant la guerra per l'aviació italiana. Es devia a que era industrial, però sobretot perquè va ser per un *xivatasso*. Hi havia dues fàbriques d'armament que feien espoletes de bomba, però allà no hi va caure mai ninguna bomba. En canvi, Palamós tenia el port i deien –jo mateix ho he llegit en partes de guerra- que bombardejaven el port i les fàbriques de municions de Palamós. Però no n'hi havia res, d'això. Les fàbriques estaven a Palafrugell. però ja se n'encarregaven que no hi caigués cap bomba. Aquest dia hi va haver deu morts, a Palamós. Jo em trobava aquí perquè a mi sempre m'han agradat molt tots els esports. I aquí hi havia un taller de bicicletes en el que hi anava perquè em feien fer alguna cosa, com posar algun pedaç o canviar alguna roda. I jo el que volia era anar amb bicicleta. Per això sempre deia: “no haig d'anar pas a Palamós a comprar?”. I em van dir: “ves a buscar tornillos”. Era la festa major de Sant Antoni. Però, és clar, en aquella època no es feia. Vaig venir a la ferreteria i vaig comprar el que m'havien encomanat. Però quan

estava allà, va sonar la sirena. I jo tenia la bicicleta a baix. L'havia deixada en el replà de l'escala. I quan vaig ser a baix, vaig agafar la bicicleta. Els avions, llavors, ja se sentien i anaven bombardejant. I jo me n'anava cap a casa, però des del cafè em van cridar: "noi, vine aquí! Vine!". I jo hi vaig anar i em van rebre. Vaig tornar a deixar la bicicleta i hi vaig anar. I allà hi havia una noia que tenia un any més que jo. Era una noia rossa. I deia una vegada rere l'altra: "jo no hi estic bé, aquí". I els grans li deien: "no et moguis, no et moguis". Ella volia anar a una claveguera que travessa tota Palamós per sota i que permet sortir per l'altre costat. Aquesta claveguera va servir de refugi durant la guerra. I aquesta noia volia anar a aquest refugi per estar més segura. Se'n va anar. Però van tirar una bomba i la van matar. I jo llavors, quan van haver bombardejat (eren cinc o sis avions els que havien vingut) vaig començar a anar cap a casa perquè el que pensava era: "ja rebràs, quan arribis a casa!". Perquè els pares patien. No sabien on era. I pel camí, en passar pel passeig de Palamós, vaig veure el forat que havia fet una bomba. I allà hi havia una cosa lluenta. Vaig deixar la bicicleta i ho vaig anar a buscar. Era l'ala d'una bomba. I la vaig portar fins a casa. Només arribar em van fotre una bufetada. Una bufetada d'aquelles que Déu ni do. Ja els havia fet patir prou, per encara portar-los aquell trasto. I la barana de ferro que hi ha a l'escala on hi ha el casino, que és on jo havia deixat la bicicleta, un tros de metralla va tocar el barrot de l'escala i ara encara hi és com a detall i recordatori que allà hi van caure bombes. I l'ala aquesta de la bomba la vaig posar a dalt del terrat d'una cort. La vaig guardar perquè per a mi era un trofeu de guerra.

- **[Ho relaciona amb el material bèl·lic]**

- Com les bombes de mà. Anàvem a Calonge, a ballar. Perquè aquí hi havia bombardejos. Hi havia nois que havien anat ja a la guerra –estaven amb permís- i un dia d'aquests vam trobar una granada. I anant amb ells nosaltres sempre ens sentíem segurs, els més petits. I la dúiem un rato cadascú penjada del cinturó. "Ara em toca a mi, ara em toca a mi". La trèiem i ens la passàvem. No va passar res de miracle. I de fer-ne explotar, la tira. Tirant-les amb la mà o disparant-hi amb fusells. Les fèiem explotar. Per a nosaltres, la guerra va ser un joc. Era un joc. Jo tenia onze anys. Sóc del 25, així que al 36 tenia onze anys.

- **[Ho relaciona amb l'entrada dels nacionals]**
- Recordo quan van entrar, que un soldat em va tocar la cara –jo estava al carrer- i em va dir: “¿que tienes frío, monín?”. El que jo estava era cagat de por. Devia de tremolar, i em va dir que si tenia fred. El que jo tenia era por. I recordo que les vam ven passar. No teníem res per a menjar. Jo, tota la vida he fet guardiola. Quan era petit i ara. És una cosa que em ve de petit. Diners que em donaven, els posava a la guardiola. I per què no me'ls robessin quan entraven els nacionals... teníem davant de casa una cort, i allà hi havia conills i era on hi anaven a dormir les gallines, hi havia un galliner, hi havia un hort que anava fins el Passeig de mar. I jo vaig treure, allà on anaven a dormir les gallines, les rajoles (el terra era de rajoles), vaig agafar els diners, els vaig posar a una caixa, vaig treure les rajoles, vaig fer un forat, els vaig posar allà, vaig tornar a posar la rajola i llavors tota la palla que hi havia la vaig posar per damunt. Van entrar, en aquesta cort, la van esbotzar. Perquè nosaltres ho veiem des de la finestra de dalt de casa. La van enfonsar a cops de matxet. I allà hi havia una conilla que estava prenyada. La van agafar, mentre que els conills més petits no els van tocar. I les gallines tampoc. No van trobar res. Aquells diners, una vegada van passar... no valien llavors els diners. L'única cosa que valia era la moneda. I amb aquelles monedes que jo havia amagat –peces de cinc cèntims o de deu- varen servir per comprar el primer pa. Semblava com si tingués un sisè sentit.
- **Teníeu productes de primera necessitat?**
- No hi havia res, no hi havia menjar. Va ser pitjor la postguerra que la guerra. Quan venien a bombardejar, ens anàvem. Va haver un bombardeig de nit i ens en vam anar. Vam marxar cap a Calonge. Tothom abandonava. Hi havia una carnisseria on un porc estava mig penjat. I la feina que van tenir per depenjar-lo. I allà on ens vam parar, que era anant cap allà a la Bisbal, van fer el dinar i tota la gent que eren els veïns van menjar allà. I aleshores al veure que no passava res vam tornar cap a casa. Els més grans anaven i venien. Donaven el parte. Vam passar molta misèria.
- **[Ho relaciona amb la cooperativa]**
- I el que em va impressionar més va ser que teníem una cooperativa... a tots els pobles de Catalunya n'hi havia. Eren de consum i crèdit. Aquí a Palamós n'hi

havia una que era molt important. Era la segona més important de Catalunya. Aquestes cooperatives anaven molt bé. Eren els supermercats actuals. Però eren dels socis. Era nostra. Pagàvem una quota i també teníem moneda pròpia. Tu anaves allà a comprar i després canviaves cent pessetes i deies que te'n possessin potser vint a estalvi. Te'n donaven vuitanta i vint anaven per estalvi. I a final d'any, segons el rendiment que portava la cooperativa, donaven un interès. Aquí, a Palamós, van repartir l'any 34 el 14 per cent. I feien una festa anual pels socis. Recordo que a mi em van regalar una bicicleta de tres rodes. Ni una pilota ni res per l'estil. Era una cosa que valia la pena. Doncs la cooperativa aquesta la van cremar. Ho van cremar tot. Inclús van posar benzina allà on hi havia la caixa amb els diners i recordo que anàvem a mirar per la finestra. I veies tots els bitllets apilats, que se'ls podia agafar, però tot era cendra. Aquella impressió... tot fosc, la cooperativa cremant... és un dels records que més em va afectar. Tota la resta era per a mi un joc. Però això... vaig veure una quietud, una calma... mentre veia a més que allò s'encenia... era extraordinari. El van cremar perquè no el volien. Perquè això havia sortit dels obrers. Eren cooperatives obreres. No els interessava pas.

- **Recorda res de la Segona República?**

- De la Segona República recordo que jo anava cap a Platja D'aro amb els meus pares i pujant La pujada del Vilà, on hi havia el mas Vilà, van cridar: "ha esclatat la República!". El 14 d'abril de l'any 31. El meu sogre va ser alcalde de Sant Joan. I va estar fins el 34. Va ser la legislatura del 30 al 34. I encara va anar a l'enterrament del Macià.

- **Quines eren les tendències polítiques predominants on vivia?**

- Tothom era republicà, aquí. La meva família no n'era pas una excepció. I ningú de la meva família era activista. Un germà de la meva mare va ser regidor de Palamós, i va haver de marxar. Va morir a França, en un camp de concentració. A mile de Vent. I de familiars n'he tingut molts, a França. Van haver de marxar. La majoria no han tornat més. O perquè han fet la seva vida o perquè van morir.

- **Com veia vostè la República?**

- La República va durar molt poc, però es veia un nivell de vida bo. Es veia diferent. Tot havia canviat. Jo no puc jutjar massa degut a l'edat. Jo era un nen. Però es veia, que hi havia benestar. Tothom treballava. Hi havia treball. La gent es guanyava bé la vida treballant. aquí a Palamós hi havia fàbriques de suro. Encara no hi havia l'empresa on jo treballava. Es deia Vinke. Aquest ha sigut un país de suro.
- **Anava a l'escola?**
- Jo vaig tenir com a mestre un capellà. Era mestre i capellà. Era molt recte, a vegades massa. De tant en tant donava clatellots que no tenia que fer. Però era bastant bon mestre. Durant la guerra, precisament el jefe del sindicat que hi havia llavors, els van agafar a ell i al rector i se'ls van endur a casa perquè no els matessin. I Sant Antoni es deia Llevantí de Mar. Aquí a Palamós era on hi havia més ofici. I nosaltres hi veníem a ballar i a jugar a futbol.
- **Recorda com es vivia abans de la República?**
- L'única cosa que et puc dir és que he vist a la meua escola... primer el rei, l'Alfons XIII, que en dèiem el Llapissera. Tenia la barba una mica sortida. Llavors hi havia el qui va ser president de la República... i el Difunt (Franco). De canvis no en recordo. La gent es veia més alegre. El 34 hi havia moltes revoltes, va haver els fets d'octubre... i en instaurar-se la República tot va anar a millor.
- **Hi havia algú que anés a missa, on vivia?**
- Hi havia gent que durant la República anava a missa. Jo hi anava. Inclús vaig fer d'escolar. Però després de la guerra ja va canviar.
- **[Ho relaciona amb la Falange]**
- Després de la guerra, aquí a Palamós es feien desfilades. Eren els de la Falange. Eren militars. I eren d'aquí, es van anar allistant. Aquí, un dia el mestre ens va dir que havíem de comprar la camisa de Falange. Camisa blava i les fletxes, havíem de portar. Jo ho vaig agafar, però ho vaig endreçar i no ho vaig veure mai més. No ho vaig portar mai, i no sé on va anar a parar. A casa suposo que l'haguessin cremat.
- **Van matar capellans?**

- De capellans en van matar. Però aquí a Palamós no. Van matar a altra gent que eren catòlics o significatius. Igual que també, després de la guerra, en van matar de l'altre bàndol.
- **[Ho relaciona amb la repressió franquista]**
- Els rojos volien matar el meu sogre. El van venir a matar, i després els mateixos del Difunt el van posar a la presó. Com s'entén, això? Doncs és perquè hi ha persones que li volien mal, i es venjaven d'aquesta manera.
- **[Ho relaciona amb la República]**
- I ell, com que era de l'ajuntament, va haver una temporada que li venia pel tren i pel moll hi havia molta gent que venia. De tota Espanya venia gent, immigrants. I n'hi havia un que vivia al carrer, a prop. I un dia va haver vaga. La van organitzar. I aquest no hi volia anar, a la vaga. Volia anar a treballar. I al costat de casa d'aquest hi vivia un que era conseller de l'Ajuntament de Sant Joan sent alcalde el meu sogre. I li va dir: "avui he sentit que tal persona vol fer d'esquirol. Ho hauríem d'evitar, això". I el que van fer ell i el meu sogre va ser pagar-li el sou durant el temps que va haver-hi la vaga perquè ell tingués diners per donar de menjar als seus fills. Havien sentit que volia anar a treballar per comprar menjar. Tenia tres o quatre fills. I el meu sogre i ell li van pagar el jornal. I aquest, quan va venir la guerra, es va fer milicià. I un dia li van donar l'ordre d'anar a buscar el meu sogre. Estava en allà, a la carretera. Va trucar a la porta, era el vespre, i va sortir la dona del meu sogre. I ell va preguntar: que no hi és, el seu marit? I ella va respondre que sí, que si volia que el cridés. Perquè estava dormint. I ell va dir que no. Que no li digués res. I quan va acabar la guerra, aquest va tenir la pena de mort junt amb un altre que havia portat el cotxe amb els morts que hi havia hagut a Palamós. A la platja de Sant Cristo. Que, per cert, jo també els anava a veure. Sabia que estaven allà. Aquests dos estaven presoners a Girona, i tots dos tenien pena de mort. I aquest li va dir: "mira, si em maten a mi i tu et salves, ves a veure el Conrado i digues-li que aquella nit que vaig anar a buscar era per matar-lo. Però si et maten a tu i jo em salvo, no ho sabrà mai. I el van matar a ell. I l'altre va venir un dia a casa i va ser per això que ho van saber. Perquè l'altre li ho havia explicat. I per què el van posar a la presó? Perquè aquest home era una persona molt espavilada. Però al

principi no hi havia feina i va anar a treballar amb el carbó, per fer diners. I per aquella zona va haver algú – que nosaltres sabem qui és, perquè ens coneixíem tots- que el a denunciar per contraban. Perquè aquí se’n feia, de contraban. Per la nit descarregaven, en el mar, caixes de tabac. I jo sé qui era, qui hi anava i tot plegat. Però van dir que ell era el que guardava tot el material. Cosa que no en sabia res. I van venir i el van posar a la presó per això. Per una denuncia. Entre veïns. Perquè m’ha fet això, que si perquè no m’ho ha fet, per enveges...

- **Com es va assabentar de l’inici del conflicte?**

- A casa hi havia un diari que se’n deia La Calle. I a vegades jo veia els titulars. Sempre llegia i m’enterava d’alguna cosa. És clar que llavors no entenia res, però veia que hi havia un moviment. De l’esclat de la guerra me’n vaig assabentar així. Però la guerra no va afectar en absolut la meva vida quotidiana.

- **[Ho relaciona amb el treball]**

- Perquè jo em vaig anar fent gran i quan vaig tenir l’edat d’anar a treballar, vaig anar a treballar.

- **[Ho relaciona amb l’escola durant la guerra]**

- Durant la guerra, vaig arribar a no tenir cap professor. Vaig haver d’anar a una senyoreta. Ja hi havia classe mixta, ja que també hi havia noies. I allà jo vaig aprendre a fer mitja, a fer punt de mitja. Perquè les noies, el dia que tocava labor, es posaven a fer mitja. I com que la meva filla va estudiar a Girona i era molt dolenta amb les labors, la meva dona li deia que s’havia de fer de tal manera i no com ho feia... no tenia paciència. I jo li deia a la meva dona que m’ensenyés a mi com es feia, i aleshores li ho ensenyava jo mateix a la meva filla. L’asseia a la meva falda i li ensenyava. I després d’examinar-se, venia i ens deia: “quina nota hem tingut!”. No ella, nosaltres. Vaig quedar sense mestres. Però mai vaig deixar l’escola. I anava els vespres a classe de comptabilitat.

- **[Ho relaciona altra vegada amb el treball]**

- Jo vaig entrar a la feina d’aprenent de fuster a l’empresa Vinke i en vaig sortir com a director administratiu financer. I només hi vaig treballar cinquanta-tres anys. Vaig entrar de nen i en vaig sortir amb gairebé setanta anys. En aquesta fàbrica feien tubs metàl·lics flexibles. Aquests tubs són els que tenen les dutxes, tubs de fre dels cotxes... érem l’única en Espanya. Abans, totes les gasolineres

tenien les mangueres que quan les agafaves posava en una banda Vinke i a l'altre costat Palamós. Quan feia el servei, tothom parlava del seu poble. Que si tenien tal cosa o feien tal. I jo els hi deia: “doncs el meu és conegut a tota Espanya. És més important que qualsevol dels vostres. Sinó, aneu a qualsevol gasolinera i allà hi trobareu: Vinke. Palamós. A mi m'estimava molt, el director de l'empresa. Era alemany. Jo era el seu home de confiança. Vaig deixar l'empresa quan va morir. Em convidaven a la seva finca. I fins i tot em trucaven un diumenge per dir-me que hauria d'anar-lo a veure.

- **Algun familiar seu va anar a la guerra?**

- El meu oncle no va anar a la guerra perquè era de serveis auxiliars. Li faltava un ull. El seu pare era ferrer, i li va saltar una espurna a l'ull quan l'ajudava. Però el que va passar és que es va posar aigua de la pica d'allà on refredaven el ferro. Va perdre l'ull i va ser de serveis auxiliars i no el van agafar. I el meu pare també va anar a Girona, però allà es va trobar amb el meu oncle, que li va dir que se'n tornés perquè la guerra estava perduda. I va tornar a casa.

- **Com es va viure, on vivia, la guerra?**

- Aquí es va viure molt malament la guerra perquè tots els nois joves se n'anaven al front. Tota la joventut se'n va anar. Les dones, encara que no sempre, havien de substituir-los en les fàbriques de suro i a les altres feines. Eren elles, vailets i gent gran qui hi treballava.

- **[Ho relaciona amb el primer bombardeig aeri]**

- I el primer bombardeig de Palamós va ser un sol avió. I l'últim, també. Doncs el primer bombardeig va venir un avió. I amb el meu germà vam veure que estava tirant coses. I vam arrencar a córrer cap a ell, perquè ens pensàvem que estaven tirant programes de propaganda. I quan vam ser al passeig, les bombes van tocar a terra i van estellar. I aleshores vam girar cua i vam tornar corrent cap a casa. I vam veure, quan l'avió girava, que portava les ratlles negres i blanques a les ales. I nosaltres dèiem: aquest és fascista. I periòdicament venia un hidroavió. Sortia de la punta de Sant Feliu per venir a bombardejar Palamós. I al migdia venien cinc avions italians a bombardejar Palamós. I els carrers de la part alta quedaven completament arrasats.

- **[Ho relaciona amb la defensa antiaèria]**

- I no hi havia res. Aquí hi ha un turó, on hi havia canons. Però no eren antiaeris. Eren de bateria. El primer tret que van fer va voler ser contra un avió, però amb aquest canó només pot tocar un avió si vola molt baix. I amb aquest tret van matar un home de Calonge. Va impactar a una de les cases, i va matar l'home que hi havia a dins.
- **Ho relaciona altra vegada amb l'entrada dels nacionals]**
- De la mateixa manera que a mi m'haguessin mort. Perquè nosaltres sortíem de veure com feien volar el pont de Calonge. Vaig veure com el feien volar. I estàvem fora de casa, perquè en aquesta casa teníem unes canyes que estaven arrambades a la paret que fèiem servir com a refugi. I des d'allà passàvem a una altra casa que estava al costat que era allà on feia de barber el meu germà. I l'amo de la barberia va dir-li que anés a la finestra a veure què passava. I des d'allà es veia tot. Tot era pla. I va dir: "he vist que hi ha una moto". I nosaltres vam anar cap allà. Érem tres: el meu germà, un altre noi i jo. Vam anar a mirar i vam veure com va estellar. I quan va estellar, ja baixaven els tancs del Mas Vilà. Eren tancs italians. I van pujar i baixar el rierol com si res. Perquè abans hi havia poca aigua. I com que hi havia trets – perquè a Sant Antoni van combatre, i van haver-hi molts morts. Molts soldats morts.
- **[Ho relaciona amb les fosses comunes]**
- I jo sabia on estaven, i els anava a veure. Ja estaven enterrats, però sabia on estaven. Jo sabia allà on n'hi havia un. I segur que els de casa seva no van saber mai a on eren. Però jo sí. Ho sabia perquè ho veia. N'hi havia un, precisament, que el van pujar allà al Vilà, on hi havia una rajoleria. Hi havia un enterrat. I un gos va anar i es va posar a remoure la terra. Estava desenterrant. Nosaltres el vam fer fora. I llavors hi havia un altre, a Sant Antoni, que estava ben bé a arran de carretera. El carrer més ample de tot Sant Antoni, que tenia arbres i tot, i que nosaltres ja dèiem "l'avinguda". Allà, arran de carretera, també n'hi havia un. I quan van sembrar, allà on estava enterrat era més alt el blat. Estava més abonat. Aquí al monestir, el Pollet, nosaltres anàvem perquè es veia molt el que era la guerra. Doncs allà hi havia trinxeres, i un niu de metralladores que avui en dia encara hi és. I es pot visitar. I allà vaig anar a veure tres que eren soldats internacionals i els van matar per l'esquena. Ells disparaven morters i els van

envoltar i els van matar per l'esquena. Els anava a veure. Ho volia veure tot. Era un inquiet.

- **[Ho relaciona amb la seva visió de nen]**

- Portaven a l'Ajuntament pistoles enganxades en el cinturó, portava una gorra de capità tacada de sang. També la duia jo posada, i anàvem cap a l'ajuntament. Fusells, també. De tot. Feia bestieses.

- **[Parla altra vegada de l'entrada dels nacionals]**

- Quan estàvem allà a la barberia, vam dir: "Anirem a casa, que els pares deuen estar patint". Acabaven de volar el pont. Casa nostra estava a poques passes. I vam dir: "hi anirem quan no sentim cap tret". Va haver una estona de calma, de manera que vam obrir la porta i vam arrencar a córrer. El meu germà anava davant, el Torrent (l'altre noi) anava al mig i jo anava darrere. I pel camí vaig pensar: "i si ho trobem tancat? Què passarà llavors?". Si hagués estat tancat, ens haguéssim quedat al carrer. Vaig veure com el meu germà entrava, el Torrent també a casa seva (era ben bé al costat) i jo, just en el moment que entrava darrere el meu germà, va passar una bala per davant i va travessar el canal. Va ser degut a que sortíem de la barberia, on havíem anat a veure com explotava el pont. Va ser un home que anava amb moto qui va encendre la metxa de la dinamita. Perquè ja feia dies que havien fet els clots. Havien fet uns clots a l'asfalt per posar els explosius.

- **Sap si les sirenes tenien diferents tons en funció de a quina distància estaven els avions?**

- Quan venien els bombardejos, se sentien les sirenes. I que jo recordi, sempre era el mateix to. El que sí que tenia diferents tons, era la sirena de les fàbriques per anar al treball. Això abans de la guerra, és clar. Cada fàbrica tocava d'una forma, per poder-les distingir. I em sembla que tocaven dues vegades. Una vegada cinc minuts abans per avisar, i l'altra ja quan era l'hora. I tothom havia de ser a dins.

- **Van cremar l'església, on vivia?**

- Les esglésies les van cremar gairebé totes. I si no cremaven l'església, cremaven les imatges. A l'església de Sant Antoni... jo hauria de ser mort per força. Perquè nosaltres, al col·legi, teníem una biblioteca on es llogaven els llibres als

alumnes per cinc cèntims. I aquests llibres crec que els podíem tenir quinze dies. I amb aquests diners, cada any compràvem llibres. L'ajuntament també ens en donava, de diners. I amb tot plegat compràvem llibres per a la biblioteca. Un dia, com que em fotia allà on no em manaven, vaig anar al col·legi i vaig veure que hi havia un jefe de milicià amb la pistola al costat que es quedava alguns llibres. I jo li vaig dir: "escolti, que aquests llibres són nostres!". Em va mirar de dalt a baix sense dir res. I vaig repetir: "aquests llibres són nostres, no pas seus". I ell em va respondre: "mira, nano. Fot el camp o et juro que et fotrè un tiro". Jo m'hi encarava. Quan va venir el Canàries a bombardejar aquí a Palamós... la primera vegada que va venir, un milicià de Sant Antoni amb una escopeta – que no era d'ells, sinó que segurament havien requisat- volia disparar al vaixell. I jo, que era un nano, em vaig posar al davant tot rient i li vaig dir: "però que fa? No veu que amb això no arribarà ni a l'aigua?". Va respondre: "Tira cap allà o la bala te la foto a tu!". És cert que tenia molta llengua, jo. Però és que volia disparar el Canàries amb una escopeta. La guerra es va perdre per això. Hi havia quatre caps calents que volien manar més que la resta. I, de fet, passava en tots dos bàndols.

- **Eren constants, els bombardejos?**

- Bombardejaven molt sovint. Palamós va ser una de les poblacions més bombardejades de Catalunya. Cada dos dies hi havia un bombardeig a Palamós. Venia l'hydroavió pel matí i pel migdia venien els bombarders. Passa que a Sant Antoni no en van caure, de bombes. Només va haver trets, i just quan entraven. Soldats d'una banda i de l'altra que s'anaven disparant. Uns reculaven i els altres avançaven. Però el bombardeig només era a Palamós. Fins i tot van bombardejar aquí a Sant Joan. També van matar-ne de gent, a Sant Joan. I això que no hi havia res especial.

- **Amb la guerra, podíeu menjar? Disposàveu de productes de primera necessitat?**

- Durant la guerra encara hi havia prou menjar. Però més endavant, no. Però jo encara recordo quan va venir el Canàries, que anava a Calonge a comprar un paquet de xocolata. Ho recordo com si fos ara. Hi havia, durant un temps, de tot. Però llavors va començar a faltar ara una cosa, ara una altra. I acabada la

guerra, anàvem a Pals a buscar arròs. Un arròs amb sorra, que netejàvem amb rajoles. Agafàvem grans d'arròs, el posàvem damunt una rajola i amb suro el fregàvem. I així en trèiem la pedra. També he fet espelmes. Agafava una canya i un cordill. El feia passar, feia un nus a baix i li posava parafina. Tallaves la canya i ja tenies l'espelma.

- **[Ho relaciona amb els jocs que implicaven la manipulació de material bèl·lic]**
- I amb les bales fèiem de tot. Anàvem a recollir bales i fèiem foc al bosc. Hi posàvem a dins les bales. I, és clar, tocava el pistó i se sentia com esclataven. Sortia la bala disparada. Nosaltres estàvem al voltant del foc. I dèiem: “tranquils, a mi no m’ha tocat”. Un dia, nosaltres érem tres (tots veïns de la mateixa edat) i un d’ells ens deia: “avui n’he vist una...”. i preguntàvem: “a on l’has vist?”. A la platja, just davant de casa. I nosaltres: “no fotis! I no l’hem vist! Anem-hi, va”. Des d’una distància, agafàvem pedres i provàvem de tocar la bomba. Però no la tocàvem. Tanta punteria que teníem... perquè les bombetes les fèiem saltar sempre com aquell que res. I no tocàvem la bomba. De manera que cada vegada ens hi apropàvem més. I ho seguíem intentant. Tot quedava ple de pedres, i la bomba seguia intacte. I l’Ernest (un dels meus amics) va trobar un tros de rajola. Es va apropar a la bomba, posant-se just davant. La tenia just als peus. I va aixecar els braços i la va llançar amb totes les seves forces. La bomba va explotar. I l’altre company i jo vam sortir corrent cap a casa. I pel camí, vaig aturar-me. Vaig preguntar al meu amic: “i si s’ha mort?”. Vam recular. I, en aquell moment, s’aixecava. A aquell noi (el que va fer explotar la bomba) sempre li dèiem el noi de la calma. Perquè sempre anava molt lent fent les coses, ho feia tot de manera molt relaxada. A poc a poc. Mai trobava l’hora d’anar a col·legi. Sempre era l’últim. Doncs en aquell moment s’aixecava. I quan el vam veure, no tenia res. Però estava tot, completament, negre. Com que anava amb pantalons curts, les cames i tot el cos que no estava cobert de roba, estava negre. La bomba va enterrar-se amb l’explosió, i la mateixa força de l’impacte va fer que la sorra sortís cap amunt. I aquesta sorra el va cremar. La cara i les cames eren tot plegat uns pics negres. Vam passar per l’hort i vam anar cap a casa. I el carrer estava ple de gent. Era un migdia, i la gent va sortir. Preguntaven: “heu sigut vosaltres?”. Jo anava davant. I vaig

respondre que no. Sempre dèiem que no. I quan va sortir l'Ernest, tot negre, i el va veure la seva mare... "fill meu! Però què t'ha passat?". El va veure tan negre... li va durar vuit dies, abans de marxar. Però podria haver-lo matat. Va tenir sort. Jugàvem. Un dia vam trobar una bomba en un olivar. Era una d'aquestes de metralla. En dèiem la pinya (granada). Vam dir: "renoi! L'hem de fer explotar". Vam anar allà, vam agafar la bomba i vam lligar un cordill a l'anella. Amb el cordill llest, vam pensar d'amagar-nos darrere d'un oliver. Vam pensar de posar-nos coberts a darrere i estirar. D'aquella manera no ens tocaria. Però no vam pensar en que el tronc dels olivers té forats. I vam començar amb el nostre joc. "Va, que em toca a mi. Em toca a mi, estirar!". Perquè ens barallàvem perquè arribés el nostre torn. Però no explotava. I aleshores ens apropàvem. Agafàvem la bomba i posàvem pedres al seu voltant perquè no es mogués. I aleshores tornàvem darrere de l'oliver i tornàvem a barallar-nos per estirar. Però la bomba va saltar per damunt de les pedres sense esclatar. I aleshores un, enfadat, va agafar l'anella i –no sé com s'ho va fer- va aconseguir-ho. Va explotar i un tros de metralla li va foradar una mica la cama. I nosaltres encara érem més conscients. Un amic meu, a Calonge, es passaven una bomba. D'un a l'altre. Un d'ells va acabar mort i a l'altre li van haver de tallar el braç i va sortir-ne amb ferides al ventre. Generalment, el nostre heroi de joc era el més gran de la colla. Era qui dominava. Era qui en sabia més, el que més guanyava en els jocs: el rei.

- **[Ho relaciona amb els jocs tradicionals de la canalla]**
- Perquè també jugàvem a les boles (caniques). Jo era molt bo, però hi havia un noi que sempre em guanyava. No aconseguia mai guanyar-lo. Sempre portava un sarró ple. I m'enredava sempre perquè era esquerrà. Era l'únic a qui mai podia guanyar, perquè amb els demés sempre arrasava. Jo feia les coses amb il·lusió. Volent-ho fer bé. Quan jugàvem a futbol, jo era qui tenia la pilota. I abans les pilotes tenien cordons. I jo tenia el ferro que feia d'agulla per passar els cordons. Havia de ser ben lliç i ben cordat, perquè sinó et podia arribar a fer un bony al cap si et donava. Doncs si volien jugar havien de venir a casa a buscar la pilota. Sinó, ningú jugava. Jo, quan era petit, era molt capficat. Però també bon estudiant. Mai vaig deixar d'estudiar. Anava a la platja i em posava

al costat d'un noi més gran que jo, a l'ombra d'un arbre, per estudiar. I al cap de poc, queia una pedra a la vora. I era un que volia jugar a futbol. M'emprenyaven fins que plegava. Llavors anava a buscar la pilota. I aquest que em tirava sempre les pedres va ser un noi que va ser fitxat pel F.C. Barcelona.

- **Recorda si algun veí es va haver d'exiliar?**

- La gent va haver d'exiliar-se quan entraven els nacionals. Però no van marxar en massa. Van anar marxant. Molts deixaven la família, altres marxaven amb ella. Altres venien del front. Hi havia de tot. La frontera era un refugi. Els francesos es van portar molt malament. Un amic meu va estar tancat en un dels camps de refugiats i va haver de donar la llet a un dels guàrdies o no sé a qui per poder passar. Va travessar el riu, va anar per la muntanya i va escapar. Tenia moltes dificultats. També hi havia parents que anaven allà i amb un justificant ensenyaven que era familiar seu i que l'havien de treure.

- **[Parla dels dies previs a l'entrada dels nacionals]**

- I amb l'entrada dels nacionals, la gent es desfeia dels llibres. El meu sogre tenia tota la col·lecció del Vázquez Ibáñez i la va cremar. A casa no hi havia masses llibres, però també en va desaparèixer algun. Com que ningú sabia què passaria, van preferir prevenir. De fet, a casa, van dormir –dos dies abans que entressin els nacionals- dos soldats rojos que no coneixíem. Però van quedar-se a dormir perquè se n'anaven. I a altres cases també n'amagaven. Posteriorment veies com en sortia algun.

- **[Parla dels presoners de guerra]**

- Jo estava amb bicicleta i vaig veure passar per davant meu un gran nombre de soldats. I un soldat em va dir: “pots anar a dir a la meva família que m'has vist? Dignes-los que jo estic aquí, que estic viu. Et donaran de tot, allà!”. Però era un poble que ni coneixia i era tan sols un nen. No hi vaig anar. Marxava amb una columna de soldats que havien sigut agafats presoners. Jo vaig veure de tot. No sé per què, però anava a tot arreu. M'agradava córrer. Una vegada, un milicià va anar a la casa d'un amic meu, que era veí nostre, a demanar que li donessin un xubesquero. I quan el va tenir, va dir: “i el barret”. Van anar a buscar el barret i li van donar. La gent tenia por. Les coses es feien així. Perquè eren molt valents amb la pistola al costat.

- **Com van viure els primers anys de la dictadura?**
- Durant els primers anys amb Franco, tothom estava pendent de què passaria. Tothom estava enganxat a la ràdio. Per a nosaltres era una cosa molt nova, molt recent. La meua vida va canviar, durant la postguerra. Recordo que anàvem a comprar amb una xapa. No et deixaven entrar sense dur una xapa on posava "Euxilio social". Havies de pagar, no sé quant era, el cinema, el teatre... per anar a tot arreu, havies de pagar la xapa. El cinema era una de les úniques maneres de divertir-se. Hi havia el cinema i el ball. No hi havia res més. No hi havia ràdios. Jo, per escoltar el Barça, anava a casa d'aquests que havien donat el xubesquero. Tenien una ràdio petita, que treien al pati. Érem tres o quatre els que anàvem a escoltar els partits del Barça. I drets, escoltant. Fins que un dia, la mare de la casa va dir al seu marit: "no saps treure una cadira per aquests nois?". I a partir d'aquell dia, sempre vam seure. Si no hagués estat per ella, haguéssim passat tots els partits drets. Jo ja escoltava futbol l'any 34: quan espanya va ser finalista. Recordo que estava escoltant. I a mi m'agradava molt anar a Barcelona, ja de gran, per la berbena de Sant Joan. I allà anava al mateix bar que un jugador del Barça que es deia Cesar. Ens trobàvem allà. Durant la guerra, va venir un internacional del Sevilla que vaig reconèixer per les seves patilles llargues. Vaig anar a preguntar-li si ho era, i ell em va respondre que sí. I ens vam fer amics. Anàvem a jugar a pilota. Estava destacat per Franco, a Sant Antoni. No sé si tenia algun càrrec, però des que el vaig conèixer que em donava cigrons per menjar. I em deia que portés una cosa més fonda i me'n posaria més. A casa menjàvem d'aquells cigrons. Es deia Federico, i li deien Fede. I un altre jugador conegut també estiuejava a Sant Antoni. I un dia vaig veure com es tirava a l'aigua i salvava a uns nois que s'ofegaven. Els va treure i els va fer respiració assistida. Va provar de salvar-los. Però no se'n va sortir.
- **[Parla d'altres entreteniments de la canalla]**
- A Calonge, els nens sempre ens banyàvem quan hi havia temporal. Ens agradava. I més d'un va morir ofegat. Si tenien sort, els rescataven a temps. Però recordo, per exemple, un noi que va tenir un tall de digestió i es va morir. I uns altres que no van poder rescatar. Dos nois que van morir eren músics. I les orquestres de tots dos es van posar d'acord per tocar a l'enterrament. Ho

recordo com si fos ara. Devia ser el 34 o 35. Abans de la guerra. Venien noies de col·legi de Girona a Sant Antoni. I nosaltres anàvem a veure-les, perquè eren foresteres. Inclús sabíem, nosaltres, el lloc exacte on anaven les noies a despullar-se per posar-se el tratge de bany. Teníem forats estratègics per espïar-les, malgrat que la tovallola amb la que es tapaven no queia mai. Sempre eren dos, i una aguantava mentre l'altra es canviava.

- **Sap si el català va ser perseguit?**

- El català, el seguíem parlant a casa. I a fora, amb els amics, també. Aquí hi havia la part d'oficial, i quan anaves a l'ajuntament o a algun lloc així, havies de parlar en castellà.

- **[Ho relaciona amb una normativa del franquisme]**

- Inclús va haver una època en que a la platja es van separar els homes de les dones. Van fer una separació. En un lloc anaven els homes, i a l'altra les dones.

- **La gent que havia marxat exiliada, va poder tornar?**

- Algun dels exiliats va tornar. Hi havia un, per exemple, que tenia por. Però no havia fet res. Va venir i no li va passar res. Perquè molts que van tornar van ser posats a la presó, pel sol fet d'haver sigut significatius en qüestió de política. A Sant Joan va haver militars, però al lloc on jo vivia, no. A Sant Joan va haver un destacament de soldats durant un temps. De fet, va haver una nevada molt gran i aquests soldats treien la neu que hi havia al carrer.

- **Va fer el servei militar obligatori?**

- Vaig fer la mili a Cadis. Va durar dos anys. Perquè era mariner. A terra, en canvi, en feien un. Em van donar fins a cinc tratges, i no sabia ni per a què els volia.

- **Durant la postguerra, teníeu prou menjar?**

- Va ser pitjor la postguerra que la guerra. Vam passar molta gana. Van haver de passar molts anys abans no s'estabilitzés la cosa.

- **[Ho relaciona amb el treball]**

- Treballaves i cobraves molt poc. Jo recordo que a l'any 39 feia d'aprenent de fuster. Em donaven set pessetes per a tota la setmana. Una pesseta diària. I quan vaig anar a la casa Vinke vaig cobrar catorze pessetes diàries. Quan em van donar la bossa amb els diners... vaig córrer cap al lavabo per comptar les monedes. No m'ho podia creure. Ja pensava que era ric. D'una pesseta a

catorze. I allà no hagués fet de fuster, perquè l'amo em va dir que allà no ho hagués sigut mai, de fuster. Perquè en una fabrica no fan ni mobles ni res. I vaig dir que si no faria de fuster, faria alguna altra cosa. I ell va acceptar. Sempre em tractava de vostè. Tenia setze escopetes i jo m'havia d'encarregar que tingués els permisos en ordre. I una vegada va perdre els papers i va causar-me un mal de cap... perquè volia anar de cacera.

- **Recorda si aquí a Girona hi havia brigadistes?**
- No els deixaven veure pas massa, els brigadistes. Però ells van venir per la causa. Van ser els últims en marxar.

Número: 18

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Alfonso Prada Rodríguez

Edat: 97

Any naixença: 1918

Lloc naixença: Antilla, Cuba.

Sempre hi ha viscut?: A los cuatro años vinimos para España. Primero Galicia y luego, al año 42, a Torres de Segre. En el 47 me quedé.

Germans: 5

- **De la Segunda República, recuerda algo?**
- No.
- **Sus padres eran gente de política?**
- Ellos no eran de política. Bueno, sí. Mi padre era de derechas. Porque antes no había lo que hay ahora. Antes sólo había derechas e izquierdas. Nada más. Y él era de derechas. Muy amigo de Calvo Sotelo. Calvo Sotelo murió antes de la

guerra, fusilado. Lo engañaron. Vinieron a buscarle vestidos de la Guardia Civil y él se lo creyó. Le dispararon a la nuca. Fue el doce de julio. Antes de que estallara la guerra. En aquella época, nosotros ya estábamos en España.

- **En Galicia, estuvo viviendo en un pueblo?**

- Sí. Llamado Portela.

- **Cuál era el ambiente que había allí? Eran de izquierdas o de derechas?**

- Cuando era niño, había de todo. Pero vaya. No como ahora. Ahora son enemigos todos unos de los otros.

- **Entonces se llevaban bien?**

- Hombre, sí. Y tanto.

- **Su familia iba a misa?**

- Si mi familia iba a misa? Y tanto! Yo fui monaguillo desde los ocho años hasta que vino la guerra. Hasta el 36.

- **Durante la República, en su pueblo, quemaron la iglesia?**

- No. Allí no. Era un pueblo más bien nacional.

- **Recuerda algo previo a la guerra? Sea bombardeos, por ejemplo.**

- Como fui voluntario... Formaron una bandera de Falange. Y muchos fuimos como voluntarios. Fuimos, precisamente, a Guadalajara. Era desde donde los italianos fueron a conquistar Madrid. Pero tardaron mucho tiempo en llegar, y los rojos se rehicieron otra vez y atacaron a los italianos, logrando que reculasen. Y nosotros fuimos a Guadalajara, donde permanecimos en las trincheras. A mí me hirieron. Cuando atacaban por Teruel, hicimos un adelanto para entretenerlos y ganar fuerzas. Pero ese adelanto fue muy cortito, y llegamos a un pueblecito que ahora no recuerdo cómo se llama. Y allí, cuerpo a tierra. Estuvimos allí. Porque como no se oía nada... todo estaba en silencio. Pues yo tenía el vicio de fumar, y entonces me hice un cigarro y lo encendí. Y al estar sujetando el cigarro con la mano y puesto en los labios, [alzando un poco el brazo y doblándolo para tomar el cigarro en la boca] me entró la bala por el brazo y fue a la espalda. No la atravesó, la espalda. Volvimos para atrás. Ya no hicimos nada más, en aquel sitio.

- **Entonces lo curaron?**

- Sí.

- **Cuánto tiempo estuvo de baja, en la enfermería?**
- No. No estuve nada. Nada, nada, nada.
- **Tiene alguna anécdota que quiera contar, de cuando estuvo en la guerra?**
- No recuerdo nada, apenas.
- **Conocía la gente que iba con usted?**
- Sí.
- **Eran del pueblo, también?**
- Cómo? No. No sé. Éramos jóvenes, todos! Todos éramos jóvenes.
- **Y allí hizo amistades con sus compañeros?**
- No, no, no. Yo no recuerdo nada de eso. No me acuerdo. En el año 40, salieron unas noticias para ingresar en la Guardia Civil. Y, entonces, yo fui. Ingresé en la Guardia Civil. Y nos llevaron a... ahora no me viene. Ah. A Barcelona. Y allí, en un cuartel, nos hicieron guardias. Allí estuve. En Barcelona.
- **Para ser guardia civil, qué formación debía tener?**
- Ya no me acuerdo de nada de eso. He perdido casi la memoria. No me acuerdo de gran cosa. Eran voluntarios, los que íbamos a ingresar en el cuerpo. Y allí no enseñaban, claro. Era la policía de la época. Sólo sé que, como ganábamos muy poco dinero, (ganábamos cuatrocientas pesetas al mes) todos deseábamos salir de... ahora no me viene cómo se llama. Como había puntos en España donde era necesaria la presencia de la Guardia Civil, ya que había prisioneros, deseábamos todos salir de las ciudades como León y tantas otras. Porque, al salir, teníamos una indemnización de diez pesetas diarias. Además del sueldo, diez pesetas diarias. Y yo, en una ocasión, fui a Barcelona. Entonces estaba concentrado en Ponferrana. Y, allí, había una feria muy importante en una población de León, que se llamaba Vía Franca del Bierzo. Era el 13 de junio, porque además me parece que era San Antonio. E íbamos tres guardias – porque al estar concentrados en Ponferrana, no nos podían trasladar más que en tren. De Ponferrana fuimos a otra estación, que era la siguiente. Y ahí, había un tren que siempre iba de Vía Franca del Bierzo a allí. Montamos en tren y llegamos al sitio. Y de allí, fuimos con la papeleta a hacer el servicio donde nos indicaba. Yo era el encargado de los tres guardias que íbamos. Uno de ellos era de Barcelona, compañero mío, y el otro de León. Llegamos a un sitio donde

había un pedazo de camino recto y llano. Y había una ley, en el cuerpo, que decía que los guardias, cuando salían a hacer el servicio, debían mantener un margen de separación de ocho a doce pasos el uno del otro. Yo, como era el encargado, iba el primero. El de Barcelona, el segundo. Y el tercero, el de León. Entonces llegó un momento en que empezaron a disparar. A mí, me parece – porque tiene que ser así, para justificar el hecho que todavía esté vivo- que al llegar la bala, coincidió con que el pie derecho hacía esto [enseña el movimiento de hacer un paso]. La bala pasó a la misma altura del corazón y me rompió aquí [señala la clavícula], otro disparo en la barriga y, el último, en el muslo. Y no ocurrió nada más que esto.

- **Y quién le disparó?**

- Los maquis! Eran anarquistas, o vete tú a saber. Porque en aquella época (el año 43, me parece) – ya conocía a mi actual mujer- había muchas cosas en España. No sólo allí donde mi dispararon, sino por todo el país. Y, entonces, los guardias estábamos concentrados en un sitio u otro. No sé si eran anarquistas o... en fin, no lo sé.

- **Porque siendo guardia civil, qué era lo que hacíais exactamente?**

- Lo que nos mandaban. No hemos tenido ningún momento de detener a nadie. Nada más que hacer el servicio que nos indicaban en la papeleta. Y nada más.

- **En una papeleta, les decían las instrucciones.**

- Exacto.

- **Los primeros años de la dictadura, con Franco en el poder, cómo los vivió?**

- Hombre, como éramos jóvenes... yo tenía entre dieciocho y veinte años. Pues bendito sea Dios! No había televisión, entonces. Y la gente vivía de otra manera.

- **Estando aquí, en Torres de Segre, continuó siendo guardia civil?**

- Aquí vine el año 42 porque Franco... porque de un lado eran todos franquistas, y en el otro extremo eran de lo otro. Y la iglesia estaba casi derrumbada [debido a los bombardeos de la guerra], el puente estaba caído... el pueblo apenas se mantenía en pie. Y Franco dio la orden de que todos los presos vinieran aquí o en distintos puestos de trabajo y, así, un día le valdría por dos.

Porque en aquella época, muchos estaban en la cárcel. Y era, generalmente, porque los habían denunciado como rojos.

- **Cómo vivió la posguerra?**

- Nunca se vivió tan bien como en la época de la dictadura. Las llaves, en las puertas, estaban abiertas día y noche. Los servicios o trabajos que se hacían – como aquí y en Villanueva de la Barca- eran realizados todos ellos por presos políticos. Porque en aquella época, aquellas familias que estaban enemistadas las unas con las otras, con tal que uno dijera: “Este es rojo!” bastaba para que se le echaran mano y se lo llevaran. Y, entonces, Franco dio una orden que decía que todos los presos que estuvieran trabajando aquí le valdría cada día como dos. Pero Franco, cuando salía de un sitio a otro... porque tenía una escolta de no sé cuántos hombres (veinte, treinta o yo qué sé cuántos. No sé). El caso es que tenía una monja en Vic. Porque Franco era católico. Era muy católico. Y cuando salía y veía una ermita o algo así, se paraba todo el séquito y a rezar.

[Se interrumpe la entrevista con la llegada de unos familiares]

- Pues, como te iba diciendo, todos aquellos que estaban enemistados con tal de que uno dijera: “Este es rojo!”, ya le echaban mano. Y había una cantidad de prisioneros rojos... ave María Purísima! Pero resulta una cosa... y es que cuando Franco salía e iba a Vic, donde había una monja que se llamaba... Jesús, no me viene. Esa monja le daba consejos. Pero eran consejos que se los daban de arriba [se los daba Dios]. Y entonces, los presos son los que testiguaban porque oían a Franco hablar con una mujer que no habían visto nunca. Y aquella monja le dio una orden acerca de la pregunta de Franco sobre qué hacer con tantos detenidos. Franco transmitió la orden de que, a partir de entonces, todo aquel que denunciase a otro como rojo, tenía que ser abalado por dos testigos. Se acabaron las denuncias. Ya no hubo más denuncias en toda España.
- **Qué significa esto de “abalados por dos testigos”?**
- La denuncia que hicieran, tenía que ser abalada por dos testigos. Y, claro, se acabaron las denuncias. Y se acabaron también los presos. Además, la mayoría de los presos trabajaba. Porque cada día que pasaban trabajando, valía como

dos días de su condena ya cumplidos. Aquí igual habría treinta o cuarenta presos. O más. De Barcelona, me parece que salimos treinta o cuarenta guardias.

- **Recuerda si con Franco hubo alguna restricción?**

- Llegó un momento en que todas las cosas que había -fuera el cine, el teatro, juegos...- se cerraban a las doce de la noche.

- **Durante la posguerra, hubo mucho más cine y teatro?**

- Y tanto. Pero a las doce de la noche, todo cerrado. A dormir.

- **Quería preguntar, también, cuándo volvieron a abrir la iglesia de Torres de Segre?**

- Nada más terminar las obras. No quedaba nada, por lo que tardaron siete u ocho años en terminarla. Estaba toda al suelo. El puente también estaba tumbado y lo tuvieron que reconstruir.

- **Y ustedes todavía hoy van a misa?**

- Hoy en día? Y tanto! Bendito y alabado sea Dios!

- **[Habla de Franco]**

- En aquella época, Franco tenía aquella monja que le daba mensajes de arriba. Y en una ocasión le dijo lo que ocurría dentro de los que tenía alrededor. Se ve que aquellos que lo rodeaban, al estar sirviendo de primera mano al Generalísimo, abusaban del poder que tenían. Y aquella monja se lo dijo. Franco echó a más de la mitad. Porque ella se lo había dicho. Esos abusaban de su prestigio. Y eso fue antes de la terminación. La monja le dijo que atacara al Ebro, porque allí no le ocurriría nada. Lo hizo así, y venció finalmente a Cataluña y se terminó la guerra.

- **Y usted como sabe, todo esto?**

- Porque lo leí. Yo recibía una revista de Zaragoza, y cada mes iban contando estas cosas.

- **En qué año se retiró del cuerpo de la Guardia Civil?**

- Fue en el 47. El motivo era que el padre de mi mujer tenía una enfermedad y necesitaba unas medicinas. Y el médico le dio una inyección, que según decía él lo curaría. Pero fue lo contrario. La misma medicina lo mató. Y mi mujer me dijo que no quería abandonar a su madre, que no quería dejarla sola. Por eso

presenté mi dimisión. Entonces tenía veintiséis años. Nos casamos. Y al casarme, solicité la dimisión.

- **Y, desde entonces, volvió a trabajar en algún otro oficio?**
- He hecho de payés. Trabajar las fincas de la familia de mi mujer, que era lo que tocaba.
- **Usted pasó hambre, durante la guerra?**
- No. Con los nacionales, me alimentaban más que bien.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 19

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Joaquim Estadella i Escolar

Edat: 84

Any naixença: 1931

Lloc naixença: Torres de Segre, Lleida.

Sempre hi ha viscut?: Sí. Menys els vuit o nou mesos que va estar al Canó.

Germans: 1

- **Recorda la guerra?**
- Tenia vuit anys. Vaig passar tota la guerra, però experiències no masses.
- **Tindrà alguna anècdota.**
- De la guerra... del que van fer i del que passava. Abans de marxar d'aquí – a la vigília- van volar el pont. Era la tarda. Estàvem la canalla passant el rato quan vam sentir un petard impressionant. El pont volat.
- **Ho vau veure?**

- Lo pet, sí. Però no ho vam veure. Estàvem molt a prop. Ho vam sentir molt fort.
- **I els nacionals com van creuar?**
- Van tardar molt temps. Van passar vuit o nou mesos abans no creuessin. El meu pare, abans de ser volat el pont, va poder marxar. No el vam veure més durant nou mesos. A l'endemà de volar el pont, vam anar a dormir en un mas. El dia següent ja ens feien marxar d'allà. Vam agafar tot lo que teníem a casa i lo vam posar en un carro. Cap al Canó, que no sabíem on era.
- **Vau anar tota la família?**
- La mare, lo padrí i una germana. Llavors van venir també altres veïns del poble. Vam marxar de nit.
- **I quan va tornar?**
- A primers de l'any vinent. Si llavors era el 38, deuríem arribar per reis o la vigília dels reis.
- **I un cop va tornar, què va passar?**
- Nos van passar moltes coses. La casa mig tombada i tot lo altre també. De problemes, com vulguis. Estàvem sense saber on érem ni què havíem de fer. Però vam estar tranquils. I de gana, molta. No hi havia res.
- **I va patir alguna represàlia política?**
- No, no, no. Aquí va quedar tot molt calmat, malgrat que fos per la ratlla. Has de fer això i allò altre i de tal cosa no pots parlar.
- **El seu pare per què va marxar? Tenia algun càrrec?**
- No en tenia cap. Pagès rematat. Però en veure això, va travessar el riu i va marxar.
- **Era republicà?**
- De partit no en tenia cap. Però tot i així va marxar. Se'n va anar a l'altre cantó [on es refugiaven els nacionals]. No sé si ho va fer per bé o per mal. No ho sé. El que compte és que se va salvar. Perquè la vida al Canó, tot eren tiros i bombes. A granel. Un dia estàvem dinant al corral d'una era tres famílies – érem vuit o deu- i va vindre un soldat i es va posar a dinar al peu d'un paller. Estava allà dinant, mentre nosaltres estàvem una mica apartats. I sense ni més ni més, pegà un bot. Va dir: "ésta viene por mí". Un projectil va entrar i se va clavar al

paller. I sort que no va petar. Al ser palla, no va prendre contacte. El projectil havia vingut de l'altre cantó. Vam quedar molt esfereïts.

- **Aquest soldat era d'esquerres?**

- El que va venir a dinar era d'esquerres. Perquè els del cantó on estàvem eren de d'esquerres, mentre que els de l'altre eren de dretes. Aquests de dretes no els coneixia.

- **Perquè llavors tothom era d'esquerres, aquí a Torres?**

- Llavors sí. La dreta va venir després.

- **No hi havia gent que anés a església?**

- Sí. Més que ara. Però de política no n'estaven pas.

- **I com veien els republicans això de que es fes missa?**

- Com que els dirigents d'esquerre eren rematadets... si podien prendre't algo, ho feien; sinó, t'ho feien donar. Tria. I aquesta va ser la història que més se veia. Perquè en ser jovenet, no podia fer res. Un dia que estava al Canó – era migdia- va haver una bomba que va petar en una plaça on feien los soldats lo menjar. I vaig veure que van pujar dos al cel. “Què és allò, què és?”. Eren dos soldats. La bomba se'ls va emportar. I si voltaves pel camp, a tot arreu hi havia soldats morts a tiros que estaven colgats de terra. En trobaves a tot arreu. I un dia vam marxar d'on estàvem perquè petaven massa fort. Vam anar caminant cap a un altre poble. I quan nos vam cansar, vam parar els set o vuit –tots del poble- i una bala va rascar la cama d'un. Nos vam esfereir i altra vegada cap enrere. No li va passar res, però va petar allà al clot on estàvem nosaltres. Vam marxar corrent.

- **A on va anar a fer la mili?**

- A Figueres.

- **De la Segona República, recorda alguna cosa?**

- En quan a política, res. Els meus pares tampoc en comentaven res. El meu pare va ser pagès, igual que també ho he sigut jo.

- **Sap si van tenir alguna reforma aquí al camp?**

- No. Molta gana però cap reforma. Perquè qui podia treballar guanyava dues pessetes. Amb aquestes dues pessetes què podies menjar? Cultivaves hortalisses a l'horta. Res més.

- **Va anar a l'escola?**
- A l'escola hi vaig anar. Però no sé si era potser als onze anys que vaig tenir que plegar. Vaig començar als vuit anys i vaig acabar als onze. Als dotze ja estava treballant de pagès, ajudant la família.
- **Aquí van bombardejar?**
- Una mica, sí. De cases tombades ne va haver.
- **Recorda si va anar alguna vegada al refugi?**
- No. Perquè abans de petar ja havíem marxat. En tornar, les cases ja estaven totes destrossades.
- **Va veure com van cremar l'església?**
- L'església també va ser tombada per les bombes, malgrat que ja l'havien destrossat abans els republicans. La van haver de reconstruir. I les cases les van anar arreglant al seu gust. S'havia de refer el poble.
- **Algú de la seva família va anar a lluitar?**
- No.
- **I veïns?**
- Va haver un: lo cunyat de mon pare. Era dels rematats d'aquí. Quan estàvem al Canó, ell també hi era.
- **A què jugaven els nens?**
- A les boletes i coses així.
- **I durant la guerra?**
- A res. De jugar, res. Estàvem amb la mare, la germana i el padrí. El padrí tenia vuitanta anys però semblava que en tingués cent vint (no es valia de res). El pobre no sabia ni què feia. La nit que vam marxar de casa amb el carro, la meva mare li va posar una manta i una agulla per a lligar-la. Se li va clavar l'agulla al coll i va passar tota la nit així. No va dir res.
- **Com van viure els primers anys amb Franco?**
- Manats i rectes. No podies fer res.
- **El seu pare s'havia de presentar a l'Ajuntament?**
- Mai.
- **La gent que va marxar del poble, va tornar?**

- Mai van tornar tots. Sempre hi ha algun que es queda. Però no van ser molta colla, els que marxessin.
- **I van venir nous capellans?**
- Cada temporada l'anaven canviant. Potser han passat cinc o sis capellans abans del que tenim actualment. Anàvem molt a missa, abans.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 19

Tipus entrevista: Directa

Format entrevista: Presencial

Nom: Josefa Doménech Ribes

Edat: 90

Any naixença: 1925

Lloc naixença: Torres de Segre

Sempre hi ha viscut?: Sí.

Germans: Filla única

- Recorda res de la Segona República?
- De la Segona República recordo que aquí a Torres de Segre va començar la rivalitat entre els que eren de dretes i els que eren d'esquerres. Es va donar peu als insults. Els uns insultaven als altres, perquè uns deien això i els altres sentien la necessitat de respondre amb la mateixa moneda. Ja van dividir el poble, després. Perquè no es portaven bé, els uns amb els altres. Va venir el malestar, que va allargar-se encara fins el 36.
- Va anar a l'escola?
- Jo vaig anar al col·legi de les monges dominiques d'aquí Torres. Dels dos als deu anys. ensenyaven molt bé. Molt bé. Perquè els col·legis d'abans no són pas com

els dels ara. Allà nos ensenyaven com havia de ser una noia. Com s'ha de comportar amb els grans, què ha de fer a casa... això era abans de la guerra, encara.

- Va veure bombardejos?
- De bombardejos no en vaig veure, perquè ja havia marxat. Va ser al 38 quan van haver els últims bombardejos, que van tocar de ple a Torres. Va ser l'últim any de la guerra, i el poble estava situat a primera línia. Llavors ja estàvem refugiats al Canó, però. I allà hi havia tot el poble. Tant a Torres com als demés pobles dels voltants, no hi va quedar ningú. Van marxar tots.
- Com vau viure, allà on vau marxar?
- Allà al Canó dormíem a la palla. Quan van entrar els nacionals, al Canó van venir els italians. I nosaltres menjàvem amb ells. Les assistentes de la família feien el menjar. I tots plegats, a taula. De menjar, no n'hi havia gran cosa. Però hi havia els dipòsits, on hi vivia antigament l'Ajuntament roig [govern d'esquerres]. I allà nos donaven bacallà i lo que tenien allí. Nos portaven subministres. Encara ho vam passar bé, nosaltres. I el meu pare era bon caçador. Entre una cosa i l'altra, ho vam passar molt bé.
- **[Parla de la tornada al poble]**
- A Torres no hi vam tornar fins el 39, o potser el 40. Però no hi havia res, aquí. Els primers anys des de que vam tornar, van ser molt durs. Dormíem també a la palla i la gent estava a la misèria. Hi havia les sarnes i altres epidèmies. Perquè la guerra deixa això. Tres anys de guerra no és el mateix que sis mesos. Però ens vam espavilar amb els metges i ens vam posar bé. I per això jo desitjo que no vingués mai cap més guerra. Perquè si en torna a venir una així... els joves ni ho saben ni s'ho creuen.
- **[Ho relaciona amb la dictadura]**
- La repressió, com ne diuen, no la vam viure mai. L'única cosa que no permetien era anar al cinema, al teatre o als cafès més tard de les dotze. El jovent, a casa. Potser algun diumenge es feia ball, a la nit. Jo, quan era jove, volia anar a les dotze a casa. Com les meves amigues. Llavors les noies eren respectables. No com ara. Era una altra era.
- **[Segueix parlant de la tornada al poble]**

- Després de la guerra, el meu pare tenia asma. Per això estava malalt. Llavors hi havia molta gent amb asma, aquí a Torres. Es devia a que quan vam estar refugiats, tothom va passar molt fred. I en alguns hi quedava la seqüela dels refredats. I per això tenien asma. El meu pare n'era un cas. I li van donar una injecció, a les deu del matí. I el van matar en sec. El dia abans estava bé.
- **Va conèixer-lo aquí, al seu marit?**
- El meu marit em va conèixer aquí, a Torres de Segre.
- **[Parla del seu marit i de quan hi havia la guerra]**
- Llavors era molt valent, el meu marit. Als divuit o dinou anys va anar de voluntari. I les van ben passar. Millor que no hi hagi cap guerra. Perquè tu ets molt jovenet i no ho saps. Quan va venir la guerra, jo devia tenir deu anys. i me'n recordo de tot com si fos ara. Tres anys de guerra. Un any vam estar refugiats al canó, dormint a la paller.
- Com va viure la postguerra?
- Cuando termino la guerra, mucha gente fue llevada a prisión. Era una dictadura, pero fue una dictadura que, solamente en los puestos oficiales y en los colegios, se hablase y se enseñase el español. Y yo le aprendí de esta forma. Porque aquí no había nadie que supiera hablar el español. Sólo con las monjas, teníamos tres días de español y dos de catalán. Y aún sé catalán por aquella época. Ahora también es distinto, el catalán. Pero en aquellos años de dictadura – él porque no se acuerda de muchas cosas- lo hemos pasado pero que muy bien. Y la gente estaba muy contenta y muy bien. Que digan lo que quieran, los jóvenes. Estaban siempre las puertas abiertas. La gente dormía en la calle, donde hacían carne asada. Dormían a la fresca, tan tranquilos. Y ahora no puedes fiarte de nadie. En cuanto a los jóvenes, todo lo que hay ahora de la droga... no había nada de eso. No tuvimos dinero porque el dinero que teníamos era de la parte roja. Había mucho dinero, pero no valía nada de nada. Tuvimos que espabilarnos. Y durante el tiempo del estraperlo, los guardias hicieron todo aquello de la comida con tal de que la gente tuviera algo que comer y viviera. Así pudimos tener el tabaco y todo lo que queríamos. Y el pueblo de Galicia de mi marido fue al alza. Allí hicimos muchos amigos. Y en estos cuarenta años, no tuvimos nunca ningún problema. Claro está que

cuando había algún ladrón o asesino, la Guardia Civil tenía que intervenir. Ahora no es como antes. Y ojalá volviera a aquello. Ojalá. Porque vosotros estarías mejor que como estáis ahora. Y tú, que eres joven y veo que estás muy bien, haz cuenta de las amistades y de todo lo que estás pasando por los colegios. Porque nosotros oímos de todo, en la televisión. Los regímenes de ahora, no sabemos cómo quedarán. Tantos partidos y tantas cosas que cobran todos! Mientras los demás no tenemos dinero, los viejos están sin nada... no tenemos nada! Y así vivimos nosotros, porque estamos acostumbrados a sufrir. Porque cuando acabó la guerra, no había nada! Ni alpargatas [zapatos]. Cuando tenía doce o catorce años, no tenía ni alpargatas, ni ropa ni nada. Pasamos como pudimos cuatro o cinco años. Después ya fueron a mejor, las cosas. Pero en aquel momento, todas las fábricas de Sabadell, Barcelona, Terrassa... Franco puso todas las centras eléctricas, fábricas y presas. Todo lo hizo él. Porque en Galicia mismo, no había nada. Y él puso los pantanos y todo lo que era necesario.

- **Porque la iglesia de Torres, la tuvieron que reconstruir.**
- Lo tuvieron que reconstruir todo! Porque estaba por el suelo. la parte de aquí arriba no tanto, pero todo lo demás... había runa por todas las calles. Y por eso vino mi marido. Era guardia civil y vino aquí porque habían mandado un batallón de doscientos hombres a limpiar el pueblo. Porque el comandante, que estaba en Madrid, hizo venir a toda esta gente para que lo limpiara entero. Este pueblo y los de alrededor. chicos jóvenes, con dos paladas entre las runas ya sacaban muertos. Una cantidad de muertos que había tirados. Todo un año, siendo Torres de Segre uno de los sitios de primera línea... no sabe usted lo que llegó a pasar por aquí. Y eso lo recuerdo yo muy bien. Mi marido estaba en el frente, pero yo... estuve aquí. Me acuerdo de todo esto. La guerra fue muy triste. Pero después vino la tranquilidad. La gente se ayudaba –unos a otros– como no lo han hecho nunca. Y los jóvenes no se lo creen, ahora. Pero es verdad, lo que le digo. La dictadura solamente fue que se hablara el castellano en sitios oficiales. Por aquí, si hablábamos catalán... nunca nos decía nadie nada. En absoluto. Pero si ibas a una oficina, tenías que hablar en castellano. Eso sí. Pero nada más.

- **[Referma la seva opinió sobre el franquisme]**
- Jo, tot això que et dic, és per dir-ho clar. Perquè és la veritat. Els quaranta anys de dictadura, si eres una persona que no volies mal a ningú i volies viure tranquil, vivies bé. Que la gent digui el contrari. Però aquests menteixen. “Nunca se vivió tan bien como entonces” [diuen el seu marit i ella]. I això que abans no hi havia gran cosa. I ara que tot està tan bé, és un desastre. El jovent és un desastre. La gent que no creu en el senyor i no creu en res... ja veurem el que els hi vindrà. Reseu.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 19

Tipus entrevista:

Format entrevista:

Nom: Josep Moncosí Ribes

Edat: 88

Any naixença:

Lloc naixença: Torres de Segre

Sempre hi ha viscut?: Sí, menys els últims mesos de la guerra.

Germans: 5

- **Recorda la guerra?**
- Quan vam marxar de Torres, vam anar cap a Fraga. Perquè era primera línia, això. En un cantó hi havia els rojos, i a l'altre els nacionals. Vam haver de marxar perquè bombardejaven. I vam anar a un poble que està cap a l'Aragó, trenta quilòmetres lluny del riu. El poble se deia Fraga. Tot va ser molt ràpid, i el fet que hi haguessin dos bàndols amb refugis diferents... no sabíem on anàvem. Uns tiraven cap a un cantó, els altres cap a l'altre. Qui

va ensopegar el cantó dels rojos, es va quedar allà. Però nosaltres vam anar al dels nacionals, que era l'altre. Petaven per tot arreu i no sabíem cap a on havíem d'anar. Però això vam trobar-nos al cantó dels nacionals. I ben bé que hi vam anar. Perquè allà no hi faltava res. Mentre que aquí no hi havia pas pa ni res. Va ser molt fotut, això.

- **Era partidari de la República?**

- No de la República no n'era partidari. Ni d'això ni de res. No m'han agradat mai les coses de política. No en recordo gaire. Els meus pares no van ser polítics, no. Bé, el meu pare va ser del SOMTENT. Perquè abans, als pobles, se feia un grup per a guardar l'horta o lo que sigui. I es vigilava. Per això el meu pare era del SOMETENT. Però no era res. També era de dretes, però no va fer res.

- **Recorda els bombardejos?**

- De bombardejos... sempre havíem de córrer! Ja en vam veure, de bombardejos. Van haver molts morts, i per a Lleida també. I aquí el poble no n'hi havia cap, de refugi. Quan venien a bombardejar, corríem per davall de les cases, ens amagàvem sota els tubs... inclús ens posàvem baix les braçades de rec. Però quan venia el militar, en el començament, encara nos feia bo anar amb ell. Perquè érem canalla. Perquè nos deixés lo gorro... teníem deu o dotze anys, llavors. Després ja van volar el pont. I al vindre els carabiners, aquí, ja ho van volar tot. Per aquí no s'hi podia passar. Però això vàrem haver d'anar cap a Fraga.

- **Vau seguir jugant, durant la guerra?**

- Durant la guerra sí que jugàvem. Jugàvem als patacons, a les cartetes, a les boletes... aquí sempre n'estava ple de coses d'aquestes. Però els nens tampoc pensàvem en la guerra. Ben poc que ho fèiem. Només que venien a petar per aquí, que després van volar el pont i que van bombardejar el poble. Però no hi pensàvem gens. Érem canalla. I la canalla el que feia era jugar al futbol, fer guaita-bobos... jugàvem a guerra, també. Un carrer contra l'altre. Però jugàvem. I en el mateix guaita-bobos, el que fèiem era fer un forat a terra i posar unes canyes per amagar-lo. I quan ne passava un,

queia. Tiràvem pedres... coses de canalla. Perquè els de l'altre carrer eren de l'altre grup. I quan nos trobàvem, ens tiràvem pedres, fletxes o lo que fos que tinguéssim.

- **Quan vau poder tornar al poble?**

- Aquí a Torres vaig tornar al cap de nou mesos. Ja s'havia acabat l'ofensiva, i els nacionals ja havien arribat fins a Barcelona. Ho vam trobar tot destrossat. Quasi tot el poble estava a terra. Tot el que veus se va fer al vindre de la guerra. Havíem de limpijar la runa. Poca cosa va quedar, en peu. Com que vam estar fora nou mesos... els nacionals bombardejaven cap aquí. I aquestos ho feien cap allà. Se donaven les castanyes. L'església també va quedar tirada a terra. Estava feta malament de dins. De fora encara va quedar una mica bé. Però la van refer tota. Perquè aquí van venir los de regions devastades i van venir a limpijar la pedra, que estava negra, i a reconstruir-ho tot. Va ser les regions devastades qui va refer també els carrers.

- **Com va viure els primer anys amb Franco?**

- Els primers anys amb Franco los vaig viure bé. Jo més aviat era de dretes que d'esquerres. No sé si m'entens. Perquè aquí a casa érem de dretes. Per això era més aviat de dretes. Però no tenia cap rancor cap a un o cap a l'altre. Casa nostra era la casa mitjana del poble. I nosaltres –los de casa– tiràvem a ser de dretes. No sabíem tampoc lo que fèiem, llavors. Però mira... nosaltres sí que anàvem a missa. Ara no. Perquè ara no hi va ningú. Tinc la casa justa davant de l'església, i veig els que entren i en surten. Ara són molt pocs, los que hi van. Abans es feia a punta de dia i hi acudia tothom. Estava plena, la plaça. I això que era la missa primera.

- **Quina visió tenia del seu pare? De què treballava?**

- No vaig veure mai que treballés, el meu pare. Mai l'he vist treballar. Només deien que era molt ric, que tenia onze duros de rendiment (del capital que tenia)... no ho tenia ningú més del poble. Però a mi m'ho han contat. Ell no me va pas contar res. Perquè als cinquanta-set anys ja va morir. En venir de la guerra i estant ja aquí... va morir d'una malaltia. No es va curar. Com que no hi havia el remei, la major part de qui ho agafava acabava morint. A casa

més hauríem menjat del que hi havia. El que passa és que nosaltres, com que teníem moltes finques i érem cinc germans, el padrí i els pares... érem molta colla. Vam vendre molta terra. El meu pare deia: “Què hem de fer sinó? Bé que hem de menjar”. Qui té llenya, fa foc. I va ser així. De gana no en vam patir, però de pa n’haguéssim menjat més. El pa escassejava molt.

- **I vostè, de què treballava?**

- Jo sempre he sigut pagès. El meu noi també ho és. Però el meu nét ja és enginyer i té molts estudis.

- **A part dels jocs tradicionals, recorda si vau tenir algun tipus de contacte amb material de guerra?**

- Llavors, la canalla, com que hi havia bombes per tot arreu... i fusells! Doncs tot anàvem a fer el ruc amb tot el material de guerra. Un se va matar i tot. Com que a tot arreu i havia bombes i coses d’aquestes... fins i tot bombes de mà, hi havia. N’hi havia a tot arreu. De material de guerra n’hi havia a tot arreu. Sigui perquè ara un bàndol feia l’ofensiva o ara la feia l’altre, tots els camps en van quedar plens. Un noi de la meva quinta va morir. El Picoll. Anàvem tres o quatre per aquí els camins. I allà, hi havia uns pots antitanc. Eren de llauna i a dalt tenien una tapa. Nosaltres la trèiem perquè a dins hi havia tres botifarres de dinamita. Ho trèiem. Però no ho fèiem pas perquè ens agradés córrer un risc, sinó perquè l’altre també ho feia. I ens agradava. I, aleshores, estiraves. Quan estiraves, el fulminant sortia i només et quedaves amb la metxa. Però, a vegades, estiraves i el fulminant se te quedava endins. I nosaltres ens el passàvem l’un a l’altre perquè feia colors. La dinamita brunzia i feia uns colors bonics. Perquè llavors tot nos encantava. Així com ara hi ha teles i de tot... antes no hi havia res. Cadascú agafava una botifarra d’aquestes. Com que no es veia, la metxa, a un no se li havia quedat fora. La metxa seguia dins. I resulta que va petar. Una noia d’aquí el poble també estava collint olives quan es va trobar una bomba. Era una d’aquestes rogetes. I se la va emportar cap a casa. Perquè eren molt boniques, aquestes bombes italianes. La canalla sempre maneja més del compte i, en fer-ho, va explotar i la va matar. Això pel que fa a les bombes. També hi havia els bocins de metralla. De bales n’hi havia una

podor a tot arreu. Lo que fèiem amb elles era treure lo balí i fèiem unes carreretes amb la pólvora. Llavors deixàvem una bala clavada a terra i enceníem aquesta carrera. Quan arribava el foc a la bala bona, li pegava bé i explotava. I nosaltres dèiem: “La mort del tanc!”. El que feia la canalla. Avui en dia es veu tot per la televisió, i per això són més espavilats. Nosaltres no ho havíem vist mai. A nosaltres ens agradava tot això. Com també, un cop acabada la guerra, agafar un gorro, un casc o que el mateix soldat te deixés el fusell. Ne van petar molts, així. I un treballat al camp. Els que manejaven l’arada de tant en tant es trobaven amb una mina i explotava. Van haver moltes baixes.

- **Va poder anar a l’escola?**
- Nosaltres no vam tenir gaires estudis, perquè de seguida els vam haver de deixar. Sigui per la guerra com per treballar al camp. Per això nosaltres tocàvem tantes coses. i encara vaig aprendre, un cop acabada la guerra. Perquè hi havia molts soldats que parlaven en castellà. I jo vaig aprendre el castellà parlant amb ells. Sinó estàvem com a moniatos.

Número: 20

Tipus entrevista:

Format entrevista:

Nom: Josep Santjoan Prim

Edat: 88

Any naixença: 1927

Lloc naixença: Torres de Segre

Sempre hi ha viscut?: Sí, menys durant la guerra: va anar a Torrebesses¹⁰.

¹⁰ Josep Santjoan explica: ens vam refugiar a Torrebesses, un poble que està a quinze o vint quilòmetres d’aquí (Torres de Segre).

Germans: 3

- **Ha escrit un llibre, m'han dit.**
- Sí. Lo "Mai més". Però no he escrit, sinó que he anat a escoltar a tots els que he entrevistat. Ho sigui que hai recopilat, i no pas escrit. He recopilat el que m'han dit aquestos senyors, perquè jo he anat a preguntar als familiars de tots los que van matar a la guerra. De tretze pobles que hi ha per aquí al voltant (Torres de Segre inclòs). N'hi ha sis o set-cents, que van morir a la guerra. N'hi havia que t'explicaven més que d'altros. Perquè n'hi que eren els seus fills, els seus germans o potser hi ha gent que no hi té res a veure però que t'explicaven. En aquest llibre t'expliquen anècdotes i una mica les experiències d'aquells que van morir a la guerra. N'hi ha que expliquen moltes coses. Però n'hi ha d'altres que expliquen menos. No és molt extens, sinó que, simplement, a grans rasgos, surt allò que van fer aqueixos que van morir a la guerra.
- **Recorda la guerra?**
- Amb la guerra, tots vam haver de marxar. Llavors vam tenir-nos que anar a refugiar a Torrebeßes, un poble que està a quinze o vint quilòmetres d'aquí (Torres de Segre). Amb los Buix (?), que eren de casa. Ho sigui: lo pare, la mare, lo padrí i la padrina de part del pare i los quatre germans.
- **I la Segona República?**
- Jo em recordo de la Segona República quan la van proclamar, lo Macià. Algun record concret d'infància durant la Segona República... és estrany, però tinc més noció de quan van proclamar la primera aquells de Jaca: Garcia i Galán. D'enquell fet, que eren dos militars de l'exèrcit, me'n recordo inclús una cançoneta que deia: "García tiene una hija que apenas sabia hablar. Iba por las calles gritando: "arriba la libertad!"". Ho sigui, d'enquell fet, en recordo això. I de la segona, que ja tinc més vivència, me'n recordo del Macià – va vindre a fer un míting aquí a Lleida i molta gent s'hi desplaçava. Jo no- Però una cosa concreta que recordi, doncs no. Simplement, que es va proclamar la República. I això va ser a l'any 31. I, fins que es va perdre la guerra, no recordo coses concretes. Recordo, per exemple, les eleccions que va haver l'abril del 36. Recordo que va guanyar la República, encara que no te sabria dir si per molt o

no. I després, me'n recordo de polítics d'enquell temps: lo Macià, lo Companys, lo Terradellas... els recordo per haver-los sentit a la ràdio, de petit. Quan van guanyar les eleccions, sent un poble... recordo que al cafè del Paco, que en dèiem, (es deia Cafè del Castell). Allà a la placeta, hi havia un cafè. No era el Cafè Nou, perquè aquest està allà on ara hi ha el Virginia. N'hi havia quatre, de cafès. Hi havia el Cafè Foltadella (?); el Cafè d'Abans (?); el Cafè del Noenganya –que era com li dèiem. Teníem el costum de dir: “l'Alejandro (al taverner) no enganya”. Doncs el Cafè Noenganya era el de les dretes, mentre que el del Castell, era el de les esquerres o de los pobres – que era com ens ne dèiem. I me'n recordo que anàvem el pare i jo, perquè em donaven un serpat de cacaus. I recordo que en les eleccions aqueixes, la gent estava al Cafè jugant a les cartes. I hi havia un quartet, on escoltaven la ràdio. I per la ràdio ho van enunciar. I van obrir les portes cridant: “Ha guanyat la República!”. Però ja no recordo res més. Simplement, que van sortir aqueixos cridant i tota la gent, és clar, també es va posar a cridar. Això era l'abril del 36, ho sigui que al cap de poc temps va estellar la guerra. I com que aquí a Catalunya van guanyar, a les eleccions, els republicans... aquí al poble, l'Ajuntament era de dretes. Aquí al poble, a les eleccions guanyaven les dretes. I quan va estellar lo moviment, de seguit se va formar un comitè – me recordo de les persones que lo formaven-que va anar a l'Ajuntament i va destituir a l'alcalde i tots aquells que eren a l'Ajuntament. Perquè eren de dretes. Me penso que era un senyor, l'alcalde, que li deien lo Peret de la Corcona. Però tampoc us ho puc assegurar. Sí que em recordo que quan va començar la guerra, lo primer que van fer los d'esquerres va ser ficar foc a l'església. Ho vaig veure. Va ser el mateix comitè que s'havia format.

- **I com va ser, que es cremés l'església?**
- Doncs se va anar, primer de tot, contra el clero. Agafar els capellans i mata'ls. Aquí a Torres hi havia lo rector, que ja era un home gran. I fixa't tu que un senyor que vivia al costat de l'abadia – abans no estava darrere l'església, sinó al davant- era d'esquerres. Allà hi vivien uns homes d'esquerres que eren molt necessitats. I el capellà, més aviat, los deuria ajudar. I per això un d'aquests senyors lo va amagar. Això ho sé perquè va ser un cas que va passar. I ells

pensaven que seria dos o tres dies. Però el capellà, en veure que ficava en un compromís a aquella gent, va dir que es volia presentar. I a pesar de que els altres no ho volguessin, el capellà es va presentar. El van agafar i el van matar cap allà a l'Ampalma. I hi havia un altre capellà que no exercia i era d'aquí el poble. També lo van agafar i el van matar. I després, diuen, va venir un camió de revolucionaris. Deurien portar una llista i van agafar no sé si tres, quatre, vuit o deu senyors de dretes. Se'ls van emportar amb lo camió. I conten, deu ser veritat, que lo president del Comitè va impedir que agafessin a uns senyors que estaven a una torre que hi ha a Ribes. Però ne van tancar, a la presó. Aquells venien a tancar-ne més, però el Comitè los hi ho va fer deixar. I quan se a acabar la guerra, aquest senyor del Comitè que havia salvat en aquells, no li va servir de gran cosa perquè lo van matar.

- **I un cop van cremar l'església, sap si van fer missa en algun altre lloc?**

- Missa? No. No se'n feia a cap puesto, de missa. Durant la guerra, hi havia la República. I de missa no se'n celebrava.

- **I el seu pare era gaire de política?**

- Mon pare? No era molt de política. Però era d'esquerres, això sí. Però no estava pas ficat en política. Era de l'UGT, perquè era obligat estar en un sindicat o altre. Nosaltres érem pobres, i normalment la gent pobre era d'esquerres. Però no li van fer res. Sí me'n recordo – ho recordaré tota la vida- que un cop acabada la guerra vam tornar cap aquí al poble... nosaltres vivíem, perquè a la casa Parial no hi cabíem (hi havia el padrí i la padrina) en una casa que havia alquilat mon pare. I me recordo que un dia, un cop ja s'havia acabat la guerra, estàvem – perquè quan vam tornar jo ja tenia onze anys i, pel que fa a l'escola, en comptes d'una ploma i un llapis, tenia una aixadella (aixada). La sabia fer anar més que el llapis. Al matí, quan sortíem de casa, havíem de posar el ruc al carrer... un senyor, que era germà d'aquell capellà que van matar –el que era de Torres- me'n recordo que va anar al carrer, on el pare ja havia carregat lo ruc. I amb la mangala, lo va punxar. Va dir: "Tu! Qualsevol dia te faré acudir a l'Ajuntament per a prendre declaració". I el meu pare li va respondre: "No cal que me prengueu res, que ja us ho donaré". Sigui com sigui, aquell home s'ho

va repensar. Segurament va creure que no tenia res a veure, i mon pare mai va anar a prendre declaració. És un fet que me'n recordo com si fos ara.

- **La seva família era pagesa, doncs?**

- Sí.

- **I sap si durant la República van fer alguna reforma al camp?**

- De reformes al camp sí que en van fer. Perquè a tots els rics, a més de tancar-los a la presó, lo que van fer va ser requisar-los la terra. Requisa'ls vol dir quedar-se-les. I després, amb aquestes terres, se van formar col·lectivitats. Els pagesos formaven grups i en deien la col·lectivitat. Perquè s'agrupaven. I aquella col·lectivitat va consistir en agafar la terra dels rics i treballar-la ells. I, a més a més de la col·lectivitat, cal tenir en compte que de terres també en donaven a aquell que fos d'esquerres. Jo te puc dir que nosaltres, no sé si va ser perquè no en vam demanar, no teníem gaires terres. Només teníem dues hectàrees, que eren una horta, i una i mitja als Plans, que durant la guerra... ja saps que a lo rec dels Plans hi ha molta terra. Doncs això no va vindre fins que va començar la guerra, que van obrir el boquet del canal. Perquè abans la sèquia venia de Lleida, i los de Torres havíem d'anar a Lleida per a fer-la.

- **Sap si van celebrar missa d'amagat?**

- Durant la guerra, com ja he dit, no van fer missa. Però un cop va acabar la guerra, es va fer missa – com l'església havia estat primer cremada pels republicans i durant la guerra també l'havien bombardejat- en el que havia estat abans un cafè del Centre Demòcrata Republicà.

- **[Fa al·lusió de les rivalitats ideològiques del poble]**

- Estaven reparant l'església i aquest cafè estava just al carrer de davant. Això és una anècdota d'abans de la guerra. I els d'esquerres – com que Demòcrata era de dretes- el van anomenar el centre del moc. Sabeu per què? Perquè allà hi havia un balcó, en el que al capdamunt hi posava amb unes lletres ben grosses: "Centre Democ". Perquè tot just ho estaven escrivint, que van deixar la feina a mitges per anar a dinar. I els d'esquerres van dir: "Mira! Lo Centre del Moc!". I els de dretes, al cafè del Castell –que era el de les esquerres- li deien "El Centre de los de la pinya". De la pinya perquè sempre hi havia borratxos. Quan un

estava borratxo, sempre es deia: “aquest porta la pinya”. I per això en deien lo cafè dels de la pinya.

- **I aquí a Torres hi havia alguna cooperativa?**

- Abans de la guerra, no. Abans de la guerra hi havia los sindicats. I aquí a Torres n’hi va haver. Però llavors, de cooperativa, no n’hi havia. Hi havia els sindicats agrícoles, que eren una cosa semblant a la cooperativa. I se’n van formar dos. Los sindicats de dreta i els d’esquerra. I els d’esquerra –no sé per què- es deien *Unimés*. I aquest sindicat va comprar el que avui en dia és el Cafè Virginia. Llavors era un local molt gran. I a la part del darrere van obrir una fàbrica d’oli. En aquell temps, en comptes d’arbres fruiters, tot eren olivers. Jo no els he arribat a veure, però sí que hi havia alguns troncs –quan era petit- que encara tornaven a brotar. Eren uns olivers molt grans, i podies agafar les olives sense ajupir-te. El sindicat d’esquerres va comprar aquest local i el 1922, crec que va ser, van matar els olivers. I en matar-los i quedar-se les fàbriques sense poder funcionar, els amos del Cafè Virginia van marxar cap a Barcelona. Però es veu que allà no van poder pagar el lloguer i van tornar altra vegada cap a Torres. I aquest cafè encara es manté avui en dia.

- **Vostè va ser president de la cooperativa?**

- No. Vaig ser el gerent. Vaig començar a l’any 57. Però al principi no era gerent, perquè vam començar amb poca cosa. Teníem de local una casa, al carrer Major. Allà vam iniciar la cooperativa, i vam començar a vendre vi, ous, abono pels pagesos... mica en mica vam anar agafant volum i, aviat, vam començar a treballar la fruita. En el pati d’una casa hi vam fer un magatzem. Ja trafiquejàvem bastant i, com que el president era un home inquiet, vam començar a exportar pera llimonera. Vam ser la primera cooperativa fruitera. El primer any ja vam omplir sis o set vagons de pera. Llavors ja vam començar a enviar la fruita a diferents mercats, com ara Barcelona, Madrid, Sevilla, Saragossa, Bilbao... vam començar a treballar la fruita. Oi aviat vam començar a comprar terrenys i a fer los grans magatzems que hi ha a la part del carrer de Lleida. Vam començar amb càmeres... llavors ja era gerent i guanyava sis mil pessetes al mes. Era un jornalàs.

- **I què feia, com a gerent?**

- Ah, pues ves. Lo que sabia. Comercialitzava la fruita. Ja vam obligar a aquell que era soci d'apartar la fruita. I l'exportàvem als mercats o en veníem al mateix magatzem. Ja fèiem tres milions de quilos de fruita. Era una cooperativa bastant important.
- **I quants anys va estar de gerent?**
- Aquí vaig estar sis o set anys. Potser fins i tot vuit. I, ja et dic, guanyava sis mil pessetes. Tenint relacions amb comerciants de fruita, va vindre un senyor a parlar amb nosaltres. I va demanar al president un treballador que pogués emportar-se perquè fes de gerent a la seva cooperativa, a Madrid. Aquest treballador tindria un sou de dotze mil pessetes. I jo li vaig dir al president: "Escolta, Francisco. Aquest puesto me podria interessar a jo. Perquè diu que són dotze mil pessetes, i vosaltres me'n doneu sis mil. Què te sembla, a tu?". I ell: "Home, te'n donarem més. Te'n podríem donar potser vuit mil...". I jo vaig dir que no. Perquè si les hagués agafat, aquestes vuit mil pessetes, tota la vida hagués sigut vist com un lladre per guanyar tant. I vaig anar a Madrid, a una finca a cinquanta quilòmetres de la ciutat. De Madrid, no en vèiem ni el fum. I aquell senyor tenia un caràcter molt violent. Però m'hi vaig estar dos anys. Mentre estava allí, van venir els meus coneguts de la cooperativa de Lleida per demanar-me que tornés. I jo els hi vaig respondre que no podia ser, perquè estava en una altra cooperativa. No volia deixar-ho, perquè tampoc hi havia motius per fer-ho. Era un senyor, però, que a vegades te fotia uns crits... i al final li vaig dir que me'n tornava a Lleida. I al tornar cap aquí, vaig tenir que buscar feina. Vaig anar a la cooperativa de Lleida i vaig començar a treballar. No sé si hi vaig estar quatre o cinc anys.
- **Durant la guerra, va veure algun bombardeig?**
- Sí. El primer bombardeig que vaig veure va ser quan els nacionals van fer l'ofensiva fins aquí el Segre. I van bombardejar la carretera general. Érem canalla, i jo vaig veure els avions. Perquè vam anar tres o quatre marrecs a les eres. La gent d'aquí el poble es van ficar al seller de volta que servia de refugi. I nosaltres vam veure com bombardejaven el Carràs (el poble del costat). Van tombar-ne moltes cases. I va ser el bombardeig que vaig veure de més a prop. Després, quan vam marxar per la guerra, els bombardejos... com que estàvem

en un poble petit (refugiats) vèiem passar els avions i escoltàvem les canonades. Nosaltres estàvem a Torrebesses i no hi arribaven. Però a Sarroca, sí. I amb lo pare anàvem a l'horta a arplegar faves. I des d'allà vèiem com tirava, l'artilleria. Una vegada, anant cap aquí baix, un obús nos va caure ben a prop. I quan van fer l'ofensiva, van estar potser dos dies bombardejant de manera contínua. Tiraven per trencar les línies. I les van trencar, per descomptat. I la desbandada la vam veure, a Torrebesses. Hi havia uns quants soldats rojos que es retiraven i deien: "la ametralladora! Que no nos quiten la ametralladora!". I anaven corrent. I després van passar los nacionals, que era una brigada d'italians. Tots equipadets, caminant amb lo fusell al coll. Jo sé que estàvem dins d'un refugi que teníem per si arribaven a bombardejar. Estàvem esperant a veure si ja no sentíem a ningú. I va ser quan vam sentir: "quién vive allí?!". I nosaltres: "Paisanos, paisanos!". Vam sortir i els italians nos van saludar. Érem uns quants nens, perquè vivíem quinze persones en una era. I van passar els italians no sé si el 22 o 23 de desembre. Era Nadal. I portaven tarrons que donaven a la canalla. Nosaltres, morts de gana, vam gaudir dels tarrons aquells. I no sé si deuriem parar a dinar, però a l'era teníem un corral amb gallines i pollastres. I un parell de tinents van demanar a la mare que els hi donés un pollastre per coure. I no sé quant nos van donar, però ja vam tocar diner de Franco! I amb aquest diner, ja vam anar a comprar a Sarroca. Perquè quan passaven els soldats, darrere seu hi havia comerciants moros venent de tot. I com que aquí hi havia falta de tot, aquell pollastre va donar-nos diners per comprar coses que no havíem vist mai.

- **Recorda el final de la guerra?**

- Els nacionals van ocupar Catalunya i fins a la frontera amb França. Molts van marxar cap a França, mentre que d'altres se van quedar aquí. Així, al cap de dos o tres mesos, es va acabar la guerra.

- **Aquí a Torres hi havia algun refugi?**

- Aquest seller de volta. Però no recordo que n'haguessin fet cap, de refugi. I només van bombardejar aquesta vegada. Al principi, les bombes queien lluny. I, després, com que vàrem tenir de marxar, van bombardejar molt. Artilleria, principalment. I per què? Perquè quan s'estava rematant amb l'ofensiva de

l'Ebre i els nacionals ja ho tenien controlat, els republicans es retiraven i anaven a amagar-se als refugis. Perquè els bombardejos eren constants i semblava que no acabaven mai. I, a la nit, tenien un cop de mà. Van aguantar bastant temps. Perquè va començar l'ofensiva per Sant Jaume i va durar fins el desembre. Però els republicans sempre tenien les de perdre. Amb l'ofensiva de Nadal, que potser va durar deu o quinze dies, van ocupar Catalunya. I un cop acabat tot això, nosaltres vam tornar cap aquí a Torres.

- **I a què jugàveu, els nens, durant la guerra?**

- A què jugàvem? Mentre estàvem aquí al poble, era típic jugar amb una pilota de drap, a córrer, al Gepet – que se jugava amb una pilota de tennis, que te feia mal si et donava-, a les boletes; als patacons, les cartetes, les boletes...

- **Però quina era la visió que tenien els nens sobre la guerra?**

- Oh. Com ho vam veure els nens... ho vam veure com havia de ser. Com un nen! A l'escola, el primer que feien era parlar de la guerra. Et contaven que havíem guanyat a no sé quin lloc, que les tropes estaven a no sé on... i com que casa, els nostres pares també eren d'esquerres, nos semblava que tot acabaria bé. Però la cosa va durar tres anys, i vam sortir-ne perdent.

- **Com vau marxar cap a Torrebesses?**

- Nosaltres érem vuit i el nostre pare estava sol treballant. I per quan vam haver de marxar d'aquí Torres, durant la guerra, no ens vam emportar pas res. Perquè no teníem més que el ruc. Aviat va estar carregat, aquest ruc. Les flassades, la modada, els dos germans petits (perquè hi havia un bon tros per a caminar)... i allà, a Torrebesses, vam passar gana. I de postres, teníem el pare a fer trinxeres. El van agafar (junt amb molts més), va començar al front de Seròs i va acabar a Vilanova de la Barca. No és que ho fessin tot sols, però van cavar molt. Entre tots, ja van fer la trinxera de cap a cap.

- **Algú de la seva família va anar a la guerra?**

- Cosins. Lo pare, no. Mon pare va estar dos mesos fent trinxeres. I de cosins n'hi van anar tres, dos dels quals van morir. Un d'ells, amb els primers dies de la guerra, no sé com s'ho a arreglar, que es va passar als nacionals. I la mica de guerra que va fer va ser amb els nacionals. Però el pobre va morir aviat. A Belchite. Va morir a Codo, tocant a Belchite. I un altre lo van portar cap a

València, des d'on escrivia. Jo anava a casa de la tia, que nos fèiem molt, i em deixaven veure les seves cartes. I quan van venir los nacionals, els pares d'aquest cosí se'n van anar cap a Aitona. I Aitona va ser dels nacionals, així que es va quedar a l'altre cantó. Jo també li escrivia, a aquest cosí. Enviava les cartes a la nostra tia, i sempre que anava a casa seva les miràvem plegats. Però un dia, vam rebre una carta on hi posava: "Desaparecido". No en vam saber més que el que posava en aquella carta. Van ser els amics que tenia que ens van dir – temps després- que havia mort en un bombardeig. Havíem tingut correspondència bastant temps.

- **Els primers anys amb Franco, com els van viure?**

- Passant gana. I el que digo que no n'ha passat, de gana, és un mentider. Perquè sempre n'hi hagut, que no n'han passat. Aquests tenien molt diners. Però vulguis o no, no podien pas menjar pa, per exemple. Havíem de menjar farinetes, puré de faves... recordo que lo pare que per berenar em donava de menjar una miqueta de pa, si en teníem. Mentre que ell es fotia una remolatxa cuïta al caliu. Era una remolaxa sucrera, perquè inclús crua tenia gust. No és que m'agradés, però jo també me la fotia. Per la gana. Jo anava a treballar, perquè ja anava amb l'aixadella.

- **I aquí van haver represàlies, amb Franco?**

- Dons sí. A la presó hi deuria haver més d'una dotzena. Però la majoria que estaven "tocats" van exiliar-se cap a França. D'aquests, molts no en van tornar. I d'altres sí que ho van fer, però al cap de deu o dotze anys. a la presó, no sé quants. I dos, van ser afusellats. Lo que va ser el president de lo Comitè, que havia fet descarregar d'aquell camió la família que vivia a la torre de Ribes, va ser mort. No li va servir de res, el que havia fet. I l'altre va ser un home que era un exaltat que anava pels pobles amb un cotxe de sis o set places (amb altres homes que l'acompanyaven) que havia requisat el Comitè als de Ribes. I cridava: "Eh! No us fa pas nosa ningú, per aquí?". No ho vaig veure, però hi ha testimonis. I el cas és que lo desgraciat aquest, en comptes d'anar-se cap a França, se va quedar refugiat a Torrebesses on també estàvem nosaltres. Va ser dels primers en tornar a Torres. Quan van arribar els nacionals, el van dur cap a l'Ajuntament. I allà el van colpejar amb les culates dels fusells. No pas a base de

bufetades. El van deixar mig desfet, de la cara. A la presó, lo van jutjar. I també el van matar.

- **Doncs l'entrevista ja està. Moltíssimes gràcies. De fet, m'agradaria molt que em firmés el llibre de "Mai més". A ca el Cabo l'he vist, i he pensat que l'havia de firmar.**

Número: 21

Tipus entrevista:

Format entrevista:

Nom: Mercedes Aguado/ Encarna Cantalina

Edat: 84/83

Any naixença: 1931/1932

Lloc naixença: Ceuta¹¹/ Vila Franca del Penedès, Barcelona.

Sempre hi ha viscut?: "Vine a Lérida porque mis padres eran de aquí"/ "Tenia nou anys, quan vaig venir a Lleida".

Germans: 1/5

- **De la Segona República recorden alguna cosa?**
- No, noi.
- *Nada, guapo. No tengo memoria retentiva. Me ha costado estudiar un montón, y eso que soy maestra. Era negada. Mi padre, pero, era bastante apolítico.*
- **Y cómo se vivió la época de la República en Ceuta?**
- *Muy bien. Piensa que allí vivíamos hebreos, indios, moros y cristianos. Y nos llevábamos de maravilla, todos. Cuando estudiaba, tenía una chica india al*

¹¹ Encara era protectorat marroquí.

lado. Detrás, un moro. Eso en bachillerato. Y ese moro vivía en Tetuán. Hace poco lo vi en la televisión en una exposición de arte. Es pintor. Lo único que recuerdo es que nos llevábamos de maravilla. Los moros nos traían el pescado, los huevos... mi abuelo era guardia civil. Pero no le preguntaba nada a mis padres. Es algo que siempre he lamentado. ¿Por qué no se lo pregunté entonces?

- **Y cuando estalló la guerra, dónde estaba?**

- *Allí.*

- **De la Segona República recorda res?**

- No. Només que el meu pare era paleta, que érem cinc germans i que prou tenien per treure'ns a davant. Durant la guerra vam passar molta gana. I a mi, el que m'agradava, era mirar la «pava¹²» i com anaven explotant les bombes. Tothom anava corrent cap al refugi i jo em quedava mirant cap amunt per veure si queia una bomba. Aleshores m'estiraven perquè em moguéss; havíem d'anar cap al refugi. El refugi era un forat gran on hi havia uns moros, en un taller de cotxes. Perquè llavors no hi havia cap cotxe. Els moros estaven allí i quan els veia amb els sables, llimpiant-los, em posava a plorar. I quan sortíem a fora a jugar, ells estaven a la rambla i portaven xocolata i de tot. A tots els nens els donava xocolata. Aleshores érem molt amics. Però quan estàvem en el forat aquell (refugi) no érem pas amics. Quan els veia amb els sables, ja no en volia saber res. Em posava a plorar i, quan em donaven xocolata, parava. Tan bo que era. Unes xocolatines boníssimes. Però això no era pas a Lleida. Era al poble; Vila Franca del Penedès.

- **Van bombardejar molt, on estaven?**

- Sí. Anàvem al refugi que hi havia a casa. Teníem una casa amb un pou, on l'avi va fer un refugi a baix. Hi anava la família i alguns veïns. Estava sempre ple, amb criatures. Teníem aigua i posàvem unes plataformes per quan es posava tot d'aigua. Però no ens va passar mai res. Mai va caure cap bomba a prop. Vam tenir sort. Durant la postguerra, però, estàvem tots dormint quan sentim a la porta uns cops. Lo pare diu: "Qui deu ser, a aquestes hores?". Va baixar per mirar, però aleshores se'l van endur. Encara no sabem el perquè. Va estar set

¹² Nom comú per referir-se als avions bombarders del bàndol nacional.

anys a la presó. Per això vaig vindre cap aquí a Lleida. Com que era la més gran i ens teníem que presentar cada quinze dies [al registre civil] la meva mare es va quedar allà i jo a Lleida, sola. Perquè així no havíem de fer tants viatges. I aquí ho vaig passar molt malament, sense ningú.

- **Mai vau saber per què se'l van emportar, el pare?**
- Mai. Mon pare va venir al cap de set anys, quan lo van deixar sortir. I la meva mare s'havia tornat a casar. Els meus dos germans petits són de l'altre pare. I los tres altres som del meu pare. Tot perquè ens van enviar una carta en que ens deien que el meu pare havia mort, que l'havien afusellat. Però es veu que tenia un amic allà on estava amb qui es va intercanviar la cartera [ell li va donar la seva i l'altre també ho va fer]. Perquè mon pare li va dir: "si me passés algo, la hi dones a la meua dona". A l'altre el van matar i van veure la cartera. Es pensaven que era el meu pare perquè portava la documentació del meu pare. I a ell el van tancar a la presó. Vaig venir aquí als nou anys i vaig cuinar pel meu altre pare i tot. Llavors em vaig quedar. Pensaven que l'havien matat perquè va haver aquesta confusió amb la documentació. Quan van venir cap a casa, a la meva mare li van donar una carta en la que li deien que l'havien matat. La meva mare, amb tres criatures que tenia i la gana que passàvem, es va tornar a casar. Quan el meu pare va tornar, es va quedar aquí. Perquè al poble hi va anar per trobar-se amb que la seva dona s'havia tornat a casar. I volia matar a l'altre. El meu altre pare no podia sortir al carrer fins que va marxar. El meu pare ho explicava a nosaltres i als veïns. Es reunien a casa vora el foc per jugar a cartes i fer un cremat. Ho explicava. I al meu pare li cobraven la pensió.
- **Y usted recuerda la guerra?**
- *Un poco. Lo que sí recuerdo era la falta de pan. Eso sí que lo recuerdo. Porque los moros le traían a mi padre un pan blanco. Y cuando no, mi madre me daba un saco para que fuera a ver a aquel señor a que nos diera algo del pan que sobraba. Siempre nos guardaba.*

Número: 22

Tipus entrevista:

Format entrevista:

Nom: Pere Forcat Trudes

Edat: 107, el desembre farà 108.

Any naixença: 1907

Lloc naixença: Torres de Segre

Sempre hi ha viscut?: Va estar 9 anys a Barcelona.

Germans: 3¹³

- **Recorda alguna cosa de la Segona República?**
- Aquí a Torres no només hi havia gent d'esquerreres. Hi havia de tot. Més monàrquics que no pas republicans. La meva família era republicana, partidària del senyor Macià. No hi havia pas enfrontaments. L'única cosa era que si volies anar al local de l'altra banda política, no t'hi deixaven entrar. L'església la van cremar durant la revolta roja. Va vindre un camió de militars de Lleida – volien ser militars- i van dir que traguessin les imatges si no volíem que lo cremessin. I se'ls va anar deixant sols, amb la qual cosa van dir: "Ara cremem la església". I hi van calar foc. De capellans, ne van matar dos.
- **Quants capellans hi havia, aquí a Torres?**

¹³ Tots ells centenaris

- Tres. Lo mossèn Salvador em sembla que es va escapar. Va marxar cap a la muntanya.
- **La seva família era activista?**
- Érem republicans, però no pas d'aquests. Teníem un germà al servei, i aquí hi havia un venedor de roba. I los rojos ho van canviar per posar-hi un lloc de domar cavalls. I aquest senyor se va espantar i va telefonar al senyor Macià. I aleshores el van posar a ordenança d'un comandant.
- **De què treballava, vostè?**
- De fuster. Vaig aprendre a fer de fuster a Barcelona. I després vaig comprar una fusteria aquí al mig del Carrer Major. I hi havia un senyor que agafava un mal molt sovint. I quan agafava aquest mal, anava a mullar-se les mans al safareig. I va quedar tombat boca-baix. Lo van trobar ofegat. Se va ofegar. I jo, aquí al Carrer Major, hi vaig estar trenta o trenta-cinc anys.
- **Vostè va anar a l'escola?**
- De petit, sí. Hi deuria anar deu o dotze anys després de néixer. Si vaig néixer l'any 07, doncs vaig començar l'any 17. De l'escola, no recordo més que els mestres. Eren molt exigents i n'hi havia un que sempre nos donava codonys. I nosaltres agafàvem por.
- **Molta gent es va allistar, d'aquí Torres?**
- No sé quanta gent hi deuria haver, que anés a la guerra. El que sé és quan van marxar. Hi van anar pocs. Dos o tres. Un ja va morir al cap de poc d'anar-hi. Un que vivia a la carretera. I de la meva família, igual que jo. Lo germà més gran que jo va anar a refugiar-se a Sarroca. I allí van agafar tots lo que eren bons per a fortificar. Però van estar-hi pocs dies. I l'altre germà gran se'n va anar cap a Castells de (??). Allà a Caldes. I hi van viure vuit o nou mesos. Lo temps que va durar la guerra. Jo vaig anar a Barcelona. Vam marxar tots cap a Barcelona. I a mi ja me van agafar a les quintes. A la quinta del 29. Vaig anar a la guerra, i tant. Vaig anar a fortificacions, perquè havien demanat cinquanta mil fortificants. I cinquanta mil pel fusell. Jo vaig triar anar cap a fortificació. La gent amb la que vaig estar al front eren iguals que jo. Però n'hi havia de més grans i de més joves. No els coneixia pas. D'aquí Torres, era l'únic. Estava sol. Tenia dos o tres amics de Barcelona. Que van vindre d'allà. després anaven

ingressant. Si ne faltava algun, ne posaven un altre. El recordo que tinc no és més que allà on he estat. Des de Barcelona nos van portar, amb camions, fins a Sonyer. A Sonyer vaig trobar la família. Hi havia el pare i la mare. I un germà ja l'havien enganxat. Se l'havien emportat també a fortificar. Era més gran que jo. Anava a la pala, durant la guerra. No vaig tocar cap arma fins acabada la guerra, que nos van portar a Verga. Allí nos van fer deixar les pales i me van donar un fusell més alt que jo. Però a la nit, quan nos van portar cap baix a Vic... vam anar de Verga a Vic. A peu, i plovent. Quan vam sortir de Verga ja vam deixar el fusell. Cinquanta tiros, que nos van donar. I els vam tirar terra avall. Si havíem de caminar cinquanta quilòmetres amb l'aigua a l'esquena i carregats amb les armes aquelles... llavors nos van donar, quan vam tornar a arribar a baix. Nos van tornar a donar armes, a Vic. I a Vic me van enganxar. Nos van agafar los nacionals. Me van portar a un camp, a Servera. Allà hi vaig estar tres o quatre mesos. Van vindre mon germà i el pare d'un altre per portar-nos quartos i veure com estàvem. I van anar passant dies.

- **Des del camp, podia escriure a la família?**

- Sí, podíem escriure. Com que les cartes les obrien totes... no podies posar res de nou.

- **I què us feien fer, allà?**

- A Servera? Res. Jugàvem a les cartes i nos mantenien bé. Però no havíem de guaitar les finestres. I un dia van pelar un gitano. Estava com ara allà al balcó de casa vostra. Hi havia unes finestres grans i estava allí recolzat parlant amb sa mare. I un guàrdia va agafar l'arma i li va fotre el tiro al clatell. Però el que el va matar, també lo van matar uns gitanos al cap d'un temps. En una fira, lo van matar.

- **Quan va tornar aquí al poble, algú el va venir a rebre?**

- No. Ells no en sabien res.

- **No sabien que estava en el camp?**

- Ho sabien perquè havien pujat a portar-me cèntims. El meu germà gran va vindre una vegada o dos. I jo hi vaig estar tres o quatre mesos fins que nos van fer unes targetes i nos van dir: "no amagueu res. Si heu sigut de sindicats o heu tingut algun càrrec, digueu-ho". Van fer les targetes i nos les van donar. I

aquelles targetes van valdre molt perquè quan me van soltar, vaig vindre aquí a Torres. Lo primer que vaig fer va ser venir aquí a l'Ajuntament. I com que hi havia gent que no podia veure'm ni tampoc a la meva família – perquè érem d'esquerres- em van donar un paper en sortir del camp, me'l van posar a la butxaca i quan vaig arribar aquí i a l'Ajuntament me van dir que tornés l'endemà al matí que ja tindrien tots los papers arreglats i que anés al Carràs amb un sobre que em van donar. I quan hi vaig anar, vaig donar lo paper que m'havien donat en el camp i el sobre. I vaig veure que la guàrdia civil agafava el paper i llançaven el sobre a la paperera. Ni mirar-se'l. I aquí, los que vivien [a Torres de Segre] que eren de dreta i ho havien sigut sempre, cada dissabte els feien anar al Carràs. I jo vaig preguntar quan hi havia de tornar. I em van dir: "usted no vuelva hasta que no le avisen". I ja no hi vaig anar més. No em podien veure.

- **A on va estar per primera vegada, durant la guerra?**
- Al pont de Seròs. Vam fortificar tota aquella zona. Després a Vall Fugona, on hi havia uns xops molt grossos. Eren xops grossos com persones i nosaltres teníem que picar entre uns i altres. I allà a la Seu d'Urgell – a la muntanya- vam fer una carretera. I un cop acabada la feina, va venir la retirada. Estàvem al front de Valaguer, quan va vindre la retirada. Anàvem reculant pobles fins que vam deixar les pales i els pics a Manresa i ja no vam tenir temps d'anar enlloc més. Ens van passar davant los nacionals. Va ser quan nos van tancar a Vic, on hi vam estar un mes. De Vic cap a Servera, i d'allà cap a casa. Quan estàvem a la guerra picant, dèiem: "que no vinguin". Perquè si ens disparaven, havíem de sortir corrent cap al quarter.
- **I durant la postguerra no s'havia de presentar encara que fos cada quinze dies?**
- No. No m'hi vaig presentar mai. Encara el guardo, el paper.
- **Sap si el vigilaven?**
- No. Tenia els mateixos amics. I un que era de dreta. Un cop va acabar la guerra, me vaig fer molt amic del jefe de la Falange que hi havia. Jo era d'un cantó i ell d'un altre. No hi havia més que tres o quatre, que no em podien veure. Però al final no va ser pas per política, sinó per altres coses. Jo anava tant cap a un

cantó com a l'altre. La novia la tenia de dretes. I quan sortíem – que era aviat-
venien a ballar los d'esquerra. Los de dretes marxaven més aviat.

- **I un cop es va cremar l'església, sap si van fer la missa en algun altre lloc?**
- Sí. En un cafè. El dia que van cremar l'església, estàvem aquí davant de Cal Cabo. Amb un que li dèiem lo xocolatet perquè no menjava més que xocolata.
- **Com va viure durant la postguerra, aquí a Torres?**
- Bé.
- **No va viure cap represàlia?**
- No. Alguns sí. Dos o tres els vana agafar, se'ls van emportar i els van afusellar. Van agafar un que era de Cal Ribes i el pobre home el van fer baixar tres vegades al secà, al van fer tornar a pujar al cotxe perquè no se van veure en cor de fotre-li un tiro i el van tornar cap a casa. Llavors ja van marxar cap amunt de Barcelona, on se van refugiar a un poble que se deia Montgat. Allí es van refugiar fins que se va acabar la guerra.
- **Molta gent d'aquí es va exiliar?**
- Sí. Van anar a França.
- **I després van tornar?**
- Sí, i tant. Els que estaven a França van tornar tots.

Transcripció: Joan Aldavert

Número: 23

Tipus entrevista:

Format entrevista:

Nom: Xavier Batista i Mercader/ *Ramon Florensa Dudres*

Edat: 80/80

Any naixença: 1935/1934

Lloc naixença: Vallclara, Tarragona./ *Torres de Segre*

Sempre hi ha viscut?: No./Sí, menys durant la guerra.

Germans: 1/5

- **Quan i per què va venir a Torres de Segre?**
- Jo vaig vindre amb els meus pares als deu o dotze anys. Em volien posar en una escola. Però no en una escola de pago, perquè érem pagesos. I vam vindre a viure a Lleida perquè teníem parents, aquí. A Torres potser ja fa trenta-dos anys que hi sóc. També faig missa en altres pobles.
- **De la Segona República, en recorden alguna cosa?**
- El meu pare, en aquella època, li deien “d’esquerres”. La meva mare, de dretes. Era una cosa única. La meva mare era molt religiosa i el meu pare era d’esquerres i tenia molta honestedat. Això és lo bonic que tenia. I recordo experiències d’ell a la guerra. Si vols, te les contaré. Perquè va anar a la guerra.
- **Com ho vivien, el fet que un fos de dretes i l’altre d’esquerres?**
- En aquella època, als pobles hi havia el bar dels d’esquerres i el dels de dretes. No sé si aquí n’hi hagut. Jo no els he arribat a veure.
- *Jo, de la República tampoc en recordo gran cosa perquè era molt petit. Però hi havia dos cafès: un de dretes i l’altre d’esquerres. Això per sentir-ho dir a la gent gran. Jo tampoc ho vaig veure. Quan vam vindre de la guerra, em sembla que tenia cinc anys. en aquella edat, corria per aquí baix, al riu, i cap a l’horta per si trobava algun cirerer madur. Tot corrent i vigilant al tornar a casa perquè el pare no se n’adonés. Perquè llavors hi havia ració doble.*
- Sí. Ja apreníem una disciplina, ja. La meva mare –deuria tenir vuit o nou anys- quan estàvem asseguts a taula, recordo que li deia: “Mare, no tinc gana”. No m’agradava aquell plat. Ella deia: “A la nit te’l tornaré a posar, si no tens gana. Ara no mengis. Però a la nit segur que tindràs gana”. Al cap d’uns quants anys vaig descobrir que ho feia perquè m’estimava. Em corregia. Una bufetada ben donada, també bé. Alguna vegada no podies lliurar-te’n. Això ara ha canviat. Ara els nens denuncien els pares si els hi posen una mà al damunt. Alguna cosa has de fer, si reps la bufetada.

- *Jo, a casa, si arribaves tard estaves castigat. “Si que has fet tard, avui. Nosaltres ja hem dinat, i tu acabes d’arribar”. Responc: “M’han castigat”. I la seva resposta automàtica era que alguna cosa devia haver fet jo. Segons el que els hi semblava, rebia. Perquè a casa hi havia mal humor, perquè hi havia més gana que son. Per coses de criatures com barallar-nos, saltar a la tàpia o anar a collir raïms al camp d’algun pagès... la primera cosa que feia quan arribava a casa era mirar la cara del pare.*
- Ah. Si el veies seriós volia dir que anaves a rebre?
- *Això en arribar. Perquè l’amo de la finca, que era un vell, no tenia temps ni anar a explicar-li què era el que havia fet. Potser li havia trencat les branques del cirerer, per exemple. Però sent un vell, nosaltres anàvem més ràpids. No tenia temps d’arribar, la notícia. Però segons la cara que posava mon pare, sabies si te’n lliuraves o no.*
- Jo no hi havia caigut, en això.
- *Sempre era el que rebia més de la casa. Els altres eres petits. Llavors fèiem més cas i més bondat. Quan sorties, feies totes aquestes coses perquè no tenies res més per divertir-te. Llavors no teníem res.*
- Sí. Abans ens divertíem. Teníem un cercol de bota i el fèiem córrer.
- **Durant la guerra, a què jugàveu?**
- Jo, de la guerra, recordo una escena. El meu pare estava a la guerra, i allà a Vallclara –com en molts altres pobles- vam haver d’anar a la cova. Vam abandonar el poble perquè ens haguessin bombardejat, si ens hi quedàvem. Per això vam anar a una cova. I al cap d’uns anys, quan vaig cantar missa al poble, vaig anar a la cova perquè feia anys que no hi havia estat. I aquella experiència em va quedar molt. Marxant els del poble cap a la cova. La meva mare amb la mula, carregant-hi la màquina de cosir i quatre coses més. Amb aquesta misèria, cap a la cova. I estant a la cova, recordo que van venir uns soldats
- *Això ja era més endavant. Perquè tu tens un any menys que jo i recordo quan vam marxar de refugiats. Jo vaig anar a Torrebesses.*
- Sí. Aleshores deuria tenir quatre o cinc anys. Era durant la guerra, encara. Tothom va marxar esperant a que acabessin els bombardejos. I encara recordo

que llavors sortia al terrat quan tot just passava una pava [avió] que investigava. I llavors, a aquesta pava, li vaig dir: “Avió, si vas a la guerra, digues-li al meu pare que torni”. Va ser molt bonic. I per sopar, un tortell que la mare nos feia. I en aquesta cova, com et deia, recordo que van venir uns soldats. I es volien emportar la meva mare. Després vaig entendre que hi havia alguna cosa més. No sé si portava el meu germà al ventre. Però no n'estic molt segur. Una altra escena que recordo és quan anàvem a buscar xuscos, que eren del racionament. I la meva mare –potser m’ho van contar, això. Però jo estava allà– portava el meu germà al ventre. I li van preguntar quants xuscos volia. I ella va fer: “Un, dos, tres. Tres”. L’altre, que era el que repartia, va dir que era una aprofitada. I algú va respondre: “Calla, desgraciat! No veus que ha de menjar pel que porta dintre?”. A la cova hi estàvem unes quantes famílies. Ens hi ajuntàvem. És allà a Prades, a la muntanya. Hi ha unes coves.

- *Aquí també se feien masets de volta. Es feien en pedra, en una muntanyeta del bosc. Eren com unes barraques. I aquí a Torres hi havia gent que s’hi amagava. Nosaltres vivíem a Torebesses, en una era. Això deuria ser a l’any 38. Tenia cinc o sis anys. I me’n recordo. I en el pla de l’era on estàvem, venien a cuinar els soldats. I n’hi havia un que sempre m’agafava i se’m pujava al coll per emportar-se’m amb ells. I em donaven un plateret amb una mica de caldo, sardines... menjava moltes vegades amb ells. I quan ja era casat, que vivíem a la torre, vaig agafar el 4L [cotxe] i hi vaig anar. Volia veure si ho trobava. El poble el vaig trobar de seguida, i el caminet aquell també. I em vaig plantar davant de l’era, de la porta i de tot arreu. Per recordar coses d’aquell temps. Però pel que fa a la guerra, no recordo res exactament. Perquè quan vaig saber que era una guerra va ser quan vaig tornar a Torres i em vaig trobar tot en ruïnes. Llavors em vaig adonar de que allò havia estat una guerra.*
- Jo sé, per un diari de guerra que he llegit (del Pere el Metge), que van baixar de les casetes o de l’ermita a veure l’oficial. I ell era metge, però també cristià. I no podia dir que era cristià. Ell escrivia cada nit en el seu diari de guerra. És un llibre que tinc, però ara no sé per on deu caure. Si el trobo, te’l donaré. I, llavors, va pujar dalt de l’Ajuntament i diu que va trobar tot desmanegat. Tots els arxius que hi havia allà estaven tirats per terra. I va pujar a dalt del

campanar, des d'on va veure l'església enfonsada. A l'altra banda, estaven els soldats. I aquest home va veure com els soldats se rentaven la roba al riu. I ell diu: "Senyor, la teva església enfonsada – no només físicament-. Això és una guerra de germans". I per això ell no veia que els d'aquí tiressin cap allà, com tampoc ells cap aquí. Perquè era una guerra de germans. Ell no podia dir que era cristià, malgrat que després se va fer sacerdot.

- *De tiros ja en tiraven, d'aquí cap allà. Moltes cases, avui, encara tenen els forats de les bales a les parets.*
- Sí. Però els d'aquí no els hi tiraven, en aquells soldats. Perquè sabien que eren fills del poble. Els hi tocava tal i com els hi tocava. Estaven tots barrejats, en un front o en l'altre.
- Vau fer el servei obligatori?
- Jo vaig fer la mili als trenta anys, al Marroc. Perquè jo me vaig ordenar als vint-i-sis. Tots els estudiants podíem allargar el temps de la mili fins els trenta anys. I als trenta anys me van cridar per a fer el servei. Però no com a soldat, sinó per a fer de mossèn. Com que llavors era mossèn, em van fer exercir allà. I vaig veure les coses bones de l'exèrcit i les dolentes. Hi havia gent molt ferma, però malgrat tot existien les lleis i els feien anar tots a missa. I se me desmaiaven. Encara tinc fotos. Jo els hi deia que tenien la culpa de tot allò. Però després estava la gent bona, que em deia: "Pater, cómo lo tenemos que hacer?". Per això jo vaig dir: "Els que no es trobin bé o no vulguin venir a missa, que no ho facin". Perquè llavors era vist com un acte militar. No existia la llibertat religiosa o llibertat de consciència. Era obligatori assistir a missa. Jo m'hi vaig posar en contra. Vaig dir que els soldats que no volguessin, en temps de missa anessin a la cuina a ajudar. Perquè així feien un servei. Tinc una fotografia en que es veuen uns soldats a l'esplanada, mentre jo dic la missa. Te la buscaré.
- **[Parla del seu poble i menciona els maquis]**
- Per allà al poble hi havia gent que venia de França, em sembla. Eren homes armats que venien a buscar menjar. I tothom els hi tenia tanta por... mentre que al meu poble, els hi donàvem de menjar. Havien vingut aquí com a soldats voluntaris, per a fer un servei pel poble. Eren els maquis. Venien a Vallclara. Recordo que eren gent bona. Es veu que anaven per allà al Pirineu, segons

m'han dit, per mirar si podien pelar el Franco. Per això, com que en el poble hi havia gent de dretes i altres d'esquerres, hi havia els que feien el favor d'acollir-los i els que no. Però eren bona gent. Parlaven en castellà. Els hi donàvem menjar. Eren contraris al Règim. Tinc un llibre, també, que ha escrit un amic meu. Tracta sobre com vivia l'església en la clandestinitat.

- **I quan van cremar l'església, aquí, on van fer missa?**

- No ho sé. El que sí que sé és que la gent me conta que aquí al carrer feien cremar les imatges. Però venia gent dels altres pobles. Perquè aquí al poble era una altra cosa. Els que van cremar l'església eren els radicals, que venien de fora. En aquella època, gairebé sempre els rics eren els de l'església, mentre que els pobres eren els altres. Però això ja ha canviat. Ha anat canviant. La missa la feien, sense dir res, en una casa privada. Potser a Ca El Cabo van arribar a fer-ne.

- *Això t'ho hauria de dir algú d'aquella època. Jo només ser que quan vam anar nosaltres a la missa que es feia allà al cafè. Perquè l'església estava ensorrada. Allí van dir missa, perquè jo vaig estar cinc o sis anys amb el mossèn que hi havia llavors. Feia de "monaguillo". Recordo que la Guàrdia Civil ja hi voltava, per aquí. I els diumenges no se volia que es treballés.*

- Aquí al poble hi ha un senyor que és molt bo, però està tancat amb les coses [Alfonso Prada]. La gent el té una mica creuat perquè los castigava. Era guàrdia civil i los castigava perquè anaven a treballar, en comptes d'acudir a missa. Encara està viu.

- **Se'l podria entrevistar?**

- Suposo que si li ho preguntes, sí. El seu fill ha ajudat al senyor del Pubill [nom] a fer el llibre de "Mai més". Li agrada aquest tema, i està aquí a Lleida com a retratista. Si el seu pare t'accepta, te contarà la seva versió. Però te parlarà en gallec. I és tancat religiosament. No dic que no sigui bo, però tothom ve a congregat de peu. Doncs ell és l'únic que s'ha d'agenollar. I jo li dic: "Escolta. Si t'agenolles, algun dia vindrà una persona despistada i se't caurà al damunt. O no et podràs aixecar". Perquè té 97 anys. I no em fa cas. Diu que sempre ha congregat agenollat, i s'ha de mantenir. Jo ho respecto, però com a bon germà l'he avisat.

- **Quines anècdotes té del seu pare, quan va anar a la guerra?**
- El meu pare em va contar dues anècdotes quan estàvem vora al foc. Quan era petit, sempre em contava coses a la vora al foc. La meua mare me contava unes històries religioses, també vora el foc, i el meu pare unes altres d'honestedat. I, jo, ara lligo les dues coses per fer la missa. Perquè es complementen. El meu pare ja havia tornat de la guerra, és clar. I el que em va dir va ser que anava d'ajudant d'ambulància. Hi havia el xofer i ell, que anava al costat. I de cop i volta, se troben un oficial rus que els fa parar. I li va dir al meu pare: "Tiene que coger este muerto. Lo quiero enterrar". I el meu oare va dir: "No pudo coger muertos. Yo solo recojo heridos". El rus va apuntar-lo amb el fusell. I el meu pare va treure també el fusell, amb la qual cosa un apuntava a l'altre. "Si no te marchas, tendré que disparar". I el rus se'n va anar. I l'altra història és de quan el destacament [l'ambulància] volia ajudar a un noi. No sé si era mort o encara era viu, però li havia d'obrir el cap. Ho havia de fer per analitzar què tenia o per treure-ho i salvar-lo. Ell no era pas metge. Va ser el mateix metge qui li va dir que necessitava que ho fes per tal de poder treballar. I el meu pare, amb unes tisores, ho va fer. No sé com va poder, però ell deia que ho va fer perquè sabia que era per salvar a aquella persona. I jo sempre li deia que no hagués estat capaç de fer-ho. Per fer el bé aquell. Estava a Utrilles, prop de Terol. Anava amb els rojos.
- **Com vau viure els primers anys amb Franco?**
- Jo, recordo escenes que van sortir als diaris. Quan Franco va venir a Lleida, el bisbe que em va ordenar a mi, va dir en llatí: "aquí el dit de Déu". I la gent va interpretar que li ho deia a Franco. Allò que es va dir de *Francisco Franco Caudillo por la gracia de Dios...* no era pas cert. Se va aprofitar de l'Església. I ho van permetre perquè hi havia guerra, i no estava bé contradir a un dels bàndols. Jo he arribat a la conclusió de que les guerres no serveixen per a res. I jo aspiro que aquesta consulta de Catalunya ens permeti ser independents. Perquè jo no vull ni fronteres ni guerres. Les guerres només serveixen per a generar violència, i les fronteres se posen degut a l'imperialisme. La guerra comporta fronteres. I província, en llatí, vol dir "a favor dels vençuts". Però en realitat és a favor dels que han guanyat. Perquè ens dominen. Per això

Catalunya no vol ser una “província”. Los catalans no imposem, sinó que dialoguem. Junts fem camí.

- *Jo vaig viure més o menys bé. Però hi havia més gana que quartos. Molts dies abans d'acabar el col·legi, ja nos feien quedar a casa per ajudar al pare a treballar al tros. I com que érem joves, tot se feia a mà. I ens feien anar a sembrar panís, faves... i de cobrar, ben poc. I vaig anar creixent, treballant sempre de lo mateix. Va arribar un moment en que me vaig casar, però la feina va continuar igual. I si em preguntes si vaig viure malament, et dic que no. Anaves a Lleida a comprar, i mai veies desordre. Hi havia els guàrdies civils, amb la qual cosa no es robava ni havia empentes. Anaves tranquil i amb la seguretat que tampoc te dirien res. No et podies passar, perquè la Guàrdia Civil sempre voltava. I fins i tot quan venien els gitanos, amb les panderetes i els gossos, es mantenien al marge. Perquè aquí, hi havia un veí que tenia molt mal geni. I pegava encara més que els guàrdies civils.*
- A quin col·legi va anar?
- *Al del poble. Pel que fa a los mestres, hi havia un que era de Saragossa, un altre que era un ex-guàrdia civil... però no vaig acabar els estudis perquè necessitàvem més aviat comprar pa i tot el que convenia. No em van donar ni el certificat de primària. Potser va haver un parell, màxim, que hagués estudiat el Batxillerat aquí a Torres.*
- Jo, a Vallclara, recordo que no hi havia la societat de consum tan exagerada que hi ha ara. Llavors era subsistència. Per tant, el meu pare se feia l'hortet. I totes les verdures, cireres, olives i ametlles les portava allí. Amb el blat feia la farina... estava a la cooperativa, tot això. I menjàvem amb tranquil·litat. Jo era molt feliç. I recordo que va vindre un mestre, que era jove, i ens va ensenyar a parlar en català. Aquest noi volia ser jesuïta, i el seu pare no ho volia. Per això ell no s'hi va ordenar, però sí que se va fer jesuïta. I jo recordo que –molts anys cap aquí- li deia: vostè té la culpa de que jo estigui en el seminari. Li ho vaig dir així, però evidentment li ho agraeixo. Perquè nos ensenyava, a les excursions, la llengua sobre el terreny. Com que dins de l'aula s'havia de fer tot en castellà, d'aquesta manera – a l'aire lliure- ens ensenyava que tal cosa en castellà es deia de tal manera, mentre que, en català, de tal altra. I ens deia per a què

servia cada cosa que estava en el bosc o el camp. Així com els arbres, les flors, les libèl·lules... i recordo d'aquest home la gran vivència cristiana que tenia. Va ser la raó per la qual el vaig admirar. Aleshores, en arribar a Lleida, vaig voler anar al seminari. Allà vaig entrar-hi als dotze o tretze anys. I el que passava en el seminari era que nos feien resar tot en castellà. I jo em vaig revelar. Vaig crear una revolució allà dintre, per dir-ho d'alguna forma. Perquè vaig dir al superior: "Escolta, la meua mare me va ensenyar que Déu és mon pare. I jo, a mon pare, li parlo amb la llengua en la que penso. Per què, aquí a la diòcesis, nos fan resar en castellà?". Allò ja va crear una reacció, ja que el superior s'ho va haver de plantejar. Mica en mica se van anar fent passos. I al final vaig aconseguir que se canviés.

- **Hi ha alguna anècdota que voldrien explicar?**

- Jo recordo experiències molt boniques. Per exemple, era escolar a Sant Pau. I allà a Sant Pau, hi havia un noi de divuit anys que em feia la catequesi. Però llavors no hi havia saletes on fer-la, per la qual cosa la fèiem en una columna de l'església. I ja no recordo què és el que em deia, perquè he descobert que és un discurs que ja he fet meu. Les vivències de Jesús ja formen part de mi, amb la qual cosa no ho puc discernir del que ell em deia en aquell temps.

- **Quin any va començar a fer de mossèn?**

- Jo me vaig ordenar l'any 61. Llavors tenia vint-i-sis anys. Fa dos anys que he fet cinquanta anys de mossèn. I a l'escola, aquí a Lleida, tenia mestres que eren del Règim i altres que no ho eren. El fill d'un d'ells, en aquella època tenia divuit anys (actualment és mestre i som molt amics). Aquest noi venia a la parròquia i parlàvem d'aquestes coses. el seu pare era historiador, i ell ara és professor d'història moderna.

Transcripció: Joan Aldavert

TARRAGONA

Número: 24

Tipus entrevista:

Format entrevista:

Nom: Júlia Rull Domènec

Edat: 84

Any naixença: 1931

Lloc naixença: Falset, Tarragona

Sempre hi ha viscut?: Sí

Germans: 4

- Recorda quelcom de la República?
- Sé que van fer mítings al balcó de l'ajuntament.
- Els seus pares parlaven de la república? Quina tendència política tenien?
- No es parlava abans tant com ara, per no tindre prejudicis i coses. Només sé que feien mítings al balcó de l'ajuntament, sí parlaven nosaltres ja no escoltàvem, era diferent la meva infància que ara. No teníem tantes ganes de saber. Més aviat érem gent que volíem anar a jugar al carrer i s'ha acabat (almenys nosaltres). Sempre vam dir que jo era republicana perquè havia nascut aquest any. Jo vaig néixer el 26 de març.
- Els seus pares estaven d'acord amb el model republicà?
- Només sentia que parlaven i que sabien que passaria algo, estaven molt espantats. La guerra va ser el 36, jo tenia 5 anys.
- Recorda quan va començar a anar al col·legi?
- Jo anava al col·legi a les monges, abans de la guerra, quan va venir la guerra a les monges les van treure, les van tancar al convent. A la porta del col·legi van penjar "En este edificio tiene que hablarse únicamente el español". I com que les mestres eren catalanes i les coneixíem els dèiem "bon dia" i ens feien tornan enrere i ens deien "habla bien". Després vam sàpigner que elles estaven amenaçades si no ens feien parlar castellà.
- Vosaltres vivíeu a un poble, les tendències polítiques eren similars entre els habitants?

- No, hi havia d'una banda i de l'altra. Per això va ser un poble al qual van matar 48. I després 3 capellans.
- Abans de la guerra també va haver-hi assassinats?
- No, van ser amb la guerra, la guerra va començar al juliol i les matances van ser al setembre.
- Van haver-hi represàlies contra l'església?
- Van cremar l'església, van tirar les campanes... Jo vivia a davant de l'església i van tirar les campanes a terra, van deixar una que tocava el rellotge. Després, com que els sants abans els feien de fusta, van fer una foguera al davant de l'església i anaven treient els sants i els anaven cremant. Això va durar hores i hores. Els altars també. Jo ho vaig veure perquè vivíem a la plaça, estàvem tancats a casa perquè teníem molta por, 2 o 3 famílies que vivíem a prop de l'església. Moltes famílies que vivien a prop de l'església van venir a casa nostra a allotjar-se, de la por que tenien. Els caps dels sants, en forma de burla, els posaven l'un al costat de l'altre. Va durar tota la nit cremant i a l'endemà encara cremava. Alguna gent va anar a recollir alguns caps dels sants, que els van deixar.
- Sabíeu quan venien a buscar a persones?
- I tant. Al meu pare no, però el seu estava molt amagat. Anaven per les cases a buscar a la gent que els hi semblava, manats per gent del poble, però els que hi anaven per les cases no eren gent del poble.
- Anaven per les cases i alguns estaven amagats, ja es pensaven algunes persones que els hi passaria algo, perquè eren benestants i tenien enemistats. Hi havia enveges. Per això tenien por i s'amagaven. Van fer un pregó i deien que si no sortien els que havien anat a buscar i estaven amagats, matarien als familiars, llavors van sortir. Els van portar a una casa on deien que els anaven a jutjar i els hi deien "No us passarà res, no us passarà res", però ja els veies agafant-los de grupets per portar-los al cementeri i els mataven allí. Entre el 13 i el 14 en van matar 48. Després clar, un *llanto* pel poble i a més se sentia la por entre la gent... horrorós.
- Recorda algun bombardeig?

- Sí, bastants allà. Molta gent va marxar del poble, vam anar a viure en casetes si teníem finques, cases petites, de qualsevol manera...
- Van fer 3 refugis al poble. A un s'entrava per l'ajuntament, a un altre al qual s'entrava per fora del poble i un altre a l'església. Eren bastant grans. Jo no hi vaig anar perquè estava a fora del poble però la meva mare i la meva germana es van trobar que estaven al refugi de l'església i va caure una bomba a l'església, a la façana. A la gent no els hi va passar res, però *el susto* va ser gran. La vivència que tinc és que ens anàvem a amagar avall d'uns arbres i ens posàvem uns bastonets a la boca per a que no se'ns rebentessin les orelles. Estàvem a uns 3 quilòmetres del poble, amb els meus avis i els meus germans. Al meu pare li va tocar anar a la guerra. Sentíem com queien les bombes perquè primer passava un avió que li dèiem *la pava*, i després darrera venien els altres a bombardejar. Van caure moltes cases, allà a Falset va ser un desastre.
- Hi havia una sirena?
- Sí, estava al castell.
- Quan tocava la sirena la gent corria cap als refugis.
- Allà al camp, quanta gent hi vivia?
- A la nostra finca només la nostra família. Al voltant molta gent, quasi tothom va marxar del poble. Si tenien masies grans podien agafar a altra gent. Nosaltres teníem una caseta petita abaix a l'hort i després a la nit anàvem a dormir a un altra més amunt perquè no hi cabíem. Agafàvem un fanalet, d'aquests que anava una espelmeta adins amb el avi i la meva mare, i l'àvia es quedava abaix perquè tenia gallines i conills, per a què no les prenguessin.
- Va marxar molta gent a la guerra del poble?
- Sí als que els hi va tocar la quinta. El meu pare tenia 27 o 28 anys i va anar a tota la guerra. El meu pare després de la guerra va quedar en la part dels nacionals va anar a un camp de concentració. Per a que el treguessin del camp de concentració vam tenir dos persones que avalessin conforme no havia fet res durant la guerra. I va vindre d'allà caminant, mig mort, del camp de concentració, ple de pols. (El camp estava a Astorga). Teníem sort de tenir a

l'avi que era pagès. De vegades la mare pujava al poble i baixava pa. No vam passar gana, teníem llet però no pa. Tampoc teníem sucre ni aquestes coses.

- Anècdota sobre una cabra
- Teníem una cabra. Quan van passar els nacionals, una nit que es veia tot ple de fogueres per allí, i al de matí vam quedar amb molta por. Es veu que eren els nacionals que s'havien de retirar. Van tirar bengales.
- A l'endemà van a llevar a la meva àvia, va haver un silenci, i es veu que els soldats ja s'havien anat retirant. Al matí ja van venir uns altres que deien "Que viva Franco y que viva España!". Passaven a la deriva, mig borratxos alguns, perquè demanaven vi i tot això. I un germà petit que tenia deia "No *chaféis* la *ceba* que es del padrino". A nosaltres no ens deixava passar per enmig de l'hort i els soldats passaven a la desbandada i ell en castellà, petit que era els deia això. Quan haver passat els soldats ens vem trobar que ens faltava la cabra. Ens l'havien pres els soldats. El meu avi va dir que els anava a seguir per a que els dongues la cabra. La va trobar a un poble a prop de Falset, la tenien els soldats, el meu avi va dir: "Esta cabra nos la habéis robado a nosotros, yo tengo ninos y los tengo que alimentar". Al final li van dir "Toma la cabra, cabrón". Pobre home. Ell era responsable de la nostra alimentació.
- Com sabíeu que passava al front?
- No en teníem ràdio ni res. No sabíem res. No sabíem on era el meu pare.
- Vau tornar al poble quan va acabar la guerra?
- Sí, amb una il·lusió... la guerra va acabar el 12 de gener allà, li van posar així a un carrer (*12 de enero*), ara es diu carrer de Dalt. De seguida que vam poder vam marxar cap allà, però no sabíem res del meu pare. No hi havia llum ni res, però almenys estàvem una miqueta com a persones, allà a casa. Vidres trencats, perquè encara que no toquessin els vidres trencaven. Hi va haver racionament llavors, l'auxili social, que donaven dinar a la gent pobre. I odis. Si a la teva família t'havien anat a buscar el teu pare i després al col·legi els nens tampoc volien jugar perquè el seu pare havia vingut a buscar al meu. Es va saber qui havia fet anar a buscar a qui, tot i que no fós personalment. Es va anar descobrint tot el que havia passat.

- Un matrimoni molt gran que tenia un noi de disset anys, perquè era de la federació de joves cristians que hi havia llavors, també els hi van matar el fill. A una altra casa van prendre els nois de 16 i 17 anys, que encara es l'hora que es sàpiga on els van portar. No els vam veure mai més. I alguns que van morir a la batalla de l'Ebre de Falset, 3 o 4.
- El seu pare quan estava al camp de concentració rebien cartes? Sabien algo?
- No sabíem res.
- Com va ser la seva tornada?
- Va ser a la matinada que nosaltres dormíem. Van trucar a baix a la porta i la meva mare va dir: Ai es l'Agustí!. I ell: Sóc l'Agustí! Sóc l'Agustí!. Jo recordo que em va agafar, i em va fer un petó amb una barba que portava que m'enrecordo que ens va punxar. En acabat va pujar adalt, i em va dir: Que portes polls? Jo n'estic ple. I la meva àvia li va dir: Ja et pots treure la roba del cos eh. Venia molt prim. Van haver d'avisar el metge, va dir que 5 o 6 dies més i es mor, no aguanta, que estigui al llit i que mengi poc, no el podeu ara alimentar gaire. Sopetes i cosetes perquè aquest home està que s'acaba. O sigui que es va quedar com a de miracle, perquè va venir a peu, allà passant, demanant des d'Astorga, no tenia res. El van haver d'avaluar l'alcalde i dues persones més per a tornar.
- Quin tracte va tenir allà?
- Els hi pegaven, els arraconaven. Molt maltracte. Tot i que lesions no va portar cap. Passaven gana, portava polls. Alguns es morien allà. De vegades els pegaven amb l'escopeta, els feien dormir un damunt de l'altre...
- Quan éreu petits seguíeu jugant?
- Clar, esclar que sí. La meva mare ens feia escriure en una llibreta, ens posava lletres, ens posava comptes...
- No anàveu a l'escola?
- No, els nens de les finques d'aprop ens ajuntàvem i jugàvem amb pedres, cargols i buscant ulls dels ocells dels seus nius, agafàvem cuques de llum.
- I vostè?
- Ens van entrar a casa els moros i quan vam arribar a casa ens l'havien obert i ens havien robat. No van prendre molta cosa

- Ell no ho va passar tan malament perquè el seu pare era més gran i no li tocava anar a la guerra, estava a una llista que si haguessin tardat 10 dies entrar hagués anat. El volien liquidar perquè era secretari de la cooperativa agrícola. No per res més.
- Un cop quan érem a casa a Barcelona vam anar al corral i hi havia una colla de soldats sense avisar ni res i estaven desplomant uns galls. Això ho van fer molts dies. No pagaven res però el menjar se l'emportaven. Jo i la meva germana ens vam aprofitar perquè tenien una mica de consideració i menjàvem amb ells
- De vegades alguns soldats es quedaven a casa nostra. A la casa del costat hi havia un soldat que li van deixar unes municions per a guardar i que l'avisarien. Es deia Francisco Muñoz. El pobre el van deixar allí sense menjar ni res i la meva mare li donava menjar al pobret. Ens vam escriure un munt d'anys d'agraït que va quedar. Era jovenet i sempre escrivia que sense nosaltres s'hauria mort de gana allí. Vam donar lo que vam poder. Després va marxar.
- Els capellans van tornar a la postguerra?
- Només vam tenir un de capellà a la postguerra perquè a tres els van matar.
- Vostè anava a missa?
- Sí, sempre hem sigut molt practicants.

Número: 25

Tipus testimoni:

Format entrevista:

Nom: Jaume Urgell Domènec

Edat:

Any naixença: 1931

Lloc naixença: Falset

Sempre hi ha viscut?: Durant la guerra va estar a Barcelona

Germans: 1

- Recorda la república?
- Directament, no. Pel que senties parlar. Recordo que una vegada vaig anar a casa i no hi havia els pares, vaig pensar que si no estaven allà devien ser a un altre puesto. Vaig anar cap allà i vaig trobar a tots plorant perquè era el dia que havien fet la liquidació aquella de gent. Un dels afectats era aquesta família que estava amb els meus pares. Allò també em va afectar molt plorant allà. Són detallets.
- Pot parlar una mica sobre les persecucions ideològiques durant la República?
- Al llibre parla sobre el camió de la mort, eren un “pelotón” que venia amb un camió i van produir les morts, ells van executar.
- A què acostumàveu a jugar, durant la guerra?
- Anàvem a jugar a la pilota, a les bales, captius... jocs d'aquests que no es fan.
- Com veien la guerra els nens?
- No recordo, érem molt jovenets.
- Hi havia refugis?
- Hi havia refugis, a l'entrada de l'església... La meva mare i la meva germana van anar cap al refugi corrents, em van explicar, i es van caure a la muralla. Jo vaig venir a Barcelona una temporada amb uns tiets meus mentre passava tot això. Devia tenir 6 o 7 anys.
- Sonava una sirena, quan venien a bombardejar?
- Anys després la mateixa sirena tocava a l'hora de dinar, servia pels treballadors del poble i tot això.
- Com va viure la guerra?
- Jo com que vaig estar molt de temps aquí a Barcelona quan va venir allò del setembre que van haver-hi aquelles morts, els pares em van enviar amb uns tiets a Barcelona. En acabat, quan estaven a punt d'entrar els nacionals que es veien entrant venint i venint els meus pares em van venir a buscar i vaig a anar cap a Falset. Llavors estàvem encara en una finca a les afores del poble, d'una família que ens l'havia deixat. El dia que van entrar els nacionals m'enrecordo que es veien a una montanya ple de fogueres. El pare ens va portar a una mina d'aigua i ens vam posar amb la meva germana en una porta sobre l'aigua i vam passar la nit allí. L'endemà quan van entrar els nacionals vam sortir i bé, hi

havia allí una capellà que en deien Pater a la meva germana i a mi ens va donar una pesseta, en senyal d'amistat, venien pacíficament. A la masia hi havia botes de vi i van anar bevent, però van pagar. També m'enrecordo dels bombardejos, a la nit sortia a mirar-los perquè hi havia els far aquest que anava seguint els avions i a la nit que van caure més a prop, jo estava al carrer Vallespi, a prop del camp del Barça, a uns 500m de casa meva no els vaig sentir perquè dormia [riu]. I van vindre els meus tiets i es van parar al llit "Si cauen les bombes ens morim tots junts". Normalment els mirava de nit, perquè es veien.

- Que recorda?
- Recordo que van matar els capellans
- Recorda els milicians?
- No, però recordo una vegada un míting de l'alcalde, en Llorenç, recordo com enraonava, com la gent cridava però no se que deien.
- Hi anava el pare als mítings?
- No.
- Recordo els soldats que van vindre a casa perquè em va afectar molt.
- Recorda el viatge a Barcelona?
- Sí, vam venir en tren. Recordo també que tota la gent que venia del sud s'impressionaven molt perquè veien el mar per primera vegada i s'engaxaven a les finestres. (Any 39-40)
- Algú va ser mort per denúncies, durant el franquisme?
- Hi havia un cas, el Pere Jornalet, un d'una casa benestant. Quan va acabar la guerra es van venjar de l'amo i el va penjar al terra fins al coll.

Aquestes entrevistes també vam provar de sintetitzar-les per poder posar-les dins del treball, però eren massa extenses i, per tant, ocupaven molt espai. A continuació posem algunes de les entrevistes distribuïdes segons una graella.

Josep Falgueres i Ullastres

Número entrevista	
Nom	Josep Falgueres i Ullastres
Edat	90
Any naixement	
Lloc naixement	La Bisbal
Altres llocs vivència	Sant Antoni (encara no tenia un any quan hi va anar a viure)
Professió	
Germans	Dos (més grans que ell)

PREVI A LA GUERRA	
Com va viure la República?	
Com veia la República?	Com un moment de benestar en que hi havia treball per a tothom.
Com la veu ara?	
Com veia el seu entorn proper la República?	La gent era molt republicana.

Quines tendències polítiques tenia? Quines tendències tenien la seva família i veïns?	Ninguna. Eren republicans. Un tiet seu era regidor i va haver d'exiliar-se a França.
Va anar a l'escola?	Sí.
Com era l'ensenyança que va rebre?	Tenia un mestre que era capellà. Era recte i pegava als nens, però ensenyava bé. El cap del sindicat va amagar-lo a casa seva perquè no el matessin durant la República.
Va ser militant a algun partit o sindicat?	No.
Recorda alguna reforma?	Hi havia una cooperativa en la que tots eren socis, tenien moneda pròpia i rebien regals.
Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?	Va guanyar una bicicleta a la cooperativa.
Pertanyia a algun culte religiós? Anava a missa?	La gent anava a missa. Ell va ser escolà fins que va començar la guerra.
Allà on vivia, van fer algun atemptat contra l'església? Van matar capellans?	Van cremar l'església i les imatges. A Palamós no van matar capellans.
Va haver alguna persecució ideològica?	Van matar catòlics i gent significativa. Els rojos volien matar el seu sogre, que era de l'Ajuntament i havia pagat el salari d'un veí perquè s'unís a la vaga sense el perill de que la seva família passés gana. Durant la República, aquest era milicià i va anar a

	casa seva de nit amb l'ordre de matar-lo. No ho va fer.
Hi ha alguna anècdota que l'hagi marcat en espacial?	

GUERRA	
Recorda l'esclat del conflicte?	
Com se'n va assabentar?	Pels titulars del diari <i>La Calle</i> .
Com va afectar a la seva vida quotidiana? Va poder seguir anant a l'escola?	Es va quedar sense mestres i va haver d'anar a classes mixtes amb una senyoreta. Allà va aprendre a fer mitja.
Vostè o alguna persona propera va haver d'anar al front?	Un amic seu de disset anys que no va tornar i altres companys. El seu oncle no va anar perquè li faltava un ull i el seu pare tampoc perquè la guerra ja estava perduda.
EN CAS QUE NO HAGUÉS ANAT A LA GUERRA	
Com es va viure la guerra, allà on vivia? I, vostè, com la va viure?	Els joves marxaven a la guerra i a les fàbriques de suro hi treballaven els nens, les dones i els avis. Ell la va viure com un joc.
Com era el dia a dia de la seva família?	

Hi havia menjar, durant la guerra?	En un principi, sí. Després va començar a faltar-ne.
El lloc on vivia va ser bombardejat? Com es vivien els bombardejos?	Palamós va ser un dels llocs més bombardejats per l'aviació italiana degut a una falsa informació. Havien fet creure que hi havia fàbriques de municions per protegir la veritable localització. La gent marxava cap a Calonge quan bombardejaven. Els més grans anaven i venien per informar si podien tornar.
Com va ser el primer bombardeig?	El primer bombardeig per l'aire va ser un avió. Ell i el seu germà van veure com llançaven alguna cosa i van creure que era propaganda. Van anar-hi corrents i aleshores van començar les explosions. El primer per mar va ser el Canàries. Va veure un milicià disparant amb una escopeta des del passeig per tocar el vaixell.
Bombardejaven sovint?	Cada dos dies venia un hidroavió pel matí i cinc bombarders pel migdia.
Sonava alguna alarma, quan venien els bombardejos?	Una sirena.
Va veure's, alguna vegada, enmig d'un bombardeig?	Sí, l'1 de setembre de 1938. Anava amb bicicleta per Palamós quan van venir els avions. Es va refugiar en un cafè amb altra gent. Una nena deia que volia anar al refugi i va sortir corrent, amb la qual cosa va morir. Va ser el bombardeig més fort de Palamós (deu morts)

Recorda algun monument o edifici emblemàtic derrocat per les bombes?	Quan estava amagat durant el bombardeig mencionat anteriorment, la seva bicicleta es trobava en unes escales. A la barana s'hi va clavar un tros de metralla que actualment encara hi és com a recordatori dels bombardejos.
Disposaven d'alguna defensa?	Canons d'artilleria (no antiaeris). El primer tret va tocar una casa i va matar un veí.
A més dels bombardejos, el lloc on vivia va ser un blanc de l'artilleria?	No. En un turó havien talat tots els arbres per posar-hi artilleria i disparar contra Palamós. La guerra va acabar abans.
Quin era el tracte dels milicians envers la població?	Amenaçador i amb superioritat. Requisaven llibres de l'escola i anaven a les cases dels veïns per exigir béns personals.
Jugaven, durant la guerra? A què acostumaven a jugar?	Jugaven a bales i a futbol. També a portar granades al cinturó, fer explotar bombes amb pedres o estirant de l'anella, disparar fusells i tirar bales al foc.
Quan jugaven, estaven exposats a material bèl·lic?	Sí. Un d'ells va foradar-se la cama, un altre va cremar-se la pell en fer explotar una bomba que tenia als peus i uns nens de Palamós van ser ferits i morts quan es passaven una granada.
Va guardar algun objecte relacionat amb la guerra?	En un dels bombardejos va trobar la cua d'una bomba dins d'un cràter. La va guardar al terrat d'una cort com a trofeu de guerra.

<p>Com es van viure, els últims dies de la guerra?</p>	<p>La gent marxava ordenadament amb la família o en solitari. Es desfeien dels llibres i altres objectes comprometedors. El seu sogre va cremar la col·lecció de Vázquez Ibáñez. Van acollir i donar lloc on dormir a dos soldats republicans. Un dels soldats que fugia cap a França va demanar-li que anés a veure la seva família i els digués que estava viu.</p>
<p>Com va viure, la seva població, l'entrada dels nacionals? I vostè?</p>	<p>La gent va quedar-se a casa. Va anar a veure com els rojos feien explotar el pont i els tancs nacionals creuaven el rierol. Un soldat va disparar contra ell i gairebé el mata.</p>
<p>Va haver alguna resistència, per part de la població? Com els van acollir?</p>	<p>Per part dels soldats. Va veure com rodejaven i mataven per l'esquena uns brigadistes atrinxerats. Sabia on estaven enterrats. Quan van entrar els nacionals, un soldat va tocar-li la cara i va preguntar si tenia fred. Estava tremolant de por.</p>
<p>Quin va ser el tracte dels nacionals?</p>	<p>Van anar requisant menjar i objectes de valor. Van emportar-se una conilla prenyada de la seva cort i ell va amagar uns diners que havia estalviat perquè no se'ls emportessin. Amb aquests van poder comprar menjar dies després.</p>

POSTGUERRA	
Familiars o veïns seus van haver de marxar?	Familiars seus i veïns van anar cap a França i molts s'hi van quedar. Alguns van tornar durant la postguerra o amb la democràcia.
Va haver d'exiliar-se o marxar d'on vivia?	No.
EN CAS AFIRMATIU	
A on?	
Com hi va arribar?	
Com era la situació?	
Va poder tornar? Quan?	
EN CAS NEGATIU	
Com es van viure els primers anys amb Franco al poder?	Van cremar la cooperativa i els mestres van obligar-los a allistar-se a la Falange.
Hi havia prou subministrament de menjar i productes de primera necessitat?	No. Anaven a Pals a buscar arròs i en separaven la sorra amb unes rajoles. Les espelmes les fabricaven ells.
Vostè o algú proper va patir algun tipus de represàlia per la seva ideologia?	El seu sogre va ser empresonat.

Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?	A la platja es van separar els homes de les dones.
Sempre van parlar català a casa?	Sí.
Va guardar algun objecte relacionat amb el franquisme?	La camisa de la Falange.

Maria Escorcell i Giner

Número entrevista	
Nom	Maria Escorcell i Giner
Edat	86
Any naixement	1929
Lloc naixement	Barcelona (carrer Girona, l'Eixample)
Altres llocs vivència	
Professió	Carnissera
Germans	Ella era la tercera, de tres.

PREVI A LA GUERRA

Com va viure la República?	
Com veia la República?	Se li permetia sortir de casa amb llibertat. Era un moment esplèndid per viure.
Com la veu ara?	Que es guiava massa amb el cor i no pas amb el cap
Com veia el seu entorn proper la República?	El seu pare era un republicà convençut.
Quines tendències polítiques tenia? Quines tendències tenien la seva família i veïns?	Ella, en un principi, ninguna. Va ser amb la mort del seu germà que es va decantar clarament cap a la ideologia republicana. Els seus veïns eren majoritàriament republicans; part de la seva família era de dretes i l'altra d'esquerres.
Va anar a l'escola?	No.
Com era l'ensenyança que va rebre?	El seu pare la portava davant de l'església i li ensenyava orificis de bala en les parets dels voltants per explicar-li que els capellans també disparaven.
Va ser militant a algun partit o sindicat?	No.
Recorda alguna reforma?	Durant la República hi havia molts cors i centres d'excursionistes per a la joventut.
Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?	Les noies del barri la mimaven perquè coneixien els seus germans. El seu pare (republicà) i el seu tiet (religiós) discutien sobre Hitler. El primer deia que era un

	<p>boig, el segon que era un enviat de Déu.</p> <p>Tenien una carboneria on van amagar sota el carbó els missals d'or del seu tiet.</p>
<p>Pertanyia a algun culte religiós? Anava a missa?</p>	<p>El seu pare era molt ateu i ella també ho ha sigut sempre.</p>
<p>Allà on vivia, van fer algun atemptat contra l'església? Van matar capellans?</p>	<p>Van cremar l'església i van perseguir el capellà pel carrer fins a matar-lo.</p>
<p>Va haver alguna persecució ideològica?</p>	<p>Els rojos van emportar-se el pare d'uns amics italians (veïns seus) amb un cotxe quan era de nit i el van afusellar.</p> <p>El seu tiet era de dretes i el volien matar. Va presentar-se a casa de la novia del seu fill i allà van construir-li una petita habitació sense finestres i amagat per herbes. Hi va estar set mesos.</p> <p>Un familiar seu que era molt religiós i deia missa es va amagar a casa d'un parent anarquista.</p>
<p>Hi ha alguna anècdota que l'hagi marcat en espacial?</p>	<p>Va veure una dona ajaguda a terra amb la seva filla en braços. Plorava desconsoladament.</p>

GUERRA

<p>Recorda l'esclat del conflicte?</p>	<p>Sí.</p>
<p>Com se'n va assabentar?</p>	<p>Acostumava a escapar-se de casa. El 18 de juliol va</p>

	veure soldats a cavall pel carrer i li va semblar una festa major.
Com va afectar a la seva vida quotidiana? Va poder seguir anant a l'escola?	Es va escapar de casa quan hi havia tirotejos a Barcelona. Va posar-se darrere un milicià per veure a on apuntava amb el fusell i aquest la va agafar i la va llançar a un llit.
Vostè o alguna persona propera va haver d'anar al front?	Els seus dos germans van ser militaritzats. El petit va anar a la batalla de l'Ebre i el gran va ser afusellat quan feia la mili degut a motius catalanistes i mala relació amb un oficial. Ell i molts companys de regiment van ser morts abans de la guerra, quan assistiren a l'enterrament d'en Macià. El seu pare va ser allistat com a soldat als 55 anys però no va anar a la guerra perquè va ser número alt.
EN CAS QUE NO HAGUÉS ANAT A LA GUERRA	
Com es va viure la guerra, allà on vivia? I vostè, com la va viure?	
Com era el dia a dia de la seva família?	
Hi havia menjar, durant la guerra?	
El lloc on vivia va ser bombardejat? Com es vivien els bombardejos?	Sí. Es quedaven a casa perquè la seva mare no volia anar al refugi. El refugi que hi havia era el soterrani

	d'un edifici de sis pisos.
Com va ser el primer bombardeig?	
Bombardejaven sovint?	
Sonava alguna alarma, quan venien els bombardejos?	
Va veure's, alguna vegada, enmig d'un bombardeig?	
Recorda algun monument o edifici emblemàtic derrocat per les bombes?	
Disposaven d'alguna defensa?	
A més dels bombardejos, el lloc on vivia va ser un blanc de l'artilleria?	
Quin era el tracte dels milicians envers la població?	
Jugaven, durant la guerra? A què acostumaven a jugar?	Sí. Ella i un cosí jugaven en el pati de casa.
Quan jugaven, estaven exposats a material bèl·lic?	Els hi van prohibir jugar al pati perquè podien ser tocats per una bala perduda, mentre que ells responien que si venia la bala s'amagarien.
Va guardar algun objecte relacionat	

amb la guerra?	
Com es van viure, els últims dies de la guerra?	Van saquejar els magatzems, van treure els llibres de casa i els van deixar al carrer. La gent marxava en massa amb carros, bicicletes, matalassos, patinets, etc. El seu pare tenia por que l'agafessin els nacionals (era soldat republicà i vestia com a tal) i la seva mare es negava a marxar. Va haver moltes discussions i al final el seu pare va anar-se'n. Ella i la seva mare es van quedar.
Com va viure, la seva població, l'entrada dels nacionals? I vostè?	La gent tenia por dels nacionals. Van venir, es van emborratxar i van passar tota la nit fent soroll.
Va haver alguna resistència, per part de la població? Com els van acollir?	No. No va haver cap rebuda triomfal i pel matí ja havien marxat.
Quin va ser el tracte dels nacionals?	Les noies eren amagades perquè no fossin violades, però no va passar res.

POSTGUERRA	
Familiars o veïns seus van haver de marxar?	El seu pare.
Va haver d'exiliar-se o marxar d'on	No.

vivia?	
EN CAS AFIRMATIU	
A on?	
Com hi va arribar?	
Com era la situació?	
Va poder tornar? Quan?	
EN CAS NEGATIU	
Com es van viure els primers anys amb Franco al poder?	<p>Un ministre insultava els republicans per la ràdio. Va deixar de poder sortir al carrer sola, van treure els cors i centres d'excursionistes i van intentar prohibir el castellà. Un tiet seu va haver de deixar la seva dona i tornar amb la seva ex perquè el divorci havia estat prohibit.</p>
Hi havia prou subministrament de menjar i productes de primera necessitat?	<p>No. En el seu barri hi havia molta solidaritat entre els veïns i es repartien el menjar. La canalla ho compartia tot. Aprofitaven tot el que es pogués menjar: un dia patata, el següent la pell.</p> <p>A l'Hospital de Sant Pau donaven llet als infants i hi havia una cua molt llarga. Va veure com morien dos nadons.</p>
Vostè o algú proper va patir algun tipus de represàlia per la seva	<p>El seu pare va estar en un camp de concentració. El seu tiet era guàrdia civil i va ser posat a la presó</p>

<p>ideologia?</p>	<p>perquè durant la República avisava la gent abans de fer-los una batuda.</p> <p>Havia de portar la carn que li demanava l'inspector primer del barri (la més cara) i quan tenia una etiqueta escrita en català havia de pagar una multa.</p>
<p>Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?</p>	<p>Un home va penjar a la porta de casa seva un cartell de "prohibido hablar catalán". El seu pare va esperar que creués el carrer per arrencar-lo.</p> <p>Estaven jugant cinc nenes al carrer quan una dona que passava el costat i va dir que era una pena que estiguessin totes cinc sense pare (estaven en camps de concentració).</p> <p>Quan es creuaven al carrer amb un capellà, li havien de besar la mà.</p>
<p>Sempre van parlar català a casa?</p>	<p>Sí, malgrat que a la seva família va estar de moda durant un temps parlar castellà perquè deien que era més fi.</p>
<p>Va guardar algun objecte relacionat amb el franquisme?</p>	<p>El seu pare l'informava del que anava passant. Li ensenyava fotografies dels camps de concentració quan encara no se n'havia parlat als mitjans.</p>

Conchita Vila Corominas

<p>Número entrevista</p>	
--------------------------	--

Nom	Conchita Vila Corominas
Edat	98
Any naixement	1917
Lloc naixement	Osó, prop d'Arles (un poble molt petit envoltat de les muntanyes Guillerries)
Altres llocs vivència	França
Professió	
Germans	8

PREVI A LA GUERRA	
Com va viure la República?	
Com veia la República?	Com un moment formidable en que hi havia llibertat absoluta i el català era admès públicament.
Com la veu ara?	De la mateixa manera.
Com veia el seu entorn proper la República?	
Quines tendències polítiques tenia? Quines tendències tenien la seva família i veïns?	Era molt republicana i catalana. El seu pare era polític d'esquerres i va ser el primer a Girona en portar la bandera republicana. El seu marit era molt republicà, afiliat del PSUC, comissari i

	capità general.
Va anar a l'escola?	
Com era l'ensenyança que va rebre?	
Va ser militant a algun partit o sindicat?	
Recorda alguna reforma?	
Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?	
Pertanyia a algun culte religiós? Anava a missa?	
Allà on vivia, van fer algun atemptat contra l'església? Van matar capellans?	La CNT va expulsar les monges del convent per instal·lar-s'hi.
Va haver alguna persecució ideològica?	Al seu poble va haver una manifestació contra la CNT perquè no compartien els aliments. Dues amigues seves van ser apedregades per la CNT per haver anat a la manifestació. Ella va sortir al carrer per defensar-les i els va titllar de dictatorials. Van fer fora la seva germana del sindicat perquè només hi podia haver membres del CNT
Hi ha alguna anècdota que l'hagi	

marcat en especial?	
---------------------	--

GUERRA	
Recorda l'esclat del conflicte?	Sí.
Com se'n va assabentar?	El seu promès va presentar-se a casa per demanar-li que fugís amb ell a França (que només seria durant uns mesos i que es casarien en tornar)
Com va afectar a la seva vida quotidiana? Va poder seguir anant a l'escola?	Va deixar casa seva i la família per anar a França amb el seu promès.
Vostè o alguna persona propera va haver d'anar al front?	
EN CAS QUE NO HAGUÉS ANAT A LA GUERRA	

POSTGUERRA	
Familiars o veïns seus van haver de marxar?	
Va haver d'exiliar-se o marxar d'on vivia?	Sí.

EN CAS AFIRMATIU	
A on?	A França.
Com hi va arribar?	Va creuar la frontera a peu per la muntanya.
Com es va viure la guerra, allà on vivia? I vostè, com la va viure?	Era on hi havia els camps de refugiats. El seu marit va amagar-se a una casa, mentre que ella va ser portada a la maternitat d'Elna.
Com era el dia a dia de la seva família?	Va estar un mes vivint a la maternitat d'Elna, esperant el part. El seu promès no estava amb ella.
Hi havia menjar, durant la guerra?	Els hi aconseguien tot el que podien: fruita, llet de pot procedent de Suïssa i avena.
Com tractaven la gent, allà?	La gent dels camps de refugiats dormia a la platja, darrere unes reixes. A un amic seu li van treure l'ull perquè formava part de la Internacional Comunista. Les condicions de vida allà eren molt dolentes i els nens morien a la sorra. Ella no hi va ser.
Com el/la van tractar a vostè?	A la maternitat d'Elna la van acollir molt bé. Qui ho portava era una infermera suïssa que recollia embarassades i nens abandonats. Ella i les demés dones, a canvi, l'ajudaven per exemple a fer llits pels nadons amb calaixos. La van ajudar en el part.
Com era la situació?	El seu marit era molt buscat a Espanya i el volien mort, amb la qual cosa no va poder tornar mai. Actuava clandestinament i, degut a que els alemanys estaven a França, tenia por d'implicar-la.

<p>Va poder tornar? Quan?</p>	<p>Sí. Al cap de tres mesos va visitar la seva família i quan estava embarassada del segon, el seu marit li va demanar que anés a Espanya a tenir el fill (si es quedava a França podria implicar-la). Quan va morir el seu marit, s'hi va quedar a viure.</p>
<p>EN CAS NEGATIU</p>	
<p>Com es van viure els primers anys amb Franco al poder?</p>	<p>Quan va tornar per primer cop (de visita) va anar amb la seva germana al teatre i va veure com tothom feia la salutació feixista. Es va posar a plorar.</p>
<p>Hi havia prou subministrament de menjar i productes de primera necessitat?</p>	<p>Els nacionals anaven a les cases dels republicans a requisar tot allò que volien.</p>
<p>Vostè o algú proper va patir algun tipus de represàlia per la seva ideologia?</p>	<p>Un tinent s'havia mudat al seu carrer per vigilar-la, esperant que li digués on estava el seu marit o que el portés amb ella. Quan ella va anar a França per veure'l, el tinent la va seguir fins a la frontera però no el van deixar passar.</p> <p>Un cosí-germà seu va estar a la presó per qüestions polítiques i allà va agafar un càncer al cap que el va matar; un oncle seu va ser apallissat per un guàrdia civil (amic del seu pare) durant l'interrogatori i va ser declarat culpable al judici amb sentència de mort; molts amics seus i coneguts van ser perseguits i castigats per la seva ideologia. La FAI va obligar les seves cosines a netejar l'església quan era festa major (eren filles d'un republicà).</p>

<p>Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?</p>	<p>Quan estava a Espanya, va preguntar al carter per què mai rebia cartes. Li va respondre que les llegenden (mai en va arribar a veure cap). Havia d'anar cada dia al registre civil i allà li preguntaven on estava al marit (li prometien que només el posarien a la presó).</p> <p>Quan anava a París amb tren per veure la seva filla, va trobar-se una dona que coneixia en el mateix vagó, vestida de pagesa i sense dir-i res. Estava creuant la frontera amb papers falsificats.</p>
<p>Sempre van parlar català a casa?</p>	<p>La seva família havia d'escriure en castellà.</p>
<p>Va guardar algun objecte relacionat amb el franquisme?</p>	<p>És amant de la poesia i sempre ha escrit poemes en català que ha anat guardant. Molts d'ells parlen de la postguerra, del català i del seu marit.</p>
<p>Hi ha alguna anècdota en especial?</p>	<p>El seu marit va morir jove (de càncer) i mai va poder tornar. Quan a França anaven a la muntanya, pixava en direcció a Espanya perquè deia que era el més a prop que hi podia ser.</p>

Alfonso Prada Rodríguez

<p>Número entrevista</p>	
<p>Nom</p>	<p>Alfonso Prada Rodríguez</p>

Edat	97
Any naixement	1918
Lloc naixement	Antilla, Cuba.
Altres llocs vivència	Galicia, província d'Ourense [va mudar-s'hi als quatre anys]; Torres de Segre, Lleida [va anar-hi per primer cop el 42, però no es va instal·lar fins el 47 perquè encara era guàrdia civil. Es on hi resideix actualment]
Professió	Guàrdia civil
Germans	És el quart, de cinc.

PREVI A LA GUERRA	
Com va viure la República?	No la recorda.
Com veia la República?	No ho recorda.
Com la veu ara?	
Com veia el seu entorn proper la República?	A Galicia eren majoritàriament de dretes.
Quines tendències polítiques tenia? Quines tendències tenien la seva família i veïns?	El seu pare era partidari de Calvo Sotelo. Era de dretes.

Va anar a l'escola?	
Com era l'ensenyança que va rebre?	
Va ser militant a algun partit o sindicat?	A la Falange
Recorda alguna reforma?	
Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?	
Pertanyia a algun culte religiós? Anava a missa?	Sí. És catòlic i anava a missa.
Allà on vivia, van fer algun atemptat contra l'església? Van matar capellans?	No.
Va haver alguna persecució ideològica?	No.
Hi ha alguna anècdota que l'hagi marcat en espacial?	

GUERRA	
Recorda l'esclat del conflicte?	
Com se'n va assabentar?	

Com va afectar a la seva vida quotidiana? Va poder seguir anant a l'escola?	
Vostè o alguna persona propera va haver d'anar al front?	Sí. Ell va anar al front.
EN CAS QUE HAGUÉS ANAT A LA GUERRA	
A quin bàndol?	Al nacional.
Va anar-hi per obligació o per convicció pròpia?	Com a voluntari.
Recorda quin era el seu regiment?	No.
A on el van mobilitzar per primera vegada?	A les trinxeres de Guadalajara.
Quina era la seva relació amb els companys de files?	No se'n recorda.
Va fer-hi alguna amistat?	No se'n recorda.
Vostè o algun company pròxim va ser ferit?	Va ser ferit al braç i l'esquena quan estava fumant a les trinxeres.

POSTGUERRA	
Familiars o veïns seus van haver de marxar?	No.
Va haver d'exiliar-se o marxar d'on vivia?	No.
EN CAS AFIRMATIU	
A on?	
Com hi va arribar?	
Com era la situació?	
Va poder tornar? Quan?	
EN CAS NEGATIU	
Com es van viure els primers anys amb Franco al poder?	Va allistar-se a la Falange com a voluntari i es va fer guàrdia civil. Va viure molt bé durant el franquisme i actualment encara creu que va ser un moment on hi havia benestar i treball per a tothom. "Nunca se vivió tan bien como entonces".
Hi havia prou subministrament de menjar i productes de primera necessitat?	Mai va passar gana.
Vostè o algú proper va patir algun tipus de represàlia per la seva	No.

ideologia?	
Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?	<p>En una de les missions com a guàrdia civil, va ser ferit de bala pels maquis a la clavícula, al ventre i a la cuixa.</p> <p>Franco va reduir les denúncies amb la llei que constata que havia d'haver dos testimonis que afirmessin que el sospitós era realment un roig. Ell s'encarregava de vigilar els presoners i recorda que Franco reduïa dos dies de pena per cada dia que treballaven.</p>
Sempre van parlar català a casa?	En castellà.
Va guardar algun objecte relacionat amb el franquisme?	

Josefa Doméneç Ribes

Número entrevista	
Nom	Josefa Doméneç Ribes
Edat	90
Any naixement	1925
Lloc naixement	Torres de Segre

Altres llocs vivència	No.
Professió	
Germans	No.

PREVI A LA GUERRA	
Com va viure la República?	
Com veia la República?	Com un moment de mala relació (violència i insults) entre la gent del poble degut a les discrepàncies ideològiques.
Com la veu ara?	Igual. Creu que el poble es va dividir durant la República.
Com veia el seu entorn proper la República?	La República era vista de diferent manera segons les tendències polítiques.
Quines tendències polítiques tenia? Quines tendències tenien la seva família i veïns?	Ninguna.
Va anar a l'escola?	Sí, al col·legi de les monges dominiques de Torres de Segre.
Com era l'ensenyança que va rebre?	Magnífica. Li ensenyaven com havia de ser una noia i què havia de fer a casa.
Va ser militant a algun partit o	No.

sindicat?	
Recorda alguna reforma?	
Recorda algun fet sobre la vida quotidiana?	
Pertanyia a algun culte religiós? Anava a missa?	
Allà on vivia, van fer algun atemptat contra l'església? Van matar capellans?	
Va haver alguna persecució ideològica?	
Hi ha alguna anècdota que l'hagi marcat en especial?	

GUERRA	
Recorda l'esclat del conflicte?	
Com se'n va assabentar?	
Com va afectar a la seva vida quotidiana? Va poder seguir anant a l'escola?	Va anar a l'escola fins els 10 anys. Després, va haver de marxar del poble, deixant l'escola.
Vostè o alguna persona propera va	

haver d'anar al front?	
EN CAS QUE NO HAGUÉS ANAT A LA GUERRA	
Com es va viure la guerra, allà on vivia? I vostè, com la va viure?	<p>Torres de Segre i els pobles del voltant estaven a primera línia i el 1938 va ser molt bombardejat. Tots els seus habitants van abandonar el poble.</p> <p>Ella va anar amb la família refugiats al Canó (refugi dels nacionals) durant un any.</p>
Com era el dia a dia de la seva família?	Havien de dormir a la palla.
Hi havia menjar, durant la guerra?	<p>No hi havia gran cosa, però el pare era bon caçador. Quan van entrar els nacionals, al Canó van venir els italians i les assistentes de la família feien el menjar i els convidaven a taula.</p> <p>Els nacionals els portaven menjar dels dipòsits i també tot de subministres.</p>
El lloc on vivia va ser bombardejat? Com es vivien els bombardejos?	De bombardejos no en va veure perquè ja havia marxat. Va ser al 38 quan van haver els últims bombardejos, que van tocar de ple a Torres.
Com va ser el primer bombardeig?	
Bombardejaven sovint?	
Sonava alguna alarma, quan venien els bombardejos?	

Va veure's, alguna vegada, enmig d'un bombardeig?	
Recorda algun monument o edifici emblemàtic derrocat per les bombes?	L'església del poble. Tots els carrers estaven plens de runes.
Disposaven d'alguna defensa?	
A més dels bombardejos, el lloc on vivia va ser un blanc de l'artilleria?	
Quin era el tracte dels milicians envers la població?	
Jugaven, durant la guerra? A què acostumaven a jugar?	
Quan jugaven, estaven exposats a material bèl·lic?	
Va guardar algun objecte relacionat amb la guerra?	
Com es van viure, els últims dies de la guerra?	
Com va viure, la seva població, l'entrada dels nacionals? I vostè?	
Va haver alguna resistència, per part de la població? Com els van	

acollir?	
Quin va ser el tracte dels nacionals?	

POSTGUERRA	
Familiars o veïns seus van haver de marxar?	Fins al 39 no van tornar al poble. Hi havia molta misèria.
Va haver d'exiliar-se o marxar d'on vivia?	
EN CAS AFIRMATIU	
A on?	
Com hi va arribar?	
Com era la situació?	
Va poder tornar? Quan?	
EN CAS NEGATIU	
Com es van viure els primers anys amb Franco al poder?	Els primers anys de la postguerra van ser molt durs. Molta gent va emmalaltir quan era al Canó. No hi havia res. Ella tenia uns 12 anys i no tenia

	<p>espardenyes, ni roba. Van passar com van poder els primers cinc anys i després va anar canviant perquè en Franco va impulsar la indústria i les presses.</p> <p>-</p>
<p>Hi havia prou subministrament de menjar i productes de primera necessitat?</p>	<p>Hi havia molta misèria.</p> <p>Els guàrdies feien estraperlo i no va faltar menjar ni tabac.</p>
<p>Vostè o algú proper va patir algun tipus de represàlia per la seva ideologia?</p>	<p>No vam conèixer la repressió; només no es podia anar al cinema, al teatre o al cafè més tard de les dotze. El ball, alguns diumenges. La gent patia sarna i epidèmies. El jovent, a casa.</p> <p>En acabar la guerra, molts van ser duts a la presó. Van patir la dictadura només en els llocs oficials, on s'havia de parlar en castellà, però al carrer la gent parlava com volia; a les escoles s'ensenyava i es parlava en espanyol, cosa que al poble abans no el parlava ningú.</p> <p>Tot i així ho vam passar força bé durant els anys de dictadura: la gent estava bé, les portes estaven obertes i la gent dormia i menjava al carrer, tranquil·lament. Entre els joves no hi havia drogues com ara, no teníem diners perquè no tenien valor les monedes dels rojos i vam espavilar-nos. Els quaranta anys de dictadura, si eres una persona que no volies mal a ningú i volies viure tranquil, vivies bé.</p>
<p>Recorda algun fet sobre la vida</p>	<p>El seu pare va patir asma com a conseqüència de</p>

quotidiana?	<p>refredats mal curats i li van donar una injecció i a l'endemà ja era mort.</p> <p>Va venir un batalló de dos-cents guàrdies civils per a netejar els carrers enrunats i reconstruir l'església. I llavors va conèixer al seu marit, que n'era un d'ells.</p> <p>Van treure els morts d'entre les runes. La gent s'ajudava, els uns als altres.</p>
Sempre van parlar català a casa?	
Va guardar algun objecte relacionat amb el franquisme?	

Al llarg de l'elaboració d'aquest treball, hem recopilat material inèdit escrit que fa referència als nostres testimonis. Cal destacar una de les cartes que ens ha passat la Roser Puig, en la que en Joan Puig escriu des del camp de concentració de Set Fonts, i un article del l'historiador Jean-Paul Escudero, on parla sobre l'exili de la seva mare i recolza el relat amb una entrevista que li va fer abans que aquesta morís.

A continuació apareix la carta transcrita en un word per la Roser Puig, ja que l'escaneig no es podia llegir prou bé (tenim igualment les fotografies). Aquesta carta està escrita des del camp de concentració de Set Fonts (França), el 7 de maig del 39.

Set Fonts 7 de Mayo de 1939

Apreciados padres y hermanos salud y suerte os deseo como la mía por la presente A.D.G.

No extrañéis de que no os haya escrito antes pues no me ha sido posible ser de otra manera y a la vez esperaba si tenia noticias vuestras.

Como ya debéis haber comprendido nos han cambiado de domicilio ahora estoy en un campo de concentración llamado Set Fonts que es a 70 o 80 kms de Tolouse. Estamos bien dentro de la situación que nos encontramos.

Referente a la herida he mejorado bastante aunque a pesar de tenerla curada no estoy muy bien.

La herida la tengo completamente curada pero apenas puedo andar pues como ya sabíais tengo la pierna derecha y el pie no puedo ponerlo plano y ya podéis contar con la dificultad que ando, a pesar de llevar bastones y para ponerme un poco bien dicen que es cuestión de hacer una o dos operaciones y seguramente masajes y aquí no nos lo quieren hacer y por lo tanto por ahora ya me han dado por curado.

Ya podéis contar las ganas que tengo de verme ya entre vosotros para ver si me puedo poner algo mejor.

Aquí estoy entre varios de Horta que quizás conocéis y que son buenos compañeros para mi porque no puedo valerme como ellos que están buenos y me ayudan en lo que pueden.

Está uno llamado Sacris de la calle S. Tomas que es paleta y guarda ahora que su madre es viuda, después el Furrié de la riera que tenia carros este es el tío después uno de can Quintana otro de las casas baratas y los demás todos son de Barcelona puesto dos son exguardias de la Generalidad hay uno del Clot que es muy cazador y somos muy amigos hoy hemos quedado que vendría con el padre un día a cazar cuando podamos volver a vernos juntos aquí en Barcelona.

Ya me diréis como estáis por aquí pues deseo tener noticias vuestras pues no se nada de nadie.

Recuerdos a los abuelos, tíos, primos y demás familia y vosotros recibid un fuerte abrazo de vuestro hijo y hermano que desea veros pronto.

Juan Puig

Mi dirección es

J. Puig

Campo de Set Fonts

Tarn et Garone

Barracon nº19

Francia

Besos y abrazos para José y Asunción

Por falta de sellos quien recibe paga.

A continuació, l'article del Jean-Paul Escudero.

UNA ADOLESCÈNCIA A GIRONA I UN EXILI A PARÍS

Jean-Paul Escudero

Vaig néixer a París l'any 1957. Jo tenia un país i els meus pares en tenien un altre. En el seu país, que jo no coneixia, no s'hi podia anar. Hi teníem família, hi feia molta calor i hi creixien plantes curioses, però uns perills extravagants (sentia a parlar de policia i de presos) ens privaven de fer el viatge...

No sabré mai exactament per on va passar la frontera en sentit contrari, la meua mare per arribar a les Illes. El que sé, és que gràcies a la seva família empordanesa, va trobar casa i guia per marxar a França, a peu i de nits, des de Figueres al febrer de 1949. Tot havia començat deu anys enrere amb una iniciativa de resistència al falangisme el 1939 a la ciutat de Girona. De l'amistat de la meua mare amb la Maria Vila (s'havien conegut durant la guerra a la Unió de Dones de Catalunya) va néixer un projecte d'ajudar els presos. Aquí tenim el seu relat en primera persona.

"En aquella època jo tenia 17 anys, i la Maria Vila uns deu més que jo. De l'entrevista que tinguérem, això uns dos mesos de l'arribada del franquisme, vàrem organitzar l'ajuda als presos. Doncs com tothom sap, detenien a persones, a una porta sí i a l'altra també, feia esgarriar. I amb els afusellaments vivíem en un ambient de gran terror. Els veïns del carrer del Carme veien passar els camions plens de gent en direcció al cementiri." Gràcies a una llista dels més necessitats, la meua mare portava paquets a la presó dels homes, l'antic seminari, amb fruits secs que els donaven alguns botiguers. També passava missatges a membres del PSU. Fins que van interceptar un dels papers... "A primers de gener de 1941, vers mitjanit, truquen a la porta de casa. Els meus pares demanen: "qui hi ha?", responen: "*la policia, abrid la puerta*", i seguidament: "*¿dónde está Magdalena Puerto Oliveras?*" La mare, molt valenta, els diu: "*en la cama, la criatura ¿qué quieren?*" "*pues que venga a la jefatura que le haremos unas preguntas*" La mare els diu: "*no vamos a dejar la niña a estas horas*", i el meu pare s'avança i diu: "*yo la acompaño*" Eren un guàrdia i un *cabo de asalto*. El pare i jo amb els guàrdies anem cap a la *jefatura* a peu. Em porten al despatx del *capitán Cayo*, demanant-me d'on havia tret un paper escrit i qui me l'havia donat. Jo em vaig inventar que aquell paper me'l donava un senyor sota les voltes de la plaça del Vi. Tota la nit em varen interrogar, i el meu pare també el varen guardar fins l'endemà. També varen fer anar a declarar a la mare i a la meua germana gran. Els demanaven si coneixien un retrat de la Passionària, i elles digueren que sí, perquè l'havien vist durant tota la guerra. A elles les varen deixar anar, mentres que jo vaig passar vint dies a la *jefatura* entre el *capitán Cayo* i el seu *secretaria Ezquer*. Naturalment no varen treure l'aigua clara del què volien. M'acompanyaven, bo i emmanillada, fins a la plaça del Vi, perquè esperaven que veurien l'home que em donava el paper, a l'hora que els vaig dir, les deu del matí, i així uns quants dies. Jo pensava: "mentrestant em passejo una mica". L'estància en aquell *calabosso* de la *jefatura* era molt petita, amb una finestreta barrada a dalt de tot, sense llum, sols en donaven durant el menjar. A qualsevol hora de la nit em cridaven a interrogar... Els maleïts com que no sabien quin *pito* tocar, varen decidir de tallar-me els cabells arran, i jo els fotia uns crits com un cavall, de manera que la gent del carrer, que eren persones que anaven a portar el paner a la presó d'homes, que es trobava carrer amunt, sentint els meus crits els deien: "deixeu aquesta criatura, ja està bé!" Així varen passar els vint horribles dies. El *capitán Cayo*, que era de Madrid, em repetia cada dia: "*si no dices la verdad, te vas a quedar aquí hasta que te lleguen las canas a los pies*" Jo era menor, tenia dinou anys i n'aparentava

setze, ja que vivíem en plena restricció i racionament. Vaig entrar a la *prisión central de mujeres*, l'antic convent de les Adoratrius, com a detinguda governativa. Una monja em va dir que la seguís, i al primer passadís ensopeguem amb la Maria C. una companya que li faltava una cama i caminava a poc a poc. Jo contenta i rient corro a abraçar-la i ella em diu: "menuda, tu aquí?" De seguida li dic a la monja: "*es una vecina*" S'havia d'anar amb mentides per sortir-se'n. Em van donar el lloc d'estada, dues rajoles i mitja per persona, i un *petate* que vol dir un matalassot fet de fulles de panotxa, però hi havia més troncs que fulles de manera que la primera nit no vaig poder dormir..."

Al cap de prop de cinc mesos d'estar presa governativa, li varen donar la llibertat, probablement per vigilar-la. Va passar un temps inactiva i, a poc a poc, ja pels anys 1946-1947 va tornar a incorporar-se en activitats d'oposició al franquisme.

A l'abril del 1947 el seu grup va ser descobert per la policia. Aleshores, una missatgera anònima, vinguda de Barcelona, va advertir-la que abandonés immediatament el seu domicili. "El 1947 vaig haver de fugir a Barcelona perquè tenia una *orden de busca y captura*. La mateixa nit, la policia va tornar a casa meva". Magdalena Puerto va estar dos anys amagada a Barcelona. "Pel febrer de 1949 vaig tenir ocasió de passar a França amb un *salvo conducto* fals per anar a Figueres prop d'un parent de la meva mare, l'oncle Cassador, i de Figueres pel capvespre i a peu amb un guia aviat vàrem ser a les Illes". Per haver-ne parlat moltes vegades amb ella, recordo perfectament uns detalls del seu viatge nocturn i increïblement perillós. Per pagar el guia, la meva mare li va donar tots els diners que duia. Les condicions del viatge eren les següents: No s'havia de passar per cap poble ni per cap carretera. No s'havia de trobar ningú pel camí i per tant, no parlar amb ningú. Tanmateix, quan devien estar molt a prop de la ratlla amb França i ja clarejava, van trobar un pastor amb el qual el guia va parlar breument. L'home encara anava amb barretina i això ja no devia ser gaire freqüent en aquells anys. Un altre detall, van passar prop del mas Roger que és un dels masos més enlairats del terme de Maçanet de Cabrenys. L'endemà al matí, un cop arribats a les Illes, i per l'intermediari del mestre d'escola que la va rebre molt bé, va demanar de telefonar. Va aconseguir parlar amb l'oncle Michel Casedamon, el germà de la seva tia per aliança, que al cap d'una hora la va venir a buscar per dur-la a Perpinyà. Al setembre del mateix any, va arribar de Barcelona el seu promès. S'havien conegut en els dos anys de clandestinitat. Es van casar a Perpinyà. L'endemà van marxar cap a París

Joan Escudero i Magdalena Puerto a París el 1951.

Magdalena Puerto Oliveras era de Barcelona. Durant la guerra, quan ella tenia setze anys, per culpa dels bombardejos i aconsellada la família per Jaume Oliveras Sicart, un germà de la seva mare, van traslladar-se a Girona. La seva mare, Emília Oliveras Sicart, era de Garrigàs, i la família de l'Alt Empordà vivia entre aquesta comarca, Girona i el Rosselló. Joan Escudero era l'home que havia enviat la missatgera anònima a l'abril del 1947, per advertir el grup de Girona del perill de detencions imminent.

Cal destacar que va ser el Jean-Paul qui ens va parlar d'un conegut seu que va ser un dels nens portats a l'URSS durant la Guerra Civil Espanyola. A diferència del nostre testimoni Pere Arcas, va anar-hi sol. Podria haver-nos explicat com va ser aquest viatge i quina implicació tenien els seus pares amb la República. Ens va semblar interessant perquè es va quedar a Rússia, on ocupava – almenys l'última vegada que el Jean-Paul va parlar-hi- una plaça dins de la casa espanyola de Rússia.

Distinguido señor Francisco Mansilla,

Me llamo Joan Aldavert, tengo diecisiete años y este septiembre voy a empezar segundo de Bachillerato en Barcelona, España. Mis padres son muy amigos de la familia Escudero y me han hablado de usted pensando que tal vez podría ayudarme en el Trabajo de Investigación que estoy realizando con un compañero. Nuestro propósito es hablar de la guerra civil española y sus consecuencias sobre aquellos niños y adolescentes que les tocó vivirla. Para llevarlo a cabo, hemos entrevistado a distintos testigos para que nos hablasen de sus experiencias. No se trata de hacer simplemente un dossier histórico a través de crónicas y libros, sino que nos interesa muy especialmente el aspecto humano: recuerdos o anécdotas que aún permanecen vivos en aquellas personas a quienes les tocó vivir la guerra y que sobrevivieron. Porque queremos comprender cómo afectó a la gente que se vio involucrada.

La gente que hasta ahora hemos entrevistado nos ha conmovido, tanto por su sinceridad como por transmitirnos valores genuinos. Hemos llegado hasta todos ellos como si fuera el hilo que Ariadna fue tejiendo para que Teseo llegara hasta el final del laberinto. Nosotros, igual que Teseo, empezamos con una persona y, como por casualidad, ésta nos llevó a otra y, luego, a otra. La riqueza humana de sus historias es, sin duda, el mejor tesoro que podemos conseguir. Un tesoro para compartir, para que todos conozcamos un pasado que existió y que un día alguien quiso borrar de la memoria de los individuos. En honor a la libertad y a la verdad dedicamos nuestras energías para realizar dicho trabajo.

La casualidad nos ha permitido entrevistar a una mujer que dio a luz a su hijo en la maternidad de Elna, a un niño que fue llevado hasta Rusia, a un guardia civil de la época franquista... y, también, que la familia Escudero le conociera y me hablara de usted. Me gustaría mucho entrevistarle, si le parece bien, ya que Jean-Paul y su hermana Jeanine me han contado un poco su historia y la encuentro fascinante. Tal vez sea algo difícil ponernos en contacto, pero le estaría muy agradecido y estoy dispuesto a adaptarme a lo que proponga. Tengo correo electrónico, o Skype. Por otro lado, si usted supiera de alguien que fuera interesante entrevistar o contactar, también se lo agradecería enormemente.

A continuación le mando el cuestionario con las preguntas, para que pueda leerlas o contestarlas, ya sea por escrito o a viva voz. También he anotado mis datos personales para que pueda contactar conmigo:

Gmail: joanaldavert@gmail.com

Móvil: 662199779

Teléfono casa: 934070749

Dirección casa: c/Peris i Mencheta, 41. Barcelona 08032. España

Me despido de usted, esperando noticias tuyas muy pronto. Atentamente,

Joan Aldavert Pallerols

Barcelona, 24 de agosto de 2015

LLEIDA

A Lleida les notícies sobre l' insurrecció armada (17 de juliol de 1936) van fer que a l'endemà sectors dels requetés, falangistes i joventuts de la CEDA sortissin armats al carrer i ocuparen llocs estratègics de la ciutat. Van sortir armats al carrer amb molta participació de civils i amb el suport de sectors polítics de dreta de la ciutat, així com també de sectors de l'exèrcit i la Guàrdia Civil.

Però el coneixement del fracàs de la insurrecció militar a Barcelona va propiciar l'abandonament de la lluita a Lleida. El dia 20 de juliol la ciutat tornava a estar controlada pels republicans, amb el suport d'amplis sectors de les classes populars i de la Guàrdia d'Assalt, vençuts els nuclis de resistència de carlins i falangistes a la Casa Cros i la rambla Ferran i fets presoners els militars sollevats.

El mes de març de 1938, una important contraofensiva del bàndol nacional al front d'Aragó, comportà l'arribada de la guerra a Catalunya i l'ocupació de Lleida.

Des de l'Ebre fins al nord, el front republicà va caure i la major part de les tropes enviades per reforçar es trobaren desarticulades entre sí, sense constituir un front

defensiu i van haver de retrocedir. L'objectiu de les tropes franquistes era ocupar Lleida i d'altres poblacions, com Tremp o Camarasa, que permetessin controlar les centrals hidroelèctriques que alimentaven Catalunya. El 27 de març, les tropes nacionals ocuparen Fraga i Massalcoreig,. L'1 d'abril el general Moscardó ocupà Binefar i Almacelles, la guerra era a les portes de Lleida.

Les mesures a adoptar pel nou govern van ser:

- Per ordre del general Franco, es va invalidar l'Estatut d'Autonomia de 1932 i van restablir un règim d'acord amb la unitat de la Pàtria..

- Van nomenar noves autoritats, locals i provincials, entre les files de la falange sectors de l'exèrcit.

- La repressió envers els perdedors. Molts lleidatans van ser empresonats des d'un primer moment d'ocupació de la ciutat (*entre 700 i 1.100, repartits entre la presó de Lleida i la de Barbastro*). Altres van ser executats per l'exèrcit. Moltes de les víctimes eren dones (algunes embarassades) i homes d'edat ja avançada, eren morts per rancúnia o venjança.

A la Guerra Civil espanyola es va imposar una nova tàctica de guerra: la d'atemorir a la població civil per tal de desmoralitzar a l'enemic i Lleida no va ser una excepció, sofrint durs bombardejos: el 2 de novembre de 1937, Lleida va patir un bombardeig infernal. Avions alemanys procedents de Saragossa van bombardejar la ciutat i van deixar un panorama desolador. Els més afectats van ser els nens i van fer desaparèixer les víctimes del registre. El següent bombardeig va ser el dia 27 de març de 1938 i les tropes nacionals ja es trobaven a les portes de la ciutat. Aleshores, molta gent va fugir de Lleida per la por. Les conseqüències també van ser devastadores, amb unes 400 víctimes i molts edificis destruïts. Amb els bombardejos el balanç fou de 110 immobles derruïts i al voltant d'un 90% d'edificis afectats en una ciutat mig buida pels efectes de les bombes i del terror.

El front del Segre

En l'avanç de les tropes nacionals cap a la conquesta de Catalunya, el territori lleidatà va continuar sofrint la pressió de la guerra.

El dia 22 de maig de 1938, els republicans van iniciar una contraofensiva als caps de pont de Balaguer i Serós, buscant trencar les línies franquistes, recuperar les centrals de Tremp i la Pobla de Segur i aïllar les tropes nacionals que havien conquerit la Vall d'Aran. Els combats van ser molt durs, amb moltes baixes i amb pocs resultats per als republicans. Un dels combats més cruels va ser el que va tenir lloc al Tossal del Déu, (popularment anomenat " El Merengue"), una lluita que va suposar una victòria pels nacionals, que van recuperar la zona i van capturar uns 700 combatents republicans, molts d'ells de l'anomenada "*Lleva del biberó*" que serien assassinats allí mateix.

TORRES DE SEGRE (SEGRIÀ, LLEIDA)

Si bé el 1920 el poble de Torres de Segre tenia 2029 habitants, a causa de la guerra va passar a tenir-ne només 1348 (el 1940).

Durant la guerra civil, de 1936-1939, quan es va establir el front al Segre, es va haver d'evacuar la població i la majoria dels seus habitants s'establí als pobles veïns de Sunyer, Sarroca, Alcanó i Torrebesses, entre altres. Una altra bona part de veïns, especialment els simpatitzants amb el règim nacional, passaren el riu per instal·lar-se a la zona conquerida per les forces de Franco.

Durant els 9 mesos que va durar el front del Segre (dels últims dies de març als darrers de desembre de 1938), el poble va ser castigat durament per l'artilleria nacional, especialment al novembre, quan els republicans van dur a terme una petita ofensiva de traspasar el riu conquerint Soses, Aitona i Seròs durant 10 o 12 dies. Com a resultat d'aquells bombardeigs artillers, tres quartes parts dels edificis del poble van ser afectats i bona part totalment derruïts. Tant és així, que un cop acabada la guerra, la vila de Torres va ser adoptada pel Caudillo i va ser reconstruïda mitjançant l'actuació de Regions Devastades, va ser reconstruïda l'església, el pont, l'ajuntament, les escoles, un carrer d'habitatges, la xarxa de clavegueres, alguns carrers centrals i l'escorxador, entre d'altres.

PALAMÓS

L'ABANS

Els habitants de la vila vivien de la pesca, dels seus conreus o treballaven a les fàbriques, que donaven de menjar a moltes persones, fins i tot de ben lluny. Algunes de les seves indústries, com el suro, exportaven a Amèrica i eren molt conegudes.

La seva ideologia política era republicana i així es va reflectir a les urnes. Tenien sindicats pels treballadors.

EL CONFLICTE

Al 18 de juliol de 1936 va començar la revolta militar contra les forces del Govern a tota Espanya. Les milícies, ja preparades i equipades, amb els militars addictes al Govern van dominar la situació a Catalunya. A Barcelona van haver moltes morts i ferits en els dos bàndols.

Mentrestant a Palamós es va crear el Comitè de Milícies Antifeixistes i la CNT. Es van cremar tots els sants i mobiliaris de l'església i junt amb la rectoria i la casa de les monges, va ser ocupada pel Comitè. Les campanes es van dur a fondre. Es demanà a particulars que entreguessin tot el que tinguessin d'or o plata i monedes i se'ls ordenà la destrucció d'imatges religioses. Es van fer registres a les cases i requisaren les ràdios. Es van recollir les armes particulars. S'hi va instaurar el toc de queda a les 9 de vespre. En els principals llocs d'entrada a la població s'hi van posar brigades de control, els sindicats prenen força.

Un cop posat en marxa el mecanisme de cara a la situació de conflicte que es vivia arreu, al poble les fàbriques van continuar treballant (els sindicats organitzaren el treball i es va col·lectivitzar gairebé tota la indústria, ja que en començar la revolta havia estat detinguda i obligada a fer treballs comunitaris la gent de dretes). El cine també funcionava. Es col·lectivitzaren transports, taxis, camions i es requisaren els 12 cotxes que hi havia, excepte el

del metge. Palamós continuava essent gairebé el de sempre. L'escola continuava. Hi havia però molts milicians armats i començaren a arribar refugiats de Castella. A primers d'octubre es va constituir un nou Ajuntament, compost per ERC, CNT, PSUC i el POUM. A la teulada de la Casa de la Vila s'hi instal·la una sirena per avisar en cas d'atac.

Com que va córrer l'alarma de què a Roses un vaixell sospitós havia tirat tres canonades a un vaixell, es van fer fortificacions en diferents punts. Quan sonaven les sirenes per les canonades d'algun vaixell sospitós mar endins o per l'aviació, paraven les fàbriques. El vaixell "Canarias" hi va fer molt de mal, alguns dels seus projectils foren tirats massa alts i arribaren fins a Vall-Llobrega. La població s'espantà amb l'atac del vaixell. En acabar l'atac, els milicians van treure a sis empresonats i van ser executats. Tot i les destrosses que provocaren les canonades del "Canarias", només hi va haver un mort. Construïren un refugi amb tres o quatre galeries.

Atenció als vaixells pirates!!!

Començaren a escassejar aliments com el pa o les patates, el llegum, el tabac. Les famílies que eren pagesos podien viure amb el que tenien.

Com que va ser més bombardejada la vila per l'aviació i va rebre canonades des de mar, molta gent marxà a d'altres pobles veïns, alguns a casa de familiars que els acolliren.

Hi ha aspectes importants que expliquen el perquè fou Palamós una població tan castigada pels atacs enemics:

- D'una banda, disposava d'un port que permetia acollir vaixells grans per la seva gran fondària; els feixistes temien l'arribada de vaixells russos que podrien reforçar als republicans.
- D'altra banda, l'existència d'una hipòtesi que confirmaria que els nacionalistes creien que hi havia a Palamós fàbriques on es fabricava armament (era un efecte de l'espionatge, perquè mentre que pensaven això ignoraven que la fàbrica en realitat era a Palafrugell, un poble no gaire lluny d'allà).
- A més a més, tota la zona de Girona era d'idees polítiques d'esquerres, amb molts sindicats i fàbriques que donaven feina a moltes persones, algunes vingudes de fora de la regió, amb indústries com la del suro.

Al febrer de 1939, una columna nacionalista sortí de Sant Feliu passant per les muntanyes de Romanyà. Tot i la lluita i la resistència de Calonge, Sant Antoni i El Collet, finalment entrà victoriosa a Palamós, que no oferí gaire resistència. Els ponts de les carreteres havien estat volats i van ser reparats aviat per poder passar-hi els seus camions.

S'acceptaren només els bitllets de banc d'abans de la revolta de juliol de 1936, que van ser canviats per altres del Govern Nacionalista, emesos a Burgos. La resta de bitllets no tenia cap valor. Reprengueren l'alumnat als carrers i les ràdios, al 28 de març, notificaren que la guerra s'havia acabat:

“ ¡Españoles, hoy a las once de la mañana, con grandes aclamaciones y triunfo, han entrado nuestras tropas en Madrid!, ¡Españoles, la guerra está terminada! ¡Viva Franco!, ¡Arriba España!

EL DESPRÉS

Es van fer grans desfilades militars i misses commemoratives (pels caiguts de *Cristo Rey* contra els marxistes....). Es restabliren les comunicacions. Tornà el ball a la Festa Major, però la gent estava molt trista. La gent tornà d'altres pobles capmoixos. Els carrers canviaren de nom segons la ideologia franquista. Es van retirar explosius que havien caigut dins la població. Començà la repressió i la gana, faltava menjar a les cases.

LA MATERNITAT D'ELNA

“Hi havia una mare que no tenia llet i el nen plorava de gana dia i nit. Quan es rendia de tant plorar, s'adormia i ella l'escalfava amb el seu cos. Les mantes que tenien encara estaven xopes d'aquells dies tan dolents de febrer. Quan sortia el sol, enterrava el nadó a la sorra fins deixar-li fora només el caparró. La sorra li feia de manta. Però al cap d'uns dies el nen es va morir de fred i de gana.

Jo estava embarassada i només de pensar que el meu fill naixeria en aquell infern ja em desesperava. Després d'unes setmanes, a la barraca d'infermeria del camp vaig trobar la senyoreta Elisabeth o, més ben dit, ella em va trobar a mi. Em va proposar de parir en una maternitat situada a Elna, allà mateix, al Rosselló.

El dia que va néixer el meu fill a la sala de parts de la Maternitat, no em vaig poder reprimir les llàgrimes. Tothom es pensava que plorava d'emoció, però només jo sabia que plorava pel nen enterrat a la sorra d'Argelers”.

Mercè Domènech (Portbou, 2004). “La Maternitat d'Elna. Bressol dels exiliats”, per Assumpta Montellà

Els camps de refugiats

El 1939, en acabar la guerra, moltes persones van haver de marxar de Catalunya exiliats: Gairebé mig milió van fugir a França entre el 28 de gener i el 12 de febrer de 1939. Grans fileres de gent van passar sota les bombes i bales d'avions franquistes que atacaven carreteres i pobles.

Quan les tropes de Franco van arribar al Portús les fronteres foren tancades. Per als exiliats, la seva gran esperança era poder passar a França per viure en una societat justa i solidària, però com que l'èxode va ser tan massiu, les autoritats franceses en trobar-se desbordades varen enviar a milers de persones als seus “centres d'acollida”.

La retirada va ser molt caòtica. Els refugiats marxaven en silenci, cercant la supervivència. Anaven amb les seves pertinences, que poc a poc havien de deixar als marges dels camins. Molts soldats de l'exèrcit republicà es trobaven en un estat lamentable i van ser tractats sense

contemplacions pels gendarmes francesos. Totes les armes van ser requisades pel Ministeri de Defensa francès. El que es van trobar eren camps tancats amb filferros, que més d'acollida eren veritables **camp de concentració**.

A finals de febrer de 1939, el camp d'Argelers acollia 100.000 persones i el de Bercarés, 80.000, totes elles confinades en aquelles platges sense infraestructures.

La majoria dels refugiats van ser conduïts a la zona del Rosselló, on hi havia aquests camps, vigilats per senegalesos, que albergaven la majoria dels exiliats. Les condicions de vida en allà eren molt dures, sobretot al principi quan no hi havia cap previsió d'acolliment per a tantes persones refugiades. La majoria havien fugit a peu o estaven ferits pels bombardeigs finals i morts de fred per la pluja i la neu.

El manteniment de l'ordre públic i la seguretat nacional eren prioritaris en detriment de les condicions d'acollida dels refugiats; als "centres d'acollida" patien tota mena d'adversitats: epidèmies, pols, puces, sarna, gana, set, fred... La disenteria va provocar moltes morts. Només hi havia tot de filferros, sorra i mar.

"Quan vam entrar al camp no teníem menjar, quan repartien alguna cosa era pa dur i bacallà sec que de tan salat no es podia menjar. Tampoc no teníem aigua potable i, quan de tant en tant venia un camió d'aigua, no teníem res per recollir-la. Passar gana és horrible, però tenir set encara és pitjor. De seguida vam buscar un pot que servís per a tot: per veure aigua, per netejar-nos, per fer les necessitats".... "Els primers mesos van ser molt durs. Érem noranta mil persones ficades en tres kilòmetres de platja"... "Els gendarmes eren sempre a la porta i els senegalesos vigilaven el camp a cavall. Si algú s'atrevia a sortir, li llençaven el cavall al damunt i si queia, el trepitjaven sense cap mena de mirament i quedava estès allà fins que el recollia un company. Quan ho veien els gendarmes francesos, reien i aplaudien els homes a cavall. Era humiliant"....

"A causa de la falta d'higiene hi havia molts paràsits. Les persones grans i els ferits es morien. Tot i que entre els refugiats hi havia metges, no tenien medicaments. L'únic que podíem fer era deixar-los morir i després, els enterràvem a la sorra. D'altres es suïcidaven llençant-se al malmetre els seus familiars se'ls miraven amb la vista perduda"... Fragments d'un relat de Maria García. "La Maternitat d'Elna".

Malgrat tot, la majoria de la població civil francesa va compensar amb escreix la crueltat i la ineficàcia dels seus funcionaris i van ajudar molts refugiats amb actuacions personals.

L'Elisabeth Eidenbez

Era una jove mestra suïssa, que a principis de setembre de 1936 ja formava part de moviments socials suïssos que ajudaren a la població civil espanyola, víctima dels bombardeigs franquistes. Els hi van fer arribar aliments i assistència mèdica i ajudaren a evacuar civils de la zona de Madrid, València i Catalunya mitjançant *l'Ajuda Suïssa als Nens d'Espanya*. Es van recollir aliments, roba, sabates i diners per comprar sabó, llibres i material per escriure i carregats en quatre camions amb voluntaris (com l'Elisabeth) van arribar a Espanya el 24 d'abril de 1937. En guanyar els nacionalistes, havien de continuar ajudant als exiliats.

L'Elizabeth Eidenbenz va ser escollida per crear una Maternitat que fos un servei d'assistència per a les refugiades catalanes i espanyoles embarassades, recloses en els camps de

concentració francesos de la zona de Perpinyà. Gràcies a la seva experiència anterior com a voluntària i per parlar català i espanyol, va ser la millor opció que van triar. Ella, però, no sabia si se'n sortiria perquè era mestra i mai no havia assistit un part. Va dirigir la Maternitat d'Elna fins a la Pasqua de 1944, que l'exèrcit alemany va fer tancar-la.

L'Elizabeth va continuar la seva tasca humanitària en una colònia infantil a l'Avairon (Nord de França). Un cop acabada la guerra, va marxar cap a Àustria per ocupar-se dels nens orfes de la Segona Guerra Mundial.

La maternitat d'Elna

La casa que va trobar l'Elizabeth era a prop d'Elna (al Rosselló, França). Era un antic palauet rural de principis de segle, a la vora de la carretera, deshabitat però conservat. La seva cúpula de vidre feia intuir que les habitacions tenien molta llum. Amb un paisatge immillorable, amb vistes al Canigó. L'associació va adquirir-lo, el va restaurar i després va comprar els estris sanitaris i logístics. Una associació noruega va aportar una màquina de cosir, així les mares podien cosir els llençols i convertir-los en sacs pels nadons i fer la seva robeta.

A la Maternitat d'Elna entre el gener de 1939 i l'abril de 1944 hi van néixer 597 infants, que van sobreviure i que van poder créixer i formar les seves pròpies famílies. La majoria de les mares d'aquests infants eren exiliades i refugiades als camps d'Argelers, Sant Cebrià, El Barcarés i Ribesaltes.

Les futures mares ingressaven a la maternitat en grups de deu o dotze i al voltant de les trenta-dues setmanes de gestació i s'hi estaven unes vuit setmanes. Eren ateses i se les donava suport psicològic i aprenien a tenir cura dels seus nadons, a banyar-los i alimentar-los, tot sota la tutela de l'Elizabeth Eidenbez, directora del centre i ànima del projecte.

Les embarassades es repartien les tasques domèstiques (cuina, bugada, planxa, costura, neteja i petites tasques d'infermeria). Quan una mare no tenia prou llet per al seu fill, li donaven un complement de llet en pols que venia de Suïssa. També hi havia mares que tenien llet de sobres i que alletaven més nens.

Hi havia dues o tres infermeres fixes i la llevadora, i de manera puntual, un metge per a les ocasions excepcionals en què el part ho requeria. El manteniment el feien un jardiner, un paleta i un transportista, catalans o espanyols i relacionats amb algunes mares ingressades a la Maternitat.

Les mares agraïen per carta les col·laboracions i es van crear llaços afectius que van estimular una conscienciació positiva de la vida, doncs sovint eren dones que havien patit molt. Es considerava necessari treballar l'aspecte emotiu de les mares, ja que moltes es trobaven en un estat físic i psicològic molt precari per assumir la seva maternitat. Es van començar a celebrar els aniversaris i algunes celebracions.

A vegades arribaven mares embarassades que tenien fills més grans i que no els volien deixar al camp de concentració; estaven desnodrits i alguns morien, però la majoria recuperaven forces per continuar endavant.

Gràcies a l'Elizabeth i al seu equip van poder salvar-se tots aquells nadons d'una mort segura (en els camps de refugiats l'índex de mortalitat dels infants era del 95%). En néixer a la Maternitat van rebre l'atenció necessària, lluny de la misèria dels camps on eren les seves

mares fins aleshores. Segons deia ella, la Maternitat era com “una illa de pau en un oceà de destrucció”.

“Per aconseguir el finançament de les despeses de cada infant, la senyoreta Elisabeth va crear un sistema d’apadrinament de cada nen que naixia, que li corresponia un padrí a Suïssa. Les mares, per mitjà d’ella, mantenien correspondència amb persones de Suïssa que enviaven cada mes diners per al seu fill. Era gent de cercles cristians que així posaven en pràctica la seva caritat. Moltes mares es queixaven de no rebre cap ajut per part de les autoritats republicanes a l’exili, però qui sí que ajudava dins de les seves possibilitats, totes les mares que li escrivien era en Pau Casals. Estava exiliat a Prada de Conflent, a prop d’Elna. Sempre que rebia la carta d’una mare, ell li enviava tres-centes pessetes per a la manutenció del nen...” Relats de Joana Pasqual. *“La Maternitat d’Elna”*.

La Maternitat d’Elna a la Segona Guerra Mundial:

El context bèl·lic de la Segona Guerra Mundial no ajudava gaire a facilitar la fluïdesa dels mitjans i tot es col·lapsava. Llavors, la Creu Roja Suïssa es va fusionar amb el Cartell Suís d’Ajuda als Nens Víctimes de la Guerra i van passar a convertir-se en una secció de la Creu Roja Internacional.

A la Maternitat d’Elna, els grans problemes van venir quan els alemanys van ocupar França i calia amagar els nens jueus i les seves mares. Quan registrava a l’Ajuntament el naixement d’un nen jueu, en falsificava els cognoms perquè quan els nazis comprovessin les llistes no el busquessin a la Maternitat. De vegades n’arribaven de sis o set anys molt desnodruts, llavors ella els alimentava perquè es recuperessin i tinguessin més oportunitats d’escapar abans no vinguessin a buscar-los els alemanys. Si eren molt petits, els amagaven sota les faldilles de les dones. A partir de l’any 1943 tots aquests problemes es van agreujar, perquè a diferència dels refugiats espanyols que patien privacions, als jueus perseguïen per matar-los.

El 30 d’octubre de 1941, la Creu Roja Suïssa, amb seu a Berna, va revisar els seus estatuts i va decidir que també efectuaria serveis civils. El fet de pertànyer oficialment a la Creu Roja Suïssa, organisme de reconegut prestigi internacional, era una garantia a l’hora de solucionar des del més petit problema burocràtic fins a aconseguir favors en les més altes instàncies polítiques. Era la millor solució per a la continuïtat del Cartell d’Ajuda Suïssa als Nens Víctimes de la Guerra. Quan els nazis ocuparen militarment el sud de França, van començar les deportacions als camps d’extermini de tots els jueus aixoplugats en les diferents associacions que estaven sota el paraigua de la Creu Roja Suïssa. Es va interrompre el fil directe amb la seu central a Berna, es van tancar fronteres i es va tallar la comunicació amb l’exterior i els voluntaris van començar a patir la pressió de les deportacions de la policia militar, la Gestapo.

Una colònia de nens jueus refugiats, procedents de Bèlgica va ser el seu primer objectiu. Encara que fundada pel Cartell Suís i malgrat les pressions diplomàtiques de la Creu Roja Suïssa, aquells nens van ser portats al camp de Vernet, on des d’allà serien deportats i pujats dalt d’un tren per dur-los als camps de concentració nazi. La Rose Näf, directora d’aquell centre i membre actiu del Cartell Suís va desobeir les ordres del cap de la Creu Roja i els va rescatar, faltant així als preceptes de neutralitat i va comprometre amb l’acció a les entitats implicades i autoritats franceses. A partir d’aleshores, tots els directors dels centres van perdre poder de decisió. La Maternitat d’Elna, amb l’Elisabeth al capdavant, no va ser cap excepció. On hi havia el límit entre salvar vides i a la vegada, obeir ordres?, es preguntava. Al 1942 França era un territori on la població civil estava sotmesa a una autoritat enemiga i van patir escorcolls, persecucions i detencions de jueus, nens i adults. L’Elisabeth camuflava els seus

noms al registre civil. Un d'aquests nens, en Guy Eckstein, d'ascendència jueva i nascut a la Maternitat d'Elna, avui diplomàtic de l'ONU recorda com van ser salvats ell i la seva mare. "A vegades és necessari desobeir ordres per salvar vides". "El pitjor de tot era quan les autoritats franceses et passaven la llista de noms de dones que les buscava la Gestapo; si eren a la Maternitat, les havia de lliurar o sinó, tancarien la Maternitat i perjudicaria a més persones. Era molt dur obeir aquelles ordres". Les conseqüències d'aquesta pressió es van saldar amb la detenció del jardiner de la Maternitat, un català que va ser deportat per haver estat soldat de l'exèrcit republicà.

Tot i les dificultats, la Maternitat va continuar funcionant malgrat la disminució de naixements fins que, a la Pasqua de 1944 l'exèrcit alemany va fer tancar-la.